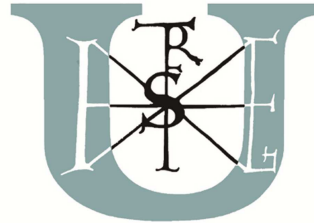

**Szent István Egyetem
Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Gödöllő**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

**Migrációs potenciál alakulása, és az azt befolyásoló tényezők a XXI. század első
évtizedében Magyarországon**

Készítette:
Huzdik Katalin

Témavezető:
Dr. habil Takács István
egyetemi docens

**Gödöllő
2014**

A doktori iskola

megnevezése: **Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola**

tudományága: **gazdálkodás- és szervezéstudományok**

vezetője: **Prof. Dr. Szűcs István DSc**
egyetemi tanár
MTA doktora
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Közgazdaságtudományi, Jogi és Módszertani Intézet

témavezető: **Dr. habil Takács István**
egyetemi docens, intézetigazgató
PhD, közgazdaságtudomány
Károly Róbert Főiskola
Üzleti Tudományok Intézete

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS.....	5
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	9
2.1. A migráció fogalomrendszerének áttekintése.....	9
2.2. Az emberi tőkével kapcsolatos közgazdasági elméletek és a migrációs elméletek.....	18
2.2.1. Emberi tőke elméletek.....	18
2.2.2. A migráció elméleti háttere	24
2.2.2.1. Behaviorista és egyensúlyi migrációs modellek.....	27
2.2.2.1.1. Taszítás és vonzás (push and pull) elmélete	27
2.2.2.1.2. A neoklasszikus makrogazdasági migrációs elmélet	31
2.2.2.1.3. A neoklasszikus mikrogazdasági migrációs modell.....	33
2.2.2.1.4. A migráció egyensúlyi modellje.....	33
2.2.2.1.5. A migráció új közgazdaságtana.....	34
2.2.2.2. Történeti strukturális megközelítés	35
2.2.2.3. Szegmentált vagy duális munkaerőpiac elmélete.....	40
2.2.2.4. Migrációs rendszerek.....	45
2.2.2.4.1. Centrum-periféria világrendszer-elmélet	45
2.2.2.4.2. Hálózatelmélet	47
2.2.2.4.3. Intézményelmélet.....	50
2.2.2.4.4. Kumulált okság	50
2.2.3. A migrációs elméletek összefoglalása	51
2.3. A migráció gazdasági hatásai.....	55
2.4. Agyelszívás vagy agygyarapodás	64
3. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	71
4. EREDMÉNYEK.....	75
4.1. Az Európai Unió migráció	75
4.2. A magyarországi migráció előrejelzései, 1993-2003	96
4.3. A magyarországi tényleges migráció.....	100
4.4. A kutatás háttérváltozóinak vizsgálata	108
4.5. A hazai migrációs potenciál 2008-ban.....	113
4.6. A hazai migráció útmodellje	127
4.7. Típusképzés klaszterekkel.....	130
4.8. Hipotézisvizsgálatok eredményei.....	131
4.9. Új és újszerű tudományos eredmények.....	132
5. KÖVETKEZTETÉSEK	135
6. ÖSSZEFOGLALÁS.....	139
SUMMARY	141
M1. IRODALOMJEGYZÉK.....	143
M2. KÉRDŐÍV	151
HÁTTÉRINFORMÁCIÓK.....	152
M3. KUTATÁSI EREDMÉNYEK.....	153
ÁBRAJEGYZÉK	168
TÁBLÁZATJEGYZÉK.....	170

1. BEVEZETÉS

Az emberi tőkébe való befektetések és az ezzel összefüggő gazdasági teljesítmények változása egyre jobban az érdeklődés középpontjába kerül mind a társadalom, mind a kutatók, mind a gazdaságpolitikai szereplők körében. Ma már egyre hangsúlyosabb szerepet kap a fenntarthatóság is, amelyet, ha regionális szintre helyezünk, akkor a következő fő célkitűzéseket emelhetjük ki: az elvándorlás megelőzése; a szegénység elleni küzdelem; munkahelyteremtés; az esélyegyenlőség biztosítása a vidéki lakosság számára; az egészség, a biztonság, a személyes fejlődés, a pihenés és általában véve az életminőség iránti növekvő minőségi igények kielégítése. Ezen célkitűzések megvalósítása két markáns tényezőtől függ hazánkban, valamint az európai integrációban: egyrészt az Európai Unió szervezeti, működési, finanszírozási kereteitől, további bővülésétől, illetve a nemzetállamokon belüli új hatalmi munkamegosztások kialakulásától, a decentralizációtól. (Michalski–Saraceno 2000)

A globalizáció (árak, szolgáltatások, tőke mozgása) hatással van a demográfiai folyamatokon keresztül a munkaerő összetételére, mennyiségére, így az országok gazdasági növekedési lehetőségére rövid, közép és hosszú távon egyaránt.

A 20. század második felében óriási globális változások mentek végbe a világban, mint például a népességrebbanás vagy az információrobbanás. Kutatások kimutatták, hogy szoros összefüggés van a gazdasági fejlődés és a népesedés között. Például a kapitalizmus idején a centrum országokban megvalósult technikai forradalom gyors gazdasági fejlődést indított el, amelynek hatására megváltozott a társadalmi, szociális szerkezet, ezzel intenzív népességnövekedést indukálva. A népességrebbanás mellett azonban az országok korfája is módosult: fiatalodás jellemző a fejlődő országokra, míg az átlagosnál magasabb jövedelmű országok többségére a népességfogyás a jellemző.

A népességszámának csökkenése önmagában nem jelentene problémát, viszont gondot jelent a népesség strukturális változása, hiszen a csökkenés együtt jár az átlagos életkor és a születéskor várható átlagos élettartam növekedésével, vagyis a társadalom elöregedésével. Az öregedés viszont azt jelenti, hogy nő az eltartott népesség száma és aránya, ami megköveteli a nyugdíjrendszer, a foglalkoztatáspolitikát, az oktatáspolitikát és az egészségügy reformját. A népesség öregedése okozta növekvő szociális terhek veszélyeztetik az EU gazdasági versenyképességét is. Ez a gazdasági bizonytalanság, mint minden bizonytalansági tényező, a gyermekvállalási kedv csökkenéséhez vezethet, a csökkenő születés pedig tovább fokozza a társadalom elöregedését.

Ma még a munkanélküliség jelent óriási problémát Európában, de látszanak már a munkaerőhiány jelei is. Rövidesen a munkaerő-szűkösség lesz a jellemző. Ha megvalósul a munkaerőhiány, akkor drágábbá válik a termelés és ez visszahathat a növekedésre. Ugyanis a megemelkedett költségeket nem lehet egyszerűen beépíteni az árakba és a fogyasztóra tovább hárítani, hiszen a globális verseny ezt nem teszi lehetővé (olcsó kínai áruk). Ez esetben pedig nem éri meg termelni, azaz visszaesik, de legalább is lelassul a gazdaság növekedése. Minderre megoldást jelenthet a migráció, hiszen a gazdaságot csak akkor lehet igazán hatékonyan működtetni, ha az optimális eloszlás érdekében eltöröljük a munkaerő szabad áramlása előtt álló akadályokat. A migráció témakörének vizsgálata viszont sokrétű, kiterjed a biztonsági kérdésekre, a migrációs folyamatokkal összefüggő növekvő bűnözés kérdéskörével, a fejletlen országokból érkező migrációs nyomással stb.

A téma aktualitását jelenti, hogy ma a vándorlás világszerte növekszik és megszokott folyamattá vált. Ma 214 millió ember kapcsolódik be a nemzetközi vándorlásba, azaz a világ népességének 3,1%-a migráns. Ha ezt a számot nézzük, akkor a migránsok által alkotott ország a világ ötödik legnépesebb országát adná a világon. 2008-ban a migránsok 444 milliárd dollár jövedelmet küldtek haza, amelyből 338 milliárd dollár a fejlődő országokba áramlott. A migrációs áramlások súlypontja az elmúlt években eltolódott a munkaerő migráció irányába a változó súlypontok kialakulása miatt.

Míg a világ egyes részein csökken a bevándorlók állománya, addig például az ázsiai migránsok száma az 1970-es 28,1 millió főről 2000-re már 43,8 millió főre emelkedett, de ennek ellenére ugyanezen időszakot megnézve Ázsia részesedése a vándorlásból 34,5%-ról 25%-ra mérséklődött. Afrika részesedését vizsgálva is hasonló csökkenés tapasztalható: az 1970-es 12%-ról 2000-es évre 9%-ra mérséklődött. Latin-Amerika és a Karibi térség, Európa és Óceánia csökkenését csak Észak-Amerika és a korábbi Szovjetunió utódállamainak növekvő migrációja tudta ellensúlyozni. Azonban a nagyarányú növekedés hátterében a határok újradefiniálása állt, nem pedig a népesség tényleges térbeli elmozdulása. Megállapítható, hogy a nemzetközi migránsok állománya kevés országra koncentrálódik. Európai viszonylatban 2010-ben 72,1 millió főre becsülték a migránsok számát. A térség 3 országára koncentrálódik a legtöbb migráns (Oroszország, Németország, Egyesült Királyság). A nemzetközi migránsok adják Európa népességének 8,7%-át. A migránsok fele (52,4%) Európában nő. Az európai fejlődő országok és Közép-Ázsia 2010-ben 36,7 milliárd dollár jövedelemben részesült a migránsok hazautalásai révén. A magas jövedelmű európai országok pedig 2009-ben 115 milliárd dollár jövedelmet utaltak haza. Ezen gazdasági tényezőket figyelembe véve szükségesnek tartom definiálni a 21. századi migrációt magyarázó vándorlási fogalmakat, elhatárolni a szinonimként használt más fogalmakhoz képest, mint például a mobilitás. A nemzetközi migrációnak ma nincs egységes, átfogó elmélete. A bevándorlásban érvényesülő minták és tendenciák viszont azt jelzik, hogy a jelenlegi migrációs folyamat megértéséhez a migráció, valamint az ezzel foglalkozó migrációs elméletek átfogó, sokoldalú megközelítése szükséges, amelyben megjelennek a távlatok, szintek és feltételezések sokféleségei. Ezért fontosnak tartottam egy közgazdasági alapokon nyugvó, a 21. századi migrációt magyarázó szakirodalmi alapozást, amelynek segítségével le kívánom írni a mai migrációt jellemző tényezőket.

A szakirodalmi rész keretében megismert elméletek alapján vizsgálom az európai uniós migrációs folyamatokat, hiszen az európai országok közötti migrációs hullámoknak hosszú történelmük van. Ki kívánok térni, hogy milyen folyamatok zajlottak le a 20. és 21. század európai vándorlásában, milyen irányú változások következtek be a 21. századra, milyen társadalmi jellemzőkkel rendelkeznek az Európai Unióba érkező bevándorlók a 21. század első évtizedében.

A modern piacgazdaságban a globalizáció, a technikai haladás, a termelési és pénzügyi innovációk következtében a munkaerőpiacon állandó változások figyelhetők meg. Egyes iparágak térhódítása, míg mások háttérbe kerülése, leépülése természetes módon befolyásolják az állásteremtést és az állásvesztéseket. Mindezek a folyamatok pedig hatással vannak az aktívvá, illetve inaktívvá válási szándéokra is, és az állásvesztésen (beáramlás) és az állásszerzésen (kiáramlás) keresztül, azaz a migráción keresztül hatnak a munkanélküliek számának alakulására (Morvay 2012), az adott ország gazdasági teljesítőképességére.

Az életkori diszkriminancia miatt ma a magyar munkaerőpiac kettészakadt, a 35-40 éves kor határán egy választóvonal van. Ez a választóvonal nemcsak a fizetésekben, a rugalmasságban és a képességekben tükröződik, hanem az életkorban is. Az idősebb korosztály ugyan több tapasztalattal, többfajta gyakorlati ismerettel rendelkezik, de a fiatalok nyelvismeretekkel, korszerűbb tudással és flexibilisebb képességekkel bírnak az új ismeretek elsajátítása iránt. A migránsok életkor szerinti kiválasztása fontos, mert:

- az adott ország jóléti rendszeréhez képest kedvezőtlenebb helyzetű bevándorlók befogadása jelentős szociális terhet jelent, illetve a beilleszkedés sikerességét korlátozzák;
- a befogadó országban történik nyugdíjuk fizetése;
- a magasan képzetek humán tőke importot jelentenek.

Ezért célszerű vizsgálni az életkor hatását, irányát, erősségét a migrációs potenciál alakulására.

Az Eredmények részt, a szakirodalmi feldolgozás után, két részre osztom fel. Az első körben statisztikai adatok segítségével vizsgálom az Európai Unió migrációs folyamatát, kitérve az elmúlt

évszázad és a 21. század első évtizedét jellemző hasonlóságokra, különbségekre. A második részben a magyarországi vándorlási folyamatokat vizsgálom. A magyarországi migráció kapcsán a csatlakozást megelőzően az Európai Unió egyes tagállamaiban egyre erősebben kapott hangot a tiltakozás és a félelem a csatlakozó országokból, így Magyarországról érkező, feltételezetten várható tömeges bevándorlás miatt. Ezt kívánom statisztikai adatok segítségével megvizsgálni, illetve a hazánkba érkező külföldi állampolgárok jellemzőit kutatni.

Kérdőívem segítségével 1.200 fős reprezentatív mintán keresztül vizsgálom a magyarok migrációs potenciálját, költözési szándékát, illetve a migrációs potenciálra ható befolyásoló tényezőket, azok irányát, erősségét elemzem.

Ezek alapján a következő fő célkitűzéseim fogalmazódnak meg:

- Hogyan változtak a migrációs elméletek gondolatmenetei a globalizáció miatt felgyorsuló és erősödő nemzetközi migráció kapcsán az Európai Unióban?
- Az Európai Unió országaiban hogyan alakult a nettó migrációs egyenleg? Milyen társadalmi és gazdasági jellemzőkkel rendelkeznek az Unió munkaerőpiacára érkező bevándorlók?
- Magyarország az Európai Unió egységes piacán, valamint a nemzetközi migrációban milyen helyet foglal el? Kik számára jelent vonzó célpontot hazánk? Milyen ezen bevándorlók társadalmi és gazdasági jellemzője?
- Milyen a magyarok migrációs potenciálja? Hogyan változott az elmúlt években?
- Milyen tényezők befolyásolják a magyarok migrációs hajlandóságát?
- Milyen kapcsolat mutatható ki a tényezők és a migrációs potenciál között?
- Milyen csoportok alakíthatóak ki a migrációs potenciál alapján, és mi jellemzi ezeket a klasztereket?

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

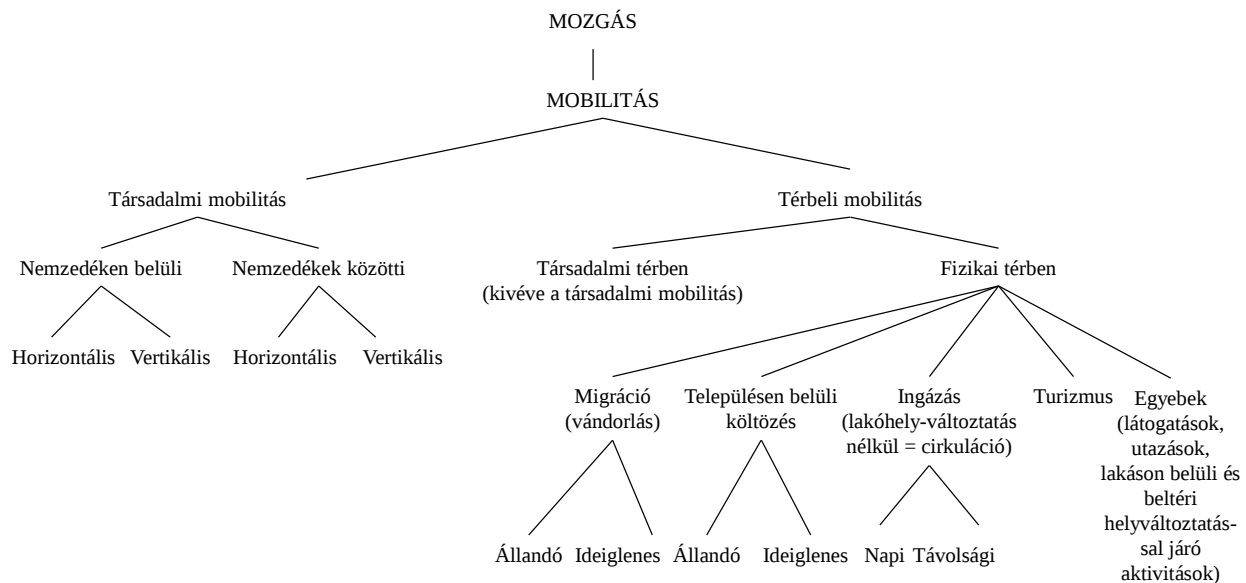
A XXI. századi migrációt magyarázó elméletek vizsgálata

A következő fejezetekben tisztázni kívánom a migráció fogalmát az egyes kutatók és nemzetközi szervezetek megfogalmazásai alapján. különbséget kívánok tenni és elhatárolni a köztudatban tévesen használt fogalmi apparátusokat, továbbá a mobilitás kapcsán árnyalni a térbeli mozgás és társadalmi mobilitás különbségeit, illetve a térbeli mozgékony-ság különféle megnyilvánulásait, mint például a költözés, ingázás, turizmus. Ezek ismeretében bemutatom az általam preferált migráció definícióját. Be kívánom mutatni és szintetizálni az elmúlt évszázad(ok) különböző migrációval kapcsolatos modelljeit, amelyek véleményem szerint megalapozzák a kutatás elméleti-történeti hátterét, illetve segítséget nyújtanak a hipotéziseim és kutatási módszereim megválasztásában.

2.1. A migráció fogalomrendszerének áttekintése

A latin eredetű migráció fogalma a népesség mozgását, vándorlását jelenti valamely országon belül, illetve átköltözést, áttelepülést egyik országból a másikba, tehát szűkebb értelemben véve földrajzi helyváltoztatást jelent. (Borjas 2000)

A migrációt gyakran – tévesen – a mobilitás fogalmával azonosítják. A mobilitás az egyének országon belüli, vagy országhatárt átlépő fizikai, szabad mozgását jelenti a jobb életminőség keresésének reményében, ami az utóbbi évek információs technológiájának fejlődésével kiegészült a virtuális mobilitással (például távmunka végzése). (Rédei-Kobolka 2003) Ugyanakkor a mobilitás a társadalmi hierarchiában való elmozdulást, azaz pozícióváltást is jelent, amely nem jár lakóhely változtatással. A lakóhely változtatásával összekötött mobilitás a migráció fogalomkörébe tartozik, tehát azt mondhatjuk, hogy minden migráció mobilitás, de nem minden mobilitás tekinthető migrációnak. (1. ábra)

Forrás: saját szerkesztés Illés (2000:12) alapján

1. ábra: A vándorlással kapcsolatos fogalmak hierarchiája

Az 1. ábra leegyszerűsítve mutatja be a mobilitás és a migráció közötti fogalmi különbséget. A vándorlás alapvető vonása a mozgás irányából közelíthető meg. A mozgás után a mobilitás tekinthető a legáltalánosabb fogalomnak, amely mozgékony-ságot jelent. Ennek két fajtája a térbeli és társadalmi mobilitás különböztethető meg. A téma szempontjából a térbeli mobilitást kívánom kiemelni, és egyfajta árnyalást alkalmazni Illés (2000) megközelítése alapján. Természetesen a migráció tovább árnyalható még térbeli megközelítés, egyéni szándék vagy jogi szempont alapján

is. Ezeket az osztályozásokat a későbbiekben részletesen ki is fejtem. Azonban az emberi léthez hozzátartozik a jobb életkörülményekhez és feltételekhez történő ragaszkodás, ami a mozgás belső motivációja. Ezért elmondható, hogy térbeli elmozdulással (mobilitással) gyorsabban érhető el a társadalmi felemelkedés. Amíg nem tudjuk, hogy ki hol helyezkedik el a társadalomban, nem dönthető el az sem, ki a mobil és ki az immobil, kiemelkedett fel és ki süllyedt le. Empirikusan nézve tehát a társadalmi helyzet és a mobilitás vizsgálata között igen szoros kapcsolat mutatkozik. (Róbert 1990)

Ha a migrációt a vándorlás megfelelőjeként használjuk, akkor ez alatt egy **ismétlődő demográfiai eseményt** értünk, ami azt jelenti, hogy életünk során többször is előfordulhat velünk, ezért az egyes eseményeket paritási alapon, sorszámozással különböztetjük meg. Így van életünkben első, második stb. számú migrációs esemény, amelynek lehet az egyes események közötti időszakát mérni, és lehet arányszámot készíteni arra, hogy életünk során mennyire vagyunk mobilak. A nemzetközi migrációt a TMR mutató (Total Migration Rate) segítségével mérhető, amely azt mutatja meg, hogy a migráns személy élete során hány alkalommal éli át ezt az eseményt. Ezzel ellentétben a CMR mutató (Cohors Migration Rate) az egyes születési évjáratok mobilitását mutatja. (Rédei 2007b) A vándorlás ugyanakkor lehet egyéni vagy csoportos akarat eredménye, amelyet az általános társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok, az egyéni szándék és a mindennapok történései együtt, egyszerre határoznak meg. (Dabasi 2009a)

A migráció fogalmát további aspektusokból is meg lehet közelíteni. Migrációnak nevezzük elsősorban azt a folyamatot, amelynek során egyének vagy csoportok úgy váltanak lakókörnyezet, illetve társadalmat, hogy ez a váltás az ideiglenesből huzamosabbá válik. (Cseresnyés 2005)

A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration) szerint a migráció egy személy vagy személyek csoportjának a mozgása, amely akár nemzetközi határt átlépő, vagy egy országon belüli lehet. Ez a népességmozgalom, amely magában foglalja az emberek bármilyen mozgását, független annak hosszától, összetételétől és az okoktól, tehát magában foglalja a migráció a menekültek, a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek, a gazdasági bevándorlók és más célok miatt mozgó emberek, beleértve a családegyesítés miatti vándorlást. Kofi Annan, ENSZ főtitkár szerint „a migráció az egyén bátor akaratának kifejeződése a nehézségek túllépése és egy jobb élet élése felé.”¹

Rédei-Kobolka (2003) szerint csak az elismert vándorlást tekinthetjük migrációnak, ahol az elismert szónak jelentősége van, hiszen a felbomlott országhatárok miatt nehéz volt értelmezni az országhatárok átlépését, a humanitárius befogadás jogi kritériumait.

de Haas (2010) szerint a migráció viszont egy olyan folyamat, amely szerves része a „fejlődés” kifejezés által felölelt szélesebb körű átalakulási folyamatoknak, de aminek belső, önfenntartó és önlebontó dinamikája van, valamint amely az ilyen átalakulási folyamatokra önmagában hatással van. Tehát a migráció nem exogén (kívülről eredő) változó, hanem a tágabb társadalmi és fejlődési folyamatok szerves része, így a migráció fejlődésre gyakorolt hatása alapvetően heterogén. A globalizációval a migráció még meghatározóbb gazdasági folyamattá vált, mivel a befogadók a gazdaság új forrásának tekintik a migrációt, amely a termelést rugalmasabbá teszi, a vállalatok pedig ezáltal képesek alkalmazkodni a változó igényekhez, növelve a hatékonyságot. (Rédei 2010) Új folyamat figyelhető meg a világban, a fehér galléros tevékenységek kék galléros irányba mozdulnak el, azaz napjainkban a termelés áthelyeződik a fejlődő régiókba, így a munkaerő nem kényszerül szülőföldjének elhagyására (például amerikai cégek információs technológiai, chipfejlesztési, ügyfélszolgálati tevékenységének Indiába történő kihelyezése).

¹ Address of Mr. Kofi Annan, Secretary-General, to the High-Level Dialogue of the United Nations General Assembly on International Migration and Development, New York, 2006. szeptember 14.

Ha össze akarjuk foglalni a migrációs szándék motiváló, kiváltó tényezőit, akkor 5 nagy csoportot lehet Rédei (2007) alapján megkülönböztetni:

1. Megszűntek a multikulturális és többnemzetiségű birodalmak. Területeiken több új nemzetállam jött létre. Például: Oszmán birodalom, Habsburg monarchia, Nyugat-Európa hatalmas gyarmatbirodalmai, Szovjetunió szétesése.
2. A tudományos-technikai forradalom következtében kifejlődött az ipari termelési mód.
3. A fejlődés következtében pusztul a természeti környezet.
4. Az egészségügy fejlődésének következtében robbanásszerűen nő a népesség, ami miatt kiegyenlítetlenebbé válik a népsűrűség is.
5. A hagyományos értékek, életstílusok és világnézetek megváltozása.

Bár különböző aspektusokat jelöl meg a szerző, egyben mindegyik közös, hogy ok-okozati összefüggésben állnak, és csökken a régiók eltartó képessége, ami maga után vonzza az emberek elgyökértelenedését, így növelve a migrációs szándékot.

Más felfogás szerint (Illés 2000) vándorlás a népesség adminisztratív határt átlépő lakóhely-változtatása, ahol a vándorlást önmagában 5 elem határozza meg. Ezek az elvándorlás helye, az odavándorlás helye, a két elemet elválasztó határ(ok) és az irány. Az elvándorlási és odavándorlási hely határai, és ezáltal területi kiterjedése, a térség nagysága szabadon változtatható (például a településhatár növelésével: környező falvak városhoz történő csatlósásával, ezáltal a vándorlás megszűnik és növekszik a településen belüli mozgás). Egyetlen korlátozó tényezője, hogy az adminisztratív határoknak lehetnek találkozási pontjai, de nem lehet közös tartományuk. Minimum egy határ szükséges a két hely között, de akár végtelen számú is lehet, úgynevezett tranzitterület közbeiktatásával.

A különböző megközelítések alapján a következőkben **a migráció fogalma alatt egy elismert, földrajzi határokat átlépő, egyéni vagy csoportos akarat eredményeként megvalósuló ismétlődő vándorlást értek, amely a fejlődéssel szoros összefüggésben áll.**

A következőkben a migráció különböző szempontok alapján történő csoportosítását mutatom be.

A migráció fogalmának meghatározására és differenciálására több tipológia született:

- *Térbeli megközelítés alapján* megkülönböztetünk **belső (intern)** és **külső (extern)** vagy nemzetközi migrációt. A belső migráció alatt az országhatáron belüli népességmozgásokat értjük, amely elsősorban vidékről városba irányul, vagy régiók közötti vándorlást jelent. A nemzetközi migráció határokon átvándorlást jelent, ahol több különböző állam is érintett a migrációban, azaz van egy kibocsátó vagy egy küldő állam, és van egy fogadó állam. Hárs Ágnes a következő árnyalást alkalmazza a fogalmak elkülönülésére: a migráció egy adott földrajzi terület (régió vagy ország) határait átlépve lakhelyváltozással, költözéssel járó mobilitás, ezért az országon belüli nagyobb régiók közötti költözéseket nevezi *belföldi migrációnak* vagy *mobilitásnak*, míg az országok közötti mobilitást *nemzetközi migrációnak* nevezi. A nemzetközi migrációt tovább bonthatjuk kontinentális és interkontinentális kategóriára. (Cseresnyés 2005) Az ENSZ 1981-es ajánlása a tartózkodás időtartamát is kritériumként említi egy jogi határ átlépése mellett. Az ajánlás a 12 hónap tartózkodásnál hosszabb időt tekinti vándorlásnak, amellyel a tartózkodás szándékát kívánják kifejezni.

Az országhatár átlépésekor érkezhetünk turisztikai célból is, amelynek hossza lehet a vízumköteles időn belüli vagy túli. Ebben az esetben az utazás célját nem kell közölni, de ettől eltérő esetben a tartózkodás lép életbe, amikor meg kell határozni a célt. A legjellemzőbb célok a tanulás, munkavállalás, jövedelemszerzés, gyógykezelés, család stb. (Rédei–Kobolka 2003) Ugyanakkor a globalizáció miatti több éves külföldi tartózkodás nem minősül vándorlásnak a végleges szándék hiánya miatt.

Logan (1992 In Rédei-Kobolka 2003) földrajzi szempontból a mozgás négy típusát különböztette meg:

- fejlettből a fejlett régióba,
- fejlettből a kevésbé fejlettbe,
- a fejletlenek közötti,
- a fejlődőből a fejlettbe.

A mozgás térbeli iránya átrendeződik, a mozgás fő célja a fokozatosan megvalósuló jobb életminőség elérése. A migránsok hosszabb távra terveznek, a helyváltoztatással növelni akarják esélyüket a mobilitási piacon, és a több helyen szerzett készség és képesség humán tőkévé halmozódik, ami választási lehetőségeket teremt számukra, így kiegyensúlyozottabb lehet migrációs mozgás.

Földrajzi távolság alapján azonban az országon belüli és országon kívüli vándorlást tovább árnyalhatjuk a kontinensek közötti vándorlással, amelynek 3 szakasza különböztethető meg:

- prehisztórikus vándormozgalmak,
- népvándorlások,
- nagy földrajzi felfedezések utáni vándorlás.

Rédei-Kobolka (2003) *a nemzetközi migrációs folyamatokat* az alábbi kategóriába sorolja:

1. **Végleges szándékú letelepedés, bevándorlás**, vagy 12 hónapot meghaladó idejű tartózkodás. Ebben is a kontinensen számos eltérés van, mert 3 hónapot tekintik kritériumnak Olaszország, Belgium, 6 hónapot Hollandia, és 12 hónappal rendszerezi az adatait Nagy-Britannia és Írország. Németország nem definiálja az időtartamot.

- *letelepedés, bevándorlás*, ami magába foglalja a családegyesítést is.

2. **Huzamos tartózkodás** és a megjelölt célnak megfelelő feltételek teljesülése.

- *tartózkodás szerződéses munkavállalási alapon*, képzett és kevésbé képzett munkaerőt jelent egy meghatározott időszakra,
- *átmenetileg tartózkodó*, úgynevezett postázott munkás, aki magasan képzett és a nemzetközi üzleti életnek megfelelően megy egyik országból a másikba,
- *illegálisan tartózkodó*, túl-tartózkodó, aki engedély nélkül munkát vállaló a befogadó országban.

3. Növekvő bizonytalanságot jelent a modernkori **rövid tartózkodás**. Az, aki a termelés nemzetköziségének megfelelően repül hosszabb-rövidebb időre adott helyre, például a misszionáriusok.

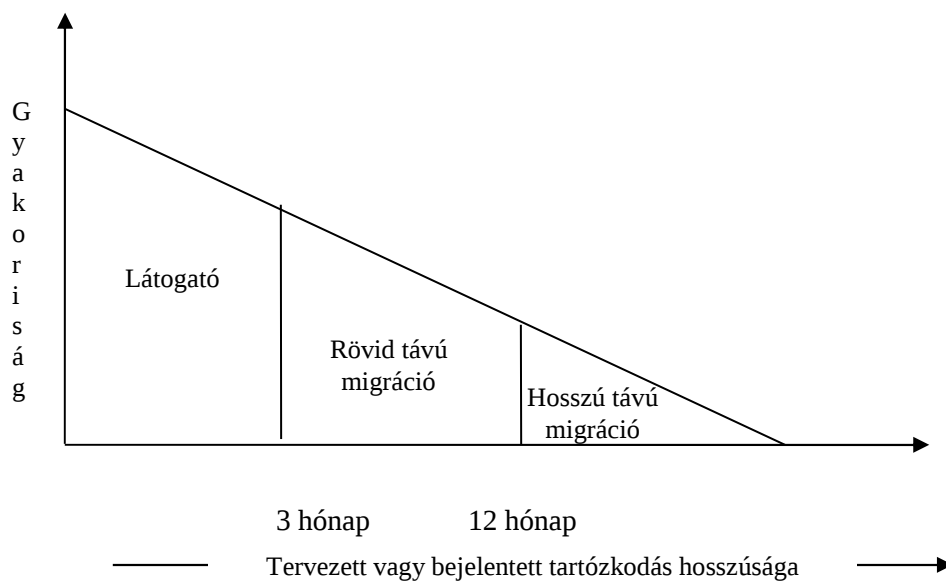
4. **Humanitárius alapon történő befogadásnak** két lehetősége van:

- *menedéket kérő*, aki politikai diszkrimináció alapján kér átmeneti befogadást,
- *menekült*, aki személyes okok alapján (nemzeti, nemzetiségi, vallási, nyelvi, politikai) kér befogadást, illetve ha visszaküldenék az adott országba üldöztetésben lenne része.

Az egyes típusok között azonban vannak átfedések, például a statisztikában az adott személy egyéni migránsként szerepel, ugyanakkor egész családjával vándorol az adott célországba. Ugyanakkor nincs egységes definíció azzal kapcsolatban, hogy a statisztikai adatok kiket takarnak a migránsok alatt, mi alapján határozzák meg a külföldi munkaerő számát. Például Franciaországban a kiadott munkavállalási engedélyek alapján határozzák meg a hazájukban munkát vállaló külföldiek számát, Belgiumban a kiadott tartózkodási engedélyek alapján történik a számbavétel, Írországban a személyi azonosító számok (Personal Public Service Numbers) alapján történik a külföldi munkavállalók számának a meghatározása, amelyet nem csak foglalkoztatási célból adnak ki. (COM 2006)

A statisztikai számbavételi hiba kapcsán az ENSZ is ajánlást fogalmazott meg 1998-ban a nemzetközi migrációval kapcsolatos statisztikai adatok módosításáról, összehasonlíthatóságáról és harmonizálásáról. (Lemaitre 2005)

- *Időtartam alapján* megkülönböztetünk **korlátozott vagy időszakos** vándorlást (például gyakornoki képzés vagy szezonmunka) és **tartós vagy folyamatos** vándorlást. Az utóbbihoz kötődik a ki- és bevándorlás, valamint a letelepedés. Boden–Rees (2008) a tartózkodás hosszúsága és a gyakorisága alapján három kategóriát különböztet meg. Azok, akik 3 hónapnál kevesebb ideig (vízumkötelezettség miatt) maradnak egy országban, őket látogatóknak nevezik. A rövid távú migránsok megfogalmazást arra a személyre használják, aki a tartózkodási helyétől eltérő országba költözik, és a tartózkodási időszak meghaladja a 3 hónapot, de kevesebb, mint egy év, kivéve azokat a mozgásokat, amelyek kikapcsolódás, nyaralás, barátok vagy rokonok meglátogatása, üzleti, orvosi kezelés vagy vallásos zarándoklat céljából történik egy másik országba. Hosszú távú migránsnak tekintjük azt a személyt, akinek legalább 12 hónapra vagy hosszabb időre megváltozik a szokásos tartózkodási helye. (2. ábra)

Forrás: saját készítés Boden–Rees (2008:5) alapján

2. ábra: A migráció típusai az időtartam alapján – látogatók és migránsok

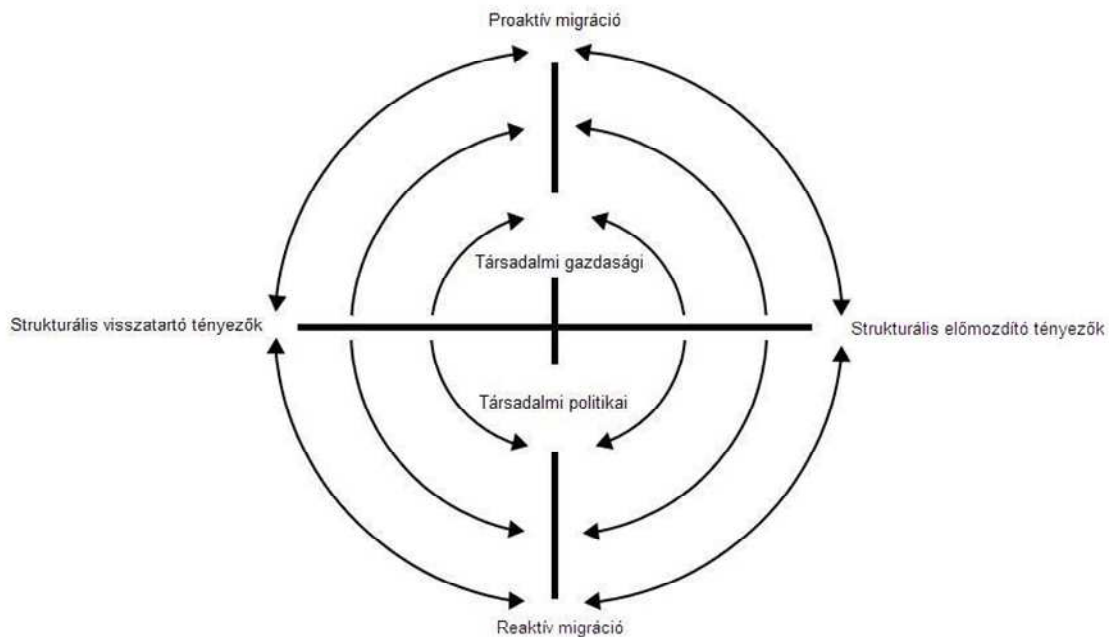
- Ha az *egyén szempontjából*, azaz a migrációs indokok alapján vizsgáljuk a vándorlást, akkor megkülönböztetünk **önkéntes migrációt** és **kényszervándorlást**. Az önkéntes migráció esetén gazdasági vagy ahhoz kapcsolódó elhatározások vezérlik a migráns személyt (például munkavállalás, tanulás stb.) A kényszermigráció hátterében az eltérő háttérű üldözések (vallási, politikai, etnikai, nyelvi, nemzetiségi stb.), háború, diszkrimináció és esetleg természeti katasztrófa szerepelnek. A kényszervándorlások típusait az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: A kényszervándorlások típusai

Típusok	Ok	Véglegesség
Kiűzés	politikai, etnikai	igen
Kiűrités	katasztrófa (természeti vagy más jellegű)	nem feltétlenül
Áttelepítés	politikai, etnikai, gazdasági, természeti	igen
Deportálás	politikai, háborús	nem
Menekülés	politikai, etnikai	nem feltétlenül
Kivonulás	katasztrófa (természeti vagy más jellegű)	nem feltétlenül

Forrás: saját szerkesztés

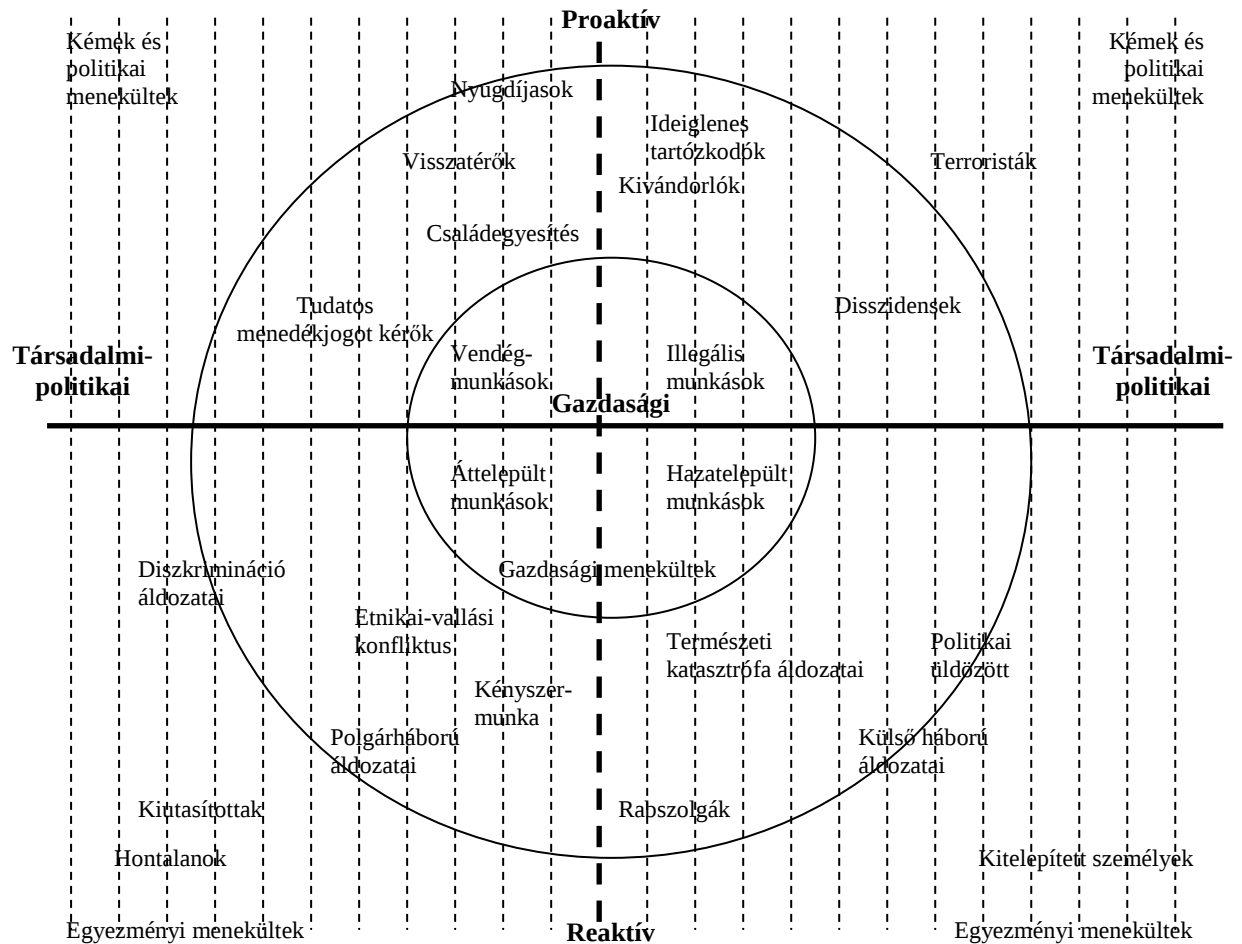
Richmond (1993) szerint viszont a strukturáló hatások alapján (gazdasági, társadalmi, politikai, környezeti, pszichológiai), amely előmozdítja vagy korlátozza a vándorlást, inkább **proaktív és reaktív** migránsokat kell megkülönböztetni. Richmond (1988, 1993) azt hangsúlyozza, hogy többváltozós megközelítésre van szükség ahhoz, hogy megismerjük milyen összetett kapcsolat áll fenn a különböző összefüggő tényezők között, amelyek a migrációt befolyásolják. Szerinte van egy kontinuum közötti racionális választás, amely befolyásolja a proaktív migráns viselkedését, miszerint az ilyen bevándorlók (szerződéses munkavállalók, vállalkozók, nyugdíjasok stb.) a nettó előnyüket próbálják maximalizálni, ezért gazdasági migránsok, valamint a reaktív migránsok között, akiknek a szabadságfokát súlyosan korlátozzák (politikai bevándorlók). Richmond szerint a legtöbb nemzetközi migráns (beleértve a menekülteket is) e két véglet között mozog. (3. ábra)

Forrás: saját készítés Richmond (1993:11) alapján

3. ábra: A migráció struktúrája

Richmond (1988) modelljében (4. ábra) tovább árnyalhatóak a migránsok típusai, aszerint, hogy a függőleges tengely a döntéshozatal folytonosságot ábrázolja a maximális és a minimális autonómia alapján, míg a vízszintes tengely a gazdasági és társadalmi-politikai tényezők közötti kölcsönhatást mutatja. Minél közelebb esik a klaszter a függőleges tengelyhez, annál fontosabbak a gazdasági tényezők a motivációban, míg a vízszintes tengelyhez közelebb eső kategóriák esetében nagyobb a politikai jellegű motiváció a döntésmeghozatalban. A strukturális korlátok miatt nagyobb a reaktív migránsok száma, mint a proaktív bevándorlóké, hiszen ezek korlátozzák a racionális választáson alapuló viselkedést.

Forrás: saját készítés Richmond (1988:21) alapján

4. ábra: A nemzetközi népességmozgás paradigmája

- *Terjedelem szempontjából* megkülönböztetünk **egyéni** vándorlást, valamint **csoportos vagy kollektív** migrációt. Csoportos vándorlás esetében, ha társadalmi méreteket ölt, akkor lehet tömeges vándorlásról beszélni. (Cseresnyés 2005) (Cseresnyés 1996)

Karoliny–Mohay (2009) a migráció további kategóriáit különbözteti meg.

- *Az érkezés módja, azaz jogi szempont alapján* kiemelkedő jelentősége van, hogy **legális vagy illegális** migrációról beszélünk. Legális migráció esetén az egyének szükséges okmányok birtokában vándorolnak egyik államból a másikba, míg az illegális migráció esetén ezek hiányában kísérlik meg a határátlépést egyéni átszökés, szervezett embercsempészet vagy emberkereskedelem keretében. A legális/illegális migráció kérdése azzal függ össze, hogy az államok milyen feltételekhez kötik a külföldiek számára a területükre való belépést, illetve az ott tartózkodást. Erre tipikus példa lehet a két kontinens, Amerika és Európa eltérő szerepe. Míg Amerika egy olvasztótégely az integrációban, toborzó szerepet tölt be, a kiválasztásra helyezi a hangsúlyt (come home), addig Európa egy feltartóztató, válogató, visszataszító szerepet képvisel (go home). (Rédei 2012) Egyben azonban a két migrációs stratégia is azonos, hogy válogatást valósít meg, hiszen a fogadó ország keresletének húzó elemei vonzzák az egyén, a keresleti oldal határozza meg a migráció irányát, volumenét. Így a stratégiákat vizsgálva a reagáló, követő politika (reaction policy) a már bekövetkezett folyamatokra válaszol a végrehajtásban, míg a pro-migration policy a haszonelvű célokat tűzi ki. Ebbe a

csoportba tartozik az USA, Kanada, Ausztrália, akik a gazdasági növekedés elengedhetetlen feltételének tekintik a külföldiek bevándorlását. (Rédei 2007a)

Meissner (1992) a bevándorlók tipizálásánál ötvözi a fentebb bemutatott kategóriákat és két ismérv alapján, a jogi és a munkaerő-piaci státusz alapján különbözteti meg a migránsokat. A jogilag befogadott személyek között a bevándorlókat (immigrants) és a nem bevándorlókat (non-immigrants) szerepelteti. A nem bevándorlók csoportjába sorolja a diákokat, kutatókat, szakértőket, menedzsereket, technikusokat stb. Ezen kívül a szerződéses munkavállalók, illegális bevándorlók, menedékjogot keresők és a menekültek csoportját tipizálja.

A kiváltó okok jelentősége alapján történő csoportosításokat is figyelembe véve, a migrációs rendszerek típusait a 2. táblázat összefoglalva mutatja be.

2. táblázat: Migrációs rendszerek típusai

Másodlagos jelentőségű	munkaerő	<i>bevándorló</i> USA, Kanada	<i>vendégmunkások</i> Németország, Ausztria, Svájc, Mediterrán országok 1980-as évek óta	<i>etnikai kisebbség</i> Nagy-Britannia 1970-ig, Japán és a Mediterrán országok az 1970-es években
	letelepedés	<i>gyarmatosítás</i> USA (1788-1922), Brazília	<i>hosszú távú berendezkedés</i> Franciaország, Belgium, Svédország, Hollandia	<i>visszatérők</i> Izrael
		letelepedés	munkaerő	nem a migráció az elsődleges
Kiemelt jelentőségű				

Forrás: saját szerkesztés Rédei–Kobolka (2003:4) alapján

Mivel a vándorlás egy háromszereplős folyamatnak tekinthető, amelyet az egyén, a kibocsátó és a fogadó ország alkot (Salt 2001), így az egyéni motiváción túl, a migrációt befolyásolja a kibocsátó és a fogadó ország gazdasági, társadalmi helyzete. Korábbi vizsgálataim során megállapítottam, hogy összefüggés mutatható ki az adott országba bevándorlók teljes népességhez viszonyított aránya és a befogadó ország gazdasági potenciálja között. Így a fogadó ország egy főre jutó GDP-je, a foglalkoztatási ráta és a munkanélküliségi ráta erősen befolyásolja az országba érkezők számát. Ezek alapján az uniós országokat klaszterekbe lehet foglalni, hogy melyek tipikus kibocsátók, illetve befogadók. A kis népsűrűségű, kis fogyasztói piaccal rendelkező és alacsony fejlettségű területekről az emberek a sűrűn lakott, fejlettebb régiók felé igyekeznek. Így a munkalehetőségek bősége, a gazdaság fejlődése vonzó tényezőként, a gazdasági kihívás hiánya (munkanélküliség), népesedési nyomás taszító tényezőként jelenik meg. (Huzdik 2007) (Rédei 2007b)

Az értekezés kutatási területe a migrációs potenciál vizsgálata a 21. század első évtizedében. Ezért fontosnak tartom tisztázni a migrációs potenciál fogalmát és annak típusait, hogy a magyarok migrációs szándékára rákérdező kérdőíves lekérdezésem kérdéseit ennek megfelelően alakítsam ki, illetve a kérdőív mintáját körül tudjam határolni a későbbiekben.

Migrációs potenciálnak nevezzük azt a szándékot, hogy valaki külföldön vállaljon munkát vagy kivándoroljon. A potenciál mértéke egy pszichológus számára azt fejezi ki, hogy a vándorlási szándék mennyire erős, valamint hogyan függ össze az egyén személyiségével, míg a közgazdász számára döntést jelent a költségek és a haszon viszonyát illetően. A migrációs potenciál vizsgálatakor arra keressük a választ, hogy a népességben belül mekkora azoknak a köre, akik

migrációt terveznek, és milyen gazdasági vagy társadalmi tényezők növelik, illetve csökkentik a migrációs potenciált egy társadalomban.

A migrációs potenciál fogalmán belül az elemzés érvényességi köre és megbízhatósága, valamint az ezeken alapuló becslés módja alapján eltérő típusok különböztethetők meg.

A migrációs potenciál **két fő típusa**:

- *általános migrációs potenciál*: a teljes népességre az adott pillanatban jellemző potenciál mértékét mutatja. Ilyen például az International Organization for Migration (IOM) nemzetközi összehasonlító elemzése. (Sík 2003)
- *speciális migrációs potenciál*: a migrációs potenciál elemzésének érvényességi körét korlátozza. Ez által a mérés megbízhatósága nagyobb lesz, mivel a társadalom egy szűkebb csoportjának migrációs várakozásait vizsgálja, ami egyben növeli a kutatás mélységét is.

A speciális migrációs potenciál kutatása szűkíthető:

- a társadalom egyes csoportjaira (például fiatal diplomások migrációs potenciáljának vizsgálata);
- a világ egy önkényesen kiválasztott részére (például a Central European Opinion Research Group (CEORG) kutatása az uniós országokba irányuló migrációt vizsgálta).

Az elkészített kérdőívem a teljes magyar lakosság reprezentatív mintáján a potenciál mértékét vizsgálja, azaz általános migrációs potenciál mérése történt.

A migrációs potenciál két alaptípusán belül a mérés megbízhatósága alapján *nyers és tisztított migrációs potenciált* különböztetünk meg. A nyers migrációs potenciál mérése során a válaszadótól egyenesen megkérdezzük, hogy vannak-e migrációs szándékai, és a kapott választ minden további korrekció nélkül, teljes értékű információként kezeljük és elemezzük. Nyers migrációs potenciálra kapunk adatot akkor is, ha a migráció időtávjára kérdezzünk rá. A külföldre való távozás gondolata már nem általánosságban szerepel, hanem eltérő migrációs helyzeteket különböztet meg, attól függően, hogy munkavállalásra vagy kivándorlásra, rövid vagy hosszú távú szándékre kérdezzünk rá. Ez a technika alkalmas a munkavállalási és kivándorlási szándék megkülönböztetésére, viszont nem alkalmas annak eldöntésére, hogy a megkérdezett migrációs szándéka mennyire komoly. (Sík 1999)

Ha a kérdezés során többféle (rejtett) kísérlet irányul arra, hogy a migrációs szándék komolyságának mértékét megismerje a kérdező, akkor *tisztított migrációs potenciálról* beszélünk. Ilyen irányú mérés esetén rákérdezhetünk a migrációs szándék idejére, a tervezett munka helyére, jellegére, munkavállalási terv esetén az elvárt bér mértékére, a vándorlási szándék okaira, indokára, valamint a már megtett beruházások (információszerzés, kapcsolatépítés, nyelvtanulás, nyelvtudás és nyelvismeret) tényére vagy hiányára. Ezek a technikák segítenek tisztázni a migrációs szándék megbízhatóságát.

A kérdőív mind két módszer alapján rákérdez a migrációs szándékra (a kérdőív M1-M7. kérdései).

A migrációs potenciál alapján készülő becslés módjai alkotják a migrációs potenciál harmadik nagy csoportját. A *teljes népességre* vonatkoztatott migrációs potenciál vizsgálatakor olyan társadalmi csoportokra is kiterjed a becslés, amelyek sem elméletileg, sem empirikus adatok alapján nem képesek migrálni (például idősek, iskolázatlanok). Az ő kiszűrésükre vezették be a releváns népesség fogalmát, ami lehetővé teszi, hogy a mikroszintű becslés csak a népesség migrációs potenciál szempontjából értelmes részére vonatkozzon. (Sík 1999; Hableicsek-Tóth 2001) (3. táblázat)

3. táblázat: A migrációs potenciál típusainak rendszere

Általános				Speciális			
Nyers		Tisztított		Nyers		Tisztított	
Teljes körű	Releváns népesség	Teljes körű	Releváns népesség	Teljes körű	Releváns népesség	Teljes körű	Releváns népesség

Forrás: Sík (2003) In Örkény (2003:15)

2.2. Az emberi tőkével kapcsolatos közgazdasági elméletek és a migrációs elméletek

2.2.1. Emberi tőke elméletek

Fontosnak tartom az emberi tőkével kapcsolatos elméletek megvizsgálását és fejlődésének bemutatását, hiszen a népesedési folyamatok módosítják az egész népesség és ezzel a munkaerőforrás nagyságát, összetételét. A migrációs folyamatok pedig két irányból vannak hatással a társadalomra, egyrészt a népesedési helyzetet közvetlenül befolyásolják, ezzel megakadályozható a társadalom elöregedése (korfa szerkezetének átalakulásával bizonyítható), másrészt a gazdaság versenyképességét is növelheti, feltéve, ha képzett munkaerő érkezik a fogadó országba. Ezért úgy gondolom szükséges ezen elméletek megvizsgálása is, hiszen az oktatásba történő beruházások nagy költsége miatt kezelni kell a tanulói migráció problémáját is. Ezen társadalmi és gazdasági hatásokat részletesebben elemeznem a dolgozat későbbi fejezeteiben.

Továbbá ma már az a tendencia tapasztalható, hogy az emberek életciklusában változások következnek be, egyrészt a fejlődés következtében megnövekedett várható élettartam miatt meghosszabbodik, másrészt átfedő időszakok alakultak ki a tanulás és munkavégzés életciklusi fázisok között. A munkavégzési szakasz később indul a tanulási időszak kitolódása miatt, valamint a nők gyermekgondozási szabadsága és a különböző munkanélküliségi periódusok is hatással vannak a folyamat hosszára. Azonban a munkavégzési szakasz végét a nyugdíjrendszer szabályozottsága jól körülhatárolja.

A továbbiakban a téma szempontjából csak a vándorlással összefüggő emberi tőke elméleteket kívánom bemutatni.

A 17. században William Petty használta először az emberi tőke, a „human capital” kifejezést. 1690-ben az elsők között vizsgálta az emberi tőke mértékének hatását a fiskális problémákra. A nemzeti vagyon értékének becslésénél beleszámította az emberi erőforrás értékét is. (van Leeuwen–Földvári 2007) A későbbi fejezetben pedig részletesen kifejtem a migráció gazdaságra gyakorolt hatását, beleértve a fiskális hatásokat is.

A gazdasági liberalizmus alapjait megvalósító **klasszikus iskola** Adam **Smith** fellépésével fordulatot hozott a munka világába a 18. században. Smith munkásságának az alapját John **Locke** 17. századi angol filozófus gondolatai adták, aki megfogalmazta a gazdasági liberalizmus három elvi tételét, ami szabadság és a tulajdon mellett a munkát emelte ki, valamint azt mondta, hogy a javak megszerzése csak munkával történhet. (Madarász 2000) Ebből kiindulva, **Smith** behatóan foglalkozott a munka fogalmával, és ezzel pótolni akarta a korábbi gazdaságpolitikai és elméleti hiányosságokat. Túljutott az egyoldalú fiziokrata szemléleten, és a munkát tartotta elsődlegesen a gazdaság forrásának. Megállapította, hogy munka nélkül nem hozható létre új értékes jószág. Smith munkásságának a jelentőségét az adja, hogy tudatosította a munka és ezzel, az ember meghatározó szerepét a gazdasági életben. A „Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól” című művének az első sora az emberi munkáról tett megállapításaival kezdődik: „minden nemzet évi munkája az az alap, melyből eredetileg az egy éven át felmerülő életszükségleteket és kényelmi igényeket kielégítik”. (Smith 2011) Így tehát a termék évi mennyisége a termelésben foglalkoztatott munka mennyiségétől és ennek a munkának a termelékenységétől függ. A gazdaság növelésében a munka termelékenységének döntő jelentőséget tulajdonított Smith. A termelékenység

növekedésének okát a munkások képességének és ügyességének alakulásával, illetve a munkamegosztás fejlődésével magyarázta. (Smith 1959) A **munkamegosztás** a társadalmi kultúra, a gazdasági élet fejlődésével nemcsak a munka termelékenységét fokozza, hanem az emberek közötti gazdasági kapcsolatokat is bővíti (csere és piac). A piac az az összekötő kapocs, amely egyesíti az emberek gazdasági tevékenységét, és a piaci mechanizmus az a mozgatóerő, amely működésben tartja a közgazdaság egész rendszerét. Minél kiterjedtebb egy piac, annál inkább lehetséges a munkamegosztás fokozása, amely a nagybani termelés nélkülözhetetlen előfeltétele. Smith megállapítja továbbá, hogy munkamegosztás növeli az egy főre jutó jövedelmet, illetve javítja a tőke és a munka hasznosulását, lehetővé téve a szakosodásból elérhető nyereséget, a piacok bővítését. Tehát az ország gazdagsága a piac kiterjedtségétől függ, így alapvető a piacot megköti szabályozások, korlátok leépítése, megszüntetése. (Polónyi 2002) Ez az alapja az Unió négy szabadságelvének is, valamint ezek a gondolatok adják az alapját a korábbi lisszaboni célok, illetve a 2020-ra kitűzött Európai Foglalkoztatási Stratégia céljainak is, amely az Európai Uniót tudásalapú gazdaságként a legversenyképesebb integrációjaként képzelel el. Az, hogy az Európai Unió mennyire lesz sikeres a foglalkoztatottság és a termelékenység növelése terén elérni a kitűzött célokat, a Wim Kok jelentés szerint alapvetően attól függ, hogy mennyiben tud megfelelni nemcsak az integráció komplexen, hanem az egyes országok is, az, az alábbi négy követelménytől függ:

- a) a munkavállalók és a vállalkozások alkalmazkodóképességének javítása,
- b) minél több ember, potenciális munkavállaló bevonása a munkaerőpiacra,
- c) a humán-tőkébe történő beruházás fokozása és eredményesebbé tétele,
- d) jobb kormányzáson (governance) keresztül, a szükséges reformok hatékonyabb megvalósítása.

Smith megállapítja továbbá, hogy a különböző foglalkozási területen dolgozók bérkülönbségeinek egyik oka az oktatási költségek nagyságában keresendő. „Az állótőke részének kell tekinteni a társadalom valamennyi tagjának minden gazdaságilag hasznos tudását és képességét. Az ilyen tudás és készség megszerzése tényleges kiadásokat jelent, mivel megszerzőjét neveltetése, tanulmányai vagy tanonckodása idején is el kell tartani: alapjában véve úgy kell felfogni őket, mint az illető személyben rögzült és megtestesült tőkét”. (Smith 1959:322)

J. H. von Thünen szerint „...mivel az iskolázottabb nemzetek ugyanolyan anyagi javakkal több jövedelmet hoznak létre, mint az iskolázatlanabb népek és mivel a magasabb iskolázottság csak több anyagi jószág elfogyasztásával járó oktatási folyamaton keresztül biztosítható, az iskolázottabb népek nagyobb tőkét birtokolnak, amelynek hozadéka a munka nagyobb termelékenységében fejeződik ki...” (Thünen 1875) A határok átjárhatósága miatt az emberi tőke mobillá válik, így elindítva a munkaerő migráció folyamatát. Ez azt jelenti, hogy a humán tőkébe történő beruházás elvándorolhat, és térben máshol térülhet meg.

A munkával kapcsolatos megállapítások állóvizét a szocialista eszmék megjelenése kavarta fel. Bár a **szocialista eszmék** különböző célok és elgondolások köré csoportosultak, valamint a javakból való részesedés mértékét és formáit tekintve sem volt egységes az álláspontjuk, mégis maradandót alkottak. Egyesek az egyenlő részesedést képzelték el, mások a szükséglet szerinti elosztás elvét hangsúlyozták. További vélemény szerint mindenki a képességeinek megfelelő munkát kapjon, illetve a munkájának megfelelő jövedelmet, azaz a *munka szerinti elosztás elvét* javasolták. **Saint-Simon** szerint a tudományos eszmék által alakított új társadalomban az osztályok eltűnnek és mindenki dolgozni fog. **Louis Blanc** is a kapitalizmust bírálva és a kistermelők érdekében fellépve, a munkához való jogot hirdette.

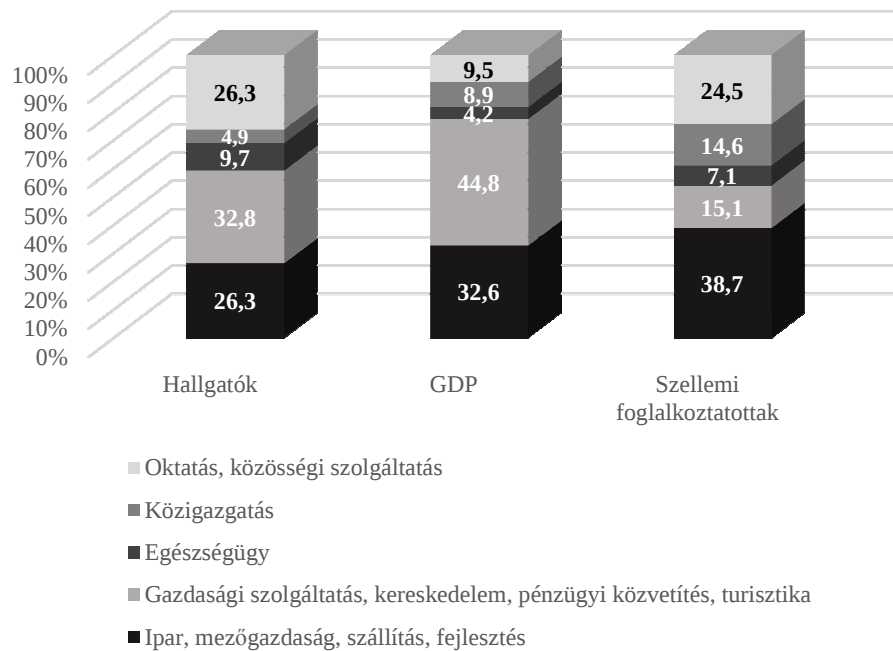
A 19. század első felének a történései a munkástömegek kiábrándulásához vezetett. Ugyanis a gazdasági növekedéssel párhuzamosan nem emelkedett a dolgozók életszínvonala, a munkaerő iránti kereslet pedig csökkent. Az egyik oldalon kialakult a proletariátus, míg a másikon a tőkések osztálya. **Robertus** a tőkés gazdasági rendet bírálva megállapította, hogy a munka eredménye következtében a termelés folyamatosan nő, míg a munkások az általuk elvégzett munkájuk eredményeként csak a munkabérük kisebb részét kapják meg. Ezt a megállapítását Robertus a **csökkenő bérhányad törvénynek** nevezte.

Marx, a szocializmus eszmekörének egyik meghatározó gondolkodója, azt állította, hogy a hasonló anyagi körülmények között élő emberek előbb vagy utóbb osztályokká tömörülnek, és az osztályok közötti küzdelem képezi majd az emberiség történetét. A történelem során két osztály jön létre: a polgárság és a munkásosztály. A polgárság érdeke a kapitalizmus fenntartása, a munkásosztályé pedig a tőkés rend megváltoztatása lesz, ezzel arra a véleményre jutva, hogy az osztályharcok gyökere a tőke-munka viszonyában rejlik. Hangoztatta a munkások kizsákmányolását, amelynek révén a munkaadó többletértékhez jut, amely a tőkefelhalmozás alapját fogja adni (**akkumulációs elmélet**). A marxizmus szerint a kizsákmányolás a kapitalizmus lételeme, ezen alapszik a kapitalizmus fejlődéstörvénye. A többletértéket ugyanis a kapitalista nem fogyasztja el, hanem annak jelentős hányadát a termelési alapok bővítésére fordítja, amely újabb és újabb tőkebefektetéseket ösztönöz, így érvényesül az akkumulációs elmélet. A folyamat elkerülhetetlenségét azzal magyarázta, hogy a tőkés társadalomban a műszaki fejlődés következtében a tőke összetétele (az állótőke és a munkások foglalkoztatására szolgáló tőke aránya változik) és az a tőkearány, amely a munkaerő foglalkoztatásával kapcsolatos, nem képes fenntartani a teljes foglalkoztatottságot. Ezért a munkások egyre nagyobb hányada munkanélkülivé válik. Így az **elnyomóródsási elmélet** a vállalkozások piaci lehetőségeit is szűkíti, ami tőkekoncentrációhoz vezet. Marx szerint mindez tovább növeli a munkanélküliséget, és az elnyomóródsási elmélete szerint ez elvezet a kapitalizmus összeomlásához. (Madarász 2000)

Az emberi tőke elmélet feltételezése szerint az emberek oktatás és képzés révén beruházásokat végeznek a saját termelőképességükbe. Ezek a beruházások növelik termelőképességüket, termelékenységüket, ezáltal munkájuk piaci értékét, ezért jövőbeli keresetük magasabb lesz. Emberi tőkébe történő beruházásoknak nemcsak a formális oktatás tevékenységei tekinthetők, hanem minden olyan befektetés, amely javítja az ember termelőképességét, függetlenül attól, hogy a költségeket az egyének, a vállalatok vagy az állam viseli. Megfigyelhető, hogy a különböző iskolázottságú emberek életkereseti görbéi eltérőek, és ezek a jellegzetességek függetlenek a gazdasági fejlettségtől:

- A magasabb végzettségűek görbéje magasabban fekszik, mint az alacsonyabb végzettségűeké.
- A kereseti görbék az életkorral együtt csökkenő ütemben emelkednek, az életpálya végén pedig a keresetek növekedése megáll vagy csökken.
- A magasabb végzettségűek kereseti görbéje az életpálya későbbi szakaszában indul el (ez azzal magyarázható, hogy az oktatási idő hossza miatt később lépnek be a munkaerőpiacra; továbbá visszautal arra is, hogy Engel szerint az ember gazdasági értéke megegyezik mindazon ráfordítások értékével, amelyek a nevelés során felmerültek) (Tóth 2011), és meredekebben emelkedik, mint az alacsonyabb végzettségűekké.
- A magasabb végzettségűek kereseti görbéje később éri el az érettséget, mint az alacsonyabb keresetűekké.
- Az iskolai végzettség szerinti kereseti különbségek felfelé haladva nőnek, azaz bármely életkorban annál nagyobbak az iskolázottsághoz kapcsolható kereseti előnyök, minél magasabb iskolázottságról van szó. (Cipollone 1995 idézi Varga 1998)

A gazdasági tevékenységek átrendeződésével már nemcsak a munkaerő, hanem a szellemi tőke bír nagyobb jelentőséggel. Azokban a térségekben, ahol nincs igény a képzett munkaerő felhasználásra, akkor az ott lakók sem érdekeltek a humán tőkébe történő befektetésben, vagy ha befektetnek, akkor várhatóan elhagyják az országok (agyelszívás). Ezért megfelelő foglalkoztatási politika, és ezzel összefüggésben megfelelő oktatáspolitikai kialakítása szükséges, hogy az oktatásba befektetett tőke megtérüljön a hazai munkaerő-felhasználásban. (5. ábra)

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

5. ábra: A magyarországi felsőoktatási hallgatók és a munkaerőpiac szakterületi arányai (2010)

A dolgozat Eredmények fejezeteiben útmodell segítségével vizsgálom a képzettség (az iskolázottság) és a migrációs potenciál közötti út irányát és erősségét.

Magyarországon a rendszerváltás után, részben az állami szektor összeomlásának hatására, a szakmunkásképzés helyett más irányba mozdult el az oktatás fejlesztése. Az elmúlt évtizedekben a szakmunkás-iskolai képzés aránya a korosztály létszámához viszonyítva közel 15% alá csökkent. A középiskolai oktatás több mint fele gimnáziumokban, több mint egyharmada szakközépiskolákban folytatódik. A szakképzés visszaszorulásának hatásait erősíti, hogy a mai középfokú oktatás elsődlegesen a felsőfokú (főiskola, egyetem) továbbtanulást szolgálja; míg a szakmunkás-iskolai képzés minősége gyenge, és a társadalmi presztízse kicsi (erre kínál megoldást a migráció). A hazai felsőfokú képzés mind mennyiségében, mind struktúrájában eltér az OECD országokétól. Feltűnően magas a pedagógus, bölcsész és más társadalomtudományok területén diplomázók aránya, míg csupán 15% körül alakul a műszaki, természettudományi (beleértve az agrár képzést is) és az informatikai diplomát szerzők aránya. Az OECD országok átlagában 2005-ben ezek aránya meghaladta a 25%-ot, ázsiai fejlett országokban a 35%-ot, a nyugati régiókban a 30%-ot. Ugyanakkor a képzés és a munkaerő-szükséglet összehasonlítását vizsgálva horizontális inkongurencia figyelhető meg, azaz a foglalkoztatott diplomások közel 15%-a végzettségétől eltérő munkát végez. Az oktatási rendszer a munkaerő-kereslettől eltérő (és a GDP-hez való hozzájárulása) szerkezete összefügg a felsőoktatás túlméretezettségével, amelynek következtében a végzett diplomások növekvő része szellemi foglalkoztatást (irodai munka) vagy fizikai munkát kénytelen végezni, ahonnan kiszorítja a kevésbé iskolázott munkaerőt, ezzel erősítve a vertikális inkongurencia mértékét. Mindezek hatással vannak az elérhető bérszínvonalakra, és a köztük lévő egyenlőtlenségekre. (Veress 2009)

Összefoglalva, a bérkülönbségek a munkaerő eltérő minőségével, az iskolázottsággal, a szakképzettséggel magyarázhatóak. A mobilitás, illetve a migráció egyik motiválója pedig a bérszínvonal különbségek, az életszínvonalbeli eltérések, az elérhető jövedelem közötti összefüggések. Ezek a megállapítások alapján rákérdeztem a kérdőívben a saját keresettel számban támasztott jövedelmi elégedettségre, valamint a költözés okára is, hogy árnyalni tudjam a

válaszokat aszerint, hogy jövedelmi különbségek (munkavállalás) vagy életszínvonal (lakáshelyzet) javítása miatt költözne.

Schultz volt az, aki az emberi tőke beruházást összekapcsolta a jövedelmekkel, a fizikai tőkeképződéssel. Schultz (1983) megállapítja, hogy a munkaerő gazdasági szerepében meghatározó jelentősége van az emberi tudásnak, amely egy hosszú, költséges folyamat eredményeképpen jön létre, és leginkább a fizikai tőke beruházási folyamatokhoz hasonlít. Szerinte a fogyasztás egy jelentős részét is az emberi tőkeberuházások teszik ki, amelyek jól magyarázzák az 1 főre jutó reáljövedelem növekedését, szerinte ennek nagysága a bázisévi egy foglalkoztatottra jutó reál munkajövedelem és a következő évi reál munkajövedelem különbségével egyenlő. Schultz a humántőke növekedésére ható tényezőket 5 fő csoportba sorolja:

- egészségügyi szolgáltatások (élettartamot, életminőséget befolyásoló tényezők),
- munka alatti képzések,
- formálisan szervezett alap-, közép- és felsőfokú oktatás,
- felnőttképzési programok,
- egyének és családok vándorlása a változó munkalehetőségekhez való alkalmazkodás érdekében (belső migráció). (Schultz 1961)

A gazdasági növekedés szükségessé teszi a munkások országon belül vándorlását, alkalmazkodva a változó munkalehetőségekhez. A fiatalabbak (férfiak és nők is) könnyebben változtatnak lakóhelyet, mint az idősebbek. Kérdés, hogy ez a 21. századi migrációt tekintve további fejlődést mutat-e. Az ilyen vándorlás költsége az emberi beruházás egy formáját képezi. A fiatalabbak számára több év áll rendelkezésre, amely alatt realizálhatják az ilyen jellegű beruházást. Ennél fogva a kisebb bérkülönbség is gazdaságilag előnyössé teszi számukra a költözést, azaz a fiatalok a vándorlásba való beruházásból magasabb járadékra számíthatnak, mint az idősebbek. Ez a különbség magyarázhatja meg a szelektív vándorlást anélkül, hogy a fiatalok és az idősök közötti szociológiai különbségeket vizsgálnánk. (Lengyel–Szántó 2005)

Tehát a migráció fő életkori szakasza 20-35 év között van, hiszen 35 éves életkorban történik meg a váltás, ez az épülés és a fogyasztás fordulópontja. (Valkovics 2001) Ehhez kötődik Rogers (1981) migrációs korspecifikus életgörbéje, ahol a migráció életfordulókhoz köthető, mint tanulás, önállósulás, házasodás, családépítés, munkahelyváltás, nyugdíjazás. Ezek az életesemények motiválják a lakóhelyváltozásokat, az ismétlődő vándorlási eseményeket. Ugyanakkor a kor és a migrációs távolság között is kimutatható szignifikáns kapcsolat: a kor előrehaladtával kisebb távolságokra történik a vándorlás.

A képzettség növelésével a kereslet, és ezzel a migráció is nő, nagyobb távolságokra, és globális helyekre összpontosul (például Szilícium völgy, pénzügyi központok: London, New York). Mindez nemcsak a toborzásra, hanem a jövedelmekre is kihat.

A viszonylagos bérkülönbségek nemcsak meghatározzák az egyének és háztartásuk fogyasztási lehetőségét, de ösztönzők is lehetnek. Az ösztönző ereje annál nagyobb, minél nagyobb mértékben differenciálja a háztartások fogyasztási lehetőségét. Tehát magasabb foglalkoztatási ráta (és/vagy alacsonyabb bér-fogyasztás arány) mellett kisebb a bérek társadalmilag lehetséges, elviselhető differenciáltsága, így alacsonyabb a bérek viszonylagos eltartó-képességét tükröző relatív bérszínvonal. Ugyanakkor minél alacsonyabb egy gazdaságban a relatív bérszínvonal, annál kisebbek a társadalmilag lehetséges és annál nagyobbak a gazdaságilag kívánatos bérkülönbségek, annál inkább jelentkezik a társadalmilag túl tág, gazdaságilag túl szűk bérskála problémája, annál kevésbé láthatják el a bérek a teljesítményösztönző, és munkaerő-allokációt befolyásoló szerepüket. (Gábor 1990)

A gazdaság növekedésében az emberi tényező (munkaerő) szerepe három okra vezethető vissza:

- a dolgozók számának növekedésére (ami már a klasszikus közgazdaságtanban is szerepelt),
- az átlag dolgozó iskolában töltött éveinek számára,
- az oktatási költségekre.

E három tényezőből, az első mennyiségi, a másik kettő minőségi jellegű, amelynek megjelenési formája az emberi tőke. Tehát az emberi tőkeképződés olyan beruházás, amelynek során növekszik az egyén termelékenység, s ennek következtében növekszik egyrészt az egyén jövedelme, másrészt az egész gazdaság teljesítőképessége. (Polónyi 2008)

Az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolata alapján két tényezőt emelnek ki: a túlképzést és a képzési struktúrát. A túlképzés kapcsán Csehné Papp (2008) megállapította, hogy a munkanélküliségi ráták longitudinális vizsgálata alapján a munkanélküliek aránya a diplomások között mindig jóval alacsonyabb, mint a kevésbé iskolázottak között, és a különbség nem csökken tendenciaszerűen. Mindez Magyarországon arra utal, hogy megnőtt a diplomával rendelkezők iránti munkaerő-kereslet (és az átlaghoz képest magasabb bért is adott nekik) a rendszerváltás után, miközben a szakmunkások iránti kereslet nem változott. Erre a folyamatra a felsőoktatás is reagált, felszívta a továbbtanulni vágyókat. Viszont az oktatási expanzió nem minden esetben járt együtt a színvonal emelkedésével. A képzési struktúrát vizsgálva, megfigyelhető annak torzulása, amely mögött a kutatók szerint az oktatáspolitikai korlátozó intézkedései állnak. A keretszámok miatt sokan először olyan szakon kezdenek tanulni, ahová a legkönnyebb a bejutás, és később szereznek olyan végzettséget, amely eredetileg a céljuk volt. A hosszúra nyúlt tanulás költségesebb, amelyet részben az adófizetők állnak. A technológiai fejlődések következtében tehát az az elsődleges szempont, hogy a munkaerő rugalmasan tudjon alkalmazkodni a megváltozott környezethez (átképzések, továbbképzések) és nem az a leglényegesebb, hogy mennyire alkalmazkodik a kereslethez a végzetek szakmai struktúrája. (Csehné 2008) Ugyanakkor figyelni kell arra az új tendenciára is, miszerint növekszik a végzett fiatalok külföldre költözési szándéka, amely megakadályozhatja az oktatásba fektetett tőke megtérülését. Viszont a mobilitás hatásai a regionális kiegyenlítődésre korlátozottak, a mobilitás hatására nem változnak jelentősen a munkaerő-piaci különbségek, amely egyrészt a mobilitás tökéletlenségének is a következménye (képzetlen munkaerő áramlása), valamint a bérkülönbségekre nagyon kicsit érzékeny a munkaerő. (Hárs 1992) Barro–Salai-Martin (1991), (1995) az Egyesült Államok tagállamai, Európa régiói és Japán tartományai közötti jövedelemkülönbségek hatását vizsgálva (termelékenységtől függetlenül), azt találták, hogy 25%-os bérkülönbség legfeljebb a nettó migráció 1%-os növekedéséhez vezet. Hatton–Williamson (1998) viszont még ennél is szerényebb kapcsolatot, vagy egyáltalán nem tudott kapcsolódást kimutatni a migráció és a bérkülönbségek között.

Nemzetközi tapasztalatokkal összefüggésben, Magyarországon is megállapítható, hogy az elmúlt évtizedekben a migráció szerény hatást gyakorolt a foglalkoztatásra. Kertesi (1997), aki az 1990-es évek elején a területi mobilitást és a belső migrációt ösztönző tényezők kapcsolatát vizsgálta, kimutatta a területi vándorlási statisztikák alapján, hogy a migrációt nem az alacsony munkanélküliség, a nagyobb elhelyezkedési valószínűség befolyásolja, hanem sokkal inkább a prosperáló gazdasági régió vonzza. Cseres-Gergely (2003, 2005) az 1990-es évek teljes időszakát vizsgálva megállapította, hogy a költözési szándékban szerepet játszik a munkanélküliség és a bérkülönbség, viszont csak kis számban magyarázza a migrációt.

Ha a lisszaboni célokból indulunk ki, amely szerint 2010-re a 15-64 éves korosztály foglalkoztatottsági rájájának 70%-os, míg a Stockholmi Európai Tanács ajánlása szerint 2010-re az 55-64 évesek foglalkoztatottsági rátájának 50%-os szintet kellett volna elérni, szembesülnünk kellett, a 2008-as válság bekövetkezte miatt is, hogy ezen célok elérhetetlenek, hiszen a Polónyi–Timár (2002) feltételezése szerint, a gazdaság fejlettsége összefügg a népesség gazdasági aktivitásával. Így a fejlett országok nemzetközi tendenciái alapján előrejelzést készítettek a követő Magyarország népességének jövőbeli aktivitására. Megállapították, hogy a foglalkoztatás szintje csak lassan és kismértékben nőne az elkövetkező negyedszázadban, utána visszaállna a jelenlegi szintre. Ez egyben azt jelenti, hogy a nemzetközi migráció szerepe (az öregedő társadalom miatt) döntő lesz a foglalkoztatás alakulásában, és csak pozitív bevándorlási különbözettel javítható majd a keletkező munkaerőhiány, hiszen a foglalkoztatás abszolút száma a népesség függvénye.

Amíg a lisszaboni stratégia a magasan képzett, kvalifikált munkaerő behívását szorgalmazta az Unió területére, addig az Európa 2020 stratégia tovább megy, és egy intelligens, fenntartható és inkluzív növekedést tűz ki célul, ahol

- a 20-64 éves népesség foglalkoztatási rátáját 75%-ra kell növelni, többek között a fiatal, az idősebb, illetve az alacsonyabb képzettségű munkavállalók nagyobb mértékű foglalkoztatása, valamint a legális migránsok fokozottabb integrációja révén;
- a képzettségi szint javítása a korai iskolai elhagyás mérséklésével, valamint a felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkezők arányának növelésével.

Mind ezek megvalósításában segíthet egy irányított migráció, ahol a bevándorlás tervezett szempontok szerinti megvalósítása nemcsak kedvező többletet jelenthet a célterület számára, hanem kisebb szociális ráfordítást is igényel. A célok eléréséhez a következő eszközök szükségesek:

- Innovatív Unió: kutatásra és innovációra fordított finanszírozás javítása, azaz a humán tőke versenyképességének javítása a szellemi erőforrás megőrzése mellett. Ehhez szükség van a gazdaságpolitika, foglalkoztatáspolitikai és szociálpolitika összehangolására, hogy jól képzett, megfelelő munkaerő álljon rendelkezésre. A kialakításig a migráció biztosíthatja:
 - a keresleti és kínálati eltérésekből adódó kereslet-kínálat hézagok kitöltését (például, ápolók, orvosok, mérnökök, gyorsan felfutó iparágak szakemberei).
 - A már kiképzett külföldiek betölthetik az üres munkahelyeket, amíg a hazai oktatási rendszer utol nem éri a megnövekedett keresletet.
 - A migráció továbbá biztosítja a világviszonylatban található legjobb munkaerő alkalmazását, vagy a transznacionális, multinacionális vállalatok könnyebben megoszthatják a szakértőiket a különböző országok között.
 - Továbbá növelhető a nemzet humán erőforrásának tőkéje, közvetetten a gazdaság eredményessége azzal, hogy a külföldieknek adjuk át a 3D-ként (piszkos, szükséges, veszélyes) ismert tevékenységeket, lehetővé téve így a hazai munkaerő más tevékenységben történő foglalkoztatását.
- Mozgásban az ifjúság: szükséges az oktatási rendszer teljesítményének növelése a korábban bemutatott problémák miatt.
- Munkaerőpiacok modernizálása: új készségekre épülő munkahelyek teremtése.

Ezért egy irányított migrációs stratégia kapcsán célszerű lenne diszkrepancia index segítségével akár vizsgálni is az érkezők és a lakosság iskolai végzettsége közötti eltérést. Ha az érkezők iskolai végzettsége alacsony a helyi lakosságnál, akkor a befogadó országot tömeges humán erőforrás fejlesztésre készíti. Ha az érkezők végzettsége javítja a helyben élők összetételét, akkor a nemzet humán erőforrás tőkéje növekszik. (Rédei 2005) Így a képzettség alapú befogadás alapján célszerű irányítani a migrációt, szem előtt tartva a biztonságpolitikai problémákat. A migrációs jelenség az egyén szintjén előrevivő, de ugyanakkor veszteség is lehet az eredet, nemzet szintjén. A nyertes-vesztes (Win-Lose) szituáció tipikus jelensége az agyelszívás, míg nyertes-nyertes (Win-Win) szituáció, amikor a képességek fejlődése hozzájárulást jelent a célország fejlődéséhez is, azaz a kivándorlás csökkenti a munkanélküliséget, ezzel csökken a szociális kiadás.

(A képzettség és a migrációs bejutás kapcsolatát Borjas szemléletesen ábrázolta.)

2.2.2. A migráció elméleti háttere

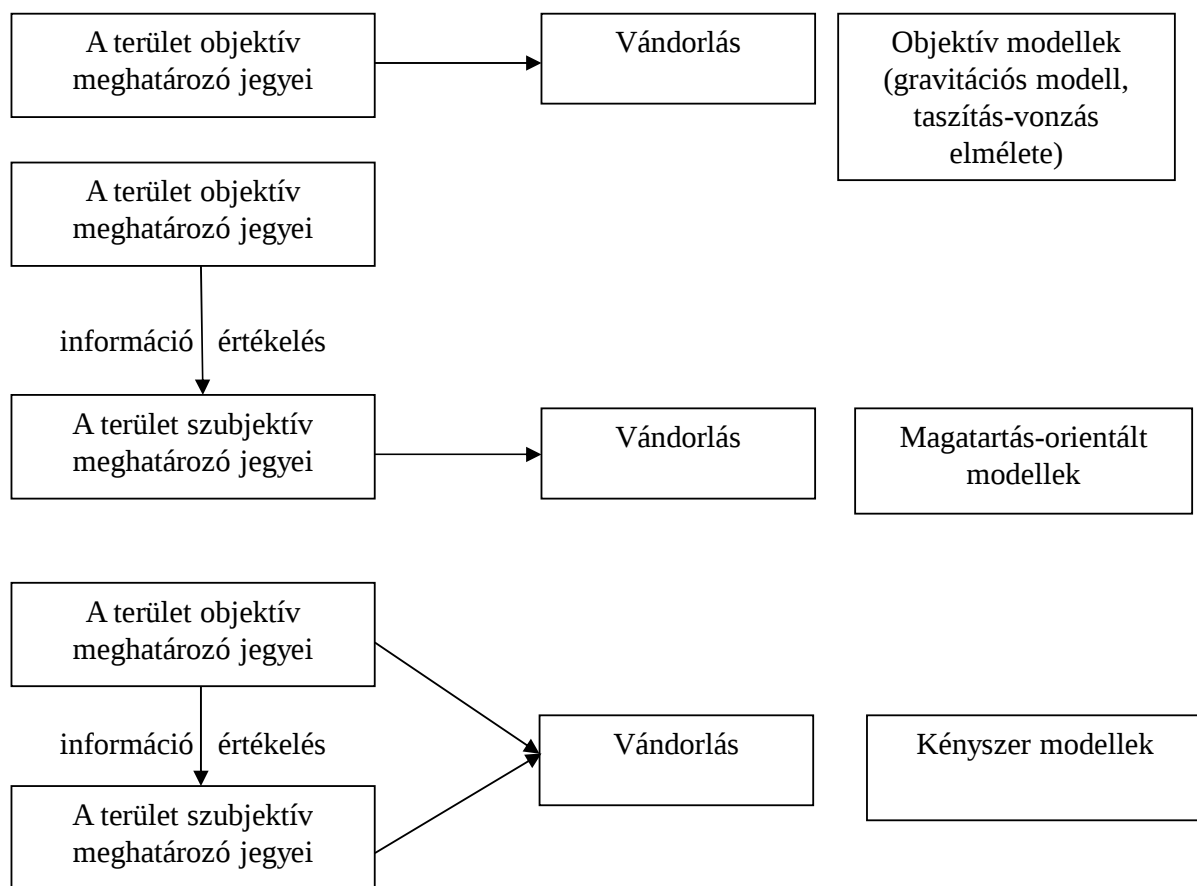
Az elmúlt évtizedekben a nemzetközi migráció egyre erőteljesebb lett. A hagyományosan bevándorlókat befogadó országokban, mint például Kanada, Egyesült Államok, Ausztrália, a bevándorlás nagyságrendjének növekedése mellett, döntő változás következett be az összetételében is. Míg korábban a meghatározó jelentőséggel bíró Európa adta a forrást, addig ez a súlypont az utóbbi évtizedekben áthelyeződött az ázsiai, afrikai, latin-amerikai kontinensre. Ezzel egy időben a korábbi kibocsátó európai országok emigránsokat befogadó országokká váltak. Például az 1990-es évek végére azok a dél-európai országok (Olaszország, Spanyolország, Portugália), amelyek

jellemzően kibocsátó országok voltak, és migránsokat küldtek a gazdagabb északi, elsősorban Európai Unió államokba, mára már befogadóvá váltak. Ugyanebben az időszakban Japán, ahol alacsony és csökkenő tendenciájú a születési arányszám, öregedő népességével és magas életszínvonalával egyre több migránst fogadott be, kielégítve ezzel munkaerő-szükségleteit.

A nemzetközi migrációnak ma nincs egységes, átfogó elmélete. A bevándorlásban érvényesülő minták és tendenciák viszont azt jelzik, hogy a jelenlegi migrációs folyamat megértéséhez a migráció, valamint az ezzel foglalkozó migrációs elméletek átfogó, sokoldalú megközelítése szükséges, amelyben megjelennek a távlatok, szintek és feltételezések sokféleségei. Ezért fontosnak tartottam egy közgazdasági alapokon nyugvó, a 21. századi migrációt magyarázó szakirodalmi alapozást.

A migrációval foglalkozó elméleteket több szempont alapján lehet vizsgálni.

Desbarats (1983) a vándorlási elméletek három csoportját: objektív, magatartás-orientált és kényszermodellek, különbözteti meg a kiváltó tényezők alapján, amellyel új irányt teremtett a migrációkutatásban. (6. ábra)

Forrás: saját készítés Bärh (1992) alapján

6. ábra: Vándorlási modellek

A hagyományos objektív modellek közé tartozik a gravitációs elmélet is, amely egy kapcsolati elmélet, amely két vagy több pont közötti területi interakciót a fizikában ismert gravitációhoz hasonlóan vizsgálja Newton tömegvonzás törvénye alapján. A modellt első sorban olyan területeken használják, ahol a földrajzi távolság szerepet játszik (például külkereskedelem), valamint olyan társadalmi jelenségek elemzésére szolgálhat, mint például a népesség vándorlása. A gravitációs modell szerint az emberi viselkedés által előidézett tömegszerű térbeli kapcsolatok, áramlások

bizonyos általános rendező elvek és szabályok szerint szerveződnek. Ezek a szabályok az egyének összességének cselekvéseire egyszerre gyakorolnak kezdeményező és korlátozó hatásokat. Az egyéni szinten még nagyrészt véletlenszerű és szabálytalan kapcsolatok a társadalom szintjén viszont szervezett térbeli struktúrákat hoznak létre. (Dusek 2003)

A magatartás-orientált modellek közé tartozik például Rosemann (1971) modellje is, amely a migránsok két kategóriáját különbözteti meg: 1) az úgynevezett teljes elmozdulásos migránst, és a 2) az úgynevezett részleges elmozdulásos migránst. A kettő közötti különbség a térbeli dimenzió mellett az időbeliség, hogy az első esetben napi vagy heti rendszerességgel történik meg, míg a második esetben a mindennapok csak egy részében van részleges térbeli mobilitás.

Míg a kényszermodelleknél kiemelhetjük, hogy a migrációs hajlandóságot növelő gazdasági tényezők mellett léteznek olyan, úgynevezett puhaváltozók is, amelyeket nehezen lehet adatokkal jellemezni. Ilyenek például az emberi jogok korlátozása, megsértése; erőszak; szabad, nyilvános beszéd akadályozása. Szubjektív tényezőként emelhető ki továbbá a tolerancia hiánya, konfliktushelyzetek kezelése, olyan körülmények, amely nem kínálnak fejlődési lehetőséget a gyermekek jövőjét illetően, bizonytalanságot hordoznak. Ezek pedig közvetlenül vagy közvetve hatással vannak az elköltözésre. (Rédei 2007b)

Faist (1997) az elméletek három szintjét különbözteti meg az alábbiak szerint:

- A migráns szabadságfoka és autonómiája alapján különbözteti meg a mikro szintet, ahol egyéni döntések motiválják a vándorlást.
- A kibocsátó és fogadó országok politikai, gazdasági, kulturális szerkezete alkotja a migráció makro szintjét, ahol az országok közötti nemzetközi kapcsolatokra helyezik a hangsúlyt.
- A vándorlók és csoportjaik közötti szociális kapcsolatok, az összeköttetésekben rejlő erőforrások, szociális tőke (migrációs hálózat) alkotják az elemzések mezo szintjét. (4. táblázat)

4. táblázat: A migrációs elméletek vizsgálati szintjei

MIKRO SZINT Vágyak, elvárások	MEZO SZINT Közösségek és szociális hálózatok	MAKRO SZINT Makro-környezet lehetőségei
Egyéni vágyak és elvárások: túlélés, vagyon, státusz, autonómia, kényelem megszerzése, biztosítása vagy javítása;	Szociális hálók: - erős kötődés a családhoz és rokonokhoz; - potenciális migránsok, őket segítő intézmények, személyek és az otthon maradtak közötti gyenge hálózat; Szimbolikus hálók: - vérségi, nemzeti, etnikai, vallási, politikai szervezetek, közösségek; A hálózatok tartalma: kötelezettségek, kölcsönösség, szolidaritás, információ, mások erőforrásaihoz való hozzáférés;	Gazdaság: jövedelem-, bérkülönbségek (életszínvonalbeli különbségek), foglalkoztatási differenciák (álláslehetőség, munkanélküliség); Politika: - migrációs politika (térbeli mozgás szabályozása); - politikai elnyomás; - etnikai, vallási konfliktusok; Kulturális környezet Demográfia és ökológia: - népesség növekedés, - népsűrűség, - technológiai fejlettség;

Forrás: Faist (1997:200)

Hárs Ágnes (1992) a migrációs nézetek vizsgálata során gazdasági-társadalmi okokra, munkaerőpiaci összefüggésekre helyezi a hangsúlyt, és a migrációs elméletek kapcsán a következő tagolásokat alkalmazza:

1. Behaviorista és egyensúlyi tradíció
 - a) A taszítás és vonzás (push and pull) elmélete
 - b) Egyensúlyi és neoklasszikus migrációs modellek
2. Történeti strukturális megközelítés
3. Szekunder munkaerőpiacok
4. Bevándorló enklávék és etnikai alapon szerveződő vállalkozások
5. Immigráns foglalkoztatási alternatívák – szintézis
6. Az informális hálók szerepe

A neoklasszikus közgazdaságtan a bérek és a foglalkoztatás országok közötti eltéréseire, valamint a migráció költségeire összpontosít, a mozgást általában a jövedelem maximalizálására vonatkozó egyéni döntésekre vezeti vissza. Ezzel szemben a migráció egyik új irányzata nemcsak a munkaerőpiac, hanem más piacok hatását is figyelembe veszi. Ez az elmélet a migrációt olyan döntésnek tekinti, amelyben a háztartás célja a családi jövedelmi kockázatok minimalizálása, vagy a család termelő tevékenységére nehezedő töketerhektől való megszabadulás. Ez az elmélet a bevándorlást a modern ipari gazdaságok strukturális szükségleteiből vezeti le. A duális munkaerőpiaci elmélet és a világrendszerek elmélete mellőzi a mikroszintű döntési folyamatokat, inkább a magasabb szinten aggregált gazdasági globalizáció és a nemzetközi határokon átlépő piac természetes következményének tekinti a migrációt. (Sík 2001)

Ezek alapján a következő migrációs elméleti tagolást kívánom alkalmazni az értekezés további részében, abból a célból, hogy áttekintés után a 21. század első évtizedét magyarázó migrációs potenciál vizsgálatához megfelelő kérdéseket válasszak ki, és megalkossam a 21. századi migrációt magyarázó tényezők közötti összefüggést, azok erősségét:

1. Behaviorista és egyensúlyi tradíció
 - a) A taszítás és vonzás elmélete
 - b) Neoklasszikus elméletek
 - c) A migráció egyensúlyi modellje
 - d) A migráció új közgazdaságtana
2. Történeti strukturális megközelítés
3. Szegmentált munkaerőpiac elmélete
4. Migrációs rendszerek
 - a) Világrendszer elmélet
 - b) Hálózatelmélet
 - c) Intézményelmélet
 - d) Kumulált okság elmélete

2.2.2.1. Behaviorista és egyensúlyi migrációs modellek

2.2.2.1.1. Taszítás és vonzás (push and pull) elmélete

A taszítás és vonzás elmélet Ravenstein, brit statisztikus nevéhez fűződik, amely szerint nincs különbség a belső és a nemzetközi migráció között. Ravenstein (1885) az 1871-es és 1881-es Egyesült Királyságbeli népszámlálási adatok elemzése és kiértékelése alapján a következő megállapításokat tette a migrációval kapcsolatban:

1. A vándorlók nagyobbik része csak rövid távolságra migrál, hiszen a munkaerőigényt a szomszédos területek elégítik ki.
2. A vándorlás szakaszosan történik, lépésről lépésre, megfelelő mennyiségű pénz összegyűjtése után történik tovább utazás.

3. A nagyobb távolságokra vándorlók a nagy ipari és kereskedelmi városokba mennek, a gyorsan fejlődő centrumokba, agglomerációkba.
4. Mindegyik odavándorlási folyamat kivált egy ellentétes, de gyengébb irányút is, ezzel másokat eltérítve.
5. A falusi népesség aránya a migráns népességen belül nagyobb, mint a városi lakosságé. A vándorlás iránya a falusi térségekből a városok felé mutat, így a nagyvárosok vidéki vonásokat vesznek fel. Tehát a belső vándorlásokban a vidékről városba irányuló áramlás túlsúlyban van. Megjegyzem, hogy ugyanakkor tapasztalni lehet, hogy a nagyvárosok népességének egy része egy idő után visszaköltözik az agglomerációba, és onnan ingázik (komfortmigráció).
6. A nők vándorlási gyakorisága nagyobb, mint a férfiaké, de csak rövid távolságokra vállalkoznak, szemben a hosszabb távolságú, esetenként tengerentúli vándorlást mutató férfiaknál.
7. A legtöbb migráns egyedülálló, a családok migrációs potenciálja alacsonyabb.
8. A városok növekedését a vándorlási nyereség nagyobb arányban biztosítja, mint a természetes szaporodás.
9. A vándorlások mennyisége az ipari fejlődéssel és a közlekedés technikai fejlődésével párhuzamosan nő.
10. A migráció legfontosabb kiváltó oka gazdasági jellegű. (Tobler 1995)

Az értekezés Eredmények című fejezetében részletesebben is megvizsgálom, hogy Ravenstein megállapításai mérvadóak-e a 21. századi magyarok migrációs potenciáljára, miszerint a migránsok többsége rövid távolságon belül vándorol és nagy (üzleti) központok felé irányul; a városi népesség kevésbé hajlandó vándorolni, mint a vidéki, kisebb települések népessége, valamint a férfiak inkább nagyobb távolságú migrációra hajlandóak, mint a nők, de a nők vándorlási gyakorisága rövid távon továbbra is nagyobb-e.

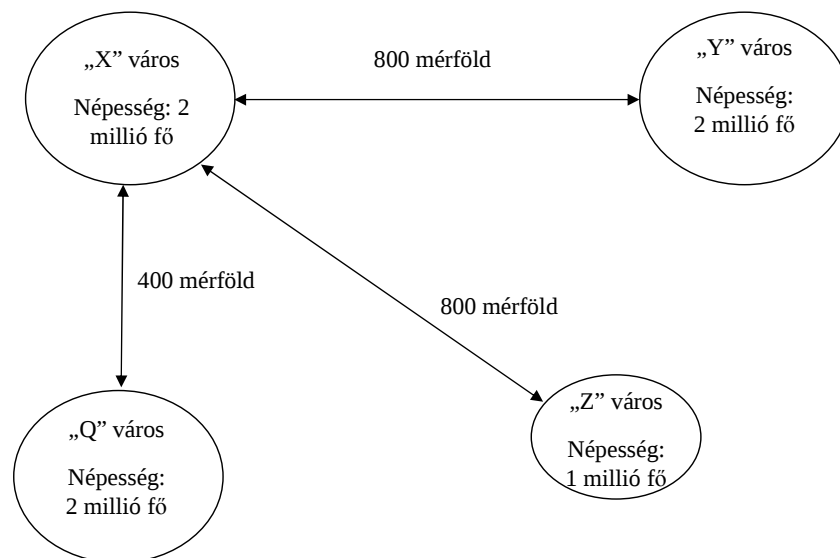
Ravenstein szerint minden egyes jelentős migrációs áramlás, időbeli fáziseltolódással, létrehozza saját tükörképeként az ellenáramlást is (vándorlási egyenlegek is mutatják). (Illés 2000)

Tehát Ravenstein szerint a belső migráció vizsgálata során a két pont közötti migráció fordítottan arányos távolságukkal, a migrálók egyértelműen a nagy kereskedelmi vagy ipari centrumokat preferálják, és a migráció lépcsőzetes, kezdetben a közeli városokba, majd ezután esetleg a leggyorsabban fejlődő városokba irányul. Állítása szerint a városi lakosság kevésbé hajlamos a belső migrációra, mint a mezőgazdasági települések lakói. A nemzetközi migrációnál a közlekedés, az ipar és a kereskedelem fejlődésének következményének tartja a migrációs folyamatok növekedését. A taszító és vonzó erők egymásra hatásában pedig a gazdasági motiváció fontosságát hangsúlyozza. A leendő migrálót a fogadó ország felé taszítják az otthoni gazdasági feltételek, és oda vonzza az ígéretesebb környezet csábítása is, feltéve, hogy a társadalmak létrehozzák az egyensúlyt, a migráció pedig egy eszköz a munkaerő és egyéb erőforrások elosztásában. A fő kérdés azonban a szelektivitás lesz, mint például a migrálók és nem migrálók társadalmi és pszichológiai tulajdonságainak különbsége, az asszimiláció a kibocsátó területen és/vagy a célországban. (Hárs 1992)

Az egyéni motivációk jellegüknél fogva igen eltérőek lehetnek, az egyes emberek környezete, a körülmények mind befolyásoló tényezők. Azt gondolhatjuk, hogy az egyéni motivációk a külföldi munkavállalás szempontjából alapvetően önmagában a munkalehetőségben és a (jobb) jövedelemszerzési lehetőségekben rejlenek, tehát az úgynevezett húzó hatásokban (pull effects). Ezzel szemben a migráció alakításában a „toló hatások/tényezők” (pushing factors) is megjelennek. Ezek közé sorolhatóak a kibocsátó országban lévő – negatívan megítélt – (élet)körülmények, a bérkülönbségek és a munkanélküliség. Azonban a vonzás és taszítás elemei regionális és lokális szinten is megjelenhetnek. Toló- és húzó hatást kifejezhetnek egyéb tényezők is, mint például a földrajzi és kulturális, azon belül is elsősorban a nyelvi távolságok vagy hasonlóságok. (Kutasi 2005 In Takács–Huzdik 2007)

Migráció és feketemunka Európában című tanulmány is a külföldi munkavállalás motivációjaként a taszító tényezőket emeli ki. Az egyik legfontosabb tényezőként az jelenik meg, hogy a kibocsátó régiók komoly gazdasági gondokkal küzdenek, a külföldi munkavállalás gyakorlatilag az egyetlen reális alternatíva a megélhetés biztosítására. A hazánkba is áramló külföldi feketemunka legfőbb motivációját a jobb életkörülmények és a szegénység előli menekülés adja. A taszító tényezők között szerepel, hogy a kivándorlók otthonainak térségében kialakult a mezőgazdasági és vidéki krízishelyzet, mivel megélhetésüket főleg a földből nyerték, melyet a privatizáció során túlzottan felapróztak, valamint az időjárástól való túlzott függés, a vállalkozói készségek fejletlensége, továbbá a kitörési lehetőségek hiánya rákényszeríti a lakosokat a külföldi munkavállalásra. A közép-kelet-európai vendégmunkások többi részénél motiváló tényezőként a politikai (26%) és családi (15%) okok jelentek meg. (Juhász 2006) Az Európa 2020 stratégia kiemeli a társadalmi befogadás elősegítését, mindenekelőtt a szegénység csökkentése révén, kiemelve az embereket a kirekesztődés fenyegetettségéből, amellyel kormányzati szinten a tartós, illetve passzív munkanélküliség felszámolására fordított kiadások is csökkenthetők.

Ravenstein (1885) megfigyelése szerint az emberek városok közötti mozgása és a tömegvonzás törvénye között párhuzam mutatható ki, amennyiben egyéb tényezők változatlansága mellett nagyobb városok között nagyobb áramlás figyelhető meg, mint a kisebb városok között. (7. ábra)

Forrás: saját szerkesztés Haynes–Fotheringham (1984:13) alapján

7. ábra: A gravitációs modell alapja

Az 5. ábrából leolvasható, hogy az „X” városba várt áramlás intenzitása az „X” és „Q” város között a legnagyobb, míg „X” és „Z” város között a legkisebb. Tehát a két régió közötti vándorlás intenzitása egyenesen arányos az első és a második régió népességének számával, továbbá fordítottan arányos a két régió között mért távolság hatványával:

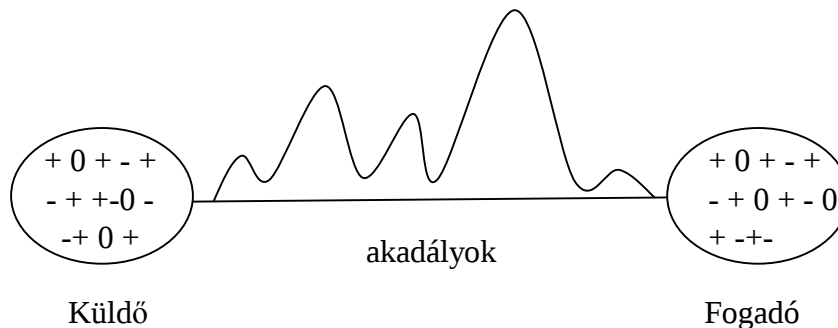
$$i_{ab} = \frac{m_a * m_b}{d_{ab}}$$

Zipf (1946) és Albrecht (1972) modelljeikben a fő hangsúlyt szintén a kibocsátó és a célterületek közötti távolságra helyezik. Abból indulnak ki, hogy a két terület között a vándorlás nagysága a távolsággal fordítottan arányos.

A taszítás-vonzás (push-pull) modell hívei a kibocsátó és fogadó országok gazdasági-társadalmi helyzetét veszik alapul. Lee (1966) szerint a tényleges migrációs döntést és a migráció folyamatát 4 tényező befolyásolja:

1. a kiindulási területtel összefüggésben lévő tényezők,
2. a célterülettel összefüggésben lévő tényezők,
3. közbejövő akadályok,
4. személyes tényezők.

Minden területen számtalan tényező van, amelyek szerepet játszanak az emberek maradásában vagy elvándorlásában (a 8. ábrán + és – jelek). A tényezők egy része a legtöbb ember számára hasonló hatást fejt ki, míg mások eltérő hatást indukálnak eltérő embereknél. Például a jó éghajlat vonzó, míg a rossz éghajlat taszító közel minden ember számára. Viszont a jó iskolarendszer pozitívumot jelenthet a gyerekekkel rendelkező fiatal szülők számára, de negatív lehet gyermektelen háztartások számára a magasabb ingatlanadó miatt, vagy nőtlen férfiak adóköteles ingatlan nélkül közömbösek (8. ábrán 0 jellel jelölve) erre a tényezőre. Ezen tényezők okozta nyereségek és veszteségek alapján vizsgálta Lee a munkaerőmozgás általános mintáit. (8. ábra)

Forrás: saját szerkesztés Lee (1966:50) alapján

8. ábra: A taszítás-vonzás elmélete

Lee modelljével bebizonyította, hogy a migráció szelektív folyamat, mivel az életkor, a nem, a társadalmi osztály befolyásolja, hogy hogyan reagálnak rá az emberek, valamint a személyes tényezők (életkor, iskolázottság, családi kötelék stb.) mennyire segítik vagy korlátozzák a vándorlási döntést.

A gravitációs modell ennél bonyolultabb. Bramhall által megfogalmazott modell szerint:

$$N_{ij} = \frac{g(w_i P_i^\alpha w_j P_j^\beta)}{d_{ij}^\gamma}$$

Ahol

N_{ij} = a modell alapján várt áramlás i-ből j-be adott időegység alatt,

w_i és w_j = súlyok (értékük alapesetben 1),

α, β, γ = paraméterek. A modell szempontjából ezek külső változók, melyek részbeni meghatározása más modellek segítségével is történhet.

A gravitációs modellben tehát definíció szerint a területközi áramlás mértéke az endogén változó:

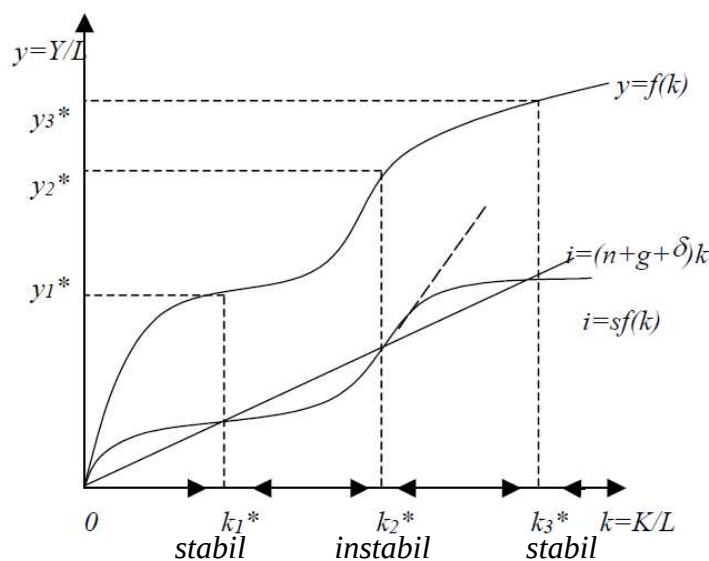
áramlás $\approx$ tömeg * tömeg/távolság, vagy pontosabban

áramlás $\approx$ vonzerő * kibocsátási potenciál/távolság.

Ezek alapján az Eredmények fejezetben részletesen kifejtem útmodell segítségével a magyarok 21. századi migrációs döntését befolyásoló tényezők közvetlen és közvetett hatásait, illetve az utak erősségét, bizonyítva a migráció szelektív folyamatát.

2.2.2.1.2. A neoklasszikus makrogazdasági migrációs elmélet

Lewis (1954) a klasszikus makrogazdasági elmélet képviselője szerint az egyének a munkaerő-felesleggel rendelkező országokból a munkaerő-hiányos országokba vándorolnak, vagyis az elmaradottabból a fejlettebbbe. Amikor egy ország szegénységi csapdába kerül, azaz olyan állapotba, amikor különböző gazdasági hatásokra sem tud kimozdulni az alacsony egy főre jutó jövedelmi szintből, akkor Lewis szerint nagy lökésre van szükség. Ha egy gazdaság növekvő tőke hozadéka (9. ábra) mellett instabil állapotban (k_2^*) elegendő mértékű erőforrást képes beruházni, akkor eljut a stabil állapotba (k_3^*), ahol növekedési pályára kerülve megvalósulhat a gazdaság felzárkózása. Ha azonban a tőke hozadéka pozitív (endogén növekedési elméletek alapján), akkor magasabb pályára áll (szaggatott vonal a 9. ábrán), akkor még jobban elszakad a fejletlen országoktól a gazdaság (divergencia). Ha a beruházott erőforrás nem elegendő vagy nem jól hasznosítják, akkor az ország visszacsúszik egy alacsonyabb, de stabil pontba (k_1^*). A konvergencia pályára állás egyik módszere lehet a népességszám növekedése, ami csak a legszegényebb országokat érintheti. Viszont emellett a humán tőkébe való befektetést is szem előtt kell tartani. Az emberi tőke erősítése a képzésbe, oktatásba való beruházáson keresztül növeli a bérköltséget, melynek hatására a vállalatok az alacsonyabb képzettséget igénylő folyamatokat áttelepítik egyik országból (régiből) a másikba, elindítva egy migrációs folyamatot.

Forrás: Szörfi (2004:20)

9. ábra: Szegénységi csapda

A neoklasszikus elmélet szerint a nemzetközi migráció (csak úgy, mint az országon belüli) a munkaerő-kereslet és -kínálat területi különbségeire vezethető vissza. Azokban az országokban, ahol a tőkéhez képest jelentős munkaerőforrással rendelkeznek, ott alacsonyak az egyensúlyi piaci bérek, ott pedig, ahol korlátozottak a munkaerő-piaci tartalékok, magas piaci bérek érvényesülnek. A bérkülönbségek hatására a munkavállalók az alacsony bérű országból átvándorolnak a magasabb jövedelmet biztosító országokba. A migráció következményeként a tőkészegény országokban csökken a munkaerő-kínálat és növekednek a bérek, addig a tőkében gazdag országokban, a munkaerő-kínálat növekszik és a jövedelmi színvonal csökkenni kezd. Ez a folyamat piaci egyensúly kialakulásához vezet, amelyben a nemzetközi bérkülönbségek csak az országok közötti mozgás anyagi és pszichikai költségeit fejezik ki. (Massey 1993)

Amíg Lewis modellje a munkabért állandóként kezelte, addig Schultz (1964) bebizonyította, hogy miután a migráció kiegyenlíti a munkaerő felesleget, utána a városi béreknek nőniük kell, hogy újabb vidéki munkaerőt szívjon el. A migráció elsődleges magyarázó tényezője a bérkülönbség, azaz mindig az alacsonyabb jövedelmű területekről a magasabb jövedelmű területek felé irányul, míg negatívan hat a migrációval növekvő költség. A bérkülönbségekre építő modellek kevésbé tudtak mit kezdeni a munkanélküliséggel, a migrációban bekövetkező fluktuációs változásokkal. Ezt problémát küszöbölte ki Harris és Todero.

Harris–Todero (1970) nemcsak a bérkülönbségekkel magyarázta a migrációt, hanem közvetetten a munkanélküliségi rátával is, hiszen egy munkaerőpiac két mutatóval jellemezhető, egyrészt az elérhető bérrel, másrészt a munkahely biztonságát jellemző munkanélküliségi rátával:

$$w_r = \frac{l_e}{l_{us}} * w_u$$

Ahol:

w_r = berráta a vidéki agrárszektorban (a munka határtermelékenysége)

l_e = állások száma (foglalkoztatott munkások) a városi szektorban

l_{us} = álláskeresők száma (foglalkoztatott és munkanélküli munkások) a városi szektorban

w_u = berráta a városi szektorban

A szerzőpáros a vidéki települések és a város közötti népességmozgást leíró, úgynevezett általános egyensúlyi modellt szerkesztett, amelynek fontos változóit nem külső tényezők alakítják, hanem a modell belső tulajdonságai. A modell a falusi minimálbér hatására koncentrál, abból indul ki, hogy a költözés motiváló tényezője a városi bérek és a vidéki bérek különbségeiben keresendők, és ez az, ami az egyéni döntésekben kizárólagos szerepet játszik. Bár a modell a munkanélküliségnek fontos szerepet szán, de az egyéni döntés szempontjából nincs közvetlen szerepe. A modellben a munkanélküliség mellett a migráns oly módon hoz racionális döntést a vidékről a városba költözésről, ha együttesen számol a várható városi magas bérrel és a munkanélküliség esetén kieső jövedelemmel, és ezt a munkanélküliség valószínűségével súlyozza. A migráció azonban nem szünteti meg minden területi eltérést, ugyanis a költözésnek tetemes költségei vannak. Azok indulnak el, akiknek a költözés adott bérkülönbség mellett megtérül, ezért az emberitőke-elmélet alapján nagyobb valószínűséggel a fiatalok, az iskolázottabbak telepednek máshová, az elmaradottabb területeken élő szegények pedig kimaradnak a migrációból. (Hárs 1992) Az Eredmények fejezetben részletesen bemutatom, hogy ez a neoklasszikus feltételezés a 21. századi magyar migrációt továbbra is magyarázza-e, azaz a migrációs hajlandóság az életkor, az iskolázottság függvénye továbbra is.

A neoklasszikus makrogazdasági elmélet számos bevándorlási politika alapjait teremtette meg. Az elmélet a következő feltételezésekre épül:

1. A munkavállalók nemzetközi migrációját az országok közötti béaránytalanságok okozzák.
2. A kereseti aránytalanságok megszűnése véget vet a munkaerő mozgásának. Ha viszont nincsenek bérkülönbségek, nincs migráció sem.
3. A nemzetközi munkaerő-áramlás elsősorban a munkaerőpiacokra gyakorol hatást, más piacokra nézve nem jár jelentős következményekkel.
4. A kormányok a küldő, illetve a befogadó országok munkaerőpiacainak befolyásolásán keresztül képesek ellenőrzésük alá vonni a migrációs folyamatokat. (Massey 1993)

A munkaerőpiac egyik eszköze lehet a keresetek szerkezeti kialakítása. A kereseteket az életminőség jobban befolyásolja, mint a megszerzett jövedelem elérése. A tartósan kis kereseti osztályban tartózkodókat szociális hátrányok érik, ugyanakkor csökken a társadalmi kiegyenlítődé

lehetősége a keresetek mobilitási csökkenése miatt. Így fontos a különböző ágazatok, szektorok közötti mobilitás vizsgálata, valamint a karrier-mobilitás vizsgálat is.

2.2.2.1.3. A neoklasszikus mikrogazdasági migrációs modell

A makrogazdasági modellhez hasonlóan ez az elmélet is az egyéni választásra épül (Sjaastad 1962 In Massey 1993), amelyben a migráció az egyén önkéntes és racionális kalkulációjának az eredménye a gazdasági pozíciójának javítása érdekében. (Hárs 1992) Az egyén költség-haszon számítások alapján, a várható nettó haszon elérése miatt dönt a migráció mellett. Ez az irányzat a nemzetközi migrációt az emberi tőkeberuházás egy formájaként határozza meg. Az emberek az alapján választják meg a mozgásuk irányát, hogy adott képzettség mellett hol tudják a legnagyobb jövedelmezőséget elérni. A nettó haszon elérése érdekében az egyéneknek vállalniuk kell a befektetéssel járó kiadásokat is, mint például az utazás költsége, a munkakeresés időtartama alatt felmerülő életfenntartás költségei, az új nyelv és kultúra elsajátításához szükséges erőfeszítések, az új munkaerőpiachoz való alkalmazkodás költségei, az otthonról való elszakadás miatti pszichológiai költségek.

Az elmélet fontosabb következtetései:

1. A nemzetközi munkaerő-áramlást egyaránt befolyásolják a bérekben és a foglalkoztatási rátákban tapasztalható országok közötti eltérések, amelyek meghatározzák a várható kereseteket (a makro elmélet ezzel ellentétben teljes foglalkoztatást feltételezett).
2. Növelik a nemzetközi mozgás valószínűségét azok a humán tőkére jellemző tulajdonságok, mint például iskolázottság, képzettség, nyelvtudás, amelyeket vélhetően jobban megfizetnek, vagy nagyobb esélyt jelentenek a foglalkoztatáshoz a befogadó országban, mint a küldő országban.
3. Azok az egyéni jellemzők, szociális körülmények, amelyeknek alacsonyabb a migrációs költsége, növelik a migráció nettó hozamát, fokozva ezzel a nemzetközi migrációt.
4. Ezen képességek, jellemzők miatt eltérő lehet az egyes országok egyéneinek a migrációs hajlandósága.
5. A migrációs döntések a munkaerő-piaci egyensúly hiányára vezethetők vissza, más piacok nem gyakorolnak rá közvetlen hatást.
6. A kormányok a várható kereseteket befolyásolva irányíthatják a befogadó és/vagy küldő országokban a vándorlást, oly módon például, hogy a küldő országokban hosszú távú fejlesztési programok segítségével megpróbálják növelni a jövedelmeket, vagy a fogadó országokban csökkentik a foglalkoztatás valószínűségét és/vagy az alulfoglalkoztatás kockázatát növelik.

A migrációs folyamat ezen egyéni döntések összességéből adódik. A munkaerőmozgás aggregált folyamatának nagyságát és irányát a föld, a munka, a tőke és a természeti erőforrások egyenlőtlen térbeli eloszlása okozza: „A munkások azon foglalkoztatási lehetőségek felé igyekeznek, amelyek a legnagyobb hozadékot ígérnek számukra, ahol hosszú távú gazdasági és foglalkozási előrehaladásuk kilátásai is erősebbek. Összegezve: hosszú távon a kibocsátó régiók és országok, a fogadó régiók és országok, valamint a migrálók is jól járnak.” (Öncü 1990:177-178) (Hárs 1992)

Tehát mikro szinten a migráció úgy fogható fel, mint egy önkiválasztási folyamat, amelyben a migráns egyéni képességei nemzetközi elvárások közé helyeződnek. (Rédei 2007b)

2.2.2.1.4. A migráció egyensúlyi modellje

Borjas (1989) a következő kérdéseket veti fel a migrációval kapcsolatban:

1. Mi határozza meg, hogy valamely befogadó országba mekkora migrációs áramlás irányul és annak milyen a szakképzettség szerinti összetétele?
2. Hogyan alkalmazkodnak az idegenek a befogadó ország gazdaságához?
3. Milyen a bevándorlók hatása a befogadó ország gazdaságára?

Az elemzésében Borjas bevezeti az „immigrációs piac” fogalmát, ahol az egyén a költségek és hasznok mérlegelésével dönt a helyzete változtatásáról. Az egyének országok közötti allokációja az állások közötti allokáció problémájához hasonlít. A migrációra, mint kiegyenlítődési mechanizmusra lehet tekinteni. Az egyik oldalon a térben egyenlőtlen népességeloszlás áll, a másik oldalon pedig a munkalehetőségek, javadalmazások, tőke és fogyasztási javak egyenlőtlen eloszlása áll. Így a vándorlás egyfajta allokációs szerepet is ellát. (Póczik et al.2008) Ez a megközelítés Borjas szerint „azoknak a migrációs áramlási típusoknak a nagyon jól átlátható – és empirikusan ellenőrizhető – kategorizálásához vezet, melyek abban a világban vetődnek fel, ahol az egyének a „legjobb” országot keresik”. (Borjas 1989:461 In Hárs 1992). Borjas arra a következtetésre jutott, hogy a bevándorlók hatása igen kicsi a hazai lakosság béreire és foglalkoztatási lehetőségeire, viszont jelentős hatással van a saját, bevándorló csoportjuk béreire. Ez már utal a duális elméletre, miszerint a munkaintenzív, másodlagos szektorban nincs bérverseny, ami a fogadó ország számára előnyt jelenthet, hiszen a migráns munkavállalók kínálata alacsonyan tartja bérszínvonalat, sőt még kínálatnövekedése csökkenti is azt.

Bach és Schraml (1982) tanulmányukban arra mutatnak rá, hogy a migráció egyensúlyi elmélete a neoklasszikus modell irányába tolódott el, vagyis a migráció egyazon dolog kétféle megközelítésben, még pedig a neoklasszikus modell és a taszítás-vonzás elmélete felől. „Gyakran csupán az emberi tőke elméletének egy nyers változata az a megközelítés, amely a migrációs döntéshoz vezető tényezőket két csoportba osztja aszerint, hogy a mezőgazdasági területekről taszították-e el az egyént, vagy az urbanizálódott területek felé húzták őket. Ha azt állítjuk, hogy a taszító tényezők az erősek, nagyjából ugyanazt mondjuk, mint ha azt állítanánk, hogy a migráció használdozat-költsége alacsony.” (Barnum–Sabot 1976 In Bach–Schraml 1982:322)

Bach és Schraml hangsúlyozza továbbá, hogy a kínálati közgazdaságtan népszerűsége – a recesszió jól ismert restriktív migráció-politikájával társulva – a bevándorlók egyéni tulajdonságainak vizsgálatára irányította a figyelmet. (Hárs 1992)

A humántőke elméletének képviselői vetik fel az idegen munkaerő asszimilációjának a szempontjait, hangsúlyozva az újabb bevándorlók értékeinek, motivációinak, sőt intelligenciájának a számbavételét, ami a politikai és gazdasági válságoktól szorongatott kibocsátó országoknak azt sugallja, hogy a külföldön vállalt munka nem szolgál mást, mint a legjobbak önfejlesztését, továbbképzését. (Hárs 1992)

2.2.2.1.5. A migráció új közgazdaságtana

Az „új közgazdaságtan” elmélete megkérdőjelezi a neoklasszikus elmélet számos felvetését és következtetését. Az új megközelítés középpontjában nem a migrációs döntéseket egyedül meghozó, elkülönült egyének állnak, hanem családok, háztartások, akik nem csak a realizált jövedelmük maximalizálásra törekednek, hanem a kockázatok csökkentésére, az eseteleges elszenvedett kudarcok következményeinek minimalizálására. (Taylor 1986, Stark 1991 In Massey 1993) Az egyéneknek és a háztartásoknak különböző lehetőségeik vannak arra, hogy például a családi munkavállaláson keresztül befolyásolják a gazdasági gyarapodásukkal kapcsolatos kockázatokat. Míg az egyes családtagokat a gazdasági tevékenységük a helyi gazdasághoz köti, addig mások képesek külföldön értékesíteni a munkaerejüket, kihasználva a bérekben és a foglalkoztatási körülményekben megnyilvánuló különbségeket. Amennyiben romlik a helyi gazdaság helyzete és ezáltal csökken a végzett tevékenység jövedelmezősége, akkor a háztartások számíthatnak a külföldi munkavégzésből származó anyagi forrásokra.

Elsősorban a fejlődő országokban az átlag alatti jövedelemmel rendelkező családok, kockázataik csökkentése érdekében, kihasználják a migrációban rejlő lehetőségeket. Míg a fejlett országokban elérhető állami, illetve magánbiztosítás, a megszerezhető hitelek igénybe vétele kisebb akadályokba ütközik, addig ezek hiánya okozta kudarcok erős nyomást gyakorolnak a nemzetközi mozgásra. A

migráció új közgazdaságtana azt a feltevést is megkérdőjelezi, hogy a jövedelemnek változatlan a hasznossága, függetlenül az érintett egyén szociál-ökonómiai helyzetétől. Vagyis, hogy minden személy számára ugyanazt jelenti a 100 dolláros reáljövedelem növekedés, a helyi közösség jövedelmi helyzetétől és viszonyaitól függetlenül. Ezzel szemben az új közgazdasági elméletek úgy érvelnek, hogy a háztartások nemcsak azért küldik külföldre a családtagjaikat, hogy abszolút mértékben növeljék jövedelmüket, hanem hogy más háztartásokhoz képest növeljék azt, illetve mérsékeljék a lecsúszásukat a közösség többi tagjaihoz képest. (Stark 1991 In Massey 1993)

A migráció valószínűsége tehát azért nő, mert változás következik be a többi háztartás jövedelmi helyzetében. A piaci kudarcok szűkítik az alacsonyabb jövedelemmel rendelkező háztartások rendelkezésre álló jövedelemszerzési lehetőségeit, növelve így a migráció vonzerejét, lehetőséget adva ezáltal a relatív jövedelmi előny növelésére.

A migráció új közgazdaságtana a következő hipotézisekre jutott:

1. A migráció tudományos elemzéséhez a családokra, háztartásokra, vagy más, kulturálisan meghatározható, termelési és fogyasztási egységekre kell támaszkodni, nem pedig az elszigetelt egyénekre.
2. A bérkülönbségek nem szükségképpen jelentenek elegendő okot a nemzetközi migrációra, másrészt a bérkülönbségek hiányában is erős lehet az a kényszerítő hatás, ami mozgásba hozza a háztartásokat a kockázatok mérséklését előidézve.
3. A nemzetközi migráció és a helyben történő munkavállalás nem zárja ki egymást. A háztartások érdekeltek mind a kettőben, hiszen a migráció segítséget nyújthat a helyi tevékenységekbe való befektetés tőkehiányának és kockázatának a leküzdésében. A kibocsátó gazdaságban végbemenő gazdasági fejlődés nem mérsékli a nemzetközi migrációt.
4. A nemzetközi migráció nem szűnik meg az országok közötti bérkülönbségek megszűntetésével, továbbra is fennmarad, ha az egyéb piacok (például tőkepiac, határidős piac) hiányoznak, tökéletlenek vagy kiegyensúlyozatlanok a küldő országban.
5. Hasonló nagyságú jövedelemelőnynek nem ugyanolyan a hatása a jövedelem-elosztási skála különböző pontjain elhelyezkedő háztartások migrációjának valószínűségére, mint az eltérő jövedelmi helyzetben levő közösségekben élők körére.
6. A kormányok nem csak a munkaerőpiacot befolyásoló politikákon keresztül gyakorolnak hatást a migrációs ráta alakulására, hanem egyéb piacok, mint például a biztosítási, a tőke- és határidős piacok alakításán keresztül is.

2.2.2.2. Történeti strukturális megközelítés

Az 1970-es évek elején a klasszikus, egyensúlyi, behaviorista nézeteket bíráló új elméletek jelentek meg, amelyek nyíltan tagadták a taszítás-vonzás elméletet. A hangsúly a makro folyamatokra, szélesebb körben a történeti-strukturális erőkre helyeződött, kiemelve, hogy ezek a folyamatok sokkal inkább meghatározzák a migráció előfeltételeit és irányát, mint az egyéni döntések.

Amíg Ravenstein a migrációt az embereknek térben – országokon belül vagy azok között – történő elmozdulásával határozta meg, addig az új elméletek képviselői, köztük Zolberg, többé-kevésbé megkérdőjelezték mindezt. Az új megközelítéseknek a különbségek ellenére számos hasonlósága van Zolberg (1989) szerint:

1. általában *történelmi léptékűek*, mert figyelembe veszik az idő és térbeli sajátosságokat;
2. inkább *strukturálisak* és azokra a társadalmi erőkre koncentrálnak, amelyek az egyéni tevékenységeket korlátozzák;
3. *globalisták* abból a szempontból, hogy a nemzeti egységeket a transznacionális és internacionális gazdasági és politikai folyamatok által befolyásolt, átfogó nemzetközi társadalom egységeinek tekintik;
4. *kritikusak*, amennyiben elkötelezettséget mutatnak a társadalomtudományok demisztifikáló és helyreigazító feladatához, amikor a nemzetközi migráció következményeit elemzik mind

a kibocsátó és a fogadó országok, mind pedig a migránsok szempontjából. (Zolberg 1989) (Hárs 1992)

Ezek alapján Zolberg (1989) a következő migrációs periódusokat különbözteti meg:

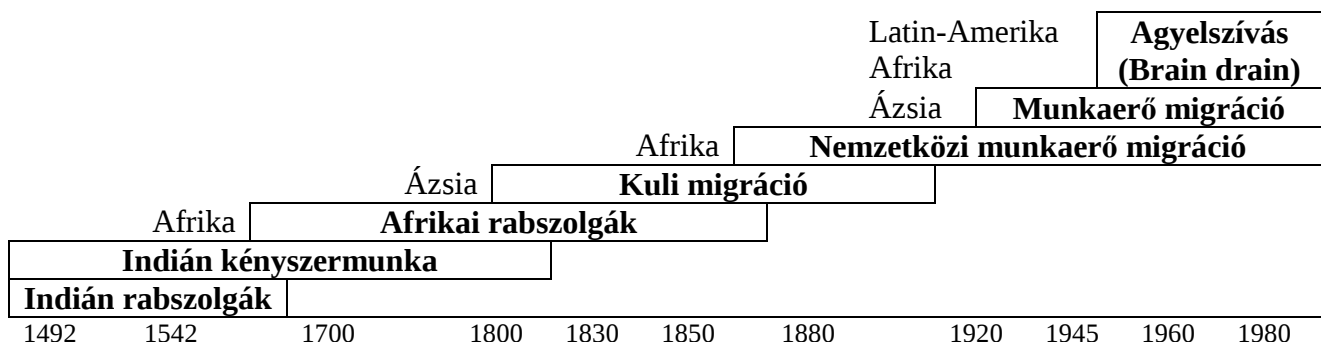
- Merkantilizmus: a legtöbb európai állam korlátozta lakosainak kivándorlását, félve a szakemberek, valamint a potenciális katonák elvesztésétől. Az elmélet szerint csak azok a gyarmatok hasznosak, amelyek növelik az anyaország gazdaságát, és nem pedig versenytársai annak. A merkantilizmussal párhuzamosan megkezdődik a rabszolga-kereskedelem korszaka. Portes és Böröcz (1989) szerint a nagy földrajzi felfedezéseket követő hódítások valójában a kapitalizmus elterjedése, amelynek következménye a meghódított lakosság kényszerszermigrációja volt.
- Ipari forradalom – a szabad migráció korszaka. Az ipari forradalom kiteljesedése népességrobbanást hozott magával, amely migrációs hullámot indított el elsősorban Nyugat-Európából Észak-Amerika irányába.
- Közlekedés fejlődése – tömeges migráció (például az európai vendégmunkás rendszer az 1960-as években, amikor is olyan külföldi munkavállalókat alkalmaztak, akiknek befogadása és tartózkodása a gazdaság teljesítményétől függ: 1961-es, 1964-es, 1968-as EK rendelkezések a munkaerő szabad mozgásának megvalósítására; munkaerő-toborzás).
- Hidegháború vége – új migrációs nyomás (amely feszültségoldó szerepet is betölthetett azáltal, hogy így módon szabaduljon meg a nemkívánatos kisebbségektől). Lévai (1997) szerint is a világméretű munkaerő-vándorlás spontán (avagy „természetes” és „békés”, „racionális” és „liberális”) megoldást kínál a társadalmi elégedetlenség, a felmerülő politikai és gazdasági feszültségek oldására. A két (politikai és gazdasági) aspektus természetesen ritkán mutatkozik „tisztá” formájában, minthogy általában átfedik egymást.

A zolbergi kategorizálás ugyanakkor nem kezeli az olyan típusú migrációkat, mint az 1956-os tömeges magyarországi emigrálás.

A világgazdaság fejlődésével egyre jobban nőtt és nő az igény a munkaerő iránt, akár képzett, akár képzetlen.

Potts (1990) a munkaerő migráció következő szakaszait különbözteti meg a világtörténelem eseményei alapján (10. ábra):

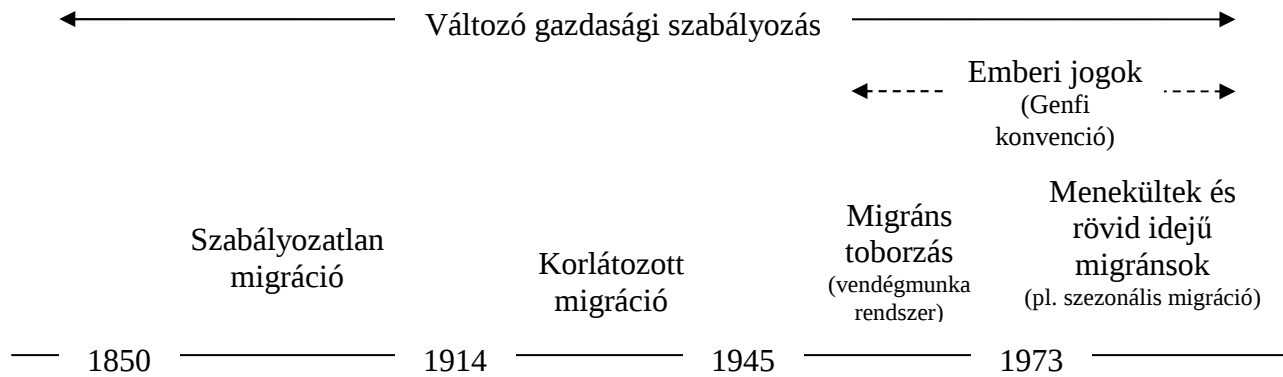
- rabszolga-kereskedelem, kényszerszermunka,
- kuli migráció,
- nemzetközi munkaerő migráció,
- munkaerő-migráció,
- agyelszívás.

Forrás: Potts (1990:201)

10. ábra: Munkaerő migrációja

A munkaerő migráció megjelenésével párhuzamosan elkezdődik a jogi szabályozása is. Kezdetben csak gazdasági szabályozás valósul meg, de később a második világháború befejezése után (a tömeges migráció megjelenésével) megkezdődik az emberi jogok szem előtt tartása is a szabályozásban. Schindlmayr (2003) négy szakasz alapján különbözteti meg a munkaerő migráció jogi szabályozásának fejlődését. (11. ábra)

Forrás: Schnidlmayr (2003:112)

11. ábra: A nemzetközi migráció jogi szabályozása

A migráció szabályozása ma már elengedhetetlen az országok számára mind társadalmi, mind gazdasági szempontból.

A fejlett országok egyre alacsonyabb reprodukciós értékekkel, míg a fejlődő országok magas reprodukciós együtthatóival átalakítják a nemzetközi migrációs áramlásokat. A fejlett országok, alacsony reprodukciós együtthatójuk miatt, nehezebben tudják újratermelni vagy belső forrásokból növelni munkaerejüket, míg a fejlődők, magas reprodukciós együtthatói, olyan munkaerő-felesleget hoznak létre, ami a magas munkanélküliség és a romló gazdasági helyzet miatt a lakosság elszegényedéséhez vezet. A fejlett országokban használt technológia képzett munkaerőt igényel, ezért a fejlett országok gazdaságilag aktív korú lakosságának képzettsége megpróbál ehhez igazodni. Ha a magas képzettséget igénylő munkák piacain a fejlett országokban hiány alakul ki, akkor a fejlett országok képzett munkaerő iránti igényüket nagyobb részben más fejlett országok munkaerejének elszívásából elégítik ki (agyelszívás = brain drain), és csak kisebb részben támaszkodnak a fejlődők képzettebb bevándorlóira. A képzetlen bevándorlók fejlettebb (tudás alapú) országokban kevesebb eséllyel tudnak integrálódni a gazdaságba. (Tolnai 2010)

A fejlett gazdaságok növekedésének megtorpanása miatt csökken a munkaerőigény, ezt támasztja alá a növekvő munkanélküliség is. Így az országoknak megfelelő bevándorlási politikával kell megakadályoznia a nem megfelelő munkaerő bevándorlást.

Fairchild (1925:1-24) a migráció kapcsán négy típust különböztet meg:

- *lerohanás, megszállás* (invasion), amelynek legjobb példája a vízi gótok Róma elleni támadása;
- *hódítás* (conquest): amely „a magasabb kultúra az embereket agresszívvá teszi” (megjegyzem, hogy mi a magasabb kultúra, azt nehéz pontosan meghatározni);
- *gyarmatosítás* (colonization), amikor „a jól bevált, progresszív, és a fizikailag erős állam” letelepszik az „újonnan felfedezett vagy gyéren lakott országokban” és
- a *bevándorlás* (immigration), illetve az egyénileg motivált, békés mozgás a közel azonos civilizációs fázisban lévő országok között.

Ezek alapján Fairchild két fő kritérium, mint tengely, szerint sorolja kategóriákba a migrációt: az egyik a kultúrák közötti szintkülönbség, míg a másik a mozgalom békés vagy harcias jellege. (5. táblázat)

5. táblázat: Fairchild (1925) migrációs tipológiája

Kivándorlás	Bevándorlás	Békés vándorlás	Harcias vándorlás
Alacsony kultúra	Magas kultúra		LEROHANÁS (invasion)
Magas kultúra	Alacsony kultúra	GYARMATOSÍTÁS (colonization)	HÓDÍTÁS (conquest)
Kultúrák szintjei		BEVÁNDORLÁS (immigration)	

Forrás: Peterson (1958:257)

Peterson bírálta Fairchild kéttengelyes összehasonlítását, amely szerint nem a legjobb választás a migráció bemutatására, hiszen nehéz megkülönböztetni a „magas” és az „alacsony” kultúrát egymástól, amely egyfajta felsőbbrendűséget sugall. Ellentét van tudományos elemzések alapján például a „progresszív” Anglia és az „újonnan felfedezett” India gyarmatosítása kapcsán. Hasonlóképpen, a római hódításokkal kapcsolatban is, nem csupán egy magasabb kultúrájú nép migrációjáról van szó, mert sok minden, ami a római kultúra alapja, a meghódított Görögországból átvett. Nehéz különbséget tenni továbbá a „békés” és a „harcias” vándorlás között, hiszen például a gyarmatosítás általában egyik kategóriába sem illik.

Így Petersen (1958) **konzervatív és innovatív migránsokat** különböztet meg. A konzervatív típus pozíciójának megőrzésére törekszik, és ehhez választja eszközül a migrációt, míg az innovatív javítani szeretne helyzetén azáltal, hogy földrajzi pozícióján változtat. A vándorlási típusok mellett Peterson a vándorlási okokat és kölcsönhatásait is vizsgálta. (6. táblázat)

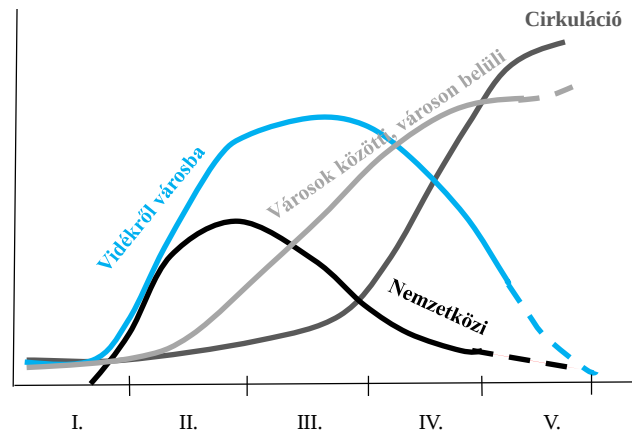
6. táblázat: Peterson migrációs típusai

Kapcsolat	Migrációs okok	A migráció fajtája	A migráció típusa	
			Konzervatív	Innovatív
Természet és ember	Ökológiai nyomás	Egyszerű	Vándorlás (vadászat, halászat, gyűjtögetés), tengeri vándorlás Összegyűlés és nomád vándorlás	Menekülés
Állam (vagy azzal egyenértékű) és ember	Migrációs politika	Erőszakos	Áttelepítés	Rabszolga-kereskedelem
		Kényszerű	Menekülés	Kuli kereskedelem
Ember és normái	Nagyobb törekvések	Szabad (önkéntes)	Csoportos (disszidensek)	Úttörő
Kollektív magatartás	Társadalmi hatás	Tömeges	Vidék elhagyása	Urbanizáció

Forrás: Peterson (1958:266)

Zelinsky (1971) a vándorlási korszakok megfigyelésével pedig megalkotta a vándorlási átmenet elméletét. Több szakaszra bontotta a vándorlási elméletét. A pre-modern társadalmakban (12. ábra I. szakasz) a vándorlás alacsony mértékű és cirkuláris jellegű volt, azaz a vándorlás nagy területi egységeket figyelembe véve kiegyenlítőddött. A modernizálás kezdeti szakaszában (12. ábra II. szakasz), vagyis a korai átmeneti társadalomban felerősödik a vidékről, falvakból a városokba irányuló vándorlás. A modernizálás második szakaszában, a késői átmeneti társadalomban (12. ábra III. szakasz) az ipari fejlettségnek köszönhetően továbbra is jellemző a vidékről városba történő vándorlás, illetve a ritka népsűrűségű területekre történő mobilitás, de már kisebb intenzitással, és ugyanakkor megjelenik az ellenirányú mozgás is. A fejlett társadalmakban (12. ábra IV. szakasz),

ahol magas az urbanizáltság foka, megnő a városok közötti, illetve a városon belüli cirkulációs mozgás, ahol mobilitási akadályok hiányában az elsődleges cél a jobb munka- és lakóhely megtalálása. A posztindusztriális társadalomban (12. ábra V. szakasz) Zelinsky feltételezése szerint az információáramlás mértéke és gyorsasága miatt csökkenteni fogja az emberek mobilitását, így a munkaerő mobilitását más termelési tényezők (tőke, áru, szolgáltatások) gyors mozgása helyettesíti majd. Erdősi (1992) szerint ez a feltételezés nem helytálló, hiszen a technikai fejlődés közlekedésre gyakorolt hatásával (nagysebességű vasutak, légi közlekedés, autópálya) növeli a migrációt, még pedig a nagyobb távolságok áthidalásával (térlegyőzési technikák), újabb migrációs irányok kialakulásával. Ezt feltételezést a migrációs tendenciák is alátámasztják.

Forrás: saját szerkesztés Zelinsky (1971:233) alapján

12. ábra: A vándorlás folyamata Zelinsky modellje alapján

A migrációs elmélet történelmi megközelítése azt sugallja, hogy a korábbi elméletek álláspontjait a változó társadalmi realitások függvényében újra kell gondolni.

Ravenstein is elismerte a tévedését, miszerint teljesen figyelmen kívül hagyta a határokat és azok hatásait a migráció során, és ezáltal arra a hibás következtetésre jutott, hogy ugyanazok a tényezők befolyásolják a nemzetközi migrációt, mint az országon belüli vándorlást. (Ravenstein 1889)

Az egyik legnagyobb felismerés az volt, hogy az államoknak a saját határaik felett gyakorolt ellenőrzése az, amely meghatározza a nemzetközi migráció jellemzőit, mert a migráció nemcsak fizikai áttelepüléssel jár, hanem a jogfennhatóság változásával is. (Zolberg 1981 In Zolberg 1989)

Az egyik legfontosabb felismerés az volt, hogy az államok által folytatott politika nagyon csekély nemzetközi mozgást tesz lehetővé. Egyes országok korlátozzák a kiutazást (például az autokratikus rezsimek), illetve az is tapasztalható, hogy a túlnépesedési gondokkal küszködő országok általában nem korlátozzák a kivándorlást. Ezzel szemben azok az országok, ahová az emberek menni szeretnének, korlátozzák a beutazást. Ez pedig azt jelenti, hogy a potenciális befogadók politikája határozza meg, hogy megvalósul-e a migráció vagy sem. Így a migráció kulcskérdése az, hogy mennyire képes a befogadó ország a kínálatot fenntartani és a hazai igények szerint jól választani. A másik fontos kérdés a sikeres beilleszkedés, a munkaerő megfelelő felhasználása. Ezért a migráció kialakításánál a szubszidiaritást kell figyelembe venni, azaz a döntést ott kell meghozni, ahol keletkezik. Baghwati (1984) arra a következtetésre jutott, hogy a nemzetközi migrációs folyamatokat inkább az „elriasztó” tényezők határozzák meg, nem pedig az „ösztönző” tényezők.

Az új szemlélet felváltotta azt a korábbi felfogást, hogy a migráció nem más, mint az eltérő lehetőségekre reagáló egyének mozgásának összessége és a munkaerő migrációját a kapitalista gazdaság, azaz a „vonzás” és „taszítás” egyaránt és egyidejűleg meghatározza. (Zolberg 1989)

A strukturalisták egyik jellegzetes kérdése a bevándorló munkaerő szerepére vonatkozik a centrum, azaz a fejlett ipari társadalmak munkaerőpiacán. A választ a nemzetközi egyenlőtlenségek, a

klasszikus tartaléksereg elvében lelik meg. Úgy vélik, a tartaléksereg alapvető funkciója a tőkés gazdaságban a munkabérek alacsonyan tartása azáltal, hogy a munkásokat könnyű helyettesíthetőségük tényével szembesítik. (Hárs 1992)

Tehát a strukturalista szemlélet a nemzetközi migrációt, a területi és országok közötti fokozódóan egyenlőtlen fejlődés folyamatában szemlélik, amely a kapitalizmus logikájából származtatható és a kizsákmányolás fokozódásával függ össze. (Hárs 1992) Piore (1979) is kimutatta, hogy a külföldi munkaerő igénybevétele a kapitalizmushoz kötődik, lehetővé téve a szegmentált munkaerőpiac strukturalizását. A kapitalisták által a külföldi munkaerőből nyert előnyök egyértelműek, de felvetődik a kérdés, hogy ha ilyen előnyökre lehet szert tenni, akkor a kapitalisták miért nem növelik a munkaerő importjukat, és nyitják meg a határokat. A válasz a termelékenységben keresendő. Ahhoz, hogy a munka termelékeny legyen, a munkaerőnek tőkével kell párosulnia. Egy ponton túl, azonban tőkehiány lép fel, így megdrágul a tőkéhez jutás lehetősége, amely a bérek minimális szintjén történő befagyasztásához vezet és megáll a kereslet növekedése. Ha a munkaerő-kínálat meghaladja ezt a pontot, akkor a feleslegesen adott jövedelem pótló szociális juttatások költsége megnő mind a munkáltatók, mind a munkavállalók számára. (Zolberg 1989)

Reubens (1983) szerint is az a tanulság, amelyet Ricardo és Malthus levont a helyi népesség természetes szaporodásából, kiterjeszthető a nemzetközi migrációra is. Az egyenlőtlenségek miatt a szabad belépés korlátlan áramlásokat okozna, ezzel drasztikus ugrást idézne elő a kiegyenlítés irányába, ami viszont a foglalkoztatottság és a fogyasztás szintjének zuhanásához vezetne a fejlettebb országokban. Hiszen a különböző fejlettségű országokban élők jövedelmi különbségei nemcsak a bérkülönbségekből adódnak, hanem az egyes országok által előállított társadalmi termék különböző különbségeiből is. A kapitalista országok a kevésbé fejlett országoknál jobb életkörülményeket biztosítanak, és amikor dekonjunkció sújtja a fejlettebb országokat, akkor a munkaerőt biztosító szegényebb országok még súlyosabb recesszióval találják szemben magukat. Ezek a körülmények tovább erősítik a migrációra ösztönző tényezőket. A „bevándorlókat”, azaz az időszakosan ott élő és tartózkodó idegeneket különösen könnyű recesszió esetén elbocsátani. Így a külföldi munkás a kizsákmányolás mellett, szabályozó szerepet is betölt a kapitalista válságokban. (Hárs 1992)

Böröcz és Portes (2001) szerint például a munkaerő-áramlás oka nem a résztvevők gazdasági „előnyéméricskélésében” rejlik. Az, sokkal inkább a kibocsátó és a fogadó országok kapcsolatának történelemben gyökerező alakulására vezethető vissza (például Anglia és India gyarmati kapcsolata), sőt cáfolják a „taszítás vonzás teória” magyarázó erejét is, hivatkozva arra, hogy ennek elmélete „post factum”, tehát a már ténylegesen meginduló áramlások alapján vezeti vissza a migráció megindulásának kiváltó okát. Mindez persze megalapozottnak tűnik, az ember nyilvánvalóan mérlegel, akár azt is mondhatjuk, hogy számba veszi a külföldi munkavállalással járó költségeket és hasznokat, de ennek tudatossága megkérdőjelezhető.

2.2.2.3. Szegmentált vagy duális munkaerőpiac elmélete

A neoklasszikus emberi tőke elmélet és a migráció új közgazdaságtan eltérő következtetésekre jutott a nemzetközi migráció eredetéről és természetéről. Például:

- más a döntéshozó egység (egyén, illetve háztartás);
- különbözik az a tényező (jövedelem vagy kockázat), amelynek maximalizálására vagy minimalizálására törekednek;
- eltérnek a döntéshozatal gazdasági összefüggéseire vonatkozó előfeltevések (teljes és jól működő piacok, szemben a hiányos és tökéletlen piacokkal); és
- másként vélekednek a referenciacsoportok a jövedelmekről, amelyekhez a migrációs döntések társadalmilag kötődnek (abszolút vagy relatív jövedelmeket hasonlítják össze), azonban lényegét tekintve mindkettő mikro szintű döntési modellnek tekinthető.

Ezeztől a racionális választásra épülő modellektől határozottan elkülönül a duális munkaerőpiac elmélete, amely túllép az egyéni döntéshozási folyamat vizsgálatán, azt bizonyítja, hogy a nemzetközi migráció a modern ipari társadalmak munkaerő-szükségletéből következik.

A szegmentált munkaerő-piaci elméletek gyökerei *John Stuart Mill* (1885) amerikai közgazdász munkásságára nyúlnak vissza, aki a neoklasszikusok tökéletes piacelméletét kritizálta. Megállapította, hogy a munkaerőpiacon **léteznek** úgynevezett **nem kompetitív csoportok**, akik alacsony presztízsű, alulfizetett munkákat is kénytelenek elvállalni, mert nincs más választásuk. Tökéletes verseny esetén ezeket a munkákat senki sem végezné el. Az, hogy ezekre az állásokra mégis van vállalkozó, azért van, mert *a munkaerő nem homogén*, egyes munkavállalói csoportok elkülönülnek egymástól különböző személyiségi, képzettségi jegyek alapján. A csoportokhoz való tartozás öröklődik, amely meghatározza iskolázottságukat, életkörülményeiket, életmódjukat, ezen keresztül a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyüket, ahonnan viszont nehéz a kitörés. Csak kivételes adottságok révén emelkednek ki saját „osztályukból” a kedvezőtlen szociális, családi háttérrel rendelkező egyének. (Smith 1994:173)

A szegmentációs elméletek korai időszakában, az 1950-es években a külső- és belső munkaerőpiac megkülönböztetésének fontosságára hívták fel a figyelmet. Lényege az volt, hogy a nagyvállalatokon belül szabályozott, belső munkaerőpiacok alakulnak ki, amelyek saját szabályszerűségeikkel rendelkeznek, és kapcsolatban vannak a vállalaton kívüli, külső munkaerőpiacokkal. (Tóthné Sikora 2002)

A munkaerőpiac szegmentáltságáról szóló elméletek az 1970-es évek legelején markánsan fogalmazódtak meg. Eszerint a munkaerőpiac primer és szekunder szektorra válik szét. A primer szektort magas bérek, jó munkafeltételek, a foglalkoztatás biztonsága, kedvező előrejutási kilátások jellemzik, ezzel szemben a szekunder munkaerőpiacon alacsonyak a bérek, rosszak a munkakörülmények, nagy a fluktuáció, kevés az előrejutási lehetőség. Az ipari társadalmakban pedig mindig van olyan állás, amelyet a hazai munkások egyáltalán nem, vagy csak rendkívül kiszolgáltatott helyzetükben fogadnak el. E szekunder munkahelyeknek (kvalifikálatlan ipari munka, alacsonyabb szintű szolgáltatások, mint például mosogatás, a mezőgazdasági munkák egy része, azaz a bevándorlók által betöltött 3D-s munkák) a betöltésére a marginális munkaerő áll rendelkezésre. (Hárs 1992)

Tehát a piaci dualitás a termelés szerkezeti átalakulásából adódó munkaerőigényekből indul ki. Négy tényezőt fogalmaz meg, amelyek szerepet játszanak a mozgás alakulásában:

- a munka- és tőkeintenzív szektorok vonzása,
- a felfelé történő mobilitás hiánya a helyi gazdaságban,
- a női munkaerő tömeges megjelenése,
- a hazautalások megvalósulása.

A duális munkaerőpiac fogalmát Doeringer és Piore (1971) használta először. Megállapították, hogy a primer szektorban kialakul egy zárt belső piac, amely biztosítja és fenntartja a primer piac kedvezményeit, míg a szekunder szektor kevésbé zárt, ki van téve a külső munkaerőpiac szeszélyeinek, a munkaerő-piaci versenynek. A primer és szekunder jegyek összefonódnak a dolgozók pszichológiai és életvitelbeli vonásaival. Piore megállapította, hogy a szekunder munkaerőpiacon megjelenő dolgozókra a szegénységekultúra jellemző.

Piore (1979) támasztotta alá ezt az elméletet, bemutatva, hogy a nemzetközi migrációt a bevándorlók munkája iránti állandósult kereslet váltja ki, amely hozzátartozik a fejlett országok gazdasági szerkezetéhez. Piore szerint nem indokolható a bevándorlás a küldő országokban működő toló erővel (alacsony bérek vagy magas munkanélküliség), hanem a bevándorlásra a fogadó országokban kialakult húzóerők fejtenek ki hatást (a külföldi munkavállalók iránti kereslet).

A bevándorlók iránti kereslet az ipari társadalmak és gazdaságaik négy alapvető jellegzetességéből következik:

1. A bérek nem csupán a keresleti-kínálati viszonyokat tükrözik, hanem az adott munkakörhöz tartozó státuszt, presztízszt is meghatározzák. Az embereknek a keresetekhez ily módon történő hozzáállásának hatására a munkáltatók bérkínálata nem alakulhat teljesen szabadon, a munkaerő-kínálat változásának megfelelően. Az informális társadalmi elvárások és hivatalos intézményi mechanizmusok (szakszervezeti megállapodások, kollektív szerződések, vállalati munkaköri leírások stb.) biztosítják, hogy a bérek megfeleljenek az emberek által érzékelt és elvárt státusz-hierarchiának. Ha a munkaadók olyan állásokat hirdetnek meg, amelyek betöltésére képzetlen, a foglalkoztatási hierarchia alsó részén elhelyezkedő munkaerőre van szüksége, nem nyúlhat a béremelés eszközhöz. A hierarchia alsó részén végrehajtott béremelés felborítaná a társadalmilag meghatározott viszonyt. Amennyiben az alacsonyabb státuszú munkakörökben emelkednek a bérek, akkor ez erős nyomást gyakorol a bérskála összes szintjére, hogy a bérek továbbra is megfeleljenek a társadalmi elvárásoknak. Ezt a jelenséget nevezzük **strukturális inflációnak**. Ennek megoldására a munkaadók migráns munkásokat importálnak, akik elfogadják az alacsonyabb béreket. Ez a folyamat elindíthat egy munkanélküliségi folyamatot is, amely növeli a szociális ellátó rendszerek kiadásait (álláskeresői támogatás, mint munkanélküli segély, állami munkahelyteremtés, munkahely-teremtési pályázati források biztosítása, foglalkoztatást ösztönző bérmegállapodások, címzett, célzott támogatások) (László 2007). Azonban a nagyobb kiadási tételeket képes ellensúlyozni az alacsonyabb bérterhek mellett működő, szakképzetlen munkaerőt foglalkoztató ágazatok termelésnövekedéséből adódó adó többlet.
2. A foglalkoztatási hierarchia vizsgálható a munkások motivációja szempontjából is, hiszen az emberek nemcsak jövedelemért, hanem az elismerésért, a társadalmi státusz fenntartásáért is dolgoznak. A **motivációs problémák** abból adódnak, hogy a foglalkoztatási hierarchia alsó szintjén dolgozóknak a munkakör nem ad olyan státuszt, amit érdemes volna megőrizni és fenntartani. A probléma kikerülhetetlen és strukturális, mert a létra legalsó fokát nem lehet eltörölni, lesz helyette mindig egy újabb alsó fok. Így a munkaadóknak olyan munkásokra van szükségük, akik számára az alacsony szintű munkavégzés egyszerű jövedelemszerzési lehetőség, nincsenek elvárásaik. Különböző okokból, de a migrációban eltöltött időszak legelején a migránsoknak az elsődleges célja a pénzkereset, nagyon kevéssel is beérik. A legtöbb migráns „cél-pénzkereső”, aki olyan bérhez szeretne jutni, amely otthon növeli státuszát vagy jólétét (házépítés, fogyasztási cikkek megvásárlása stb.). A fejlett és a fejlődő országok között meglévő életszínvonalbeli különbségek ellenére, az alacsonyabb státuszú és bérű munkát elvállaló migráns nem tekinti magát a fogadó társadalom tagjának, inkább az otthoni közösség tagja marad, ahol a külföldi munkavégzése megbecsülést vált ki.
3. **A munka és a tőke dualitásából** következően a fejlett ipari gazdaságokban elkerülhetetlen a munkaerőpiac szétválása. A tőke a termelés változatlan tényezője, amelynek működése szüneteltethető, de meg nem szüntethető, „állásának” költségét a tőketulajdonosok viselik. A munkaerő a termelés változó tényezője, elbocsátható, ha csökken a kereslet, a munkanélküliség költségeit a munkavállalók viselik. A tőkések ezért, ha tehetik, igyekeznek a kereslet stabil, állandó részére tartósan berendezkedni, míg a kereslet változó volumenére pótlólagos munkaerőt alkalmaznak. Ennek megfelelően az alapkereslet kielégítéséhez tőkeintenzív (ebben az elsődleges szektorban képzett, állandó munkahelyekkel rendelkező munkások találhatóak, akikbe a munkaadó hajlandó beruházni, azaz humán tőkét felhalmozni) módszereket, míg a szezonális, változó kereslet kielégítéshez munkaintenzív (ebben a másodlagos szektorban képzetlen, állandó munkakört nem igénylő munkásokat alkalmaznak, ahol a munkaadó ingyen vagy kis költség mellett bármikor elbocsáthatja őket, az átképzésüket nem vállalja) módszereket alkalmaznak. Ez a dualizmus különbséget tesz a munkások között, és a munkaerő-állomány kettéválásához vezet.

4. Az ipari társadalmak és gazdaságok jellegzetességéből következően (strukturális infláció, motivációs problémák, gazdasági dualizmus) folyamatosan van igény olyan munkavállalókra, akik hajlandók kedvezőtlen, instabil körülmények között alacsony bérért dolgozni. A 20. században ez az igény két sokaságból, a nők és a tizenévesek csoportjából kielégíthető volt. A nők az első szülésig vállaltak munkát, majd gyermekeik felnevelése után ismét, de csak kismértékben, visszatértek a munkaerőpiacra családjuk jövedelmét kiegészítve. Nem voltak elsődleges kenyérkeresők, elfogadták az alacsony béreket és az instabilitást, fizetésüket kiegészítő jellegűnek tartották. A tizenévesek munkaerő-piaci be- és kilépése mögött a zsebpénz keresése, tapasztalatok gyűjtése állt. A munkát eszköznek tekintették, amivel pénzt tudnak keresni. A társadalomban elfoglalt helyüket pedig nem a betöltött munkakör, hanem a család határozta meg. A fejlett ipari társadalmakban azonban idővel beszűkült ez két munkaerő-utánpótlási forrás. A beszűkülés mögött három alapvető társadalmi-demográfiai tendencia állt:

1. a nők munkaerő-piaci részvételének növekedése: a női munka nem csupán jövedelmet, hanem társadalmi státuszt biztosító életpályává alakult át;
2. a válások növekedése: a nők munkahelye elsődleges jövedelemforrássá vált;
3. születésszám csökkenése és a hivatalos oktatás kiterjesztése.

Így a munkaerő-utánpótlás iránti kereslet és a korlátozott számú hazai munkaerő-kínálat közötti egyensúlytalanság megalapozta a bevándorlók iránti hosszú távú keresletnövekedést. (Sík 2001)

Piore megkülönbözteti a külföldi munkások első generációjától az ő gyerekeiket, akik, amennyiben letelepedtek, már a hazai munkaerő részét jelentik. A bevándorló munkaerő valójában a migránsok első generációja, akik a tartózkodás/munkavállalás szándékával érkeznek egy másik országba. A szekunder munkahelyeken megjelenő külföldi munkaerő Piore szerint a hazai marginális csoportokkal három dimenzió mentén mérhető össze:

- a munkaerő rugalmassága,
- tartóssága,
- manipulálhatósága és ellenőrizhetősége alapján.

Az alapvető különbség a külföldiek és a többi marginális munkavállalói csoport között az, hogy a külföldiek lényegesen rugalmasabbak, és sokkal inkább készek alkalmazkodni a munkaerőpiac igényeihez. Legfőképpen földrajzilag rugalmasak, mert nincs hátrahagyott családi kötöttségük, mint a fiataloknak, illetve a nőknek, és a föld sem köti őket. Munkaerő-piaci állandóságát tekintve egyik csoportról sem állíthatjuk biztonsággal, hogy valóban tartósabb munkaerő a külföldieknél. Ugyanakkor a külföldiek ellenőrzése és manipulálása erőteljesebb lehet, mint a többi csoporté. (Hárs 1992) A szegmentált munkaerőpiac kapcsán tehát Piore kimutatta, hogy a külföldi munkaerő igénybevétele a kapitalizmushoz kötődik, amely lehetővé teszi a szegmentált munkaerőpiac strukturálását.

A duális munkaerőpiac elmélete a következőket állapította meg:

1. A fejlett társadalmakban a nemzetközi migráció a keresletre épül, a munkaadók részéről jelentkező munkaerőigény indítja meg, vagy ő viselkedésükre reagáló kormányzati cselekvés.
2. Mivel a bevándorló munkások iránti kereslet a gazdaság strukturális szükségleteiből adódik, ezért annak kielégítését a keresetek nemzetközi eltérései indukálják, bár nem elégséges feltételét jelentik.
3. A fogadó országokban a migráns munkavállalók kínálatának növekedése nem jár együtt az alacsony bérszínvonal emelkedésével, sőt még eshet is a színvonala, mert a béremelkedését megakadályozó társadalmi és intézményi ellenőrzés nem nyújt védelmet a csökkenése ellen. (Massey 1993)

Portes (1978) az USA-ba irányuló illegális (nem regisztrált) migráció vizsgálata szintén kétszektorú modellre épül. Bemutatja a kicsi és nagyon kicsi vállalatok informális alkalmazási gyakorlatát különösen a mezőgazdaságban és a különféle városi fogyasztói szolgáltatásokban, melyek nem vihetők át olyan területekre, ahol bőséges olcsó munkaerő áll rendelkezésre.

Míg az USA-ban a külföldiek foglalkoztatása a szekunder piacra jellemző, addig más a helyzet Európában. Böhning (1983) Németországban és Franciaországban a vállalatnagyság és az idegen munkaerő alkalmazásának arányát vizsgálta az egyes ágazatokban. Arra a megállapításra jutott, hogy ezen országok iparában a külföldiek primer szektorbeli foglalkoztatása a fontos.

A duális munkaerőpiac elméletét is számos kritika érte. Piore is továbbfejlesztette kutatási eredményeit. Hangsúlyozta, hogy a primer és szekunder megközelítés a fehér és néger városi munkások helyzetének feltárására megfelelő volt, de szükségessé tette a munkaerő-piaci szegmens hármass felosztását. (Tóthné Sikora 2002)

Hodson–Kaufman (1982) szerint a duális gazdaságban az alapvető különbség a befolyásos nagyvállalatok és a kisvállalkozások között van. A nagyvállalatok kiépült bürokratikus hierarchiákkal, integrált termelési folyamatokkal rendelkeznek, valamint iparágakon, régiókon és nemzeti kereteken átnyúló diverzifikációval, fejlett technológiák alkalmazásával jellemezhetők. Ezzel szemben a másik gazdaságot az egyének, vagy családok által dominált kisvállalatok jellemzik, amelyek korlátozott piacra szállítanak. A nagyvállalatok esetében a belső munkaerőpiac védekezik a foglalkozási piacok kihívásaival szemben, azáltal, hogy nagyobb jövedelem, jobb előrejutási esélyek, nagyobb autonómia jellemzi, így védekezik a kipróbálatlan munkaerővel szemben. (Galasi 1982)

László Gyula (1995) szerint a valóság ennél differenciáltabb. A primer szektor zárt belső piaca nem teljesen egységes, kialakulhat ezen belül egy felső elit rész, amelyik különösen kedvező feltételeket biztosít; egy középső rész, ahol még jelentősek a kedvezmények; valamint egy alsó, periférikus rész, ahol mindezek már gyengébben érvényesülnek. Az egyes szintek között nehéz, de nem lehetetlen az átjárás. A szekunder szektoron belül is differenciálódik a belső piac felső, középső és alsó része, amelyek a külső piaci verseny növekvő fokozatait jelzik. Bizonyos kedvezmények még vannak a felső részen, amelyek a középső sávban már teljesen eltűnnek. Az alsó rész számára a belső piac már egyáltalán nem biztosít előnyt és védettséget.

Összefoglalva a duális munkaerő-piaci elmélet nem támasztja alá, de nem is vonja kétségbe a mikroökonómiai modell feltevését, miszerint a piac szereplői saját érdekeik alapján hozzák meg döntésüket, amely meghatározza a cselekvésüket is. Tehát például az ipari társadalmakban az emberek negatív kilátásokat kapcsolnak az alacsony munkabérekhez, amely megnyithatja a külföldiek foglalkoztatása előtt az utat, lehetőséget adva arra, hogy növeljék várható keresetük színvonalát, illetve a küldő háztartások relatív jövedelmét. A munkaadók munkaerő-toborzása hozzájárul a mozgás útjában álló korlátok leküzdéséhez, erősítve a migráció, mint a családi jövedelmet növelő, a kockázatok diverzifikálását szolgáló stratégia értékét.

A duális munkaerőpiac elmélet a mikro szintű döntési modellhez képest más következtetésekre jut:

1. A fejlett társadalmakban a nemzetközi migráció döntő többségben a keresletre épül, amelyet a munkaadók részéről jelentkező munkaerőigény, valamint az ezt segítő kormányzati intézkedés befolyásol.
2. A bevándorló munkások iránti kereslet a gazdaság strukturális szükségleteiből ered, ezért a kielégítését nem a bérájanlatok megváltoztatásától várják, hanem a munkaerő-toborzás gyakorlatától, hiszen a bérek közötti nemzetközi eltérések a migráció szükséges feltételét jelentik.
3. A bevándorló munkásokat foglalkoztató országokban a migráns munkavállalók kínálatának növekedése a kereslet-kínálat változásának ellenére, nem jár együtt az alacsony bérszínvonal emelkedésével, sőt még csökkenhet is, hiszen a növekedést megakadályozó intézményi mechanizmusok nem nyújtanak védelmet a csökkenés ellen.

4. Nem lehet hatást gyakorolni a nemzetközi migrációra olyan kormányzati döntésekkel, amelyek csak a foglalkoztatási rátákat és a bérszínvonalat változtatják.

2.2.2.4. Migrációs rendszerek

2.2.2.4.1. Centrum-periféria vilárendszer-elmélet

Wallerstein (1983) a nemzetközi migrációt a 16. században kialakult világgazdasághoz kapcsolta. Wallerstein azt hangsúlyozta, hogy a világgazdasági rendszer három fő egységre bontható: a centrum, a periféria és a félperiféria területeire. A területek közötti munkamegosztás, valamint az ehhez kapcsolódó eltérő munkaszervezési módok létrejötte és működése jelenti a rendszer alapstruktúráját, amely így nem kizárólag a szabad munkaerővel, hanem a munkások különböző típusaival jelent szerves egységet. Ez azért is fontos, mert Wallerstein elméletében a kapitalista termelési mód nem a szabad munkán és földön alapszik, hanem inkább a munkabér fizetésének és a földbirtoklásnak más módozataival kombinálja a munkát és a földet. Ezen kívül az állam szerepét jóval fontosabbnak tartja a kapitalizmus kialakulása szempontjából, mint a klasszikus elméletek, különösen a világgazdaság centrumterületein, ahol maga az állam jelenti az új tőkés rend legfőbb támaszát, és sokszor ő a legnagyobb vállalkozó is. Az egyenlőtlen fejlődés nyújtotta profitlehetőség működteti a kapitalista vilárendszer hármassá struktúráját, és alakítja ki az európai világgazdaság munkaszervezésének és termelési szerkezetének ilyen egyedülálló formáját. A modern világgazdasági rendszer tehát a termelés eltérő jellegű három zónájával bír: a centrum, a periféria és a félperiféria területeivel. Ebben a felosztásban a centrum szakosodik a nagyobb tőkeigényű feladatokra, a specializálódott, magasabb szintű mezőgazdasági termelésre, a textiliparra, a hajóépítésre és a fémárukra; a periféria a nyersanyag- és élelmiszertermelésre, valamint a gabonafélék, a rúdarány- és ezüst, a fa, a gyapot és a cukor exportjára; a félperiféria pedig az olyan nagy költségű iparcikkekre, mint a selyem, továbbá hitelre és fémpénztranzakciókra.

Ebben a rendszerben a tőkés gazdasági viszonyok beszívárognak a periférikus társadalmakba és létrehoznak egy olyan mobil népeiséget, amely hajlandó külföldre migrálni, de ugyanakkor említhető a belső migráció is (például: kubikusok, vándorló aratómunkások, ausztrál birkanyíró brigádok). Az elmélet szerint a migráció természetes következmény, amelyet a tőkés fejlődés idéz elő. Tehát a centrum és a periféria között függőségi viszony van. Kincses–Rédei (2010) szerint ez a viszony, különösen a mobilitásra nézve, dinamikus közvetítőként fogható fel, ami lehet egy és több irányú áramlás, és amely vonzó és taszító elemeken alapszik. A vonzás iránya, mértéke összefügg a térbeli elérhetőséggel, a földrajzi helyzettel, a gazdasági és kulturális potenciállal, valamint a döntéshozatali, irányítási erőviszonyokkal.

Massey (1988) szerint is, ahogy a kapitalizmus egyre nagyobb teret hódított, a világ és a népesség egyre nagyobb arányát olvasztotta be a világgazdaságba, annál inkább bekapcsolódott a periféria földje, nyersanyaga és munkaereje is a világpiac körforgásába, maga után vonzva a szükséges belföldi és külföldi migrációt.

A kapitalista országokban működő vállalatok a fejlődő országokban alapítottak gyárakat, kihasználva a helyi munkaerő alacsony bérigényét. Ehhez a helyi kormányok is hozzájárultak különböző kedvezmények biztosításával, speciális, exportra termelő övezetek kialakításával. Bár a helyi munkaerő iránti kereslet erősíti a helyi munkaerőpiacokat, mégis gyengíti a tradicionális termelési kapcsolatokat. Ugyanakkor a munkaerő-kínálat döntő többségét a nők adják, és ez korlátozza a férfiak munkalehetőségét, még annak ellenére is, hogy a nők nem hosszú távon vállalnak megerőltető és rosszul fizetett gyári munkákat. A periférikus térségekben megjelenő külföldi tulajdonú gyárak ugyanakkor tönkreteszik a helyi gazdaságot, hiszen az általuk előállított versenyképes árucikkek helyettesítő terméket jelentenek. A helyi termékek kiszorítása, a munkaerő-állomány elnöiesedése, a férfiak beszűkült foglalkoztatási lehetősége odavezet, hogy olyan népesség alakul ki, aki társadalmilag és gazdaságilag is kirekesztett lesz, ezzel növelve a kivándorlásra való hajlandóságot. Ugyanazok a tőkés gazdasági folyamatok, amelyek a periférián lévő országokban kivándorlásra készítik a népeiséget, egyúttal vonzzák is őket a fejlett

országokba. Bár a piacok terjeszkedésével az érintettek többsége a városokba költözik, ezzel elősegítve az urbanizációt, mégis sokan külföldre mennek, mert a globalizáció anyagi kapcsolatot teremt a tőke származási helyével. A külföldi tőkebefektetések és beruházások eredményeként kiépítik és bővítik a periférikus országok közlekedési és kommunikációs infrastruktúráját, amely nemcsak az áru, információ és tőke áramlását könnyíti meg, hanem elősegíti az emberek mozgását és az utazás költségeinek csökkentését. Így azt állapíthatjuk meg, hogy a munkaerő nemzetközi mozgását általában az áruk és a tőke ellenkező irányú mozgása követi.

A világgazdaság irányítása néhány városban (például New York, Los Angeles, London, Párizs, Frankfurt, Tokió, Sydney) összpontosul, ahol a pénzügyi, kereskedelmi, adminisztratív szolgáltatások és a csúcstechnológiájú termelés koncentrálódik. Ezekben a globális városokban magasan képzett munkaerő koncentrálódik, és jelentős keresletet teremt a képzetlen munkaerő iránt. Ugyanakkor a munkaerő-piaci struktúra kettéválásához vezet, hogy a nehézipari termelés súlypontja a perifériára helyeződik át, fokozva a munkaerő-keresletet a munkaerőpiac felső és alsó szegmenseiben, míg a középső szegmensben gyenge keresletet támasztva. A kevésbé, illetve hiányosan képzett munkavállalók vonakodnak elfoglalni a foglalkoztatási létra alsó szintjein elhelyezkedő, alacsony fizetéssel járó állásokat, így keresletet támasztva a bevándorlók iránt. Ugyanakkor a foglalkoztatási hierarchia felső szintjein elhelyezkedő képzett és magasan megfizetett munkavállalók tovább gerjesztik a keresletet az emigráns munkavállalók iránt.

A vilárendszer elmélet megállapításai a következők:

1. A nemzetközi migráció a tőkés piaci rendszer következménye a fejlődő világban, és a periféria felé irányuló globalizációnak döntő befolyása van a nemzetközi mozgásban.
2. A munkaerő országok közötti mozgása követi, de ellentétes irányban az áruk és tőke nemzetközi mozgását.
3. Nagy a valószínűsége a nemzetközi migráció kialakulásában, hogy a gyarmatosítás kapcsán kiépültek gyarmatosító országok és gyarmataik között a közlekedési és kommunikációs infrastruktúrák, nyelvi, kulturális kapcsolatok (például az ókori római birodalom, vagy az újkori brit birodalom).
4. A nemzetközi migráció a globalizáció eredménye, így elviekben a kormányok a tőke és az áru nemzetközi áramlásának ellenőrzésén keresztül hatást tudnának gyakorolni a bevándorlási rátára.

Wallerstein 2010. február 19-i, budapesti előadásában arról beszélt, hogy többközpontú vilárendszer alakul ki. Ma mintegy tíz nagyobb hatalmi pólusról beszélhetünk. Ezek alkudoznak, egyezkednek egymással, esetleges megállapodásokat kötnek, hogy a maguk számára a legnagyobb előnyt elérjék. Ez a helyzet pedig rendkívüli bizonytalanságot hoz geopolitikai értelemben. A szociológus szerint „ez a sokpólusú világ nem marad fenn sokáig, előbb-utóbb ezek az országcsoportok hosszabb távú, kiszámíthatóbb megállapodásokat kötnek egymással, de az is bizonyos, hogy nem fogunk visszatérni az egyetlen nagyhatalomból és sok kicsiből álló világhoz”. Mindeközben sok ország, amelyet Wallerstein korábban a periféria államaihoz sorolt – India, Kína – most nagyhatalommá válik. Egyes országok felemelkednek, 500 éven át uralkodnak, majd lehanyaglanak és mások tűnnek fel. Ez egy lassú átalakulás, mindig is voltak földrajzi áttolódások a centrumokban, a modern világrendszernek is természetes folyamata ez. Wallerstein biztosra veszi, hogy Kína nagyon erőssé válik, önmagában elég erőt képvisel, és arra se lenne szüksége, hogy Japánnal és Dél-Koreával együttműködjön. A három ország közösen azonban bizonyára nagyon komoly hatalmi központot alkothatna. Wallerstein felteszi a kérdést, hogy van-e idejük ezeknek az országoknak a kapitalista világrend centrumává válni. A kapitalizmus megéli-e azt a kort, hiszen nem lehet öt perc alatt központi hatalommá válni, ez 75-100 éves folyamat, és szerinte ennyi ideje pedig nincs ennek a gazdasági rendnek.

A tanulási célú migráció tipikus centrum-periféria helyzeteket mutat. Globálisan a folyamat földrajzilag koncentrált, meghatározott országokat érint, ezeken belül is meghatározott városokat,

campusokat. Hasonló centrum-periféria helyzet állapítható meg a hazautalások tekintetben is, ahol a centrumból kerül átutalásra az összeg a perifériákra. (Kincses–Rédei 2010)

A globális migrációnak köszönhetően a célországok száma növekedett az ezredfordulótól, míg a forrás országok az egész világra kiterjedtek, ami a migráció diverzitásához vezetett. A migráció mennyiségi növekedése együtt jár a diverzifikációval, ami azonban nem növeli a migrációról kialakított kép pozitív kezeléséhez.

2.2.2.4.2. Hálózatelmélet

A migráns hálózat egy kapcsolati rendszert jelent, amely a migránsok, a korábbi migránsok és a migrációra nem vállalkozók között jön létre a kibocsátó és befogadó országban, családi, rokoni, baráti kapcsolódásokon keresztül. Ezek a hálózatok fokozzák a nemzetközi migráció valószínűségét, mert csökkentik a költözés kockázatát és költségét, növelik viszont a migráció nettó várható hozamát. A kapcsolatok társadalmi tökévé alakulnak át, amely elősegíti a külföldi tartózkodás alatt a foglalkoztatási lehetőségek megismerését, a költözéssel járó információk megszerzését. Ha a migránsok száma elér egy kritikus értéket, akkor a hálózatok terjedése csökkenti a migráció költségét. (Taylor 1986, Massey 1990)

A hálózati kapcsolatok egy szint után önfenntartóvá válhatnak, hiszen a migráció költségei fokozatosan csökkennek, illetve a munkahelyhez jutás alapján növekvő jövedelem a kockázatokat is csökkenti. A migráció beindulásához és a kapcsolati hálók megerősödéséhez időre van szükség, amit a családi kötelékek és kötöttség csökkent, azaz a migrációs hajlandóság gyengül.

Tilly (2001) az áthelyeződött hálózatok alapján különbséget tesz a migrációs típusok között aszerint, hogy milyen a küldő és a fogadó hálózatok közötti kapcsolat. Különbséget tesz így a telepes, a kényszer-, a körkörös, lánc- és a kényszmigráció között. A hálózati kapcsolatokat két szempont alapján vizsgálja:

1. a kivándorlók milyen mértékben őrzik meg a küldő hálózatban elfoglalt pozíciójukat, illetve
2. milyen mértékben végleges az áttelepülés.

Az átmeneti áttelepülés esetén mobilitásról beszélünk, mert ebben az esetben az egyén fenntartja a küldő hálózatban elfoglalt helyét. A végleges áttelepülés esetén azonban az egyén elveszíti minden kapcsolatát a küldő hálózattal.

Tilly (2001) öt típusa átfedheti egymást, hiszen:

1. A **telepes migráció** kitágítja az adott népesség földrajzi elterjedését az által, hogy olyan területekre vándorol, ahol a népcsoport korábban nem volt jelen. (pl. farmerek terület hódítása)
2. A **kényszmigráció** kötelező elvándorlást jelent, amely az összes kapcsolat erőszakos megszakadásával jár, és nem jön létre személyes kapcsolat a kivándorló és a célterület népessége között. (pl. rabszolgák elhurcolása)
3. A **körkörös migráció** rendszeres mozgás egy körpálya mentén. A migránsok megőrzik az otthoni kapcsolataikat és jogosultságaikat, így bizonyos időszak után visszatérnek a kiinduló pontra. (pl. ideiglenes külföldi munkavállalás, szezonális munka)
4. A **láncmigráció** egymással rokoni kapcsolatban álló egyének vagy háztartások láncolatai mentén történő helyváltoztatás.
5. A **karriermigráció** egyének jellemzője, akik megragadják a kínálkozó lehetőséget helyzetük megváltoztatására.

A bevándorlás kapcsán kialakult hálózatok a kölcsönös segítségnyújtás mellett azonban megteremtik és állandósítják az egyenlőtlenséget azáltal, hogy a helyi lakosság helyett egymást zsákmányolják ki, illetve minden befogadás egyben kirekesztést is jelent, nehezítve ezzel az egyébként sem könnyű beilleszkedést a munkaerőpiacra.

Portes–Böröcz (1989) vizsgálta a bevándorlók beilleszkedését, amely alapján arra jutottak, hogy különbség van a nyugat-európai és az amerikai migráció között. Például a másodlagos szektorba érkező alacsony szakképzettséget igénylő munkatípusok bevándorlói (jellemzően jogilag bizonytalan státuszú illegális női bevándorlók), akiknek semmilyen mobilitási lehetőségük nincs, csak a munkaerő gyors fluktuációja jellemzi, kevésbé jellemző Nyugat-Európára. Ebbe a csoportba jellemzően etnikai alapokon diszkriminált kétkézi munkások találhatók. A magasan képzett bevándorlók is kerülhetnek hátrányos helyzetbe (illegális bevándorlók, faji-etnikai diszkrimináció, diploma honosítása), ami arra kényszeríti őket, hogy illegális körülmények között, valamint kizárólag saját etnikai csoportjuk, hátrányos helyzetű bevándorlók között dolgozzanak. A vállalkozók is kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy csak az etnikai csoport által lakott városrészben (gettóban) gyakorolhatja üzleti tevékenységét. (7. táblázat)

7. táblázat: A fejlett országokba érkező bevándorlók beilleszkedésének tipológiája

BEFOGADÁS ÖSSZEFÜGGÉSE	EREDETI TÁRSADALMI OSZTÁLY		
	Fizikai munkás	Szakmai-technikai	Vállalkozó
HÁTRÁNYOS	Másodlagos munkaerő-piaci részvétel	„Gettó szolgáltatók”	„Közvetítő kisebbségek”
SEMLEGES	Vegyes munkaerő-piaci részvétel	Elsődleges munkaerő-piaci beilleszkedés	Kisvállalkozások
ELŐNYÖS	Növekvő mobilitás a kisvállalkozások felé	Növekvő karriermigráció (felfelé irányuló mobilitás a szakmai és társadalmi kapcsolatok tekintetében)	Enklávé gazdaság

Forrás: Portes–Böröcz (1989:620)

Semleges környezetbe érkező bevándorlók esetében a fizikai munkások választhatnak az elsődleges és másodlagos munkaerő-piaci szektor között, az értelmiségi migránsok pedig saját szakmájukban tevékenykedhetnek. Jó példa erre az Európai Unió is, ahol az egységes gazdasági térségben kevert a munkaerő-piaci részvétel (például a spanyol, portugál munkavállalók nagyszámú jelenléte az 1970-es, 1980-as években az EU akkori tagállamaiban: a földrajzi közelség, a jövedelmek közötti különbségek, a magas munkanélküliségi ráta és a migrációs hajlandóság miatt). A bevándorlókat csak ritkán fogadja előnyös társadalmi hozzáállás. Ennek tipikus esete a magas presztízzsel rendelkező, menedékjogot kérő politikai migránsok csoportja, akik kihasználják a saját nemzetiségű csoportjaikat.

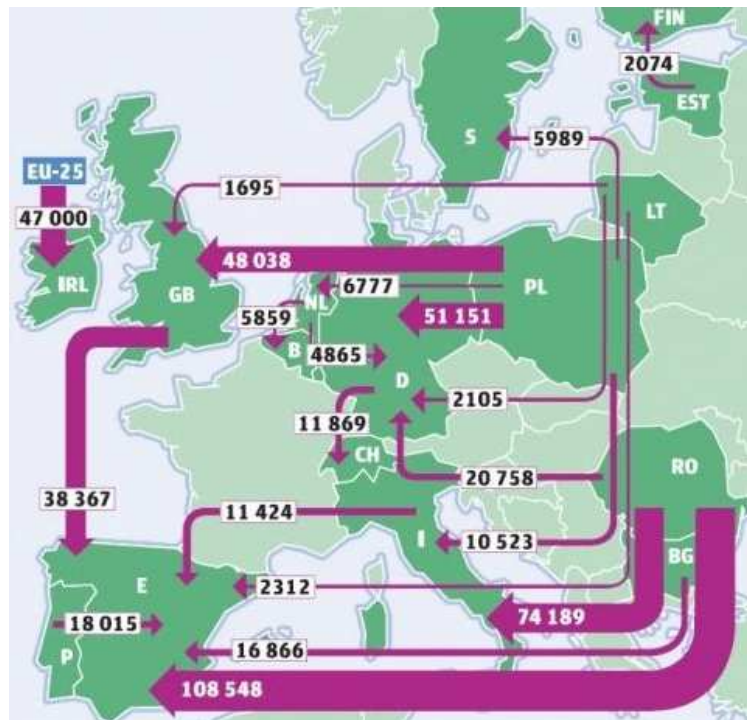
Angela Merkel, német kancellár is kijelentette, hogy a multikulturális társadalom építéséről szóló kísérlet megbukott. Úgy fogalmazott, hogy az álom, amely szerint az emberek a „multikultiban” „boldogan élnek egymás mellett” egyszerűen nem működik Németországban. A bevándorlóknak többet kell tenniük a beilleszkedésért, például meg kell tanulniuk németül.² (Ezt a német kormány is támogatja különböző pályázatok segítségével.) A Friedrich Ebert Alapítvány felmérése szerint a németek 30%-a úgy gondolja, hogy Németországot előzőnlötték a külföldiek, és ezt rossz jelenségnek tartják. Körülbelül ugyanennyien gondolják azt, hogy a Németországban élő külföldiek csupán a szociális védőhálót akarták kihasználni, amikor Németországba költöztek. Ugyanakkor a német kancellár elismeri, hogy szükség van a szakképzett munkaerőre, ami a migrációval pótolható.

Huntington (1993) a bevándorlást két nagy szakaszra különíti el. A 16-20. századot az európai kivándorlás jellemezte, viszont a 20. századtól megfordul a trend, és nyugatra tartanak egyre

² Origo: Merkel szerint a multikulturális állam megbukott. Megjelenés ideje: 2010.10.07.
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20101017-nemetorszag-bevandorlas-angela-merkel-szerint-a-multikulturalis-allam-megbukott.html>

többen. Huntington szerint a migráció egy öngerjesztő folyamat, hiszen a kivándoroltak az otthon maradtaknak azt üzenik, hogy a fogadó országban jó élni. Az 1970-es évekig a munkaerőhiány miatt pozitívan ítélték meg a bevándorlást Európában, viszont az 1990-es évektől megváltozik a migráció fogadtatása a muzulmán bevándorlókkal szembeni kulturális ellenérzet, illetve a gazdasági recesszió miatt. Huntington szerint a fő kérdés, hogy a bevándorlás kapcsán hasadó állomokká válnak-e a sok bevándorló miatt a nyugati államok, képesek-e asszimilálódni, vagy az Amerikai Egyesült Államok példáján keresztül a spanyol bevándorlók az USA déli részén Mexikó kiterjesztését valósítják meg az egybefüggő spanyol régiók kialakulásával.

A berlini népességekutató intézet (Berlin Population and Growth Institute) 2008-ban elkészítette a kelet-nyugati migráció új térképét (13. ábra), ahol látható Spanyolország fogadta be a legtöbb bevándorlót, míg a legnagyobb mértékű népességvesztést Lengyelország és Románia könyvelhette el. Ma ez tekinthető a migráció új irányának Európában.

Forrás: Berlin Population and Growth Institute

13. ábra: Az európai migráció új arca, 2008

A hálózatalmélet a következő konklúziókra jut:

- A nemzetközi migráció a hálózati kapcsolatok kiterjedésének köszönhetően mindaddig nő, amíg mindenki, aki migrálni akar, azt nehézség nélkül megteheti, ezután a migráció csökkenni kezd, tehát a hálózati kapcsolatok terjedelme a migráció fő korlátjává válik.
- A migráció elősegítésében vagy korlátozásában a hálózati kapcsolatok miatti költségek és kockázatok csökkentése elsődlegesebb szerepet játszanak, mint a küldő és fogadó ország közötti bérkülönbségek, foglalkoztatási viszonyok. Ezek miatt a migráció jobban reprezentálja a küldő ország társadalmát.
- A hálózatok intézményesítik magukat, és a migráció függetlenné válik a kínálati-keresleti állapotoktól.
- Az állam elveszíti az ellenőrzését a kialakult hálózatok felett, így nehezebb a migrációs folyamatok szabályozása, nyomon követése, a kormányzati politikák hatástalanokká válhatnak. (Például: több nyugati államban megkísérlik leállítani a dél- és délkelet-európai országokból északra irányuló munkaerő-vándorlást (vendégmunkásrendszer), illetve a volt gyarmati területek felől érkező bizonyos előjogokat élvező népesség bevándorlását több-kevesebb sikerrel. (Melegh 2004)

Összességében tehát a nemzetközi migráció társadalmi hálózatok kiépülését és használatát tételezi fel, amelyek képesek nagy földrajzi távolságokat is átfogni, ez által hatékonyan maximalizálják a térben egyenlőtlenül eloszló gazdasági lehetőségeket. Ezért a migráció kettős szerepet tölt be: egyrészt a tőke számára nagy mennyiségű olcsó munkaerőt biztosít, másrészt a migránsok számára a fennmaradás, a gazdasági felemelkedés eszköze. (Portes–Böröcz 1989 In Sík 2001)

2.2.2.4.3. Intézményelmélet

Az informális migrációs hálók megjelenésével megjelennek formális magánintézmények és önkéntes szervezetek is, hogy előremozdítsák a migrációt. Martin (1983) bemutatja a „toborzás” módját, hogy a fogadó ország munkaerőpiacához a vendégmunkás a kibocsátó országgal meglévő személyes hálón keresztül kapcsolódik. Nincsen hirdetés állás, a kibocsátó országból látják el munkaerővel az ismert munkahelyeket. A már letelepedett és ingázó munkások hatékony információs hálót építenek ki, és ezen keresztül értesülnek a rokonok és barátok a lehetséges munkákról, kapják meg a szükséges tanácsokat. A korábban már említett Ravenstein elmélete abból indult ki, hogy a folyamatok fő komponense a munkaerő migrációja volt, azonban napjainkra már a családtagok migrációja a folyamat meghatározó eleme. (Hárs 1992)

A modell szerint a nemzetközi mozgást elősegítő szervezetek fejlődésével a migrációs is egyre jobban intézményesedik, és függetlenné válik azoktól a tényezőktől, amelyek eredetileg elindították. Tehát szakít a neoklasszikus elmélet szerinti egyéni költség-haszon összefüggéssel, de át is fedi azt (akárcsak a hálózatelmélet, mert a költség és kockázatok csökkentését veszi alapul). A kormányok szerepe csökken az intézményesedett folyamatok szabályozásában, hiszen szembekerül egymással a politika, a tőke (olcsó munkaerő miatti profitnövekedés – feketepiac) és a bevándorlók jogait védő szervezeteket érdeke.

2.2.2.4.4. Kumulált okság

A hálózatok megjelenése, bővülése, az ezt kiszolgáló intézményesült formák fejlődése mellett a nemzetközi migrációs az idő előre haladtával folyamatosan nő. Ezt a folyamatot nevezzük kumulált okságnak. Az okok összegződnek, mikor is minden egyéni migrációs döntés módosítja a társadalmi összefüggéseket, amelynek következtében nő a további migráció valószínűsége. Tehát a migráció által előidézett változások pozitív visszacsatolásokat idéznek elő, azaz öngerjesztő folyamat indul el. **Hat tényezőt lehet megkülönböztetni, amelyek kumulált hatást gyakorolnak a migrációra** (Sík 2001):

1. **Jövedelemeloszlás:** Az egyéneket nemcsak az abszolút jövedelem maximalizálása és a kockázatok mérséklése motiválja a migrációban, hanem az is, hogy a referenciacsoportjukhoz tartozó többi háztartáshoz képest javítani tudjanak jövedelmi helyzetükön. (Migráció új közgazdaságtana – Stark) Az ilyen típusú migrációnál több szakasz figyelhető meg: kezdetben alacsony, majd a kivándorlás felgyorsulásával megemelkedik, azután újra csökken. A mérséklődés addig tart, ameddig minden család be nem kapcsolódik a migrációba, azaz megszűnik a háztartások közötti egyenlőtlenség.
2. **A föld elosztása:** A vidéki, elsősorban falvakban élő népességnél a kivándorlásban elsődleges szerepet játszik a földvásárlás. Ez a földvásárlás azonban nem termelő jellegű beruházásnak minősül, hanem presztízs-növelő funkciója van (akárcsak a jövedelemeloszlás által motivált depriváció, azaz társadalmilag hátrányos helyzet megszüntetése), vagy nyugdíjas korban jelent jövedelem-kiegészítést. Az így motivált migránsokra az a jellemző, hogy mindaddig paragon hagyják a megszerzett földterületet, ameddig a külföldi munkavégzés jövedelmezőbb, mint a helyi mezőgazdasági termelés (egyéni költség-haszon elemzés: neoklasszikus mikroelmélet). A földhasználatnak ez a fajtája alacsonyan tartja mezőgazdasági munka iránti keresletet, növelve ezáltal a migrációs nyomást.

3. **A mezőgazdasági termelés szerkezete:** A saját földjükön gazdálkodó migránsok nagyobb valószínűséggel alkalmaznak tőkeintenzív technológiákat, mint a nem migrálók, de csak addig, ameddig a technológia megszerzéséhez szükséges tőke a rendelkezésükre áll. Ennek következtében egységnyi termék előállításához kevesebb munkára van szükség, amely tovább növeli a migrációt. A több migráció, a mezőgazdaság fokozódó tőkésítése, a mezőgazdasági munka iránti kereslet csökkenése még nagyobb migrációhoz vezet.
4. **A migráció kultúrája:** A migráció társadalmon, közösségen belüli fokozódásával változik az egyén értékrendje és kultúrája, növelve ezáltal is a jövőbeli migráció valószínűségét.
5. **A humán tőke regionális eloszlása:** A migráció szelektív folyamat, azaz elsősorban a képzett, produktív embereket szívja fel. A fogadó országoknak Borjas (1994) szerint negatív kiválasztási folyamatban a legjobbat kell kiválasztani (best of the worst), ami válogatással történik. A magasabban képzettek esetében pozitív folyamat eredményeként a legjobbak közül választanak (worst of the best) és támogatással valósul meg a befogadás. A hálózatok terjedésének következtében kialakuló előnyök (költség- és kockázatcsökkenés) miatt a migráció már kevésbé lesz szelektív. A hosszan tartó migráció ezért a küldő régióban a humán tőke felhalmozásához vezet, növelve a térség gazdasági növekedését, míg a küldő térségben az ellenkezőjét éri el, ez is tovább ösztönözve a migrációt.
6. **A munka társadalmi címkézése:** Ha a fogadó országokban egy munkakört bevándorlókkal töltenek be, akkor a társadalom felcímkézi őket, és már nem lesz kíváncsi a hazai munkavállalók körében, így megerősítve a bevándorlók iránti keresletet (például török vendégmunkások Németországban). A munkakör megkülönböztetése nem a munka jellegéből adódik, hanem a bevándorlók jelenlétéből.

A kormány a hagyományos eszközökkel nem képes módosítani a kialakult társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyokat.

A felsorolásból a humán tőke regionális eloszlását emelném ki Borjas (1994) elképzelését alapul véve. Az iskolából kikerült diák rendelkezik ugyan tudással, de hiányzik még a tapasztalat, illetve az alkalmazás. a munkában eltöltött évek alkalmasak arra, hogy gyakorlatot, különféle helyzetekben szerzett tapasztalatokkal bővítse képességeit, készségeit, így előnyösebb helyzettel indulhat egy migrációs folyamatban, ahol a magas képzettségét támogatni fogja a fogadó ország. Itt azonban külön érdemes kiemelni a kiválóságok mobilitását (talent mobility), amelynek a hasznosítási lehetőségei a befogadók számára, hogy

- külföldi hallgatók beiratkozása bevételt, nemzetközi előremenetelt és kapcsolatok építését teszi lehetővé,
- megalapozza a kutatási tevékenységet más oktatási intézményekkel,
- regionális szinten növeli a térség versenyképességét. (Rédei 2011)

2.2.3. A migrációs elméletek összefoglalása

A neoklasszikus modell szerint a nemzetközi migráció nagysága közvetlenül az országok közötti nemzetközi béarányok mértékével függ össze, de figyelembe veszi a mozgás költségét az országok közötti földrajzi távolság alapján is. A továbbfejlesztett neoklasszikus modellek viszont már azt állítják, hogy a migrációs döntéshozatalban a bérek várható különbségének és nem a valós bérek közötti abszolút eltérésnek van meghatározó szerepe. Mindkét modell azt feltételezi, hogy nem kerülne sor nemzetközi migrációra, hogy ha nem lenne eltérés a bérek között (valós vagy várható bérek), és megállna a mozgás, ha a bérek kiegyenlítődnének. Egyéni szinten vizsgálva a migrációt, megállapítható, hogy az egyének rendelkeznek olyan tulajdonságokkal (iskolázottság, szaktudás, munkaerő-piaci tapasztalat, gyakorlat, kor), amelyek kedvezően befolyásolják a célterületen elérhető bérek nagyságát. Ezen emberi tőke jellemzők alapján valószínűsíthető a kivándorlás.

A migráció új közgazdaságtana viszont az egyén helyett a háztartásra összpontosít, mint döntéshozóra, aki jövedelmi kockázatokra és piaci kudarcokra (hitelválság, munkanélküliség)

reagál, amelyek korlátozzák a helyi jövedelemszerzési lehetőséget és akadályozzák a kockázatok mérséklését, valamint összekapcsolja a háztartások helyi jövedelem-eloszlásban elfoglalt helyét a migrációs döntésükkel. A neoklasszikus elmélettől eltérően a migráció új közgazdaságtana kimondja, hogy akkor is lehet migráció, ha nincs eltérés a keresetekben, foglalkoztatási rátákban, mert a migráció nem köthető csak a munkaerő-piaci viszonyokhoz.

A világrendszer elmélet szerint a munkaerő nemzetközi mozgása együtt jár a nemzetközi tőke mozgással (ellentétes irányban). Az emigráció a szükségszerűen a perifériáról a centrum felé, sőt közvetlenül globális városok, országok felé irányul, akik a tőke mozgásokat felügyelik.

A hálózatelemélet szerint, aki már egyszer vállalkozott arra, hogy elvándorol egy másik országba, az nagyobb valószínűséggel fogja ismét megtenni, ami időben ismétlődő mozgáshoz vezet. Továbbá feltételezi a modell, hogy nagyobb valószínűséggel következik be az elvándorlás azoknál, akik kapcsolatban állnak migráns személyekkel. Közösségi szinten vizsgálva a migráns hálók szerepét, nagyobb a migráció esélye olyan egyéneknél, ahol a közösségéből már többen mentek külföldre.

Az intézményelmélet szerint a bevándorlási engedélyek kereslete és kínálata nincs összhangban, emiatt megnövekszik azon vállalkozások száma, akik segítséget nyújtanak a legális (munkaerő-közvetítők) és illegális (embercsempészet) belépéshez. Ez a kiszolgáltatottság arra ösztönzi a társadalmakat, hogy lépjenek fel a migránsok érdekében. Így a bevándorlást segítő intézmények jelenléte és bővülése növeli a migráció mértékét.

A 21. századi migrációt magyarázó elméletek alapját a 8. táblázat foglalja össze.

8. táblázat: 21. századi migrációt magyarázó elméletek

1. Behaviorista és egyensúlyi modellek				2. Történeti strukturális megközelítés
Taszítás és vonzás elmélete	Neoklasszikus elméletek	Migráció egyensúlyi modellje	Migráció új közgazdaságtana	
Rövid távolságú migráció. Szakaszos vándorlás. Nagy, gyorsan fejlődő centrumok irányába. Nők vándorlási gyakorisága nagyobb.	Országok közötti bérkülönbségek <u>Makrogazdasági:</u> béraránytalanságok munkanélküliségi ráta; mozgás költsége; <u>Mikrogazdasági:</u> Az egyén önkéntes és racionális döntése gazdasági pozíciójának javítása érdekében.	Az egyén költség-haszon elemzése. Migráció allokációs szerepet lát el. A migráció megközelítése a neoklasszikus modell és a taszítás-vonzás elmélete felől.	Háztartások (termelési és fogyasztási egységek) jövedelem maximalizálása és a kockázatok csökkentése.	Történeti léptékűek: figyelembe veszik az idő és térbeli sajátosságokat. Strukturális: azokra társadalmi erőkre koncentrálnak, amely az egyéni tevékenységeket korlátozza.
Kiváltó ok:				
Gazdasági jellegű	Munkaerő-kereslet és -kínálat területi különbségei	Munkaerő-piaci egyensúlytalansági hibák	Bérkülönbség és/vagy kockázatok diverzifikációja	Egyenlőtlen fejlődés, kapitalista „kizsákmányolás”; Kibocsátó és fogadó országok történeti kapcsolata;

8. táblázat: 21. századi migrációt magyarázó elméletek (folytatás)

3. Szegmentált munkaerőpiac elmélete	4. Migrációs rendszerek			
	Világrendszer-elmélet	Hálózat-elmélet	Intézmény-elmélet	Kumulált okság elmélete
Munkaerőpiac szegmentáltsága: Primer szektor: magas bérek, foglalkoztatás biztonsága; Szekunder szektor: alacsony bérek, nagy fluktuáció; A munkaerő-toborzás a meghatározó módszer. A munkaerőpiac strukturális megkettőződésével a bérszínvonal is megkettőződik.	Centrum, periféria, félperiféria Munkaerő, áruk és tőke nemzetközi mozgása (ellentétes irányú). Munkaerő-piaci struktúra kettéválk.	Kapcsolati (családi, rokoni, ismerősi) hálózatok a migráció fő mozgatói. Hálózati kapcsolatok terjedelme a beindított migráció korlátja. A hálózatok intézményesítik a migrációt, függetlenítik a kiinduló keresleti-kínálati állapottól.	Informális kapcsolati hálózatok. Bevándorlást segítő formális magán és társadalmi intézmények.	Minden egyéni migrációs döntés módosítja a társadalmi összefüggéseket. Pozitív visszacsatolások. Öngerjesztő folyamat.
Kiváltó ok:				
A befogadó társadalmak munkaerő-keresletének szerkezete	Aggregált gazdasági globalizáció	Strukturális vagy individuális tényezők	Az emigránsok belépését segítő intézmények fokozatos kiépülése	Strukturális vagy individuális tényezők

Forrás: saját készítés

A migrációs elméleteket egy másfajta, úgynevezett optimista-pesszimista megközelítés szerint is lehet csoportosítani. A megközelítés háttérében a kiegyensúlyozott növekedés és az aszimmetrikus fejlődés áll szemben egymással.

Az **optimista elmélet** a neoklasszikus elméletből és a fejlődéselméletből indul ki. A neoklasszikus migrációelmélet szerint a migráció a termelési tényezők egyfajta allokációs eszköze mind a kibocsátó, mind a fogadó országok esetében. Todaro szerint a munkaerő újraelosztása a vidéki területekről az ipari szektorokba, a gazdasági növekedés előfeltétele. A munkaerő korlátok nélküli szabad áramlása végül a munkaerő növekvő szükségéhez vezet, amely a munkaerő magasabb határtermelékenységét és a bérszínvonal növekedését eredményezi a kibocsátó országokban. Tehát a munkaerőben szűkös országokból a tőkehiánnyal sújtott kibocsátó országok felé történő mozgás valósul meg addig, amíg a tényezőár ki nem egyenlítődik, azaz a bérek szintje megegyezik a küldő és fogadó országokban, így megszüntetve a migrációs folyamatokat (Heckscher–Ohlin tétel).

Borjas szerint az Unió alapelveinek köszönhetően hosszabb távon a jövedelemkülönbségek csökkenni fognak a tagállamok között. Layard et al. (1992) szerint a kelet-nyugati migráció okozta vándorlások megszüntethetőek lennének a gazdaságpolitika eszközeivel, mint például jó munkahelyek teremtése, háború utáni segélyprogramok létrehozása. Tapinos (1990) ezzel szemben a kutatásában a fogadó ország nézőpontjából vizsgálja a migráció kezelését, ahol az állam feladata, hogy megvédje a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális érdekeit. Tapinos szerint a restriktív

migrációs politika önmagában nem elegendő az Európába irányuló vándorlási folyamatok csökkentésére (Afrika irányából). A továbbfejlesztett Heckscher-Ohlin-Samuelson modell azt feltételezte, hogy a különböző tényező ellátottságú országok között a tényezők árai kiegyenlítődik a nemzetközi tényezőáramlások, így például a munkaerő mobilitása nélkül is. Ez az országok szakosodásával érhető el. A modell egyik alapfeltevése, hogy a technológiai szint azonos a két ország között. A további modellek azonban figyelembe veszik a technológiai szintek közötti különbséget, illetve a méret nagyság optimalizálása következtében kialakuló vállalati kapacitásokat. Wood (1994) már feltételezi, hogy a munkaerő különböző minőségű, és ezzel magyarázza az iparon belüli munkaerő áramlását. A kiegyenlítődési folyamat azonban az eltérő termelékenységi szintek miatt csak csökkenthető, de nem szüntethető meg. Egyes feltételezések szerint a közös pénzt használó országok között van erre esély.

A neoklasszikus elmélet az egyén haszon maximalizálására koncentrál, és figyelmen kívül hagyja a migrációt alakító egyéb tényezőket, mint például, hogy az egyén társadalmi csoportokhoz tartozik, mint háztartás, közösség, hálózat és diaszpóra. A fejlődéstudomány abból indul ki, hogy a migránsok az innováció fontos eszközei, hiszen nemcsak pénzt hoznak magukkal, hanem új ötleteket, tudást, tapasztalatot, vállalkozó szellemet. Az elmélet szerint a migránsok pozitív szerepet játszanak a fejlődésben és hozzájárulnak a modernizáció elterjedéséhez a fejlődő országokban. A hazautalásoknak is fontos gazdasági növekedés ösztönző szerepet tulajdonítottak.

Az 1960-as évek végétől paradigmaváltás következett be, mert az empirikus kutatások és a politikai történések nem támasztották alá az optimista elmélet állításait. A migrációra úgy tekintettek, hogy nem csökkenti, hanem növeli a térségi különbségeket (*pesszimista megközelítés*). A kumulált okság elmélet szerint a kapitalista fejlődés következménye a különböző területek között kialakuló egyenlőtlenség. A kezdeti előnnyel rendelkező országokban végzett gazdasági tevékenység elszívja a befektetéseket a perifériáról, ezzel előmozdítva az elvándorlást. A kumulált okság elmélete közel áll a centrum-periféria modellhez, illetve a neomarxista fejlődés elméletéhez is. Tehát a migráció befolyásolja a regionális és nemzeti gazdaságokat azáltal, hogy a vándorlással elcsábítja az emberi és anyagi tőkét, így az olcsó migráns munkaerőt kihasználó iparosodott országokat (nemzetközi migráció) és a fejlődő országokon belüli városi gazdaságokat (belső migráció) segítve. A migráció amellett, hogy segíti a gazdaságokat, de megfosztja az adott társadalmat, közösséget a legértékesebb munkaerőtől (feltételezve, hogy kvalifikált munkaerő vándorol el), növelve ezáltal a függőséget a centrumhoz tartozó országoktól (például a hazautalt pénzeszegek), de ösztönzi is a vándorlást (belső és nemzetközit egyaránt). Ily módon a megszerzett kezdeti előnyök fokozatosan növelik a szakadékot és a függőséget a fejlett és fejlődő országok között, és hozzájárulnak az „aszimmetrikus növekedéshez”, szemben a tényezőár kiegyenlítődést feltételező neoklasszikus egyensúlymodellel. A kialakuló elszegényedés a későbbiekben további elvándorlásra ad okot. Így a pesszimista elmélet kimondja, hogy a migráció egyenes következménye a területek közötti lehetőségbeli egyenlőtlenségek, az elmaradottság és a szegénység kialakulása. Mindezeket túl úgy véli az elmélet, hogy a migráció a kibocsátó országokon belül is fokozza az egyenlőtlenségeket, hiszen a migránsok általában már a foglalkoztatottak köréből kerülnek ki, nagyobb a vállalkozó kedvük, aránylag nagyobb iskolázottsággal rendelkeznek. A hazautalásokból is aránytalan módon szintén a már jobb módúak részesülnek, ezért a migráció nem járul hozzá a szegénység mérsékléséhez, sőt feltételezésük szerint tovább növekedhet a rossz körülmények között élők szegénysége a gazdaság teljesítőképességének romlása miatt. (de Haas 2010) (9. táblázat)

9. táblázat: A migráció optimista és pesszimista megközelítése (a migráció és a fejlődés kapcsolata)

Migráció optimista megközelítése		Migráció pesszimista megközelítése	
Funkcionalista	<=>	Strukturalista	
Neoklasszikus	<=>	Neomarxista	
Modernizáció	<=>	Dezintegráció	
Agygyarapodás (brain gain)	<=>	Agyelszívás (brain drain)	
Nagyobb egyenlőség	<=>	Nagyobb egyenlőtlenség	
Hazautalások, befektetések	<=>	Fogyasztás	
Fejlődés	<=>	Függőség	
Kisebb mértékű migráció	<=>	Nagyobb mértékű migráció	

Forrás: de Haas (2010:37)

A nemzetközi migráció okait mindenki másképp látja. Ravenstein például tévesen azt állította, hogy a nemzetközi migrációt is azok a tényezők mozgatják, mint a belső migrációt. Zolberg azonban a nemzetközi migráció okát a transznacionális tőkés gazdaságok által meghatározott munkaerő mozgások adják. A világrendszer elmélet szerint a tőkés gazdasági viszonyok behatolnak a periférikus, nem kapitalista társadalmakba, létrehozva egy mobil népeiséget, amely hajlandó külföldre vándorolni (centrum-periféria elmélet).

Ma a 21. századi migrációt vizsgálva, megállapítható, hogy a korábbi vándorlásokat leíró elméletek átalakulnak, illetve felbomlanak a globalizáció, illetve a technológiaváltások következtében.

A mostani migrációt magyarázó elméletekben egyszerre jelenik meg a hálózatelmélet és a taszítás-vonzás elmélete. Mindkét modell inkább leíró, mint magyarázó. Valójában a push-pull elmélet újragondolása, racionalizálása. A hálózatok modelljén alapuló elméletek (világrendszer- és migrációs) valójában komplex (társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális) taszító és vonzó hatásokat magyaráznak, hiszen a hálózatban az egyes elemek látszólag véletlenszerűen helyezkednek el. Nincs ugyan hagyományos értelemben vett hierarchiájuk, azonban a kutatások bebizonyították, hogy a véletlenszerűség sem jellemzi teljes mértékben. A hálózat „önépítő” logikája ugyanis azzal jár, hogy sajátos mintázatokot követő eloszlásban ugyan, de idővel olyan, úgynevezett „erősen kapcsolt” pontok jönnek létre, amelyeknek növekedése öngerjesztő. Azzal tehát, hogy több kapcsolatuk van, megnövekszik a képességük arra, hogy gyorsabban építsék még tovább ezeket a kapcsolatokat. A hálózatos rendszerben tehát gyorsan kialakul az egymással vetélkedő, de azért szigorú rend szerint együttműködő, „erősen kapcsolt” pontok hálózatának a struktúrája.

A kiváltó okok mellett azonban célszerű vizsgálni a nemzetközi migráció következményeit is, amelyek a kibocsátó és fogadó országokra nézve eltérőek, az előnyök és hátrányok tekintetében pedig aszimmetrikusak.

2.3. A migráció gazdasági hatásai

A migráció gazdasági hatásainak vizsgálatánál külön vizsgálom a küldő és fogadó ország gazdasági előnyeit, hátrányait.

A **fogadó ország** azért támogatja a bevándorlást, hogy munkaerőpiacát ezáltal fellendítse, a munkaerőt képzettség szerint javítsa, tehát a szakma szerinti kínálat módosítható a migrációval. Ezzel a foglalkoztatáspolitikai is megfelelő, esetleg költségkímélő (pl. átképzésekre, továbbképzésekre fordított költségek) eszközöket használhat. A migráció irányításával a célja, hogy olyan munkavállalók vándoroljanak az országba, akiknek a képzési költsége nem a fogadó ország költségvetését terheli, az állam közjavakra fordított kiadásait, de ugyanakkor a munkaerő képzettségét és tapasztalatát a helyi munkaerőpiacba tudja integrálni. Simon (1984) szerint a többlet

szakismeret közvetlenül növelheti a befogadó ország műszaki-gazdasági fejlődését, illetve közvetlenül előmozdíthatja a társadalmi-gazdasági fejlődést. Ha a képzett munkavállaló legálisan érkezik a fogadó országba, akkor jövedelmét terhelő adókat és járulékokat a központi költségvetés bevételi oldalára fizeti, jövedelmének jelentős részét a célországban fogyasztja el, azaz a többlet áru- és szolgáltatás kereslet révén növeli a műszaki-gazdasági fejlődést. A tervezett bevándorlásokkal feltölthetőek a hiányszakmák, továbbképzésre, fejlődésre ösztönözhető a helyi munkaerő (azaz a többlet munkaerő-kínálat a társadalmi-gazdasági fejlődést mozditja elő, akárcsak közvetetten a többlet szakismeret is), így a munkanélküliség egyik kezelése is lehet a migráció, illetve az ország korfájának szerkezete megváltoztatható: nő a népességszám, fiatalítja a lakosság életkori összetételét (koporsó alakúból méhkasba). Hiszen ezekben az országokban alacsony, sőt csökken a születésszám, ami csökkenti az aktív munkaerő-állományt, ezzel aránytalanul nagy terheket róva rájuk az inaktívak ellátása miatt. Tehát közvetve növeli a termékenységet, jobb eltartási viszonyokat jelent és javul a reprodukció. Így megfelelő immigrációs politikával javítható az ország korfája, még pedig a bevándorlók által megnövelt munkaképes korú lakosság növelésén keresztül, ami az előregedő társadalmak fiatalosodásához vezethet. Így csökkenthető a teher az inaktívok ellátása miatt, ami az adók, járulékok csökkentésén keresztül, mérsékelve a bérterheket növeli a hazai vállalkozások versenyképességét, így a foglalkoztatást is. Piore duális munkaerőpiac elmélete szerint a befogadó ország további előnye, hogy az érkező migránsok miatt nincs bérverseny a munkaerőpiacon, mert elsősorban a bevándorlókat a szekunder szektorban foglalkoztatják, és az első generációs bevándorlók jobban manipulálhatóak, ellenőrizhetőek a bér szempontjából. Versenyre inkább a primer és szekunder szektorokon belül kell számítani, és a második, harmadik stb. generációs migránsok között. Azonban fontos megjegyezni, hogy a primer és szekunder szektorok közötti határvonal viszonylagos, inkább folytonosságot feltételez, valamint a marginalizálódás útja minden generáció számára adott.

A tipikus migrációs célországok jellemzően méhkas alakú korfát mutatnak. A koporsó alakú korfák elkerülése érdekében a fogadó országok ösztönzik a képzett bevándorlók maradását, hiszen az adatok azt mutatják, hogy a szaporodási rátájuk meghaladja a helyi közösségét. A rövid távú munkaerő migráció nagyobb gazdasági haszonnal járhat a fogadó ország számára, ha a munkavállaló addig marad, amíg munkát talál. Ha csökken a munkaerő-kereslet, akkor elhagyják az országot. Viszont azok a célországok, ahol fejlett szociális háló működik ott valószínűsíthető a bevándorlók maradása, a munkanélküli juttatások miatt, ezzel növelve a költségvetési kiadási oldalt. Ezért a szociális politikát, a foglalkoztatáspolitikát és a migrációs politikát célszerű együttesen kezelni, hogy hatékony, versenyképességet támogató gazdaság működhessen.

Sapir (2005) szerint az európai szociális modellt két perspektívából közelíthetjük meg. Ha messziről tekintünk Európára, akkor nagy vonalakban egy modell rajzolódik ki, amely néhány közös értéket képvisel. Ezen értékek egyik legfontosabbika a **szolidaritás**. Továbbá, ha közelebbről vizsgáljuk Európát, illetve minél részletesebben, feltűnnek az egyes EU-tagállamok közötti eltérések. Az általa megkülönböztetett **négy alapmodell** a következő:

- A **kontinentális** (német, francia, belga, luxemburgi) és a **mediterrán** (olasz, spanyol, görög) modellben a jogszabályok szigorúan védik a munkahelyeket.
- Az **északi** (svéd, finn, dán, holland, osztrák) és az **angolszász** (brit, ír, portugál) modellben a munkajogi rendelkezések kevésbé szigorúak, könnyebb valakit elbocsátani, de a társadalom nem hagyja magára azt, aki állás nélkül marad.

Az északi és angolszász modell rugalmasabb, mint a kontinentális és a mediterrán. Ezekben könnyebb belépni a munkaerőpiacra, de könnyebb onnan kikerülni is. Ez ugyanakkor nagyobb hatékonyságot is jelent, ami lemérhető a foglalkoztatási rátán is. Sapir szerint Magyarország szociális rendszere kifejezetten kontinentális: nem hatékony, alacsony a foglalkoztatottság, viszont igen szolidáris. A túlzottan szolidáris modellekkel viszont megnövekedhet a paternalizmus, azaz az államtól elvárt gondoskodó szerep iránti igény. Az Öngondoskodási Index alapján (2013-as kutatási eredmény) a magyar lakosság közel kétharmada (65%) gondolja, hogy nem az ő feladata

gondoskodni időskoráról, de a megkérdezettek 72%-a belátja, hogy az állami nyugdíj önmagában nem lesz elegendő a nyugdíjas évekre.³

Mivel ma már a migráció nem csupán egy háromszereplős modell (migráns, befogadó és kibocsátó ország), érdemes figyelembe venni a kibővült modellben a vállalatokat (elsősorban a multinacionális cégeket), a lokális gazdaságot is. Dabasi (2009b) szerint a 21. században egy vállalkozó szempontjából a legfontosabb növekedési korlátnak a munkaerő költsége, az adóterhelés, az árfolyamkockázat, a beszállítói láncok hiánya, a szakképzett munkaerő hiánya, a mérnökképzés, a nyelvoktatás, a szakmunkásképzés, a munkaügyi szabályozás rugalmatlansága bizonyul. Ezen tényezők befolyásolják azt, hogy a hazai vállalatok és velük együtt az ország hogyan képes megbirkózni a gazdasági kihívásokkal. Hiszen a telephelyválasztás szempontjainál is meghatározó a munkaerő, mint anyagi (tárgyi) tényezőként a bérek, béren kívüli juttatások, az alkalmazás költségei, és nem anyagi jellemzői: munkavállalói attitűd, képzettség, típus, elérhetőség, szakszervezetek jelenléte, alkupozíciója. (Lengyel–Rechnitzer 2004) Hazánkban a rendszerváltást követően egy váltás figyelhető meg a KKV-k versenyképességében. Az innovációra helyeződött át a hangsúly. (Rédei 2012b) Az **innováció**, vagyis az újszerű megoldásokban való gondolkodás pedig meghatározó motorját jelenti a mai gazdasági haladásnak. Az innovációt azonban nem érdemes csak a kutatás és fejlesztés szintjén vizsgálni, hanem tágabban kell értelmezni, ugyanis a vállalkozások, így a gazdaság és az ország piaci versenyképessége is ebben rejlik. (Krisztián 2013) Schumpeter szerint az innováció motorja az innovatív vállalkozó, ezért a fókuszban az innovációs folyamat áll, azaz kreatív rombolás (a meglévő gazdasági rend lerombolása) szükséges ahhoz, hogy a változó vállalkozói környezetben (gazdasági, társadalmi, technológiai, politikai-jogi, természeti, oktatási) rugalmasan, adaptív módon reagáljon a vállalkozó.

Azonban ennél tovább mentek, és az innováció mérésére 19 változót, valamint annak 6 alváltozóját használták fel Európa innovációs térképének elkészítésére. (Rédei 2007c) A változókat

1. a rendelkezésre álló szellemi képességek, azaz a humán erőforrás (tudományos és műszaki végzettség, felsőfokú végzettséggel rendelkező lakosság, részvétel az életen át tartó tanulásban, közepes és magas technológiát végzők aránya, magas szintű szolgáltatásokban alkalmazottak);
 2. a szellemi tőke felhasználása, alkalmazása (magán és az üzleti szféra K+F kiadásai, szabadalmi bejelentések, bejegyzések)
 3. az emberi képességek megújítása, átadás (KKV-k belső innovációja, KKV-k közötti innovációs együttműködés, innovációs kiadások);
 4. az innováció beépülése a termelésbe (ami gyakorlatilag megegyezik az innováció 5 alapesetével Schumpeter (1935) szerint:
 1. új, a fogyasztók körében még nem ismert javaknak vagy egyes javaknak új minőségben való előállítása: új dolgok létrehozása vagy régi dolgok új módon való létrehozása;
 2. új, az adott iparágban még ismeretlen termelési és szállítási módszerek bevezetése, esetleg új technológiák, de ezeknek nem szükséges új tudományos felfedezésen alapulniuk;
 3. új piacok feltárása;
 4. új termelési anyagok beszerzési forrásainak feltárása: meglévő erőforrások kombinációja és az új kombinációk megvalósítása;
 5. új piaci helyzet kialakítása (pl. új monopolhelyzet teremtése, vagy megszüntetése)
- alapján lehet csoportosítani.

Az innovációs tényezőkből is látszik, hogy a humán erőforrás, az emberi tőkébe való befektetés kiemelt szerepet játszik. Ezért a versenyképesség egyik kulcsterülete a végzettség javítása. Azonban a migrációban, a legnagyobb arányban képzetlenek vesznek részt.

³ Öngondoskodás: Aktuális információk: <https://www.otpbank.hu/portal/hu/Megtakaritas/Ongondoskodas/Reszletek#03> (Letöltés ideje: 2013. április 15.)

Az érkező szakképzetlen munkaerő alacsonyabb bérigénye miatt kiszoríthatja a képzetlenebb helyi munkaerőt, tovább növelve a szociális ellátó rendszerek kiadásait (álláskeresői segély, álláskeresői járadék). A kiadási terheket képes azonban ellensúlyozni az alacsonyabb bérterhek mellett működő, szakképzetlen munkaerőt foglalkoztató ágazatok termelésnövekedéséből származó adótöbblet. A duális munkaerőpiac elmélete szerint a munkaintenzív, másodlagos szektorok, ahol alacsonyak a bérek, bizonytalanok a körülmények, nincs előrejutási lehetőség, nem vonzó a hazai munkaerőnek, így itt nincs bérverseny, ami a fogadó ország számára előny lehet, hiszen a migráns munkavállalók kínálata alacsonyan tartja a bérszínvonalat, sőt még a kínálatnövekedése csökkentheti is azt. Viszont a primer és szekunder szektorokon belül már számolni kell a versennyel, mivel a munkáltatóknak úgy kell ösztönözni a munkaerő toborzást, hogy fenntartsák a bérarányokat. Az elsődleges és másodlagos szektorok között a határ azonban viszonylagos. A közgazdasági előnyök és hátrányok mellett azonban súlyos társadalmi vonatkozásokkal is számolni kell (feketegazdaság növekedése, szociális feszültség, bűnözés erősödése stb.).

Ezért célszerű a helyi migrációs folyamatokat alapul véve megfelelő aktív és passzív eszközöket alkalmazni a foglalkoztatásban. Az aktív eszközök egyes csoportjai azonban munkanélküliség más és más típusai ellen lehetnek hatásosak. A preventív eszközök csak átmeneti válságok esetén használhatóak, mert konzerválják a gazdasági struktúrát és csökkentik a mobilitást. A mobilitást segítő eszközök (pl. foglalkoztatást elősegítő képzésben történő részvétel támogatása) pedig csak súrlódásos munkanélküliségen segítenek, a globális munkanélküliség esetén hatástalanok. A kereslet növelésére irányuló eszközök (pl. álláskereső vállalkozóvá válását segítő támogatások, hátrányos helyzetűek foglalkoztatásának támogatása) pedig csak akkor működnek, ha van befektetési kedv (a telephelyválasztás kiemelt tényezőinek erősítése) és lehetőség a gazdaságban, egy restriktív gazdaságpolitika mellett ennek esélyei korlátozottak. (László 2007)

Ma, a 21. században egyre nagyobb migrációs nyomással kell szembe nézni, amely elsősorban a hátrányosabb régiókból indul ki, ahol új módszerek szükségesek ahhoz, hogy feltárjuk a leghátrányosabb helyzetű álláskeresőket, és megvizsgáljuk térbeli jellegzetességüket. (Tésits–Alpek 2013) Megoldás lehet a területi mobilitást segítő támogatások, mint például az utazás költségeinek támogatása, vagy az atipikus munkavégzési formák szélesebb körű kiterjesztése. Antalik és szerzőtársai tanulmánya szerint, amely a szlovák-magyar határon átnyúló kérdőíves kutatásában vizsgálta az atipikus munkavégzési formát. A tanulmány azt állapította meg, hogy a magyarok nyitottabbak az ilyen munkavégzési formával szemben, de mind a két vizsgált célcsoport kényszermegoldásnak tekinti ezt a munkavégzést, mert bizonytalanabbnak tekinti a tipikus munkával szemben. Tehát míg nyugati munkaerőpiacon elfogadott, addig hazánkban cél ennek preferálása. Ehhez viszont megfelelő törvényi szabályozásra van szükség. (Antalik et al. 2014)

A migránsok sikeres beilleszkedése mind állami, mind vállalati, mind egyéni szinten hasznos. Az államnak segít megőrizni a minőségi munkaerőt, a migránsnak a képességeinek megfelelő hatékony munkavégzést biztosítja, a vállalat tulajdonosainak pedig többletértéket jelent, és a letelepedés helyén növeli a humán tőkét. (Rédei 2005)

A **küldő ország** gazdaságára a kivándorlás ugyanolyan kettős hatást gyakorol, mint a fogadó országra a bevándorlás. A kivándorlással csökken az aktív népesség, csökkentve a munkanélküliséget (felesleges munkaerő csökkentése) és a társadalmi feszültséget. A kivándorlók az itthon maradtakat támogatni tudják (hazautalások), ami csökkentheti az ellátó rendszerek kiadási tételeit. A külföldről hazaküldött munkabérek pedig javítják a fizetési mérleget, valutatartalékok képeznek. Tehát a migráció rövid és hosszú távon adó kiesést, illetve jóllétnövekedést eredményez. Az, hogy egy ország mekkora hasznot tud húzni a kivándorlóinak hazautalásából, eltérő tényezőktől függ. Hatással van rá a helyi gazdaság szerkezete, a gazdaságpolitika, a gazdasági szokások, de befolyásolja az is, hogy a címzettnek mennyire van lehetősége a kapott összeg ésszerű felhasználására (milyen a hozzáférés nehézsége, a szegénység mértéke, a vállalkozás szabadsága, beruházási lehetőségek előfordulása). Azok az országok, ahol jellemzően magas a női munkaerő

aránya a külföldön munkát vállalók között, ott meghatározó a rendszeres hazautalás mértéke. (Rédei 2007) Viszont a legtöbb esetben családdal együtt történik meg a kivándorlás, ami a későbbiekben mérsékelni fogja a munkaképes korosztály arányát, csökkentve a gazdasági fellendüléshez szükséges munkaerőt. Ezért kiemelten fontos a foglalkoztatáspolitikai részként kezelni a migrációs stratégiát, szem előtt tartva a lakosság helyben tartását, motiválását, vonzását, és az azzal való hatékony gazdálkodást, az agyelszívás elleni védekezést.

Népességstagnálást feltételezve az elvándorlás koporsó alakúvá alakíthatja a küldő ország korfáját. Ha kisebb az elvándorló családok száma, akkor a fogadó ország korfájához adódnak az elvándorló gyermekek, csökkentve a küldő ország gyermekszámát. Ha viszont csak a kereső családtag vándorol el, ami jellemzőbb, akkor a gyermek a küldő ország jövőbeni munkaerejét fogja jelenteni. A képzetlen munkaerő kivándorlása a küldő ország szempontjából nagyobb előnnyel jár (az egyén szempontjából kockázatos, de a döntése az élet minőségének javításával járhat, hozzájárul saját közössége gazdasági javulásához – ez mutatja a hazautalások nemzetgazdasági szerepét). A hazautalás gazdasági előnye (amelyet Simon neoklasszikus elmélete és Piore duális elmélet is kiemel) mellett hátrányt is jelenthet, hiszen a valuta-megtakarítás importot is finanszírozhat, ami adósságot és inflációt gerjeszthet, azaz, ha az átutalás nagyobb keresletet okoz, mint amilyennek a gazdaság kapacitása alapján képes lenne megfelelni, akkor a felesleges, nem értékesíthető árutömeg inflációs hatást indít el. (Adams 1991) A hazautalás negatív velejárója lehet, hogy nem ösztönzi az otthon maradtakat a munkába állásra, így a jövedelem-eloszlásra is hatást gyakorolhat. A hazautalás növekedésének egyik pozitív, közvetett következménye lehet, hogy növekszik a verseny a hazautaló szolgáltatók között, így a költségek csökkennek. A migráns visszatérése szintén lehet gazdasági előny, hiszen a megszerzett tudását hasznosítani tudja, de nem feltétlenül a saját szakmájában. Hátránya viszont, hogy fokozhatja a társadalmi feszültséget azáltal, hogy a megszerzett jövedelmét visszatérése után életszínvonalának növelésére használja.

A kvalifikált munkaerő migrációjának gazdasági hatásait a küldő és fogadó országokra Rédei (2005) a következőként összegzi:

Pozitív hatásként értékeli a képzett munkaerő mozgását a küldő ország szemszögéből, (ha visszatér) azáltal, hogy a tudomány és a technológia területén

- tudásátvitel és együttműködés jön létre, amely növeli a humán tőkét a külföldi tapasztalatok révén és elősegíti a kapcsolatépítést; A képzettség növelése növelheti a működő tőke beáramlását, amely révén új munkahelyek létesülhetnek, az innováció miatt fokozódhat a versenyképesség, csökkentve így a munkanélküliség kezelésére fordított költségvetési kiadási forrásokat.
- technológiai fejlődést biztosít; Növelheti a tudás átadását és terjesztését, ezzel a kereslethez igazodó kínálat kialakítása valósulhat meg az oktatási intézmények hatékony reagálása révén.
- hazautalások növekedése, tőkeérdekeltségek erősödése: regionális beruházások támogatása;
- sikeres távoli vállalkozások indulnak és működnek.

Pozitív hatással jár a fogadó ország számára is a képzett migráns érkezése, hiszen a tudomány és a technológia területén:

- magasan képzett munkavállalók épülnek be a gazdaságba, viszonylag gyorsan, és ezáltal fokozódik a K+F tevékenység;
- több vállalkozás jöhet létre;
- a bevándorlók növelik a kreativitást;
- a technológiai export anyag, tudás és know-how alapján nőhet.

A küldő országokban a migráció sikeres példaként ösztönzőleg hathat az otthon maradtak számára, valamint a külföldi képzések lehetőségeként a kutatók nemzetközi jártasságra tesznek szert. Mind ez a fogadó ország szempontjából is pozitívumként értékelhető, hiszen a képzett migránsok megjelenésével bővíthet a jelentkezők és a sikeresen elindított programok száma, illetve a

felsőfokú oktatók köre is frissülhet. A fogadó ország munkaerőpiacára kedvezően hathat a migráció, mert ezzel hatékonyabbá válhat a munkaerő kölcsönzés.

„Ha a termelés nem ösztönzi a munkavállalót egy magasabb tevékenységi szint elérésére, akkor ő maga is kevesebbet fektet be a szellemi képességek fejlesztésébe. A migráció valós pozitív próbája az, hogy az ember a gazdagabb országokban megszerzett tapasztalatait, készségeit, szellemi tőkévé kovácsolja, majd visszatérve, az alacsonyabb gazdasági környezetben, ezt kamatoztatja. Egy jól szervezett és működtetett gazdaságban a migrációval járó többlet költségek és zavaró hatások könnyebben feloldhatók, mint ha ilyen irányú politika nem is létezik.” (Stark 2004 In Rédei 2008)

Borjas (1994) szerint az a migráns, akinek a munkája magas termelékenységű, és képes gyorsan alkalmazkodni a befogadó ország munkaerőpiacához, az jelentősen hozzájárul a befogadó gazdaság növekedéséhez. Ugyanakkor a befogadó országoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy az oda érkező migráns nagyobb szociális és társadalmi kiadással jár, mint az ott élők igényeit fedező költségek. Ez a kiadás a beilleszkedés költségét jelentheti. A kiadás annál kisebb lesz, minél jobban hasonlít a migráns a célország lakosságához.

A pozitív hatások mellett negatívumokkal is szembesülni kell mind a küldő, mind a fogadó ország szempontjából. Negatív hatásként jelenik meg a kibocsátónál az agyelszívás, a hatékonyság romlása, a képzett munkaerő lassú pótlása, valamint a felsőoktatásba történő állami beruházás (államilag támogatott képzések) lassan kerül pótlásra az elvándorlások miatt. Negatívum a fogadó ország felsőoktatása számára, hogy csökkenhet a képzett migránsok miatt a hazaiak érdeklődése a továbbképzés iránt, továbbá a kvalifikáltak nem látnak kifizetési lehetőséget.

A migráció kérdésköre kisebb szegmensben is vizsgálható úgy, mint a vállalati szektorra gyakorolt hatása. Egy vállalkozó szempontjából a legfontosabb növekedési korlátnak a munkaerő költsége, az adóterhelés, az árfolyamkockázat, a beszállítói láncok hiánya mellett, a szakképzett munkaerő hiánya, a mérnökképzés, a nyelvoktatás, a szakmunkásképzés, a munkaügyi szabályozás rugalmatlansága befolyásolja a versenyképességet, a válság időszakában a cselekvési alternatívákat. (Dabasi 2009b)

A képzettség és az eredet földrajzi távolsága összefügg. A speciális képzettségűek távoli területekről kerülnek toborzásra, míg a képzetlenek közelebbi országokból érkeznek. A migráció tudatos irányításával azonban növelhető a fogadó ország haszna, míg a küldő ország vesztesége mérsékelhető. (Rédei 2005)

A munkaerő-vándorlás logikus következményeként megfigyelhető az azzal ellentétes irányú hazaküldött pénzek áramlása, amelyből a külföldön dolgozó munkavállalók támogatják családtagjaikat, fizetik hiteleiket, megtakarításaikat befektetik stb.

A hazautalások három fajtája létezik (Rédei 2007a):

1. a külföldön dolgozó munkavállaló rendszeres havi keresetének banki átutalása;
2. az átutalást a munkáltató végzi;
3. a migráns egyedi megtakarításának hazaküldése, ami változó gyakoriságú és mértékű lehet.

Mivel nehéz az egyes kategóriákat becsülni, és nem minden esetben biztosítják a reprezentativitást, ezért a Nemzetközi Valutaalap (IMF) a külföldről az otthon maradottaknak banki úton történő hazautalásairól éves jelentést készít. Ez alapján a hazautalásokat a következő statisztikai kategóriákba sorolja:

1. **Dolgozók bérének hazautalása:** a munkavállaló országába történő rendszeres banki úton történő készpénzáttutalást jelenti. Ezek többnyire folyamatos, havi rendszerességgel küldött támogatások a családtagok részére, függetlenül attól, hogy az átutalást a munkavállaló vagy a munkáltató indítja a kereset meghatározott százalékában. Ez a hazautalási forma az *egy évnél hosszabb külföldi munkavégzésre jellemző*.

2. Vannak, akik **más országban jutnak bérhez**, természetbeni juttatáshoz, pénzhez, **mint ahol dolgoznak**. Ide tartoznak a szezonális munkások, vagy a rövid tartózkodási idejű migránsok, illetve akik külföldön dolgoznak, de nem kötelezettek tartózkodási engedélyre az adott országban. Ebbe a csoportba tartoznak továbbá azok is, akik hazájukban, de külföldön bejegyzett cégeknél dolgoznak.
3. A harmadik csoportba olyan pénzösszegek tartoznak, amelyek **nem munkavégzéshez kötődnek**, mint például tőkerészesedések, tanulmányi, szerzői jogdíjakból kerülnek hazautalásra. (Rédei 2007a)

A hazautalások általános csatornái:

- bankok (elektronikus úton történő számlapénz átutalása),
- pénzáttutalást végző szervezetek (például Western Union),
- postahivatalok,
- valutahivatalok,
- nem hivatalos szervezeteken, magánszemélyeken keresztül.

A nem hivatalos csatornákat abban az esetben használják, ha a célország pénzügyi szektora hiányos, gyenge vagy megbízhatatlan. A hagyományos csatornákat pedig liberalizált, erős gazdaságú országokban veszik igénybe.

A migránsok döntő többsége képzetlen munkaerő. A képzetlen munkaerő igyekszik a jobb kereseti lehetőségek miatt az otthon maradottakat támogatni. 2002-ben a migránsoktól származó, fejlődő országokba irányuló hazautalások összege 17,3%-ra emelkedett, elérve ezzel a 149,4 milliárd dollárt. A migránsok hazautalásait összehasonlítva más tőkeáramlásokkal, megállapítható, hogy alacsonyabbak voltak, mint a közvetlen tőkebefektetések, de jelentős mértékben meghaladták (nyolc és félszer nagyobb volt) a portfólió befektetéseket, de még a hivatalos fejlesztési támogatásokat is (háromszor nagyobb volt).

A hazautalások növekedésének oka az iparág változásai, a jobb adatgyűjtés, az utalás nagyobb biztonsága, a dollár értékvesztése, a migránsok számának és jövedelmének növekedése, de még így is alábecsült az összege.

A migránsok átutalásai egyenlőtlenül oszlanak meg a világ nagy régiói között, a legtöbb átutalás az ázsiai régióba érkezik. 1996 óta ez a térség kapja az átutalások közel felét (40 és 46% között), utána Latin-Amerika és a Karibi térség, majd Közel és Kelet Európa. Az ázsiai térség térhódítása nem meglepő, hiszen ez a legnépesebb régió a világon. Ezen régióban is a legnépesebb országok fogadják a hazautalások döntő hányadát: India, Kína. Az ázsiai országok közé beékelődik Mexikó, aki a harmadik legtöbb hazautalást fogadó ország, majd öt követi szintén a régióból a Fülöp-szigetek, Korea és Pakisztán.

Megállapítható, hogy a nagyobb hazautalás a magas migrációval rendelkező országokra igaz.

Az Európai Unió tagállamaiba érkező hazautalásokat a GDP %-ában vizsgálva, megállapítható, hogy 2010-ben Bulgáriába, Litvániába és Romániába érkezett a legtöbb hazautalás (a GDP 3,3%-a). A hazautalások magas mértéke utal ezen országok magas kivándorlásaira. A pénzösszeg beáramlása tekintetében Luxemburg is meghatározó szerepet tölt be. 2010-ben a GDP 3%-át tette ki a hazautalások összege. Abszolút számban vizsgálva viszont Franciaországba, Németországba, Spanyolországba és Belgiumba érkezett a legtöbb pénz (10 milliárd dollár felett).

A hazautalásoknak számos gazdasági hatása van. Egyrészt globális szinten csökkentheti a világ országai közötti egyenlőtlenségeket, de másrészt a hazautalások miatti életkörülmények javítása mellett, növelheti a társadalmi egyenlőtlenséget is. Quibria (1997) szerint a hazautalások képesek ellensúlyozni a fejlődő országok termelési hanyatlását, amelyet a kivándorlás miatti kereskedelmi lehetőségek csökkenése okoz. Az eredmények azt mutatják, hogy ha az alacsony képzettségű

migráns bevándorol, akkor a küldő ország jóléte növekedhet abban az esetben, ha a hazautalások összege meghaladja a kivándorlás miatti hazai jövedelem-kiesést. Ha magasan képzett munkaerő vándorol ki, és/vagy ezt a tőke kiáramlása is kíséri, akkor a hazautalásoknak a nem migránsokra érvényes jólétet fokozó hatása csak akkor érvényesül, ha a küldő ország tőke/munka aránya változatlan marad vagy növekszik. Ha a tőke/munka arány csökken, akkor a jóléti hatás meghatározatlan, vagy akár negatív is lehet. A hazautalt pénz multiplikátor hatásaként javíthatja az adott ország pénzügyi egyensúlyát, azáltal, hogy felfelé tolja az átváltási értéket, növelve ezzel a helyi valuta értékét, lehetővé téve így az áruk, szolgáltatások szabad áramlását, azaz mérsékli az export versenyképességét.

Mivel a hazautalásokkal aszimmetrikus információk keverednek, ezért létezik egy erkölcsi kockázat is, amely akár negatív hatással is lehet a gazdasági növekedésre. Az átutalások jövedelmi hatásaként, az emberek megengedhetik maguknak, hogy kevesebbet dolgozzanak, így csökkentve a munkaerő-kínálatot, sőt utána lehetséges az is, hogy a gazdasági aktivitás hátrányosan érinti őket. Chami és társai (2003) nagy ország-minta alapján arra jutottak, hogy az átutalások negatívan érintik a gazdasági növekedést, visszautalva a hazautalások miatti súlyos erkölcsi kockázat problémájára.

Az ODA-val ellentétben a migránsok hazautalásai magánjellegű, kis összegű tőkemozgások, amelyek nem egy tudatos fejlesztési projekt vagy program megvalósítását szolgálják, hanem az egyes háztartások – elsősorban fogyasztási – kiadásának fedezését. A fejlesztési segélyek többnyire egy tágabb fejlesztéspolitikai elgondolásba illeszkednek, és kedvezményezettjei nem az egyes egyének, hanem a közösségek. A migránsok hazautalásai azonban sokszor életképtelen gazdasági struktúrák fenntartásához járulnak hozzá, azonban az érintettek szabadon dönthetnek a jövedelmük felhasználásának módjáról (napi szükségletek és kiadások, egészségügyi kiadások, oktatás, tartós fogyasztási cikkek vásárlása, kölcsönök törlesztése, megtakarítások, öregkori megtakarítások), vagyis szemben a sokszor elhibázott segélyezési programokkal, a pénz valóban oda kerül, ahova a küldői szánják. A fejlesztési segélyek és a hazautalások egyes aspektusait a 10. táblázat foglalja össze. (Soltész 2013)

10. táblázat: A fejlesztési segélyek és migránsok hazautalásainak összehasonlítása

Megnevezés	Fejlesztési segély	Hazautalás
Forrás	Fejlett ország kormányzata	Fejlett országban dolgozó migráns
Cél	Fejlődő országban létrehozott projekt	Fejlődő ország háztartásai
Csatorna	Hivatalos	Magán
Allokációs döntéshozatal	Politikai, formalizált	Egyéni, informális
Pozitívumok	Tudatos fejlesztési stratégia, makroszintű megközelítés, osztársadalmi érdekek figyelembe vétele	Az érintettek szabad döntése a felhasználásról, háztartások jövedelem-növekedésének multiplikátor hatása, a gazdasági válságnak ellenálló nemzetközi jövedelemtranszfer
Negatívumok	Helyismeret hiánya, politikai motiváltság, korrupció veszélye, presztízsberuházások, bürokrácia miatti kapacitás-kiesés, összege és iránya nem a valós szükségleteket tükrözi;	Életképtelen gazdasági struktúrák fenntartása, presztízs-fogyasztás, egyenlőtlenségek kiéleződése, árszínvonal növekedése

Forrás: Soltész (2013:18-19)

A hazautalásoknak azonban létezik egy másik típusa, a társadalmi hazautalás, amely azon ötletek, szokások, identitás és társadalmi tőke összességéként határozható meg, amelyek a befogadó

országból kerülnek a küldő országokba. Mindez hatással lehet a családi kapcsolatokra, nemi szerepekre, osztály és faji öntudatra, politikai, gazdasági, vallási szemléletmódra. (Levitt 2001)

Összefoglalva a migráció lehetséges hatásai a fejlődésre összetettek és sokrétűek, ezért a politikusok részéről egy többdimenziós válasza, megfelelően kialakított migrációs politikára van szükség az adott országra, lokális területre szabva. A migráció hatásai pozitívak és negatívak is lehetnek, amelyek vagy lehetőséget, vagy korlátozó tényezőt jelentenek a gazdasági, társadalmi fejlődésnek. Ezek a hatások elsősorban az adott országtól függenek, annak gazdasági és társadalmi trendjeitől, valamint a migráció jellegétől és egyenlegétől és a migránsok viselkedésétől. Például attól függően, hogy milyen típusú és mértékű a migráció, a kivándorlás növelheti vagy csökkentheti az oktatásba és a helyi humán tőkébe való befektetést.

Ugyanakkor Európa egy globális migrációs alrendszer része és működtetője, amelyben migrációs mikrorendszerek vannak. A migráció lassú, de feltartóztathatatlan változásokat okoz mind a kibocsátó, mind a fogadó társadalmakban. Például a munkaerő migrációjában tapasztalható a feminizálódás és az elit munkaerő mozgása, amely jelentős hatást gyakorol a befogadó országok társadalmának középosztályaira, valamint az oktatás, egészségügy, a kommunikáció, a fogyasztás, az életmód-kultúrára és a tudomány alrendszerére. A globális világban a migráció egyfajta kiegyenlítődési mechanizmus: egyik oldalon a térben egyenlőtlen népességeloszlás, a másikon a munkalehetőségek, javadalmazások, tőke és fogyasztási javak szintjén egyenlőtlen az eloszlás. (Póczik et al. 2008)

A migráció globális lehetséges hatásait összesítve a 11. táblázat foglalja össze.

11. táblázat: A migráció hatásai

A migráció lehetséges pozitív hatásai a fejlődésre	A migráció lehetséges negatív hatásai a fejlődésre
Fokozott globális gazdasági hatékonyság.	A magasan képzett munkavállalók elvesztése és az alapvető szolgáltatások minőségének csökkenése a küldő országban.
Egyéni haszon (a legtöbb esetben), különösen akkor, ha a saját országban, az új lehetőségek a munkavállalók részére nem érhetőek el.	Csökkenő növekedés a küldő országban a magasan képzett munkaerő-állomány csökkenése és a negatív externáliák miatt.
Hazautalások és deviza beáramlások.	A közoktatásba történő befektetések alacsonyabb megtérülése.
A kivándorlás munkanélküliséget csökkentő hatása a küldő ország egyes szektoraiban.	A szelektív migráció növelheti a jövedelemegyenlőtlenségeket a küldő országban.
Technológia, befektetés és működő-tőke áramlás a diaszpórákból.	A küldő ország potenciális adóbevételétől esik el.
Megnövekvő kereskedelmi forgalom a küldő és a fogadó ország között.	Az „átutalásos gazdaságok” veszélye, hogy függőség alakul ki az átutalások miatt, és a problémát súlyosbíthatja az átutalások csökkenése az idő múlásával.
A kivándorlás lehetősége stimuláló hatással lehet az oktatásra és a humán tőke befektetésre.	Az átutalások inflációs potenciálja, különösen az egyes területek ingatlanjai vonatkozásában.
A diaszpórák karitatív tevékenysége segítheti a helyi közösségek fejlődését.	A „politikai osztályok” méretének csökkenése.

Forrás: IOM (2006:8)

Az igazi problémát, hátrányt a képzett munkaerő kivándorlása jelenti, hiszen az oktatás, képzés magas költségeit a küldő ország viseli, hasznait viszont a fogadó ország élvezi (**agyelszívás**). Stark és társai (1997) szerint viszont a sikeres külföldi karrier lehetősége tanulásra sarkallja az embereket, így egy országban az agyelszívás közvetett hatása révén még nagyobb arányban lehetnek jelen a magasan képzettek, mint agyelszívás nélkül, azaz **agygyarapodás** jön létre, bár más tanulmányok eredményei ezt nem bizonyítják.

2.4. Agyelszívás vagy agygyarapodás

Az agyelszívás (brain drain) jelenségét már hosszú évtizedek óta vizsgálják. A kifejezés megalkotója a Brit Királyi Akadémia, ami a „brain” esetében a hasznos tudás hordozóját jelöli, „drain” pedig a kivándorlásra utal, amely az adott országból nagymértékű, de viszont a hazatérés vagy más országokból érkező képzett állampolgárok bevándorlása alacsony.

A kifejezést az évek során használták:

- a termékenysége miatt értékes emberi tőke kivándorlására,
- kutatói mobilitásra,
- tudományos és technológiai emberi erőforrás kategóriájába eső migrációra,
- egy szakmán belüli elit kivándorlására,
- felsőfokú végzettséggel rendelkezők migrációjára,
- semlegesebb képzett migrációra. (Csanády 2008)

Az 1980-as években a „brain drain” fogalmát kiegészítették két jelenséggel:

- **agycsere** (beleértve az agygyarapodást és az agyelszívást): amely során egy ország egyszerre küldő és fogadó is, ahol a magasan képzett munkaerőinek kivándorlását más országokból érkező képzett migrációval ellensúlyozza. Amelyik irányba erősebb a nettó áramlás, annak megfelelően gyarapodásról vagy elszívásról beszélhetünk. Az agycsere jellemző valamennyi gazdaságra, ahol a munkaerő áramlása csak az egyik tényezője az áruk, információk, tőke stb. komplex áramlásának a fejlett gazdaságok között. Bár az agyelszívás fogalmát eredetileg az európai migráció (különösen az Egyesült Királyság) Észak-Amerikába történő vándorlására használták az 1960-as években, most már a harmadik országokból érkező magasan képzett munkaerő okozta nettó veszteségekre, illetve a keletről nyugatra érkezőkre Európában használják.
- **agyvesztés**: amikor a képzett munkaerő akár saját országában, akár kivándorolva nem tudja saját szakmáját gyakorolni, alkalmazni az elsajátított készségeket, megszerzett tapasztalatot, és más munkára kényszerül. Ez a folyamat akkor jellemző, amikor az életszínvonal csökken. (Salt 1997)

Az 1990-es évek migrációs trendjeiben új irány volt megfigyelhető. A korábban alacsonyabb fejlettségű országok egy része rohamos fejlődésnek indult, és ezáltal egyre közelebb került a perifériáról a centrumhoz, a fejlett országok szintjéhez. Ezekben az országokban, a korábban kivándorolt magasan képzett munkavállalóknak egy része hazatért, és az új kivándorlók is csak tapasztalatszerzésért vándoroltak el. Így ezekben az országokban az agyelszívás jelenségét az **agyak körforgása** váltotta fel. (Csanády 2008) Továbbá számolhatunk az **agygyarapodás** lehetőségével is, miszerint az agyelszívás ösztönzi a helyi munkaerőt a fejlődésre.

Az agyelszívásnak azonban káros hatásai vannak. A magasan képzett szakemberek a megszerzett tudásukkal és folyamatos innovációjukkal képesek a termelés mennyiségét és minőségét javítani, ezáltal az ország gazdasági növekedését segíteni. Groizard és Llull (2006) 170 ország vizsgálatán keresztül kimutatták, hogy a 10%-kal magasabb agyelszívás átlagosan 0,8%-kal alacsonyabb GDP növekedést eredményez. A szerzőpáros bebizonyította, hogy Stark és szerzőtársainak állítása, miszerint az agyelszívás agygyarapodást generál, nem igaz. A magasabb agyelszívással küzdő országokban, egyéb változókkal kontrollálva (működő tőkebeáramlás, beruházások, etnikai homogenitás, népességnövekedés), nem nő a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya.

Mahroum (1998) megállapította, hogy a fiatal kutatók azokba az országokba vándorolnak, ahol a vezető kutatók vannak, körük szerveződnek. A tudósok kivándorlása nemcsak a tudományos életet érinti hátrányosan, de lassítja a fejletlen ország felzárkózását a képzett munkaerő hiányában (lásd a korábban tárgyalt Lewis-féle szegénység csapda).

Az agyelszívás által okozott veszteségek ellensúlyozására megoldás lehet a megnőtt nemzeti jövedelemből pénzügyi segély jutatása a munkaerőt kibocsátó, kevésbé fejlett ország részére, de ennek hatása sem garantált a fejlődésre (lásd a fejlesztési segély és a hazautalások összehasonlítása).

Az agyelszívást számos ok kiválthatja. Ezek lehetnek objektívek, amelyek az adott országoktól független, külső okok váltanak ki, illetve szubjektív, az állami beavatkozásoktól függő tényezők. (12. táblázat)

12. táblázat: Az agyelszívást kiváltó okok a taszítás és vonzás függvényében

Megnevezés	Taszító tényezők	Vonzó tényezők
Objektív okok	Az ország elmaradottsága	Magasabb életszínvonal
	Munkanélküliség	Vonzó munkalehetőségek
	Alacsony bérek	Magasabb bérek
	Bizonytalan politikai helyzet	
	Túlnépesedés	
Szubjektív okok	Nem megfelelő foglalkoztatáspolitikai	Munkahely-választási lehetőségek
	Nem megfelelő képzési struktúra	Modern oktatási rendszer Karrierlehetőség
	Túlzott bürokrácia	

Forrás: Vas-Zoltán (1973)

A megfelelő stratégia kialakításához nemcsak az okok számbavétele fontos, hanem a nagyságának a megbecslése is. Az európai migráción belül az időterjedelem alapján különbségek mutatkoznak, hogy hosszabb távra, időszakosan érkeznek a célországba, vagy esetleg határmenti ingázás formájában lépik át az országhatárt munkavállalás céljából. Hárs-Simonovits-Sik (2004) szerint egy összetett, több elemből mátrix segítségével megbecsülhető a migráció nagysága, valamint a jövőbeni várható trendje is rövid, illetve hosszabb távon. (13. táblázat)

13. táblázat: A migráció nagyságának becslésére használandó mutatók

Migrációt ösztönző, illetve lassító tényezők	Indikátorok időhorizont alapján	
	Rövid távú, ingázó jellegű vándorlás (i)	Hosszú távú, permanens migráció (p)
1. Bér- és életszínvonal különbségek (W)	Bérkülönbség (árfolyamon) W_{ic}	Életszínvonal különbségek: GDP vásárlóerő-paritáson W_p
2. Kockázat (Rk)	Elegendően nagy kereset (haszon) a kockázat kompenzálására, illetve a kockázat kicsi Rk_{ic}	Az otthoni gazdaság várható nyugalma (GDP növekedés, munkanélküliség, munkalehetőség valószínűsége, biztosítási rendszerek szofisztikáltsága, létbiztonság) Rk_p
3. Migráns hálók (N)	Külföldi népesség/munkaerő állománya, hálók történeti/etnikai kapcsolatok alapján (korábbi migrációs hullámok, diaszpóra megléte vagy hiánya) N_i	N_p
4. Gazdaság szabályozás (S)	Közteher nagysága a kibocsátó országban – feketegazdaság nagysága a fogadó országban S_i	Protekciónizmus mértéke a fogadó ország munkaerőpiacán S_p
5. Migrációs politika (P)	Engedő/szelektáló/korlátozó-e, mit korlátoz, mit ösztönöz, szabad munkaerő-áramlás korlátozott-e (2+3+2 év)	

Forrás: Hárs-Simonovits-Sik (2004:274)

Alecke–Huber–Undietdt (2001) szerint a szokásos migrációs potenciál becslésére vonatkozó előrejelzések középpontjában a nemzetközi migráció fő befolyásoló tényezőjét, az egy főre jutó GDP különbségeket szerepeltették. A gravitációs modelleket vizsgálva azokra a kérdésekre keresték a választ, hogy mennyire jók a migrációs potenciálra vonatkozó becslések, illetve lehetséges-e egyáltalán a potenciális migráció előrejelzése. A gravitációs modellek kapcsán azt is hangsúlyozták, hogy rendszerint nem veszik figyelembe a migráció eltérő időtartamát, inkább a jól becsülhető tartós vándorlással foglalkoznak, mint a közgazdasági modellekkel nehezebben megragadható rövid, ingázó jellegű migrációval. A német újraegyesítés, illetve az EU déli bővítésének tényleges hatását szembesítették az előbecslésekhez használt modell alapján nyert értékekhez. A szokásos modellek alapján született becslések a potenciális migrációt kizárólag a jövedelem-, bérkülönbségekre alapozták, a migráció nagyságát meghatározó további fontos mikrogazdasági tényezőket figyelmen kívül hagyták. Alecke és kutatótársai szerint nem a migráció dinamikáját, hanem annak nagyságát, szintjét befolyásoló tényezőket hagyták figyelmen kívül. Ezek alapján állították, hogy mind a német újraegyesítés, mind az EU déli bővítése kapcsán a migráció nagysága túl volt becsülve. (Hárs–Simonovits–Sík 2005)

Cohen (1997) szerint lehetetlen a kivándorlást politikai okokból kifolyólag megtiltani. Ez a stratégia jellemezte korábban a szocialista országokat, mint a Szovjetuniót vagy Kelet-Németországot. Ma már nem elfogadható, de gyakorlatilag meg sem valósítható az ilyen jellegű korlátozás.

Cohen öt lehetséges megoldást javasol az agyelszívás kezelésére:

1. **A kivándorlás elhalasztása:** Általában az ilyen késlekedési stratégia a közszolgálat elemei közé tartozik. Például ilyen, amikor az orvosokat arra kéri, hogy maradjanak két évig, amíg

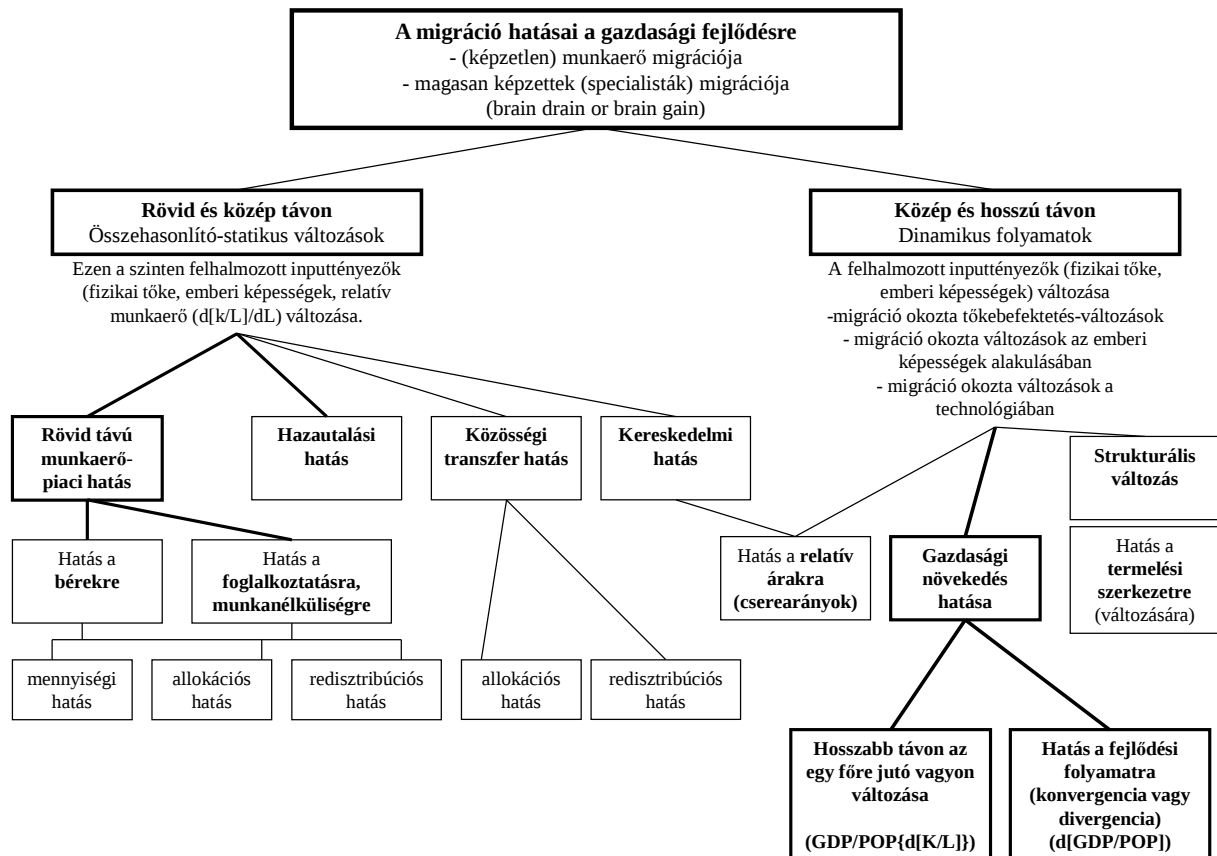
visszafizetik a képzésükre fordított költséget a társadalom számára, vagy kifinomultabb stratégia a képzési időn belüli késleltetés beépítése.

2. **A kivándorlás gátolható a küldő vagy a fogadó országokban:** A fogadó országokban a fő korlátozó a munkaerőpiac és a migrációs politika lehet, de a magas képzettségi szint meghatározó szempont lehet a képezések mobilitásában. A korlátozó tényezőket egyre jobban csökkenti az oktatási rendszerek nemzetközi együttműködése (oktatási franchise rendszerek) és a képezések nemzetközi elismertsége (Europass). A kivándorlás a küldő országokban csökkenhetne, ha a különleges, magasan képzettek szűk csoportjának fizetési ösztönzőket, fokozott kutatási költségkeretet és laboratóriumot, kórházi támogatást adnának.
3. Nyugodt, piacvezérelt megoldás, ha figyelmen kívül hagyjuk a képzett munkaerő kivándorlását, és **az elvesztett képzett munkaerő okozta veszteséget a szegényebb országokból, agyelszívással pótoljuk.**
4. A piac intervencionálisabb megoldása, ha a **célországokba bevándorlási ösztönzők segítségével toborzunk szükséges munkaerőt.** Például Kanadában a külföldi orvosok gyorsított bevándorlási státuszt kapnak, ha vidéki területen dolgoznak.
5. Csökkenteni lehet az agyelszívás negatív hatásait, ha előmozdítjuk a képzett állampolgárok és a külföldön dolgozó volt állampolgárok közötti kapcsolatot.

Cohen is elismeri, hogy ezek a lehetséges megoldások további problémákat is okozhatnak.

A migráció problémáját azonban nem lehet csak egyetlen aspektusból, mint például az agyelszívás, agygyarapodás, gazdasági hatások vizsgálni. Összetett folyamatként meg kell vizsgálni, hogy mind rövid, mind közép távon milyen hatásokat tud kifejteni a gazdasági fejlődésre, felhasználva de Haas a migráció optimista és pesszimista megközelítési módját.

Fischer et al. (1997) alapján összefoglalva a migráció rövid és középtávon egyaránt hatással van a bérekre mind a küldő, mind a fogadó ország területén a rendelkezésre álló munkaerő (*menyiségi hatás*), a megváltozott (elosztható) termelési hatékonyság (*allokációs hatás*) és a kibocsátások újraelosztásának megváltozása (*redistribúciós hatás*) kapcsán. A másik csatorna, amely hatással van rövid és közép távon az eredeti desztináció gazdasági teljesítményére, hogy a migránsok tökével térnek-e vissza, vagy jövedelmük egy részét hazautalják (*hazautalási hatás*). Migránsok ráadásul a fogadó országban hozzájárulnak a közszolgáltatások finanszírozásához, míg a küldő országban csökkentik a nettó adóbevételt, ezzel létrehozva a *közösségi transzfer* hatást. Végül a rendelkezésre álló munkaerő allokációjának következtében megváltozhat a termelési struktúra, amely hatással lehet az export és import áruk értékének változására is mindkét országban (*kereskedelmi hatás*). (14. ábra)

Forrás: Fischer et al. (1997) In Hammar et al. (1997:107)

14. ábra: A migráció hatásai a gazdasági fejlődésre

A volt szocialista országok munkaerőpiacán ma hiányoznak azok az eszközök, amelyek képesek lennének egy gyorsan kialakuló munkaerő-piaci egyensúlytalanság (mennyiségi és minőségi összetétel, a térség lakosság megtartó képessége) kezelésére. Az ország vállalkozásainak versenyképességét (gazdasági növekedést) veszélyezteti, hogy sem országosan, sem regionálisan nem létezik összehangolt munkaerőpiacot védő migrációs stratégia. Igen nagy veszteség ezen országoknak, ha az emberi tőkébe történő beruházás eredményét más országokban hasznosítják. A képzésre fordított költségek mellett, szükséges a foglalkoztatási stratégiában nagyobb szerepet szánni a munkaerő megtartására. Ennek következtében újra kell gondolni és bővíteni kell a migrációs, de még a regionális politikát, stratégiát is. (Dabasi 2009b)

Ha abból a gazdasági tényből indulunk ki, hogy a migráció egy megoldás lehet a foglalkoztatáspolitikára számára, akkor célszerű figyelembe venni a magyar munkaerő-piaci jelenségeket. Hiszen a migrációt nem a jogi korlátok határozzák meg, hanem az egyéni készségek és képességek, és ennek felismerése együtt jár a (migrációs) döntés tudatosságának fokozódásával. A magyar munkaerő-piaci vizsgálatok között a regisztrált munkanélküliek elhelyezkedését vizsgálva Galasi (2003) megállapította, hogy a munkanélküliek kilépési (állásszerzési) rátája alacsony, míg az egyes inaktív csoportok elhelyezkedési esélyei kedvezőbbek a munkanélküliek elhelyezkedési esélyeinél. Galasi (1996) a segély pozitív és negatív hatásait vizsgálta az álláskeresésre, ugyanakkor Galasi és Nagy (2003) vizsgálata szerint az elhelyezkedést csak kis mértékben csökkenti a segélyezés.

Micklewright és Nagy (2001) a munkanélküliség növekvő időtartamával az álláskeresés feladását, valamint a helyi körülmények jelentős befolyását mutatták ki. Kézdi, Horváth és Hudomiet (2005) az országban megfigyelhető nagyarányú inaktivitást tartják az alacsony munkanélküliség okának, ami Pula (2005) és Cseres-Gergely (2007) szerint a puha segély- és a nyugdíjrendszernek tulajdonítható. Ugyanakkor a munkaerő-piaci aktivitás 1997 óta kedvezően alakult, ami Kátay és

Nobilis (2009) elemzései szerint elsősorban az öregségi nyugdíjrendszert szigorúbbá tevő intézkedéseknek és a növekvő iskolázottságnak köszönhető. (Morvay 2012)

Így egy hatásos stratégia kialakításánál a regionális és lokális viszonyokat figyelembe véve a következő lehetőségeket érdemes beépíteni a migrációs politikába, szem előtt tartva a szubszidiaritást, vagyis a döntést ott kell meghozni, ahol keletkezik:

- foglalkoztatás és képzettség alapú befogadás:
 - rendkívüli képességekkel rendelkezők vagy magas képzettségűek előnyben részesítése azzal a kitéttel, hogy saját szakterületükön kell elhelyezkedni;
 - a szükséges képzetlenek (3D-s munkákra) számára esetleges limitek meghatározása (csak az EGT-n kívülről érkezőkkel szemben);
 - munkahelyteremtő befektetők vonzása azzal a kitéttel, hogy hazai munkavállalókat alkalmaznak és/vagy hazai beszállítókat;
- beilleszkedés folyamatának segítése (oktatás területén felzárkóztatás, nyelvtanulás támogatása, kulturális együttélés segítése stb.).

Az Európai Unió is igyekszik egy egységes európai migrációs politikát kialakítani, aminek alapvetése a komplex megközelítés, így ennek a politikának része a migránsok hazautalásainak megkönnyítése, a diaszpórák elismerése és az anyaországgal való kapcsolat elősegítése (éppen az anyaország fejlődése érdekében). Alapvetően új megközelítés érvényesül most a migrációs politikában: ez a körkörös, ideiglenes migrációval kapcsolatos, amely az Európában megszerzett tudás kibocsátó országbeli hasznosítását célozza, szemben az agyelszívással. Ezzel kapcsolatban az EU költségvetésében is megjelennek a migrációval összefüggő célok, például a határok ellenőrzését, a menekültügyet, az integrációt, a külföldiek visszatérését európai pénzalapok segítik. (Wetzel 2011)

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A doktori értekezésemben a kutatásaimat a szakirodalmi áttekintés eredményeként két témakör alapján építem fel. Első körben megvizsgálom statisztikai adatsorok segítségével a migráció folyamatát Európai Unió és hazai viszonylatban. A kutatás második részében primer kutatás alapján a migrációs potenciált és attitűdöt vizsgálom 2008-ban.

Az európai, illetve a hazai migráció alakulását a 21. században, azon belül is a 2000-2010 közötti időszakban az Európai Unió statisztikai hivatala, az Eurostat, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), a Nemzetközi Valutalap (IMF), illetve a Világbank és az OECD adatbázisainak felhasználásával kívánom vizsgálni. A szekunder adatok segítségével vizsgálni kívánom, hogyan változott meg a vándorlás iránya a 20. századtól Európában, ma milyen vándorlási irányok figyelhetők meg. A 2008-as európai migrációt mélyebben vizsgálom, hogy a kutatás második részében kiértékelt migrációs potenciál vizsgálatnak megfelelő háttérrel biztosítsak, és a szükséges összefüggések feltárhatóak legyenek.

A migrációs adatok elemzését statisztikai adatsorok által végeztem el. A migrációs adatok statisztikai rendszerezésekor különbségek adódhatnak. Az adatok gyűjtése vagy a határátlépéskor vagy a külföldiek ellenőrző szervezeteken keresztül, illetve a lakcím hivatal, Népszámság Nyilvántartó Hivatalon keresztül történik. Az adatgyűjtés eltérhet abban, hogy mit vesznek alapul, vagy a valós mozgásokkal írják le a migrációt, vagy pedig az engedélyek alapján veszik őket számításba.

A migráció rendszeres számbavétele során, két ponton alakult ki kritikus helyzet. Az egyik a tartózkodási időtartam, a másik a tartózkodás céljának módosulásából adódik. Az első az állományi adatokat, a másik az áramlási adatokat teszi kevésbé megbízhatóvá.

Az **állományi adatok** (stock) a népszámlálásból vagy a lakcím nyilvántartási adatforrásból származnak, és több ponton mutathatnak többletet. A népszámlálás egyfelől csak 10 évente ad felvilágosítást és akkor is bevallási alapon nyerjük az adatokat, ami számos bizonytalanságot mutat. Általában azt állapítják meg, hogy egy országban a lakosság 3-5%-a tartózkodik az országhatárokon túl a számlálás idején. A 10 éves népszámlálási időszak alatt több migrációs esemény lehet, ami nem kerül kimutatásra, mivel csak a népességszámának növekedését vagy csökkenését tudja számba venni a népszámlálás. A másik adatforrás a lakcím hivatalok, vagy a népességi regiszterek, amelyek alkalmasabbak az adatok értékelésére, mert okirati forrásokból indulnak ki.

Az adatok másik forrása az úgynevezett **áramlási adatok** (flow), amelyek egy időszakra, például egy évre vonatkozóan mondják meg a be- és kiáramlókat. Ebben az esetben az jelenti a gondot, hogy akár többször is bekerül valaki egy év alatt ebbe a kategóriába. Ennek oka az idegenrendészeti utasítások módosulásában, az elbírálás idejének hosszúságában keresendő. Számos országban ezek akár több évig is elhúzódó folyamatok.

Fontosnak tartom megvizsgálni, hogy a fontosabb szocio-demográfiai tényezők hogyan, milyen mértékben befolyásolják a magyarok migrációs potenciálját (hajlandóságát) a 21. század elején.

Az első hipotézisem (H1), hogy a magyarok migrációs hajlandóságát a 21. század elején közvetlenül az életkor befolyásolja, míg a jövedelem, a magasabb bérszínvonal elérése csak közvetetten határozza meg.

Az embereknek az a törekvése, hogy megváltoztassa lakóhelyét, így a migráció egy felismerési, döntési folyamat lehet. Felismerése annak, hogy máshol belőle más ember lehet. Az új lakóhely megválasztása több szempont alapján, a közelebbi vagy távolabbi környezetről szerzett ismeretek

összehasonlításával, egyeztetésével történik. A világban zajló migrációs folyamatok résztvevőinek negyötöde képzetlen ember, akik választásukkal a rövid távú túlélésre törekcszenek. A kisebbik, képzett hányaduk ennél többre vágyik: esélyt biztosító szellemi és anyagi tőke felhalmozására. (Rédei 2006)

A második hipotézisem (H2), hogy a magyarok költözési hajlandóságát a 21. század első évtizedében meghatározza az élethelyzet javítása, valamint a korábbi migrációs előélet.

A hipotézis vizsgálata során arra is keresem a választ, hogy a saját tulajdonú ingatlanban lakók mennyire tekinthetők mobilnak. Melyik demográfiai csoportra jellemző a magasabb migrációs potenciál, van-e összefüggés a jelenlegi státusz és a költözési hajlandóságot motiváló tényező között.

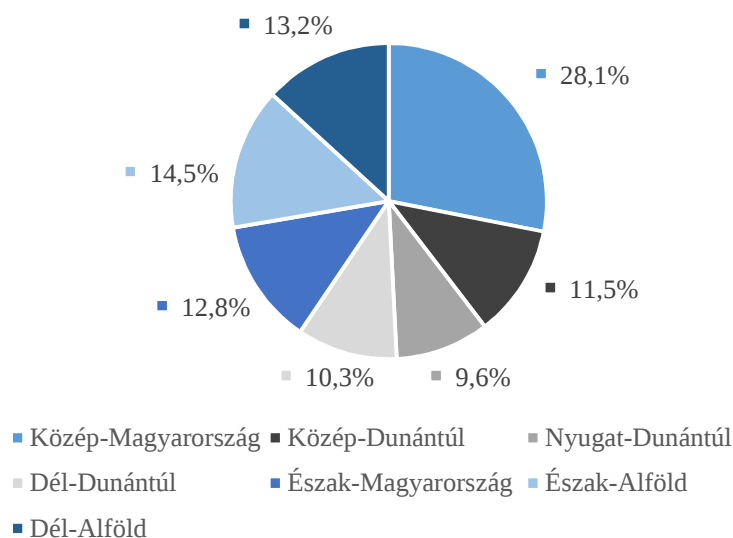
Az emberi erőforrásnak a 21. századi felfogás szerint szerves része a több földrajzi helyen szerzett tapasztalás, kiemelt a jelentősége az így létrejövő kapcsolati tőkének. (Rédei 2006) Ezért fontosnak tartom megvizsgálni, hogy a migrációs potenciált milyen tényezők hogyan befolyásolják, és milyen ezeknek az utaknak az iránya és erőssége.

A harmadik hipotézisemet (H3), miszerint a migrációs hajlandóságot az életkor, a jövedelem, a nyelvtudás és az iskolázottság befolyásolja, megállapítható a változók kapcsolata és a köztük lévő erősségek, amely alapján útmodell segítségével vizsgálható a mobilitás jelensége.

Hipotéziseimet egy saját készítésű, reprezentatív mintát biztosító kérdőív segítségével kívánom igazolni. 2008 augusztusában Omnibuszos felmérés keretében a Szociográf Kft. elvégezte személyes megkeresés módszerével a migrációs potenciál mérésére vonatkozó kérdőívemet. A reprezentatív minta 1.200 fő válaszainak segítségével mérte a költözési hajlandóságot mind belföldön, mind külföldre, illetve a vándorlást befolyásoló tényezőket.

A válaszadói minta megoszlását a főbb háttérváltozók alapján a 14. táblázat foglalja össze.

A mintában szereplő válaszadók nagyobb arányban az észak-magyarországi és alföldi régiókban élnek, míg a dunántúli és közép-magyarországi régiók súlya közel azonos arányban képviseltetik magukat. (15. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés
15. ábra: A minta régiók szerinti megoszlása

14. táblázat: A minta megoszlása a főbb háttérváltozók alapján, 2008

Primer kutatás			Országos átlag
Nemek szerinti megoszlás			
	<i>fő</i>	%	%
férfi	590	49,2	47,5
nő	610	50,8	52,5
Összesen	1.200	100,0	100,0
Életkor szerinti megoszlás			
	<i>fő</i>	%	%*
18-29 év között	303	25,3	18,1
30-39 év között	221	18,4	19,4
40-49 év között	243	20,3	16,2
50-59 év között	210	17,5	17,7
60 éves vagy idősebb	223	18,5	28,6
Összesen	1.200	100,0	100,0
Iskolai végzettség szerinti megoszlás			
	<i>fő</i>	%	%
nem fejezte be a 8 általánost	10	0,8	2,7
8 általános	185	15,4	27,7
szakmunkásképző, szakiskola	341	28,4	23,6
érettségi	474	39,5	30,2
felsőfokú	190	15,9	15,8
Összesen	1.200	100,0	100,0

Megjegyzés: A 2011-es népszámlálás adatai alapján.

Forrás: saját számítás a kérdőív és a KSH adatai alapján

A változók közötti összefüggéseket keresztátlás elemzésekkel és egyutas varianciaanalízis segítségével vizsgálom. (15. táblázat)

15. táblázat: A változók közötti összefüggések vizsgálati típusai

	Metrikus független	Nem metrikus független
Metrikus függő	Korrelációs-számítás Regresszió-számítás	Varianciaanalízis (ANOVA)
Nem metrikus függő	Diszkriminancia-analízis	Keresztátlá-elemzés

Forrás: Kovács (2012)

Mivel mind a független, mind a függő változó kategorizált, ezért keresztátlá-elemzést végzek. A varianciaanalízis segítségével több sokaság várható értékének egyezőségét tesztelem, így több sokaság várható értékének egyezősége mutatható ki. (Kovács 2012) A két mintás t-próbák általánosításának tekinthető varianciaanalízis, több, egyenlő szórású, normális eloszlású sokaság várható értékének összehasonlítására alkalmazható statisztikai módszer, melyet legalább egy csoportosító ismerv szerint részekre bontott sokaság valamely, legalább intervallumskálán mért ismervének és a csoportosító változók a kapcsolatát vizsgálhatom. Arra keresem a választ, hogy a csoportok statisztikailag szignifikánsan különböznek-e a metrikus változóban. A próba nullhipotézise szerint a csoportok várható értékei megegyeznek, azaz a csoportosító ismerv befolyásolja a metrikus változót. Míg az alternatív hipotézis ennek tagadása. Tehát az alternatív hipotézis nem azt jelenti, hogy mindegyik csoport várható értéke különbözik, hanem csak azt, hogy

nem tekinthető mindegyik azonosnak. Ennél több információ esetén, amikor a várható értékeket külön-külön is szeretném összehasonlítani, akkor úgynevezett Post Hoc tesztet végzek.

A főkomponens-elemzés segítségével a változók lineáris transzformációjával olyan mesterséges (hipotetikus), egymástól független változók (főkomponensek) állíthatók elő, amelyek lényeges információvesztés nélkül biztosítják a változók függetlenségét. A főkomponens-analízis során előállított új, mesterséges változók egymástól már függetlenek, és az első néhányal már magyarázható az eredeti változók szórásnégyzetének igen nagy hányada. A magyarázóváltozók sorrendjétől függetlenül, a főkomponensek szórása, azaz az információtartalma rendre csökken. Az egyes főkomponensek információtartalmát megkaphatjuk a magyarázóváltozók korrelációs mátrixából kiszámítható saját értéként. Mivel általában néhány főkomponens már jól jellemzi a mintában rejlő információt, a többi elhanyagolható, számuk csökkenthető. (Kovács 2012)

A klaszteranalízis segítségével arra keresem a megoldást, hogy hogyan rendezhető a sokaság – azok hasonlósága, illetve különbözősége alapján – migráncsoportok struktúrájába úgy, hogy ezzel egy csoportosítást hajtsak végre, amellyel mindegyik objektum pontosan egy klaszterbe kerülhet. Az osztályozásnak stabilnak és optimálisnak kell lennie.

A főkomponens-elemzési módszer segítségével úgynevezett migrációs potenciál változót képezek, amelyet felhasználva, útmodell segítségével megbecsülöm a migrációs hajlandóságot befolyásoló tényezők erősségét és útját.

Az útmodell nem más, mint egymásra épülő regressziós modellek sorozata. Az útmodellben szereplő változókat nyilak kötik össze, jelezve a kapcsolatok irányát, azaz kauzális modellt építek. Az útmodellben a független változó (egzogén változó) és a függő változó közötti nulladrendű lineáris korrelációt két részre bontható. Az egyik rész az a hatás, amelyet a független változó közvetlenül fejt ki a végső változóra, a másik rész pedig az a hatás, amelyet a független változó más, közbülső változókon keresztül gyakorol hatást erre a változóra, azaz a migrációs potenciálra. (Székelyi–Barna 2008)

4. EREDMÉNYEK

Az adott fejezetben két kutatási terület határolható el. Az Eredmények első felében szekunder kutatások alapján vizsgálom az Európai Unió migrációs folyamatokat a 20. században és a 21. század első évtizedében, hogy megállapítható legyen a migráció irányának a változása. Részletesebben vizsgálom a primer kutatásom évében (2008-ban) az Európai Unió bevándorlási folyamatokat társadalmi ismérvek vonatkozásában, hogy megfelelő migrációs politika legyen kialakítható az Unió hosszú távú, 2020-as célkitűzéseinek elérése érdekében. A fejezet második részében primer kutatás (1.200 fős reprezentatív kérdőív segítségével) alapján vizsgálom a magyarok migrációs potenciálját, az azt befolyásoló tényezőket, azok erősségét és irányát. A kutatás eredményeinek alátámasztására kiemelve foglalkozom a 2008-as hazai migrációs hajlandóság befolyásoló tényezőinek idősoros háttér elemzésével is.

4.1. Az Európai Unió migráció

Az európai országok közötti migrációs hullámoknak hosszú történelmük van (például Zolberg, Portes és Böröcz migrációs szakaszaira gondolva).

Ahhoz, hogy megvizsgáljam a 21. századi migrációs irányokat és tendenciákat, fontosnak tartom a 20. századi migráció vizsgálatát is, hogy egyértelműen megállapíthatóak legyenek a hasonlóságok, illetve különbségek.

A 19. század elején az iparosodó nemzetek a szomszédos országokból hoztak munkásokat, az írek Nagy-Britanniába, az olaszok Franciaországba, a közép-európaiak a német birodalomba mentek dolgozni. Ezek a gazdasági áramlások azonban elenyésző jelentőségűek voltak a 20. század két világháborújával kapcsolatos politikai migrációhoz és a háború utáni évek munkaerő vándorlásához képest. A történelem során többször bebizonyosodott, hogy amikor birodalmak omlanak össze, az emberek százai, ezrei menekülnek el a hazájukból. Európában az etnikailag motivált kitelepítések és áttelepítések időszaka 1912-13-as Balkáni háborúval kezdődött meg. A győztes szövetség két tagja, Bulgária és Görögország 1913-ban, illetve 1919-ben olyan szerződéseket kötött a hanyatló Oszmán birodalommal, amelynek következtében több százezer török, bolgár, görög, valamint szláv lakosnak kellett áttelepülnie, mivel az újonnan meghúzott határok rossz oldalára kerültek. (Münz 2002) Hasonló folyamatok játszódtak le a világháborúk után is a magyar, szlovák, cseh, valamint a német területeken. A 20. század Európáját a mozgás jellemezte, amely a megváltozott politikai eseményekre való reagálás volt. A becslések szerint az első világháborúval kapcsolatos Európán belüli népességmozgás 7,7 millió embert érintett (Kosinski 1970 In Salt 2003). Nagyarányú mozgás jellemezte a két világháború közötti időszakot is. (Kirk 1946 In Salt 2003) Délkelet-Európában például az első világháború melletti helyi háborúk sorozata mintegy 1,75 millió török, görög és más népeiséget mozgatott meg. A 16. táblázat összefoglalva mutatja be a két világháború közötti migrációs hullámokat.

16. táblázat: Az európai migráció a 20. században

Ország	Időszak	Leírás	Típus
Németország	1914-1918	100 ezer zsidó munkás érkezik Lengyelországból, 1,8 millió elhagyja Oroszországot és Lengyelországot;	gazdasági
Belgium	1914-1918 1922 1931	240 ezer Belga kerül Angliába; kelet-európaiak a belga bányákban; 80 ezer francia Belgiumban;	kényszer gazdasági gazdasági
Bulgária	1918 után	Görögök és törökök ezrei hagyják el Bulgáriát és közel ugyanannyian vissza is térnek	nemzetiségi
Franciaország	1917 1921 1926	Francia toborzás: 23 ezer portugál, 24 ezer olasz, 24 ezer görög, 33 ezer cseh, 67 ezer orosz, 67 ezer örmény, 86 ezer algériai, 55 ezer marokkói és tuniszi; 46 ezer lengyel Franciaországban; 5 év alatt egy millióval nő a külföldiek száma (döntően olasz, lengyel és cseh bevándorlás)	gazdasági gazdasági gazdasági
Egyesült Királyság	1921	345 ezer ír Angliában	gazdasági
Olaszország	1922	30 ezer olasz Belgiumban	gazdasági
Oroszország	1917	a forradalom és a polgárháború milliókat üldözött el az országból	kényszer
Németország	1933-1940	a náci uralom erősödése miatt 1 millióan elvándorolnak	kényszer
Bulgária	1936-1938	évi 12 ezer török hagyja el Bulgáriát	nemzetiségi
Spanyolország	1920-1930 1936-1939	50 ezer baszk és 20 ezer katalán menekül Franciaországba; 200 ezer spanyol hagyja el az országot és többsége Franciaországba megy	kényszer kényszer
Olaszország	1920-1930	a fasizmus elől Franciaországba menekülnek	kényszer
Hollandia	1940	a német invázió elől Angliába menekülnek	kényszer
Lengyel- és Oroszország	1918-1933	zsidók menekülése	kényszer
Szovjetunió	1933-1945	a sztálini politika elől millióan menekülnek Közép-Ázsiába és Szibériába	kényszer
Törökország	1926	65 ezer örmény menekül Franciaországba	kényszer
Magyarország	1945-1946 1956	lakosságcsere közel 200 ezer fő emigrálása	kényszer

Forrás: Rédei–Kobolka (2003:10-11) saját kiegészítésekkel

A második világháborút követően Európát jelentős számú migráció jellemezte és jellemzi. (17. táblázat)

17. táblázat: Az európai migráció történeti szakaszai

Szakaszok	Migrációs tendenciák	Migrációs irányok
1945-1973	Gazdasági bevándorlás	Északnyugat-Európa délről és keletről
1973-1988	Családegyesítés	Nyugat-Európa egésze, ellentétes irányok
1988-1998	Menekültek és menedékkérők	Nyugat-Európa egésze, keletről nyugatra
1999-napjainkig	Szabályozott migráció	Az Európai Unió keletről és délről

Forrás: Koller (2011:233)

Az 1940-es évek második felét a háborús események miatt lakóhelyükről elkerült személyek hazatérése jellemezte. A háborúban vesztes országoknak ekkor kellett befogadniuk a háború előtt vagy alatt elmenekült, illetve elűldözött kisebbségeket, amelyek főként a szomszédos országokból tértek haza. A II. világháború miatti tömeges vándorlás több mint 25 millió embert érintett, főképp Kelet-Közép-Európában. Ezeknek a mozgásoknak a nagy része ideiglenes helyváltogatás volt, amit bonyolult kiigazítások követtek.

A következő szakaszt, amely az **1950-es és 1980-as évek közötti időszakot** ölelte fel, Európában a **dél-északi irányú vándorlás** jellemezte, eltekintve a magyar, cseh és lengyel forradalom miatti menekültáradat irányától. Az ilyen irányú vándorlás az Európán belüli migrációtól eltekintve, a Harmadik világ országaiból Európába érkező mozgásokra is éppúgy jellemző volt. Az 1950-es években függetlenné vált gyarmatok tisztségviselői, az úgynevezett fehér gallérosok hazatértek az anyaországukba: Nagy-Britanniába, Franciaországba, Belgiumba és Hollandiába, amelyet követett a gyarmatosítókhoz erősen kötődő gyarmati népesség bizonyos rétege, amelyeknek többsége munkavállalás céljából követte egykori munkaadóját. (Cseresnyés 2005) Az Egyesült Királyságba elsősorban Pakisztánból és Indiából érkeztek. Portugáliába Angola és Mozambique lakossága érkezett. A gyarmatbirodalmak megszűnése utáni legdrámaibb népességmozgás az 1962-es Eviani Egyezmény megkötése után következett be, amikor közel egy millió Algériában letelepedett európai áramlott Franciaországba. (Rédei-Kobolka 2003) (Salt 2003) Jelentős volt ebben az időszakban a vendégmunkások migrációja is. Az elűldözöttek és a gyarmatokról hazatérők integrálását követően Nyugat-Európa ipari országai a munkaerőigényük további kielégítése céljából a Földközi-tenger menti országokban toborzásba kezdtek. A rotációs jellegűnek gondolt munkaerő „importálásához” Németország csak később csatlakozott, mert a keleti fal megépüléséig lehetősége volt az ország keleti részéről jövő munkavállalókkal biztosítani az igényét. Az 1970-es évek két olajválságát követő gazdasági recesszió miatt a saját állampolgárok foglalkoztatása csökkenni kezdett, és gyorsan nőtt a munkanélküliség. A munkaerőhelyzet megváltozása, a nemzeti munkaerőpiacok védelme vezetett oda, hogy az Európai Közösség országai leállították a munkaerő-bevándorlást. A munkavállalók befogadását korlátozó intézkedésekre a vendégmunkások letelepedéssel válaszoltak, valamint magukhoz vették az otthon maradt családtagjaikat is, így a vendégmunkások bevándorlókká váltak. (Cseresnyés 2005) A hidegháború időszakában a politikai üldözöttek alkották a migránsok legnagyobb csoportját (magyarok, csehek, szlovákok, lengyelek, keletnémetek).

Az 1980-as évek elején a munkaerő-vándorlás alacsony szintű volt, a menedéket kérők nagy hulláma még nem érkezett el, az engedély nélküli vándorlás pedig szinte említésre sem volt méltó. Az **1980-as évek közepétől** azonban megváltozott a vándorlás iránya, felerősödtek a **kelet-nyugat irányú migrációs áramlások**. Európa az 1990-es évek elején új és addig ismeretlen helyzettel találta szemben magát. A Szovjetunióban zajló válságok miatt az utódállamok, illetve a Balkán bizonyos részei elvándorlási körzetekké váltak. Európa kettéosztottságának a megszűnése, a határok megnyitása tette lehetővé a migrációs irány megváltozását. A kelet-nyugati népességmozgások szereplői elsősorban azok az etnikai kisebbségek voltak, amelyeket az anyaországuk támogatott – például Németország, Görögország, Törökország – és nemcsak törvényes úton települhetnek vissza,

hanem a befogadó országok állami beilleszkedési segéllyel is támogatták a beáramlókat. A Kelet-Közép-Európából Nyugat-Európába vándorlók a szétszakadt családok újraegyesítése vagy a jobb gazdasági és megszilárdult politikai élet reményében indultak útnak. Ez alatt, a korábbi dél-északi irányú vándorlás kissé háttérbe szorult, pedig a dél-európai országokban ennek a vándorlásnak volt kiemelkedő szerepe. (Cseresznyés 2005) Az 1970-es évek olajválságai miatt kialakult munkaerőhelyzet megváltozása, a nemzeti munkaerőpiacok védelme vezetett oda, hogy Spanyolország és Portugália EGK taggá válásakor, 1986-ban még kvótát vezettek be, több éves türelmi időt szabva az új belépők európai munkavállalásához. A várakozással ellentétben a spanyolok és a portugálok inkább hazatértek az otthon is megszilárdult politikai demokrácia, a Közösséghez csatlakozást követő gazdasági fellendülés, az életszínvonalak javulása miatt. Az 1990-es évek elejére közel 37.000, addig külföldön dolgozó portugál tért vissza hazájába, akiket a következő években további 69.000 fő követett. Spanyolországban is hasonló folyamat játszódott le: az 1990-es években 117 ezer fő tért haza külföldről. (Huzdik 2006)

A volt Jugoszláviában lezajlott háborúk olyan hirtelen és tömeges kényszervándorlásokat indítottak el, amelyekre a II. világháború óta nem volt példa. 4,24 millióra becsülik az ennek következtében 1993. december végéig lezajlott mozgásokat, ezen belül 819.000 volt a menekült, 1,6 millió a belföldi áttelepített és 1,79 millió a segítségben részesült háborús áldozat. A nagyarányú népességmozgás hátterében az is közrejátszott, hogy új menekültügyi rendszert hoztak létre, és átmeneti oltalomban részesültek a volt Jugoszláviából érkező kényszermigránsok. Koszovóban 1999-ben további zavargások voltak, ekkor több mint egymillió ember kényszerült elhagyni otthonát. A volt Szovjetunióban szintén nagyarányú kényszer migráció volt, ezek száma mintegy 2,25 millióra volt tehető, és szinte valamennyi a korábbi határokon belül zajlott le. (IOM 1999). Az **1990-es évek végére** új gazdasági migrációs hullám alakult ki Kelet- és Nyugat-Európa között. Ezt az időszakot az **állandó jellegű mozgások mellett a rövid ideig tartó vándorlások** is jellemezték, amelyek leírására új szavak születtek: munkaturizmus, ingázó vándorlás, piacozás, tranzit migráció, befejezetlen migráció. (Okólski 1998)

Az 1990-es évek közepét és végét Közép- és Kelet-Európa egyre erősödő beépülése jellemezte az európai migrációs rendszerbe. A politika figyelme egyre inkább a migráció irányítása felé fordult. Az 1990-es évek közepére Európa lényegében a migráció megváltozott rendjéhez igazodott. (Salt 2002)

Az 1990-es évek és a 2000-es évek eleje között a bevándorlás a dél-európai országokba, főleg Olaszországba, Portugáliába és Spanyolországba éppúgy, mint Ausztriába, Írországra és az Egyesült Királyságra jelentős növekedést mutatott. Ugyanezen időszak alatt viszont csökkent a Belgiumba, Németországba és Hollandiába érkező bevándorlók száma.

A 2000-es évek elején Európában mintegy 22,2 millió külföldi élt, ami a teljes népesség 2,6%-a volt, közülük körülbelül kétharmad millió lakott Kelet-Közép-Európa területén. Bár a külföldiek állományi létszámának növekedése folytatódik, a növekedés üteme csökken. Néhány országban a külföldi népesség száma is csökken. 2001-ben Nyugat-Európa összesített vándorlási nyeresége körülbelül 950.000 volt, Kelet-Közép-Európáé pedig 60.000 volt, míg a bevándorlók összesített száma, Kelet-Közép-Európát is beleszámítva, 2,25 millió főt tett ki.

Az állományi létszámban bekövetkezett változásokat nézve jelentősnek tűnik a honosítás mértéke. Becslések szerint az 1985-1997 közötti időszak alatt 3,7 millió ember nyerte el az Európai Gazdasági Térség valamely tagországának állampolgárságát. A trend felfelé ívelt, s az 1980-as évekbeli éves 200.000 körüli értékről az 1990-es évek végére csaknem a kétszeresére nőtt. Ezek a számok azt jelzik, hogy az Európai Gazdasági Térség bevándorlóinak összes száma valójában lényegesen meghaladja a nyilvántartás szerinti 20 millió körüli külföldi népességet.

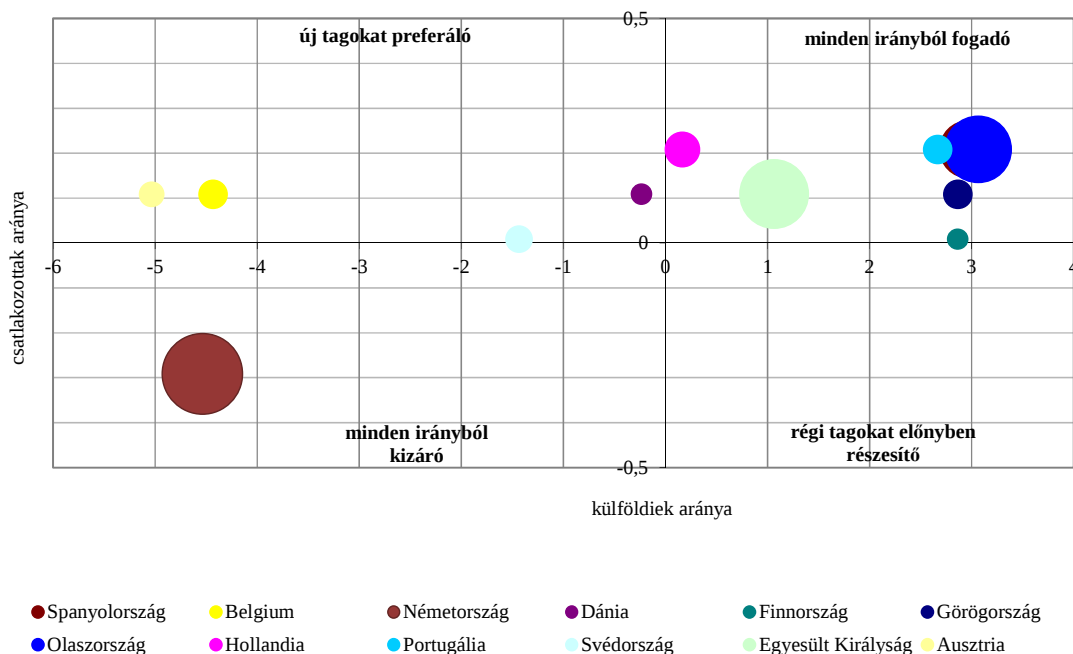
A külföldi munkaerő állománya 2000/2001-ben 9,07 millió körül járt Nyugat-Európában, ami negyedmillióval több, mint 1995-ben, de a növekedés főképp a dél-európai országok legalizálási gyakorlatának következménye. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, akkor a nyilvántartott külföldi munkaerő állománya alig változott. A változás országonként – nagyjából a gazdasági ciklustól függően – különböző.

Az Európában menedékjogot kérők száma 2002-ben 335.000 volt, ami körülbelül 50.000-rel kevesebb, mint 2000-ben, és a felét sem éri el az 1992. évi 696.000-es csúcsnak. Az elmúlt években mind a számok, mind pedig a nyomás tekintetében nagy volt a különbség az egyes országok között, így nem lehet az egész kontinensre érvényes trendről beszélni.

A 2002-es év kiemelkedő politikai fejleménye volt, hogy az Európa Tanács elfogadta az Európai Unió keleti bővítésének a menetrendjét.

Fassmann és Münz (2002) tanulmánya szerint a keleti bővítést követően negyed, illetve harmad millió ember költözne évente keletről nyugatra különböző időtartamra, attól függően, hogy a származási ország gazdasági átalakulása milyen gyorsan megy végbe, valamint milyen sikerrel. Ezek a becslések az akkori tagjelölt kelet-közép-európai lakosság 3%-át jelentették, és valószínűsítették, hogy ez a szám csökkenni fog demográfiai okokra hivatkozva.

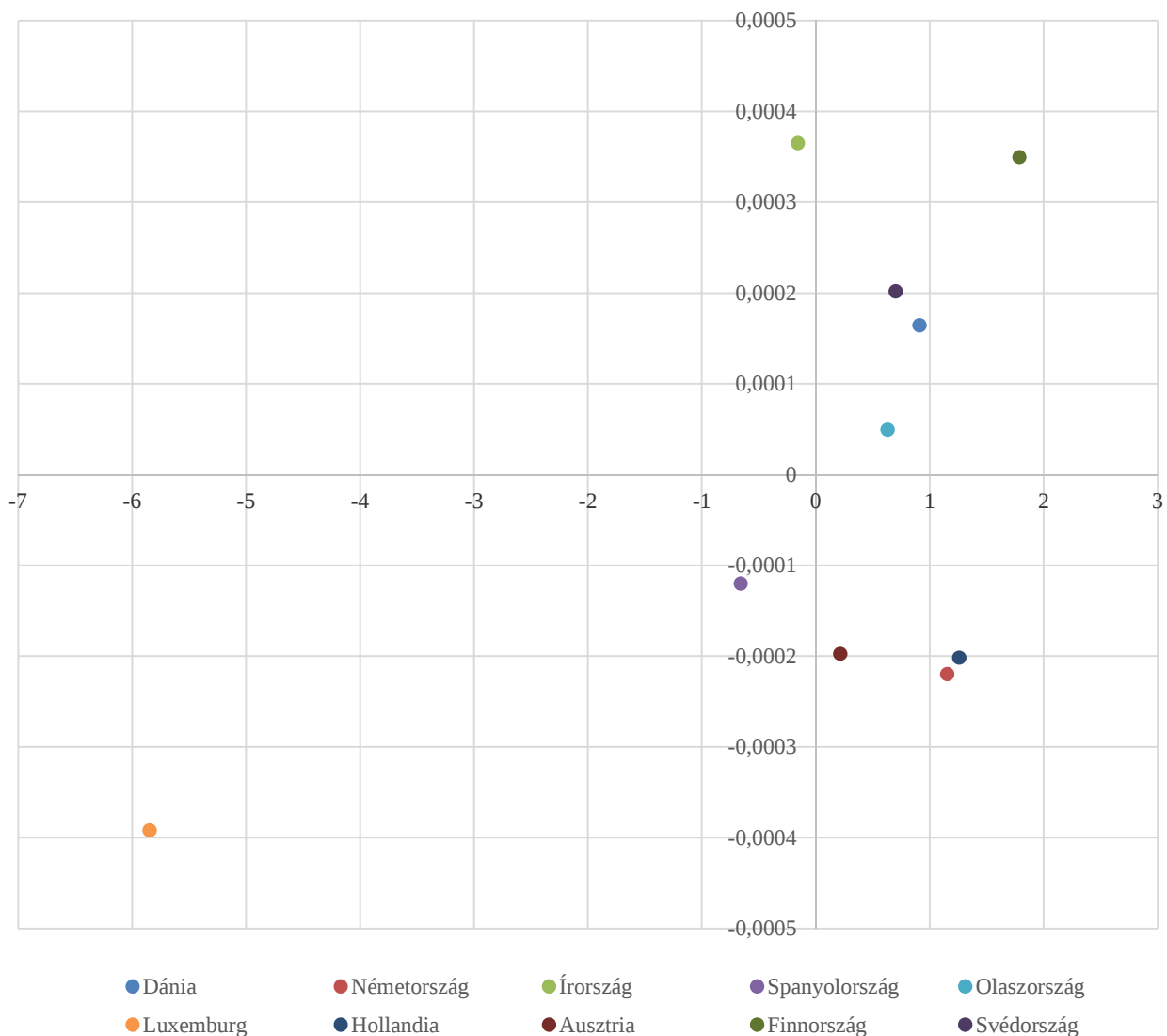
A csatlakozást megelőzően a fennálló kétoldalú egyezmények és az egyénileg megszerezhető munkavállalási engedélyek alapján mintegy 300 ezer közép-európai vándormunkás dolgozott az Unióban (ez az uniós munkaerő-állomány 0,2%-a, az összes migráns munkaerő-állománynak pedig 6%-a), közülük mintegy 20 ezer volt a magyar munkavállaló. A 2004-ben csatlakozott országok munkavállalóinak aránya Ausztriában volt a legmagasabb. A teljes munkaerő-állomány 1,2%-át itt foglalkoztatták, szám szerint viszont Németországban éltek a legtöbb. A 23. ábra 2001-es adatok alapján mutatja az EU-15 tagállamának munkaerőpiacán dolgozó migráns munkavállalók számát az egyes országok munkaerő-piacán, ahol a piac nagyságát a körök nagysága szemlélteti. A külföldi bevándorlók arányát tekintve a teljes népességen belül, az EU-15 tagállamának megoszlását 4 kategória szerinti szemléltethető attól függően, hogy nyitott és minden irányból fogadó; minden irányból érkező migránst kizár; nem korlátozza a 2004-es csatlakozó országokat; vagy csak a korábbi tagokat részesíti előnyben. (16. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés Eurostat adatok alapján
16. ábra: Külföldi állampolgárok az Európai Unióban, 2001

Az ábrából is leolvasható, hogy a magyarokkal együtt a közép-kelet-európai államok aránya igen szerénynek volt mondható a csatlakozás előtt, és különösen elhanyagolható az európai foglalkoztatásra gyakorolt hatás tekintetében. Ugyanez jellemző, ha a „fordított” statisztikákat nézzük, a közép-kelet-európai országok munkaerőpiacán jelentéktelen az uniós szerepvállalás. Tehát nem bizonyultak helytállónak a német és osztrák tanulmányok megállapításai.

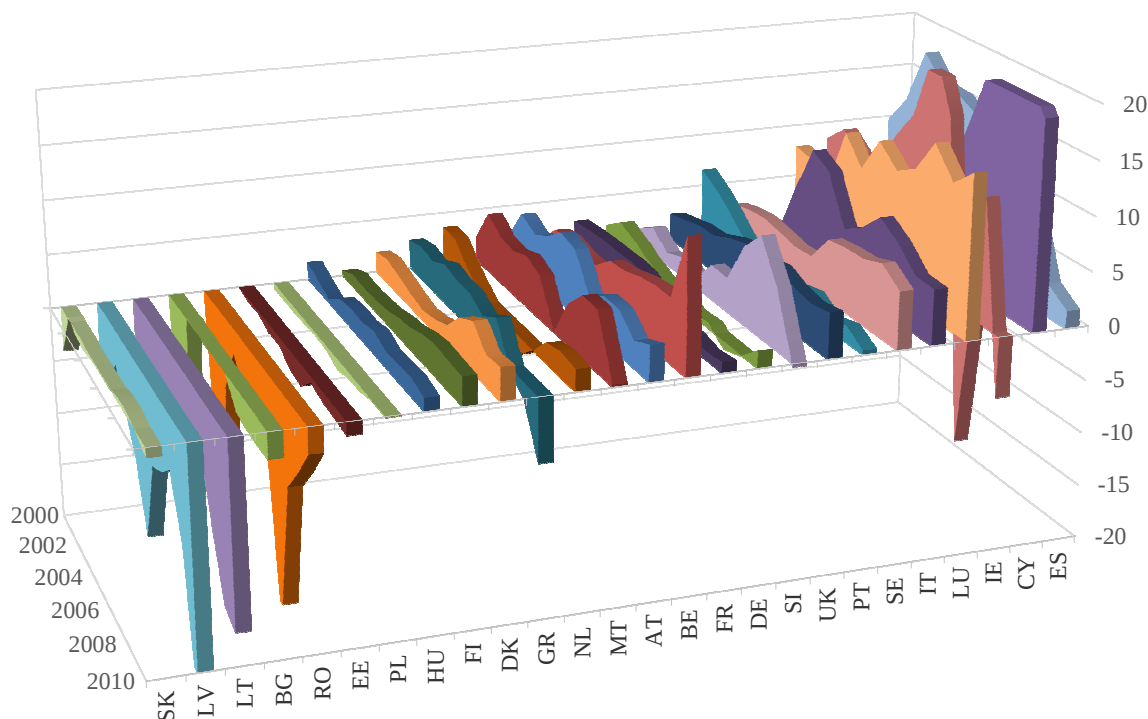
Továbbá a felmérés évében, 2008-ban megvizsgálva a külföldi népesség arányát a munkaerő-állományhoz viszonyítva, és azon belül is a 2004-ben, illetve 2007-ben csatlakozott országok esetében, akkor látható, hogy Németország és Ausztria preferálja az EU-10 és EU-2 országokból érkező munkavállalókat. Finnország esetében kisebb elmozdulás következett be, hiszen előnyben részesíti a többi tagország munkavállalója mellett az utolsó hullámokban csatlakozók munkaerejét is. Jellemzően azok az országok, akik a derogáció eszközét nem vagy kisebb mértékben alkalmazták, minden irányból fogadó országnak számítanak. (17. ábra)

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján

17. ábra: Külföldi állampolgárok az Európai Unióban, 2008 (a felmérés évében)

A nemzetközi migráció kiemelkedő szerepet játszik a legtöbb uniós tagállam népességének méretében és struktúrájában. Az EU tagállamok népességnövekedése főleg a nettó migrációnak köszönhető. Ha megnézzük 2000 és 2010 között a nettó migrációs ráta alakulását az Unió tagországaiban, akkor látható, hogy közel 2-3% körüli migrációs nyereséggel kell számolni. 2004 és 2008 között például az Unió népessége átlagosan 1,7 millió fővel nőtt, kizárólag azért, mert a beáramlások meghaladták a kiáramlások arányát. (18. ábra)

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján

18. ábra: A nettó migrációs ráta alakulása az Európai Unióban, 2000-2010

A kelet-közép-európai országok társadalmi-gazdasági helyzete jól jellemezhető a migrációs tendenciával. A szocialista rendszer összeomlása után a népesség tömeges kivándorlását lehetett tapasztalni néhány országban. Ez és a természetes népesség szaporulat negatív rátája is hozzájárult ezen országok esetében a népesség elvándorlásához. Ezt igazolja a 24. ábra is. Főleg a Balti államokban jelentett ez komoly problémát, ahol az orosz népesség egy része visszatért a hazájába. Más nemzeteknél is hasonló folyamatok játszódtak le, annak ellenére, hogy ezekben az országokban kevésbé szigorúbb szabályok érvényesültek (Lengyelország, Szlovénia és Cseh Köztársaság). A szocializmus összeomlása vándorlási hullámot indított el Kelet-Közép-Európából Nyugat-Európába a jobb gazdasági és megszilárdult politikai élet reményében. 1998-tól több mint 550 ezer kelet-közép-európai vándorolt legálisan Nyugatra és ennél vélhetően nagyobb arányban illegálisan. Ezen bevándorlók többsége az 1990-es évek elején hagyta el szülőföldjét. Jelenleg a tíz csatlakozott ország többségében a migrációs ráta nettóba fordult. Ez alól csak Litvánia, Lettország és Lengyelország a kivételek. Az első két ország esetében mérsékelt kivándorlás jellemző, ami sokkal lassabb ütemű, mint az 1990-es évek elején volt. Lengyelország esetében azonban az állampolgárok kivándorlása kisebb arányú az egész periódus alatt, ám abszolút értékben jelentős számot tettek ki.

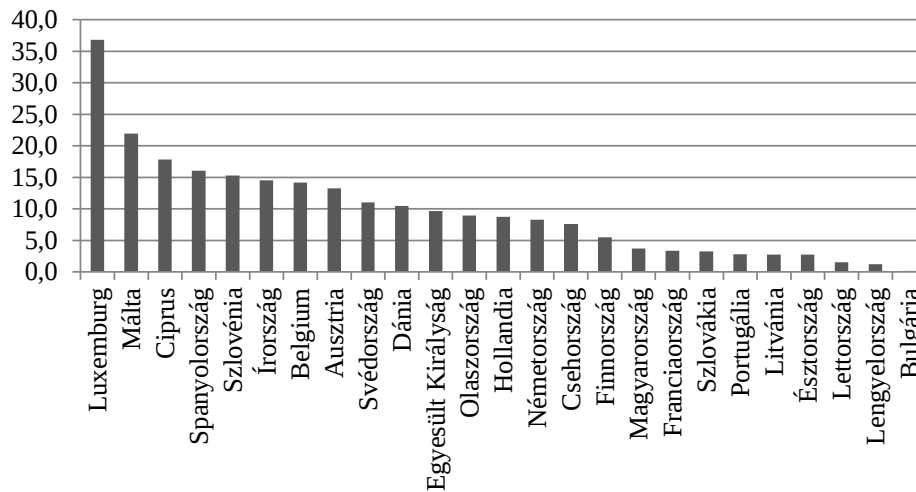
Az 1990-es évek és a 2000-es évek eleje között a bevándorlás a dél-európai országokba – főleg Olaszországba, Portugáliába és Spanyolországba éppúgy, mint Ausztriába, Írországba és az Egyesült Királyságba jelentős növekedést mutatott. Ugyanezen időszak alatt viszont csökkent a Belgiumba, Németországba és Hollandiába érkező bevándorlók száma. Az 1990-es évek elején még volt olyan ország, mint például Szlovákia vagy Szlovénia, ahol a kivándorlók aránya meghaladta a bevándorlókét, de ez az utóbbi évtizedben megváltozott, és befogadó országgá vált. Néhány országban, mint például Csehországban, Olaszországban, Görögországban, Szlovéniában vagy Szlovákiában csak a bevándorlók miatt növekedett a népesség a 2005-ös évben. De ennek ellenkezőjére is van példa, mint Németország és Magyarország esetében, ahol a népességcsökkenés nagyobb lett volna 2005-ben, ha nem veszik be a számításokba a pozitív migrációs egyenleget.

2005-ben az EU-25-ök esetében az 1000 lakosra jutó teljes nettó migrációs ráta +3,6 volt, ami 1,8 millió fő nettó nyereséget jelentett a nemzetközi migrációból. Ez a szám az európai népességyarapodás közel 85%-át tette ki 2005-ben. A népesség méretére vonatkozóan Ciprus görög része zárt a legnagyobb pozitív migrációs egyenleggel, amelyet Spanyolország, Írország, Ausztria, Olaszország, Málta, Svájc, Norvégia és Portugália követett. Ezzel ellentétben, a negatív migrációs egyenleg rangsorát Litvánia, Hollandia, Lettország, Lengyelország, Észtország, Románia és Bulgária vezeti.

2006-os adatok alapján az EU-10 tagországa közül elsősorban lengyel, litván, észt és szlovák nemzetiségű munkavállalók dolgoztak a legnagyobb arányban az Unió 15 tagállamában, és ezek közül kiemelkedően Írországban, Egyesült Királyságban és Finnországban. Elsősorban a fiatalabb, 18 és 35 év közötti korosztályt foglalkoztatták, akik közép-, illetve felsőfokú végzettséggel rendelkeztek, de hajlandóak voltak a képesítésüktől eltérő munkát is vállalni.

2008-ban bár csökkent az EU-ba irányuló migráció és nőtt a kivándorlás, mégis pozitív nettó migrációt eredményezett, ami a teljes népességnövekedés 71%-át adta. Néhány uniós országban a bevándorlás nemcsak népességnövekedést okozott, hanem hozzájárult a népesség fiatalosodásához. Az ideiglenes be- és kivándorlások adatait megvizsgálva, a 2008-ban megkezdett bevándorlás csökkenése 2009-ben is folytatódott. 2008-ban Spanyolországba érkezett a legtöbb bevándorló (726 ezer fő), őt követte Németország, az Egyesült Királyság és Olaszország, ahová országonként több mint félmillió migráns érkezett. Ez a négy ország az EU-ba bevándorlók több mint kétharmadának volt a célországa (67%). A legtöbb Németországot hagyták el 2008-ban (738 ezer fő), ami negatív nettó migrációt eredményezett. A németeket a britek (427 ezer fő) és a spanyolok (266 ezer fő) követték. A kivándorlás még Románia és Lengyelország esetében jelentett komoly problémát, hiszen ezekben a tagállamokban, továbbá Bulgáriában és a három balti államban is, a kivándorlások száma jóval meghaladta a bevándorlásokét. Az állandó népesség méretét illetően Luxemburgban volt a legnagyobb a bevándorlók aránya (36,3 bevándorló/1000 fő), őt követte Málta (21,9) és Ciprus (17,8). Az uniós átlagot (7,6 bevándorló/1000 fő) még az Európai Gazdasági Térség országai is meghaladták. Luxemburgban nemcsak a bevándorlók száma volt a legmagasabb, hanem a kivándorlók száma ezer főre vetítve is, amely 2008-ban 20,6 volt, annak ellenére, hogy az EU egyik legkisebb országa. Egész Európát tekintve fajlagosan a legtöbb Izlandot hagyták el, ezer lakosra vetítve 29 fő vándorolt ki. (19. ábra)

A bevándorlók csoportját nemcsak a külföldiek alkotják, hanem az Unió saját állampolgárai is, akik vagy visszatért migránsok, vagy pedig külföldön született, először hazatérő állampolgárok. 2008-ban 600 ezer fő (15%) uniós állampolgárságú migráns vándorolt az Unió területén. Ez a 15%-os érték egy kissé túlbecsült, mert tartalmazza azokat a gyerekeket is, akik külföldön születtek ugyan, de uniós állampolgárságot kaptak függetlenül attól, hogy állandó lakói-e vagy sem az anyaországnak. Annak ellenére, hogy nem állandó lakosok, nem szerepelhetnek a migrációs statisztikában, de néhány ország beleszámolja őket.

Megjegyzés: Görögország és Románia esetében nem álltak rendelkezésre adatok.

Forrás: saját számítás és szerkesztés az Eurostat adatai alapján

19. ábra: Bevándorlók száma/1000 fő, EU-27, 2008 (a felmérés évében)

Érdemes megvizsgálni, hogyan alakul a bevándorlók számának alakulása figyelembe véve a célország teljes népességét is, mert eltérő eredmények születnek. (18. táblázat)

18. táblázat: Az Európai Unióba érkező bevándorlók megoszlása, 2008 (a felmérés évében)

Bevándorlók száma (ezer fő)	Bevándorlók száma/1000 lakos		
	5 alatt	5–15	15 felett
–49	Magyarország Szlovákia Portugália Litvánia Észtország Lettország Lengyelország Bulgária		Luxemburg Málta Ciprus Szlovénia
50 – 149		Írország Ausztria Svédország Dánia Hollandia Csehország Finnország	
150 –	Franciaország	Belgium Egyesült Királyság Olaszország Németország	Spanyolország

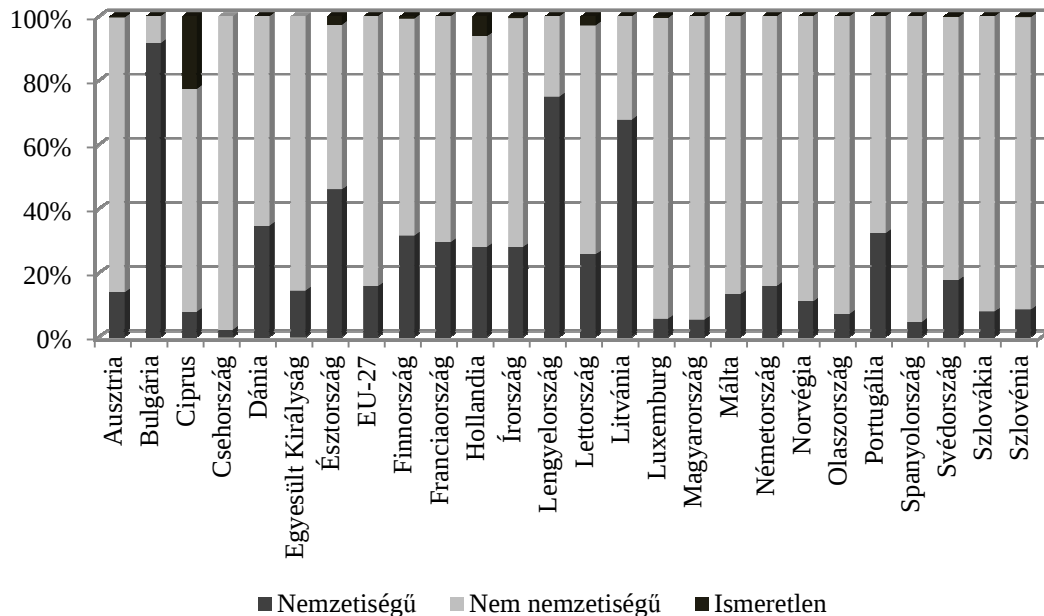
Megjegyzés: Görögország és Románia esetében nem álltak rendelkezésre adatok.

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján

Míg az ezer lakosra vetített bevándorlók száma Luxemburgban volt a legmagasabb, addig látható, hogy a bevándorlók száma és a népességhez viszonyított aránya alapján Spanyolország emelhető ki az uniós migrációs rendszerben. Luxemburg, Málta és Ciprus esetében magasabb az arány, de számát tekintve alacsonyabb a bevándorlók száma, ami a kis népességszámmal magyarázható. A 2004 óta csatlakozott országok többségében a bevándorlók száma és a népességhez viszonyított

aránya is igen alacsony. Az arányszámok vonatkozásában csak Ciprus, Málta, Szlovénia és Csehország bevándorlása hasonló a régi tagállamokéhoz.

A következő ábrán látható, hogy 2008-ban Lengyelország (75%), Litvánia (68%) és Észtország (48%) állampolgárai igen magas arányt képviseltek a bevándorlók között. Ezzel szemben Csehország, Spanyolország és Magyarország esetében 10% alatt maradt a bevándorlók között az állampolgáraik megoszlása. (20. ábra)

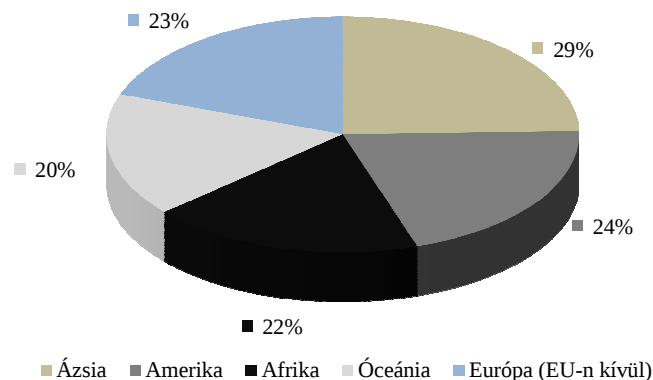

Megjegyzés: Belgium, Görögország és Románia esetében nem álltak rendelkezésre adatok.

Forrás: saját számítás és szerkesztés az Eurostat adatai alapján

20. ábra: A bevándorlók megoszlása nemzetiség szerint, EU-27, 2008 (a felmérés évében)

A bevándorlók 85%-a nem nemzetiségű migráns volt, amelynek 57%-a az Európai Unión kívülről érkezett az EU-ba. A nem uniós állampolgárságú bevándorlókat kontinens szerinti csoportosítás alapján vizsgálva megállapítható, hogy mindegyik kontinens aránya közel azonos, Óceánia kivételével. Az Unión kívülről a legnagyobb arányban Ázsiából és Amerikából érkeztek. Az Unión kívüli bevándorlók a kibocsátó ország fejlettsége, azaz az emberi fejlettségi index (Human Development Index, HDI) alapján osztályokba is besorolhatók. Eszerint az indikátor alapján az EU-ba érkező vándorlók közel fele (44%) közepes fejlettségű, illetve kevésbé magasan fejlett országból vándorolt be és csak 6%-a alacsony fejlettségű országból. (21. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés az Eurostat adatai alapján

21. ábra: A bevándorlók megoszlása kontinens szerint, 2008 (a felmérés évében)

A 3,8 milliós bevándorlóból közel 2 millió fő volt uniós állampolgár 2008-ban. Ennek közel 50%-át román, lengyel és német migránsok alkották (ha a saját állampolgáraikat is beleszámoljuk). A románok fő célállomása Olaszország és Spanyolország volt. Az olaszok a román bevándorlók 46%-át, míg a spanyolok a 19%-át fogadták. A lengyel migránsok 45%-a Németországot választotta. A német, brit, francia, holland és spanyol állampolgárok több mint fele visszatért saját szülőföldjére. A további 1,8 millió migráns az Unión kívülről érkezett. A legnagyobb migráns csoportot a marokkóiak alkották, de őket – közel 100 ezer fővel – a kínai, indiai, albán és ukrán állampolgárok követték. A marokkóiak 60%-a Spanyolországot, 24%-a Olaszországot választotta célszállásként. 2008-ban a legtöbb kínai Spanyolországba vándorolt (27.000 fő), míg az Egyesült Királyság az indiaiak kedvelt célállomása volt. (19. táblázat)

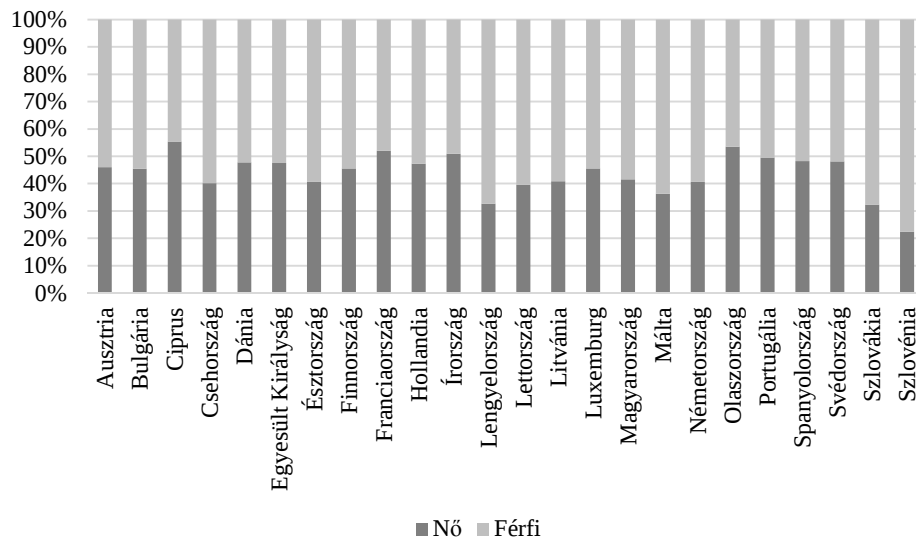
19. táblázat: Az EU-ba érkező bevándorlók száma állampolgárság szerint, 2008

Európai Unió állampolgárok		Nem európai uniós állampolgárok	
Állampolgárság szerinti ország	Ezer fő	Állampolgárság szerinti ország	Ezer fő
Románia	min. 384	Marokkó	157
Lengyelország	302	Kína	97
Németország	196	India	93
Egyesült Királyság	146	Albánia	81
Franciaország	126	Ukrajna	80
Olaszország	105	Brazília	62
Bulgária	92	Egyesült Államok	61
Hollandia	81	Törökország	51
Spanyolország	61	Oroszország	50
Belgium	48	Columbia	49

Forrás: Eurostat

Azonban ha az Európai Unióban tartózkodó külföldi állampolgárok számát vizsgálom, akkor sokkal nagyobb a számuk. Mind a tartózkodók, mind a bevándorlók esetében megállapítható, hogy nagy különbségek vannak a tagállamok között abban a tekintetben, hogy melyik földrész országaiból tartózkodnak ott. A legtöbb tagállam esetében az európai kontinensről érkeznek a migránsok. Lettországon és Szlovéniában alig jellemző az európai kontinensen kívülről érkező állampolgár. Spanyolország, Belgium, Portugália és Svédország emelhető ki, ahol nagy arányban kontinensen kívüli külföldi állampolgárok száma a legmagasabb.

2008-ban az uniós migrációs áramlásokat vizsgálva, megállapítható, hogy a férfiak és nők megoszlása közel azonos volt. A bevándorlók közel 48%-a nő volt ebben az időszakban. Olyan országokban, mint Ciprus, Olaszország, Spanyolország, Franciaország és Írország, a női bevándorlók túlsúlya volt jellemző. Ciprus esetében a filipino, sri lankai és vietnámi női bevándorlók kerültek többségbe. Spanyolországban és Olaszországban viszont a román (Olaszország esetében) és marokkói (Spanyolországba) állampolgárságú nők érkeztek. (22. ábra)

Megjegyzés: Belgium, Görögország és Románia esetében nem álltak rendelkezésre adatok.

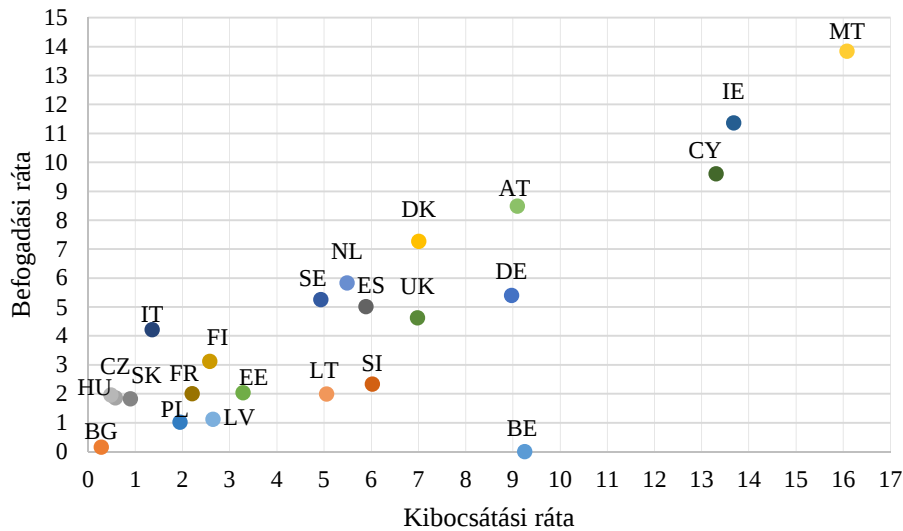
Forrás: saját számítás és szerkesztés az Eurostat adatai alapján

22. ábra: A bevándorlók megoszlása nemek szerint, EU-27, 2008 (a felmérés évében)

A migrációs adatokat vizsgálva az állapítható meg, hogy 2008-ban a bevándorlók átlag életkora fiatalabb volt, mint a célország átlagos kora. 2009. január 1-én az EU 27 tagállamának átlagéletkora 40,6 év volt, míg a bevándorlóké 28,4 év a 2008-as adatok alapján. Ha a bevándorlók korösszetételét nemzetiségük alapján vizsgáljuk, akkor észrevehető különbségek vannak a kategóriák között. A nem uniós állampolgárok bevándorlói a legfiatalabbak 27,5 átlagéletkorral, őket 29,3 évvel az uniós állampolgárok követik, míg a saját nemzetiségű bevándorlók a legöregebbek, 30,2 átlagos évvel. A bevándorlók 84%-a munkaképes korú, azaz a 15-64 éves népességbe tartozik.

A befogadási és kibocsátási ráta⁴ alapján vizsgálva a tagállamok részvételét az EU-n belüli migrációban, az állapítható meg, hogy az Európai Unió országai közötti vándorlás jelentős, így a tagországokból érkező bevándorlók aránya is magas, ugyanakkor az országok közötti különbségek figyelemre méltók. A kibocsátó országokba csekély számban érkeznek uniós bevándorlók, így ezeknek a népességhez viszonyított aránya is alacsony, vagyis más uniós állampolgárok számára kevésbé jelentenek célországot. A kibocsátó országok közé tartozik a 2004-ben csatlakozott országok jelentős része, például Lengyelország, Észtország, Lettország, vagy a 2007-ben csatlakozott Bulgária. A befogadó országok a többi tagország állampolgárai számára vonzó célországnak számítanak, ahol az uniós bevándorlók száma a népességhez viszonyítva is jelentős. Közülük ki kell emelni Luxemburgot, ahol az uniós bevándorlók ezer lakosra vetített aránya a legmagasabb (31 ezrelék). A befogadó országok között kiemelkedik még Írország, valamint a kis népességszámú Ciprus és Málta, amelyek vonzó célországot jelentenek az uniós állampolgárok számára. (23. ábra)

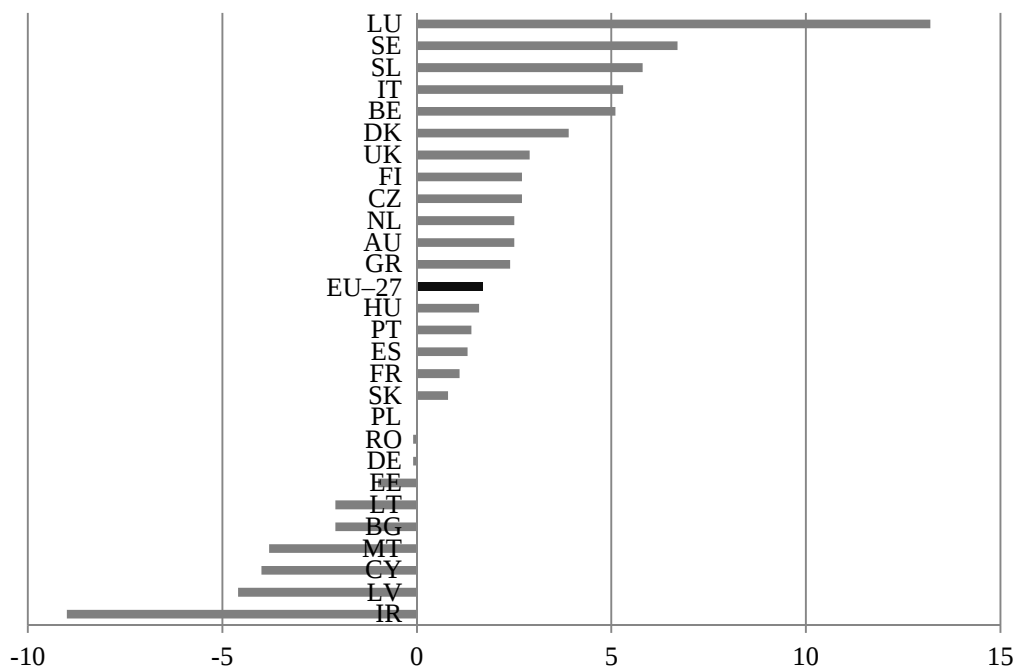
⁴ **Befogadási ráta:** Az EU-állampolgárságú bevándorlók aránya a befogadó ország teljes népességéhez viszonyítva.
Kibocsátási ráta: Adott ország állampolgárainak más tagországokba vándorlása az adott ország teljes népességéhez viszonyítva.

Forrás: saját számítás és szerkesztés az Eurostat adatai alapján

23. ábra: Az Európai Unió tagországok részvétele az EU-n belüli migrációban, 2008 (a felmérés évében)

Az 1000 főre jutó nettó migrációs ráta a 2008-as 2,9-es értékről 2009-ben 1,7-re csökkent. Az EU népességnövekedésének 60 százaléka migrációs eredetű volt. A legnagyobb nettó beáramlás Luxemburgban (+13,2%), Svédországban (+6,7%), Szlovéniában (+5,8%), Olaszországban (+5,3%) és Belgiumban (+5,1%) volt, a legmagasabb nettó kiáramlást Írországban (-9%) és Litvániában (-4,6%) tapasztalták. Ciprus és Málta korábbi pozitív nettó migrációs nyeresége 2009-re negatívba fordult, annak ellenére, hogy a természetes népességnövekedési lista 2. helyén szerepelt Ciprus (5,5%) Írország után (10,2%). A természetes növekedésben a legnagyobb visszaesést Bulgária és Lettország (-3,6%), valamint Magyarország (-3,4%) és Németország (-2,3%) produkálta és csak Magyarország tudta kompenzálni a veszteségét a migrációból. (24. ábra)

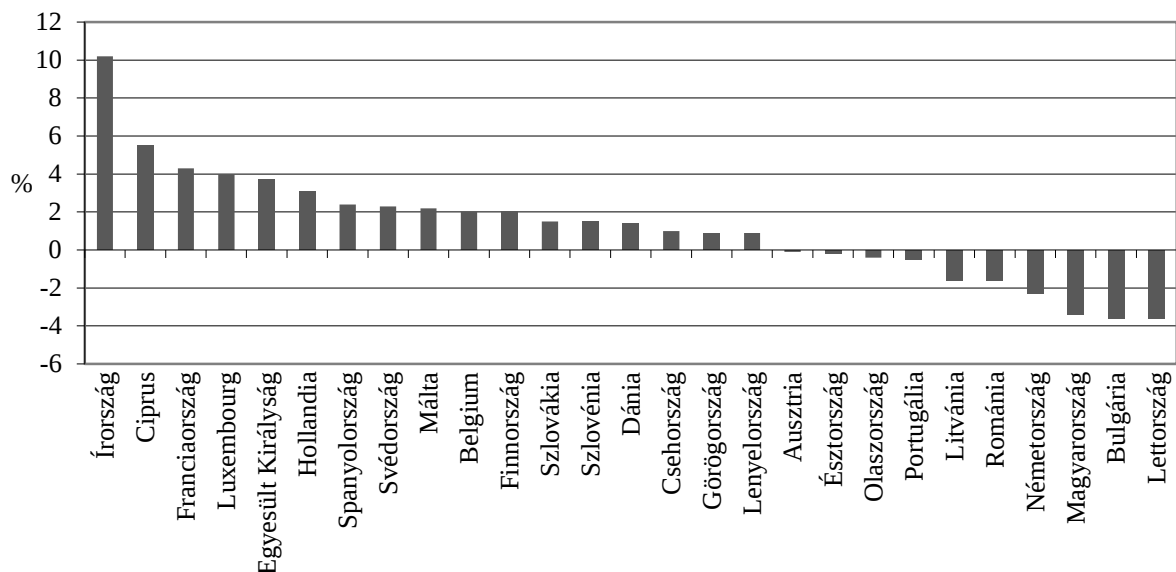

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

24. ábra: A nettó migrációs ráta az EU-ban, 2009

Az Európai Unió viszonylatában, de Magyarország vonatkozásában is, különösen fontos a migrációt, mint a társadalom szerkezetére, összetételére hatással levő jelenséget mind demográfiai, mind gazdasági szempontból vizsgálni. A mai nyugati társadalmakra jellemző „előregedő” társadalmi korszerkezet óriási problémákat fog jelenteni néhány évtizeden belül, amennyiben a jelenlegi tendenciák nem változnak. Ebben természetesen elsősorban az egyes országok népesedési, illetve családtervezési politikái játszanak szerepet, ugyanakkor nem elhanyagolható a migrációs politikák jelentősége sem.

A 20. század második felében óriási globális változások mentek végbe a világban, mint például a népességrebbanás vagy az információrobbanás. Kutatások kimutatták, hogy szoros összefüggés van a gazdasági fejlődés és a népesedés között. Például a kapitalizmus idején a centrum országokban megvalósult technikai forradalom gyors gazdasági fejlődést indított el, amelynek hatására megváltozott a társadalmi, szociális szerkezet, ezzel intenzív népességnövekedést indukálva. Hasonló helyzet játszódott le a centrum országoktól távol eső európai országokban is, azzal a különbséggel, hogy a népességrebbanás rövidebb idő alatt játszódott le. Ezt a folyamatot nevezik a demográfia első átmenetének. A világ népessége a századfordulóra meghaladta a 7 milliárd főt, ami az előrejelzések szerint 2050-ig tovább fog növekedni, és elérheti a 10 milliárd főt is, viszont a 21. század közepétől csökkenés várható, ami magában foglalja, hogy a 21. század végére a népesség előregszik. Ma már egész Európában stagnál vagy csökken a népesség, amelyet a 25. ábra is jól szemléltet. Fontosnak tartottam, hogy a felmérés évét követő évben, 2009-ben vizsgáljam a népesség és a migráció kapcsolatát, hiszen ezen lehet látni, hogy a primer kutatásban megkérdezett vélt migrációs potenciál hogyan épült be a valós társadalmi folyamatokba.

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján

25. ábra: Az EU-27 tagállamának természetes népességváltozása, 2009 (%)

Tehát az Unió országai Notestein (1945) demográfiai átmenet elmélete szerint a posztindusztriális korszakban vannak, amikor is alacsony szinten stabilizálódnak a születési és halálozási ráták, amelyek stagnáló tendenciákhoz, illetve népességcsökkenéshez vezetnek.

Az ENSZ előrejelzései szerint Európa pozícióvesztés előtt áll. A trendek azt vetítik előre, hogy a jövőbeli csatlakozások ellenére az Európai Unió népessége a 2000-es 483 millió főről 2050-re 455 millióra fog csökkeni, annak ellenére, hogy 2010. január 1-én 500 millióan laktak az EU 27 tagállamában. Az Európai Unió népességszámának csökkenése önmagában nem jelent problémát, viszont gondot jelent a népesség strukturális változása, hiszen a csökkenés együtt jár az átlagos életkor és a születéskor várható átlagos élettartam növekedésével, vagyis a társadalom előregedésével. Az öregedés viszont azt jelenti, hogy nő az eltartott népesség száma és aránya, ami

megköveteli a nyugdíjrendszer, a foglalkoztatáspolitikai, az oktatáspolitikai és az egészségügy reformját. A népesség öregedése okozta növekvő szociális terhek veszélyeztetik az EU gazdasági versenyképességét. Ez a gazdasági bizonytalanság, mint minden bizonytalansági tényező a gyermekvállalási kedv csökkenéséhez vezethet, a csökkenő születés pedig tovább fokozza a társadalom előregeredését. 2009-ben az EU-27 tagállamában 17,2% volt a 65 éves és idősebb népesség aránya, 2050-re 28,8%-ra becsülik. A demográfiai öregedés két időtávon okoz majd gondot az Unióban. Először a 2010-es, 2020-as években, amikor a „baby-boom” idején születettek mennek nyugdíjba, hirtelen megnövelve az időskorúak létszámát. Hosszabb távon, 2050 körül pedig az utóbbi két évtized alacsony születésszámai erősítik az előregeredési folyamatot. Mindemellett a belátható jövő egészére a halandóság javulását valószínűsítik, növekszenek az időskori élettartamok, ami különösen a járadéki rendszereket érinti kedvezőtlenül.

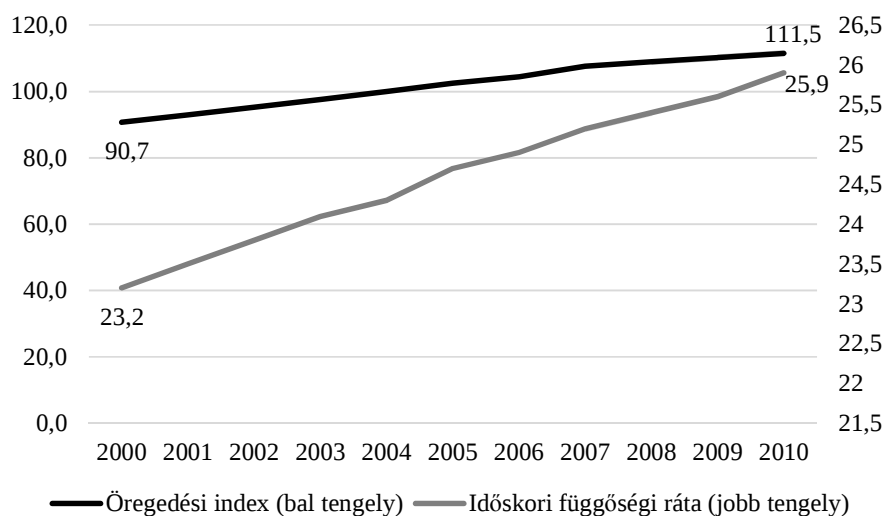
A népesség öregedésének mértékét az öregedési index fejezi ki, amellyel jól mérhető a folyamat. Az öregedési index mutatója az idősebb korosztályt (65 éves és idősebbeket) a 14 éves és fiatalabb gyermekek létszámának százalékában mutatja meg. Az index azt jelzi, hogy a népesség az öregedés folyamatának melyik fázisát éli. Az index két tényező változásától függ: az idős, valamint a fiatal korosztály alakulásától. Ennek alapján a következő öregedési-fiatalodási mátrix jól mutatja a népesség öregedésének variánsait. (20. táblázat)

20. táblázat: A népesség öregedési-fiatalodási mátrixa

IDŐSEK SZÁMA		FIATALOK SZÁMA		
	Változás	Nő	Állandó	Csökken
	Nő	Öregedés	Öregedés	ÖREGEDÉS
	Állandó		Öregedés	Öregedés
	Csökken	Fiatalodás	Fiatalodás	Öregedés

Forrás: Szónoky Ancsin (2004:680)

Az európai társadalomra a migrációs egyenleg változásait is figyelembe véve, mindegyik eset megtalálható, de közülük is a leggyakoribb, amikor öregszi a népesség: csökken a fiatalok száma és nő az idősebb korosztály aránya. A 26. ábra is jól szemlélteti ezt a megállapítást.

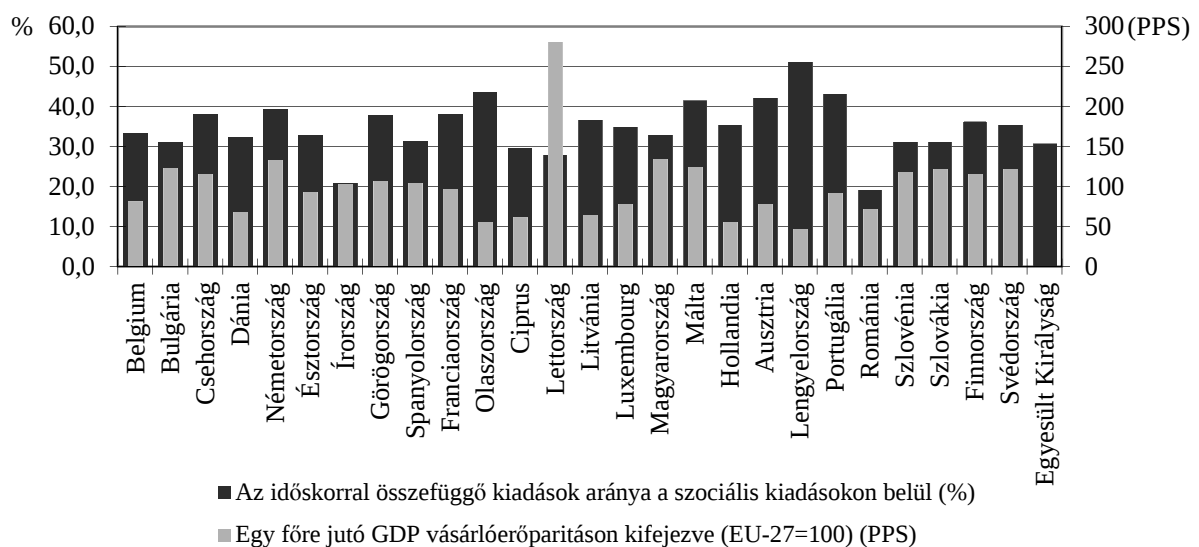

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján

26. ábra: Az időskori függőségi ráta és az öregedési index alakulása az EU-27 tagállamában, 2000-2010

Nemcsak a migráció szempontjából fontos vizsgálni a társadalom öregedését, hanem a szociális kiadások tekintetében is. A fejlett országokban, így Európában is az öregedés következtében többbe kerül majd az egészségügy, hiszen az idős korban jönnek a betegségek. A költségvetésből többet kell majd egészségügyre költeni, de kevesebbet kell viszont fordítani az oktatásra, mert kevesebb lesz a fiatal. A kormányok ezért fokozni fogják az egészségügy magánosítását. Az oktatási kiadások csökkenése bizonytalan, mert az Unió célkitűzései között az élethosszig való tanulás (life long learning) támogatása szerepel. Ugyanakkor a képzett munkaerő kiáramlása tovább súlyosbítja a gazdaság versenyképességének dimenzióit.

Az európai országokban a társadalmi kiadások legnagyobb csoportját az idős korosztállyal összefüggő kiadások, mint például a nyugdíj költségek alkotják. 2008-ban (a felmérés évében) az EU-27 tagállamában az öregséggel összefüggő szociális kiadások a teljes kiadások 39%-át tették ki. A 27. ábrán látható, hogy a ráfordítások aránya Lengyelországban és Olaszországban volt a legnagyobb, őket követte Portugália és Ausztria. Ez az arány Romániában és Írországon volt a legkisebb. A magyar kiadási arány kevéssel marad el az uniós átlagtól. A ráfordításokra fordított összeg abszolút nagyságát vizsgálva, sokkal nagyobb eltérések tapasztalhatók a tagállamok között. Luxemburgban és Dániában a legnagyobbak az öregséggel összefüggő kiadások, míg Romániában és Bulgáriában a legkisebbek (ami magyarázza ezen országok nagyobb arányát a migrációs folyamatokban).

Forrás: saját számítás és szerkesztés az Eurostat adatai alapján

27. ábra: Az időskorral összefüggő társadalmi kiadások, 2008 (a felmérés évében)

Schirmacher szerint „... soha nem találtak csontmaradványt a történelem előtti időkben, amelynek gazdája ötven évesnél idősebb lett volna. Amióta ember él a bolygónkon, a várható időtartam az eltelt idő 99,99 százalékában 30 év volt”. (Schirmacher 2007:27) Az öregedés a gazdasági, pénzügyi hatásokon túl súlyos társadalmi, szociológiai problémákhoz vezethet. A fiatalok számának csökkenése következtében kisebb lesz a munkaerőpiacra lépők száma. Ma még a munkanélküliség jelent óriási problémát Európában, de látszanak már a munkaerőhiány jelei. Rövidesen a munkaerő-szűkösség lesz a jellemző. Ha megvalósul a munkaerőhiány, akkor drágábbá válik a termelés és ez visszahathat a növekedésre. Ugyanis a megemelkedett költségeket nem lehet egyszerűen beépíteni az árakba és a fogyasztóra tovább hárítani, hiszen a globális verseny ezt nem teszi lehetővé (olcsó kínai áruk). Ez esetben pedig nem éri meg termelni, azaz visszaesik, de legalább is lelassul a gazdaság növekedése. Minderre megoldást jelenthet a migráció, hiszen a gazdaságot csak akkor lehet igazán hatékonyan működtetni, ha az optimális eloszlás érdekében **eltöröljük a munkaerő szabad áramlása előtt álló akadályokat**, amely következtében elmozdulás következik be a

kevésbé hatékony munkahelyekről a hatékonyabbak felé, mindaddig, amíg a határhatékonyság és a termelési tényező ára (tehát a munkabér) ki nem egyenlítődik.

A 21. táblázat összefoglalva bemutatja, hogy az uniós tagállamok népessége hogyan változott a természetes népességváltozás és a nettó migrációs változások figyelembevételével.

21. táblázat: Az EU tagállamainak népességváltozása, 2009

Demográfiai változók	Tagállamok
Növekedés	
Csak a természetes változás miatt	Írország, Ciprus, Lengyelország
Többnyire a természetes változás miatt	Spanyolország, Franciaország, Hollandia, Szlovákia, Egyesült Királyság
Többnyire a nettó migráció (és a kiigazítás) miatt	Belgium, Csehország, Dánia, Görögország, Luxemburg, Szlovénia, Finnország, Svédország
Csak a nettó migráció (és a kiigazítás) miatt	Olaszország, Ausztria, Portugália
Csökkenés	
Csak a természetes változás miatt	Észtország, Magyarország
Többnyire a természetes változás miatt	Bulgária, Németország, Lettország, Románia
Többnyire a nettó migráció (és a kiigazítás) miatt	Litvánia
Csak a nettó migráció (és a kiigazítás) miatt	Málta

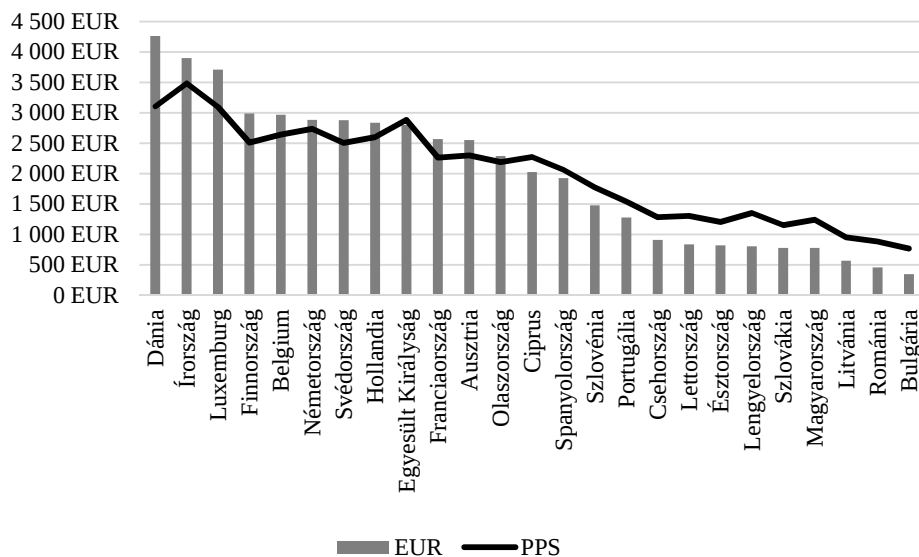
Forrás: saját készítés az EUROSTAT adatai alapján

Az elérhető keresetek szintjét vizsgálva megállapítható, hogy az alkalmazásban állók keresete, mint a háztartások jövedelme, ugyanakkor a vállalkozások termelési költségeinek nagy részét kitevő munkabér, országonként eltérő mértékeket mutat. Az összehasonlításnál több tényező torzító hatását is ki kell küszöbölni:

- A bruttó kereseteket országonként eltérő mértékű adók és járulékok terhelik, így a nettó keresetek jelentősen eltérhetnek egymástól.
- Vizsgálni kell az adott bérért teljesített munkaidőt, hiszen ahol nem órabér alapú a teljesítmény, hanem havi kereseti bérek szerepelnek mögötte, eltéréseket eredményeznek.
- Vizsgálni kell továbbá, hogy az átlagos bérszínvonal milyen belső szerkezet eredménye.

Azért, hogy ezeket az aránytalanságokat kiküszöböljem, az adatokat euróban (külföldi befektetők részére is megfelelőbb a munkaerőköltségek jobb összehasonlítása céljából), valamint az árszínvonal különbségeket kiszűrő vásárlóerő-paritáson (PPS, a tényleges kereseti színvonal országok közötti összehasonlításához) vizsgáltam. Így az összesített adatok az ipari ágazatokra és a piaci szolgáltatásokra vonatkoznak. (28. ábra)

Az euróban kifejezett havi kereseteket megvizsgálva a tagországok között 343 és 4.264 euró között szóródott, azaz 12-szeres volt a különbség a két szélső ország, Bulgária és Dánia között a keresetek színvonalában. Ha ezeket az adatokat vásárlóerő paritáson vizsgáljuk, akkor a két ország közötti különbség már csak négyszeres. Vásárlóerő paritáson a legmagasabb átlagkereset Írországban volt, míg a legalacsonyabb továbbra is Bulgáriában. A két ország közötti különbség paritáson számolva 4,5-szeres. Magyarország vásárlóerő paritás alapján megelőzi a szomszédos Szlovákiát (euró alapján egyforma az átlagkereset), de továbbra is a tagállamok között a legalsó harmadban található.

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján
28. ábra: Havi keresetek az Európai Unióban, 2010

A vizsgált tagállamok vonatkozásában a havi keresetek uniós átlaga 2.003 euró volt 2010-ben. Ezt az átlagot viszonylag sok ország, mindösszesen 14 tagállam haladta meg, közülük jelentősen Írország, Dánia, Luxemburg, Egyesült Királyság, valamint Németország (a fő migrációs célországok). A régi tagországok közül Portugália keresetei az átlagtól jelentősen eltérnek, a legmagasabb keresetet biztosító Írország színvonalának csupán 44%-át kapják meg a portugálok (betudható a 2008-as válság hatásának a lemaradás). A 2004-ben csatlakozott országok közül egyedül a ciprusi fizetések haladják meg az uniós átlagot. Továbbá szembevetendő, hogy a szlovén bérek is meghaladják a portugál szintet. A magyar keresetek vásárlóerő paritáson számolva a környező országok szintjén mozgott, megelőzve 2010-ben Szlovákiát.

A keresetek alakulásában a végzettség fontos tényező. Az Európai Unióban mindenhol a középiskolai végzettséggel nem rendelkezők keresnek a legkevesebbet, míg a diplomások a legtöbbet. Magyarországon az iskolai végzettségek közötti keresetek nagy különbségeket eredményeznek, mint más uniós országokban, azaz a hazánkban a diplomások bérelőnye lényegesen magasabb, mint a fejlettebb országokban. Ugyanakkor a nemzeti munkaerőpiacokon a bérek, az árupiacoktól eltérően, a gazdasági fejlettséggel összefüggő fokozatossággal egyenlítődnek ki. A munkaerőpiac egyes szegmenseiben a kiegyenlítődség aszerint történik, hogy az egyes országok munkavállalói hogyan kapcsolódnak be a nemzetközi munkaerőpiacba. Tehát magyarázható a bérkülönbség alapján Bulgária és Románia negatív migrációs egyenlege, de érdekes Írország szerepe, ahol a magas bérek ellenére mégis magas a kivándorlás aránya.

Azonban az elérhető jövedelmek mellett fontos a jövedelmeket terhelő adóterhek mértékének a változása is. Az OECD 34 országban⁵ vizsgálta meg a jövedelemadók (bérek és járulékok) 2011-es teljes munkaerőköltséghez viszonyított változását az előző évhez (2010-es) képest. A vizsgált országokban az átlagkeresettel rendelkezők adóterhe 2010-ről 2011-re 0,3 százalékponttal emelkedett a személyi jövedelemadók változása miatt. 26 ország közül, ahol az adóterh emelkedést mutatott, 18 ország esetében az SZJA is emelkedett. A legnagyobb változás Írországban történt, amelynek mértéke átlagosan 3,8 százalékpontos, Magyarországon 2,4 százalékpontos, Portugáliában pedig 1,4 százalékpontos növekedés volt. Az OECD az egyes háztartástípusonként is

⁵ Ausztrália, Ausztria, Chile, Csehország, Dánia, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Izrael, Japán, Kanada, Korea, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország, Mexikó, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Spanyolország Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Törökország, Új-Zéland.

vizsgálta a jövedelmet terhelő adóterhek mértékének a változását. Magyarországon, 2011-ben a teljes munkaerőköltség 49,4%-át kellett befizetni az államnak, ami 3. legmagasabb volt a vizsgált országok között. 2010-ben ennek mértéke 46,4% volt, ami akkor a 6. legnagyobb volt. Mind a változást, mind az adóterhet illetően jelentősen magasabb az OECD-s átlagnál (35,3%). 2011-ben Magyarországot Belgium és Németország előzi meg. Magyarországon 2012-ben az átlagkeresetűek esetében az adóék tovább emelkedett (0,19 százalékponttal magasabb). A változások hátterében az egészségbiztosítási járulék egy százalékpontos emelkedése, az adójóváírás kivezetése, és a bruttó 202 ezer Ft alatti bérekre vonatkozó szuperbruttó megszüntetése állt. Az egyedülálló szülő két gyermeket nevelő háztartástípust vizsgáljuk, akkor a 2011-ben 6,6%-kal mérséklődött az adóteher a teljes munkaerőköltség függvényében. Ugyanakkor a gyermektelen átlag felett keresők esetében bár alacsonyabb lett az adóteher, de az 51,6% még mindig a 4. legmagasabb a vizsgált országok között. Ha a hagyományos családmódellet vizsgáljuk, akkor a két gyermek és két szülő háztartások adóterhe kisebb mértékben csökkent, mint azon háztartásoké, ahol csak egy fizetésből élnek. (22. táblázat)

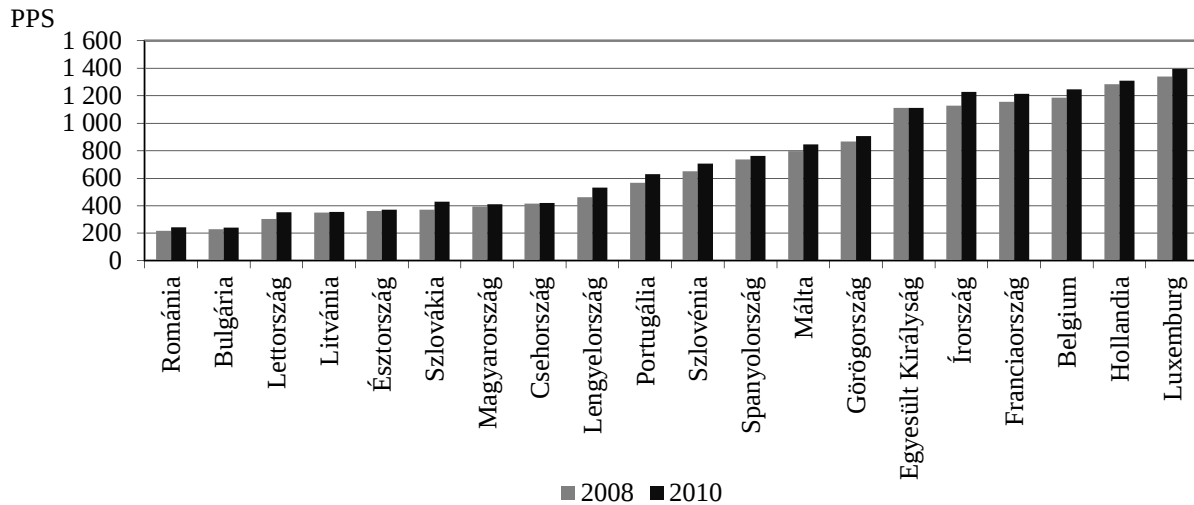
22. táblázat: Adóteher a teljes munkaerőköltség százalékában a különböző háztartás-típusoknál, 2011

EGYEDÜLÁLLÓK					
<i>Nincs gyermek</i>					
Átlagkereset 67%-a		Változás	Átlagkereset		Változás
1. Belgium	49,7	+0,2	1. Belgium	55,5	+0,1
2. Franciaország	46,5	+1,0	2. Németország	49,8	+0,7
3. Németország	45,6	+0,7	3. Magyarország	49,4	+3,0
4. Magyarország	45,2	+1,6			
OECD átlag	31,7	+0,4	OECD átlag	35,3	+0,4
<i>Nincs gyermek</i>			<i>2 gyermek</i>		
Átlagkereset 167%-a		Változás	Átlagkereset 67%-a		Változás
1. Belgium	60,7	+0,1	1. Franciaország	38,4	+1,2
2. Franciaország	53,5	+0,3	2. Belgium	35,5	+0,7
3. Olaszország	53,0	+0,9	3. Görögország	35,0	+0,6
4. Magyarország	51,6	-1,1	16. Magyarország	20,0	-6,6
OECD átlag	39,7	+0,3	OECD átlag	16,2	+0,4
KÉT SZÜLŐ					
<i>Két gyermek</i>					
Egy kereső		Változás	Átlagkereset + átlagkereset 33%-a		Változás
1. Franciaország	42,3	+0,2	1. Belgium	41,4	+0,5
2. Belgium	40,3	+0,7	2. Olaszország	40,3	+1,1
3. Olaszország	38,6	+1,4	3. Franciaország	40,0	+0,3
11. Magyarország	32,8	-3,5	8. Magyarország	34,3	-1,8
OECD átlag	25,4	+0,6	OECD átlag	27,5	+0,6
<i>Két gyermek</i>			<i>Nincs gyermek</i>		
Átlagkereset + átlagkereset 67%-a		Változás	Átlagkereset + átlagkereset 33%-a		Változás
1. Belgium	48,2	+0,4	1. Belgium	48,0	+0,3
2. Franciaország	44,9	+0,6	2. Magyarország	46,7	+3,0
3. Olaszország	43,1	+1,0	3. Németország	45,6	+0,7
8. Magyarország	37,7	-1,5			
OECD átlag	30,4	+0,6	OECD átlag	32,4	+0,5

Forrás: OECD

Árnyalja a bérkülönbségekre alapozott migrációs döntést az egyes országok bérszabályozási politikája. Az Európai Unió országai közül Ausztria, Németország, Ciprus, Olaszország, Dánia,

Svédország és Finnország nem él a minimálbér eszközével. A vásárlóerő paritáson számolva a minimálbér széles skálán: 276 euró (Románia) és 1.478 euró (Luxemburg) között mozog. (29. ábra)

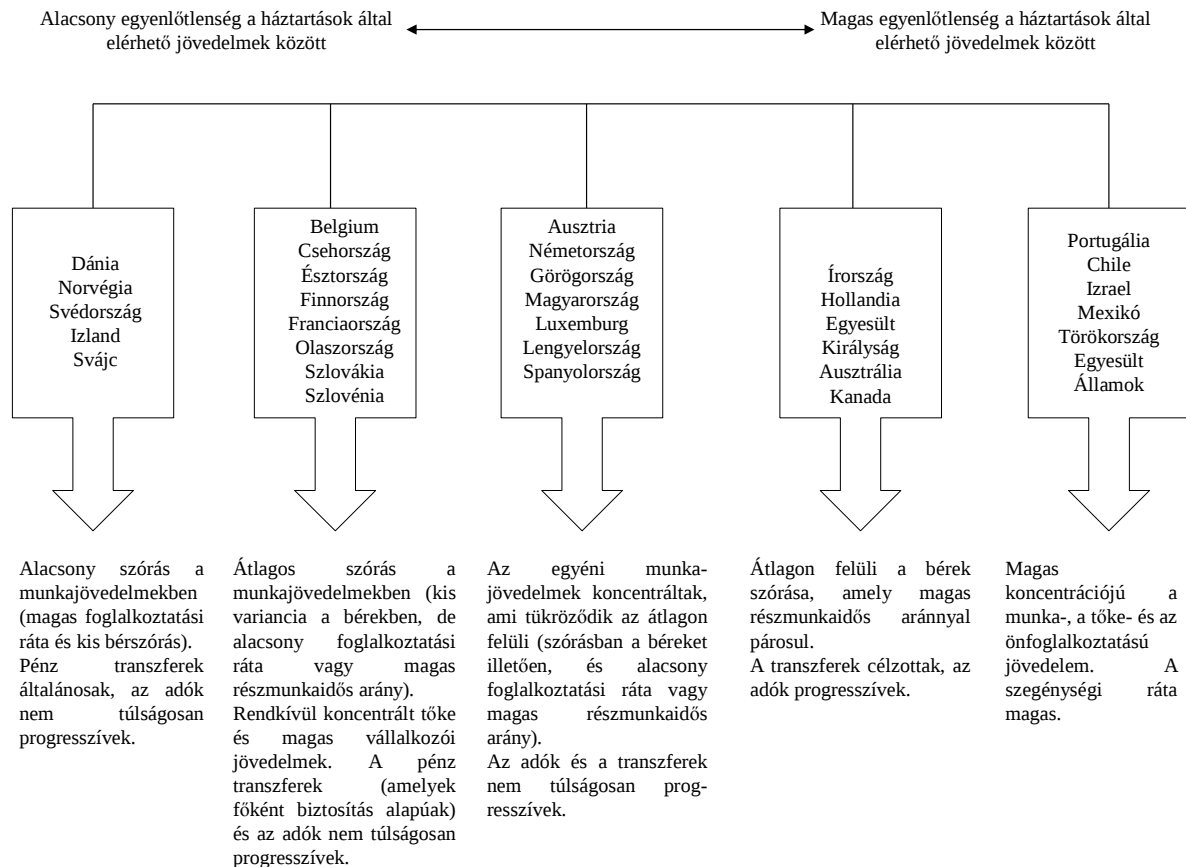

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján

29. ábra: Minimálbér alakulása vásárlóerő-paritáson (2008, 2010)

Megállapítható, hogy a kevésbé fejlett országokban a magas iskolázottságú munkaerő bérei az átlagosnál gyorsabban emelkednek. Ezt követi a piacképességtől függően a többi munkaerő. A piacképesség alatt elsősorban az idegen nyelvtudást értem, amit az Eredmények későbbi fejezetében részletesebben is kifejték, összekapcsolva a mobilitással.

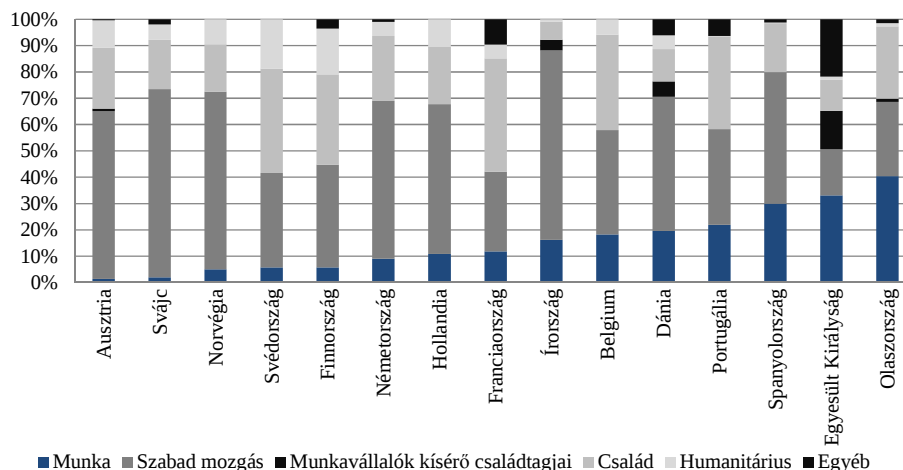
Azonban szem előtt kell tartani, hogy az elérhető egyéni jövedelemszintek nagyságát a foglalkoztatáspolitikai, az oktatási, a migrációs politika, de még a nemek közötti esélyegyenlőség is befolyásolja. Az egyéni jövedelmek átalakulása háztartási jövedelemmé pedig a családpolitikától függ (gyermekvállalástól, valamint az időskori ellátástól). Ezért a migrációs, és elsősorban a munkavállalási szándékú migrációs döntések előtt érdemes megvizsgálni, hogy milyen egyenlőtlenségek vannak a különböző országok között az elérhető jövedelmekről. (30. ábra)

Forrás: OECD

30. ábra: Ország-csoportok az elérhető háztartási jövedelmek alapján

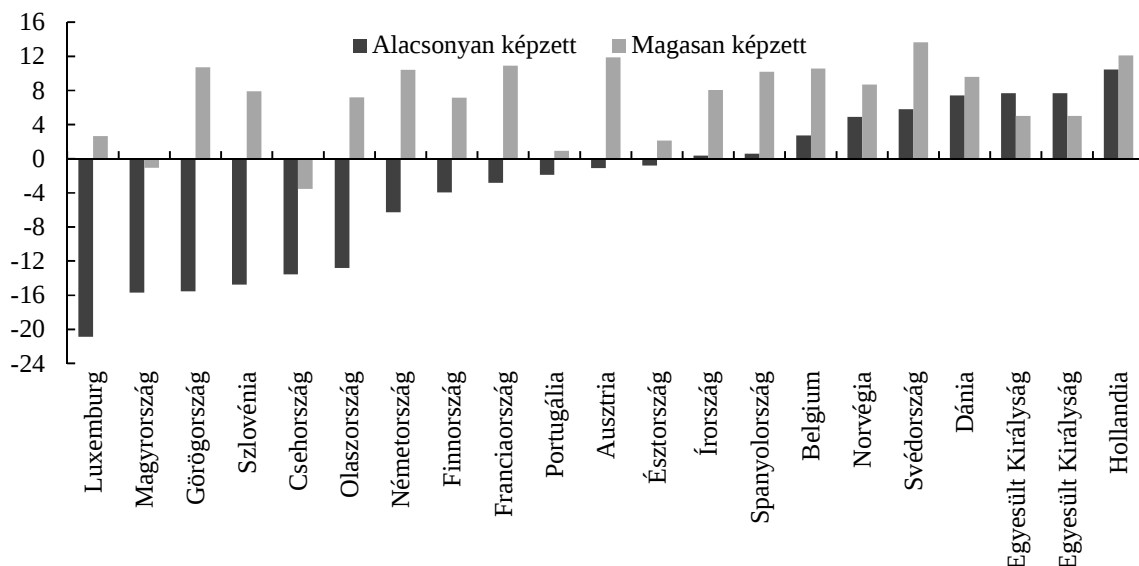
Így azt az összefüggést felhasználva, hogy a munkaerő szabad mozgását meghatározza a fogadó országban elérhető bérszínvonal, célszerű részletesebben vizsgálni a munkavállalási migrációt. A munkavállalási migráció és a szabad mozgás között némi összefüggés figyelhető meg. Megállapítható, hogy azokban az országokban, ahol a bevándorlók között a belépési célként a szabad mozgás nagy arányban szerepel, mint például Norvégia, Ausztria, de még Németország és Hollandia is, ott inkább kisebb munkavállalási migráció a jellemző. Azonban az összefüggés tekintetében kivételt kell tenni Olaszország és Spanyolország esetében a munkavállalási migrációt illetően. Mindkét ország esetében megállapítható, hogy szignifikáns kapcsolat van a nagymértékű szabad mozgás és a családi migráció között, hiszen olyan migránsok vannak, akik már a válság előtt szabad mozgásúból munkavállaló migránsokká váltak. (31. ábra)

Forrás: IOM (2012)

31. ábra: Állandó migráció belépési kategóriák alapján az EU-tagállamaiba, 2010

A bevándorlók és az állampolgárok munkaerő-piaci eredményei között szignifikáns összefüggés van az OECD országokban, amely az iskolai végzettség növekedésével még nagyobb. Az összes OECD országban az iskolai szinttel növekszik a foglalkoztatási ráta. Míg felsőfokú végzettséggel könnyebb munkát találni és kevésbé van kitéve a személy a munkanélküliségnek, azonban a felsőoktatásba való bekerülés nem feltétlenül garantálja az egyenlő foglalkoztatási esélyt a bevándorlóknak, illetve az állampolgároknak egyenlő arányban. Valamennyi OECD országban a felsőfokú végzettséggel rendelkező állampolgároknál magasabb a foglalkoztatási ráta, mint a hasonló képzettségű bevándorlóké. A különbség különösen magas Lengyelország, Németország és Ausztria esetében. A különbség a nyelvi problémákkal és nehézségekkel, a kompetenciák és a külföldön megszerzett oklevelek elismerési és elfogadási akadályaiából adódik. A helyzet még diverzifikáltabb az alacsonyabb végzettségű személyek esetében. Luxemburg, Magyarország és néhány dél-európai ország, Görögország, Szlovénia esetében az alacsony iskolai végzettségű, külföldön született bevándorlók esetében sokkal magasabb a foglalkoztatási arány, mint a hasonló képzettségű állampolgároknál. De az ellenkezője is igaz, például Hollandiában, az Egyesült Királyságban és Dániában. Az alacsonyan képzett bevándorlók magas foglalkoztatásának hátterében az alacsony képzettséget igénylő munkák (jellemzően 3D-s munkák) iránti erős kereslet áll. (32. ábra)

Forrás: OECD

32. ábra: A bevándorlók és az állampolgárok foglalkoztatási rátája közötti különbség az iskolai végzettség alapján, 2009 (%)

4.2. A magyarországi migráció előrejelzései, 1993-2003

A 21. század elején az Európai Unió eddigi történelmének egyik legnagyobb kihívása előtt állt. A bővülés folyamata, az új tagállamok csatlakozása és integrálása az Unió történelmében nem ismeretlen feladat, azonban annak volumene és a tagjelölt országok sajátos adottságai számos kérdést vetettek fel. Ezek közül talán a leghangsúlyosabb a személyek szabad áramlásának problémája volt. Az Európai Unió 15 tagországa főleg gazdasági, munkaerő-piaci és szociális indokokra hivatkozva mentességet kért a szabad mozgás bevezetése alól. Felmerül a kérdés, hogy mitől is félt az Unió? Miért is tartott az új tagországok munkavállalóitól a Nyugat? Volt-e ezeknek az aggodalmaknak alapjuk?

A kelet-közép-európai országok csatlakozását megelőzően az Európai Unió egyes tagállamaiban egyre erősebben kapott hangot a tiltakozás és félelem a 10 csatlakozó országokból érkező, feltételezetten várható tömeges bevándorlás miatt. Sokakban felmerült az a kérdés, hogy vajon mennyien lesznek? Ez a kérdés nem csak a szociológusokat és statisztikusokat foglalkoztatta,

hanem az átlag uniós polgárokat is. Bár az „átlag” uniós polgárok tisztában voltak a bővítés jelentőségével és támogatták is azt, hogy az újonnan csatlakozó 10 ország állampolgárai elé akadályokat kell gördíteni, mondván: „maradjatok otthon, majd mi odavisszük a tőkét, új munkahelyeket teremtünk és támogatunk, és akkor az embereket nálatok foglalkoztatjuk”. A politika hajlamos továbbá arra, hogy olajat öntsön a tűzre, és egy keletről jövő invázióval fenyegetse meg azokat, akik az alapjogok mellett kardoskodnak.

Magyarországon több évben is mérték a magyarok migrációs hajlandóságát. A 23. táblázat a felmérések eredményeit mutatja be.

23. táblázat: Magyarországról az EU 15 tagállamába irányuló várható migrációra vonatkozó becslések (a munkaerő szabad áramlásának teljesülése esetén)

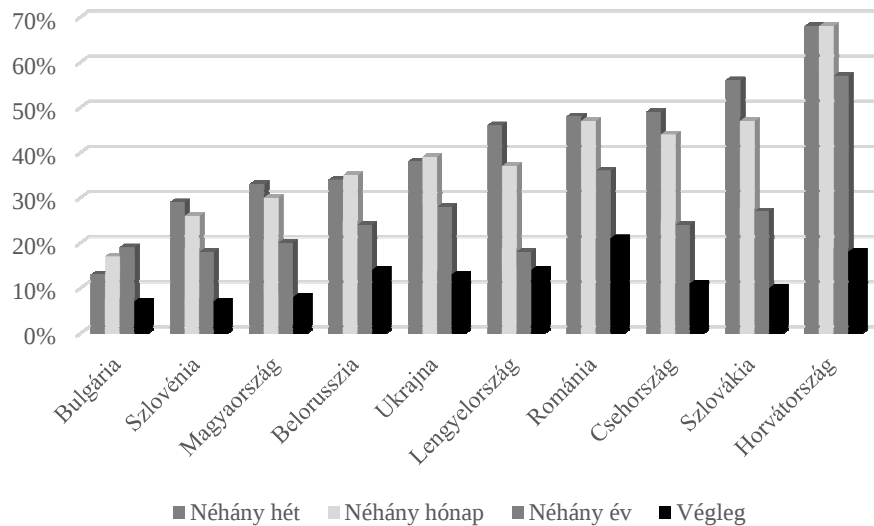
Kutatás	Módszer	Kibocsátó ország	A becslés nagyságrendje
Sík (1993-1997)	Reprezentatív felmérés (rövid és hosszú távú migráció és kivándorlás)	Magyarország	5-6% tervez valamilyen időtartamra migrációt
TÁRKI, Migrációs potenciál (2001, 2002)	Reprezentatív felmérés (rövid és hosszú távú migráció és kivándorlás)	Magyarország	9-11% tervez valamilyen időtartamra migrációt
TÁRKI-CEORG (2001-2002)	Reprezentatív felmérés (munkavállalási szándék az EU-ba)	Magyarország (Lengyelország, Csehország)	12-14% fontolgatja az EU-n belüli munkavállalást a csatlakozás után
ISSP (2003. március)	Reprezentatív felmérés (regionális identitás és költözési potenciál)	Magyarország	11% szívesen költözne más európai országba 6% szívesen költözne más földrészre
KSH NKI (2003. május)	Reprezentatív felmérés (migrációs potenciál és kapcsolati tőke)	Magyarország	kb. 12% tervez valamilyen időtartamra migrációt
KSH Munkaerő-felvétel (2003)	Reprezentatív felmérés (gyenge, közepes és komoly migrációs szándék megkülönböztetése)	Magyarország	3,9% (301 ezer fő) tervez külföldi munkavállalást, ezen belül: 0,5% (35 ezer fő) migrációs szándéka komoly

Forrás: Hárs–Simonovits–Sík (2004:289)

Az 1990-es évek elején a magyarok migrációs potenciálja a többi közép- és kelet-európai országhoz képest alacsony volt. 1993 és 1997 között a migráció iránya ugyanolyan stabil volt, mint a migráció potenciáljának mértéke és a migrálni vágyók társadalmi összetétele, amely a hosszú távú történelmi trend és a földrajzi szerkezet okozta nagy tehetetlenségi erejű mozgások mai megjelenési formáinak tekinthető. (Sík–Simonovits 2002)

Wallace (1998) felmérése szerint a migrációs potenciál a vizsgált négy időtartam szerint (hét, hónap, év, végleges) mérve a magyarok esetében tekinthető a legalacsonyabbnak Közép-Kelet-Európában. A kutatás megvizsgálta, hogy mely országok a potenciális migránsok fő célszalai. Valamennyi vizsgált ország esetében Németország volt a legnépszerűbb, míg Ausztria kevésbé volt vonzó, kivéve a szomszédos országok, mint például Csehország, Szlovákia vagy Magyarország esetében. A felmérés megvizsgálta, hogy mely tényezők vonzzák, illetve taszítják a migránsokat. A vonzó tényezők között az életszínvonalbeli különbséget, a bérkülönbségeket, a jobb foglalkoztatást, illetve mások tapasztalatait emelték ki, míg a migráció taszító okai között a gazdasági feltételeket és az etnikai, politikai problémákat emelték ki. Rákérdeztek azokra az okokra is, amelyek

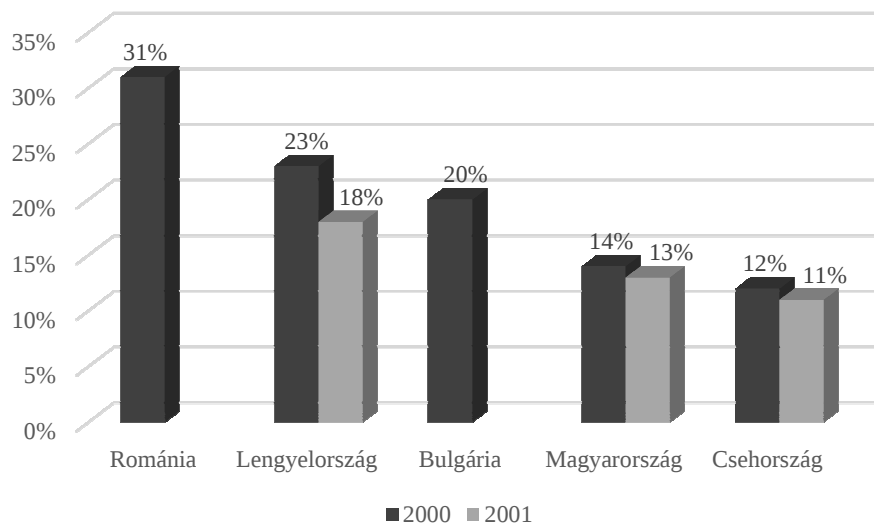
befolyásolják a megkérdezetteket, hogy otthon maradjanak, illetve ami akadályozza a migrációjukat. Valamennyi ország esetében a családi és a közösségi kötelekeket emelték ki, még Horvátországban is (77%), ahol nagy a migrációs potenciál. További főbb okként a jó munkahelyet, valamint a várt fejlődést jelölték meg, akadályoztató tényezőként a migráció kockázatát, a törvényi problémákat, mások rossz tapasztalatait és a külföldiekkel szembeni rossz bánásmódot hangsúlyozták. (33. ábra)

Forrás: saját szerkesztés Wallace (1998) alapján

33. ábra: A migrációs potenciál mértéke Kelet- és Közép-Európában, 1998

A 2001-es TÁRKI CEORG által végzett kutatás továbbra is azt a tendenciát erősítette meg, hogy az ezredfordulón sem változott a magyarok migrációs potenciálja a többi kelet-közép-európai országhoz viszonyítva, még annak ellenére sem, hogy az 1990-es évek elején 6%, míg a 2000-es évek elején 14% volt ez a potenciál. Tehát elmondható, hogy a magyarok kevésbé akarnak külföldön munkát vállalni, illetve emigrálni, mint más közép-európai szomszédunk. (34. ábra)

Forrás: saját szerkesztés CEORG (2001) alapján

34. ábra: Az EU-csatlakozáshoz kapcsolódó migrációs potenciál, (2000, 2001)

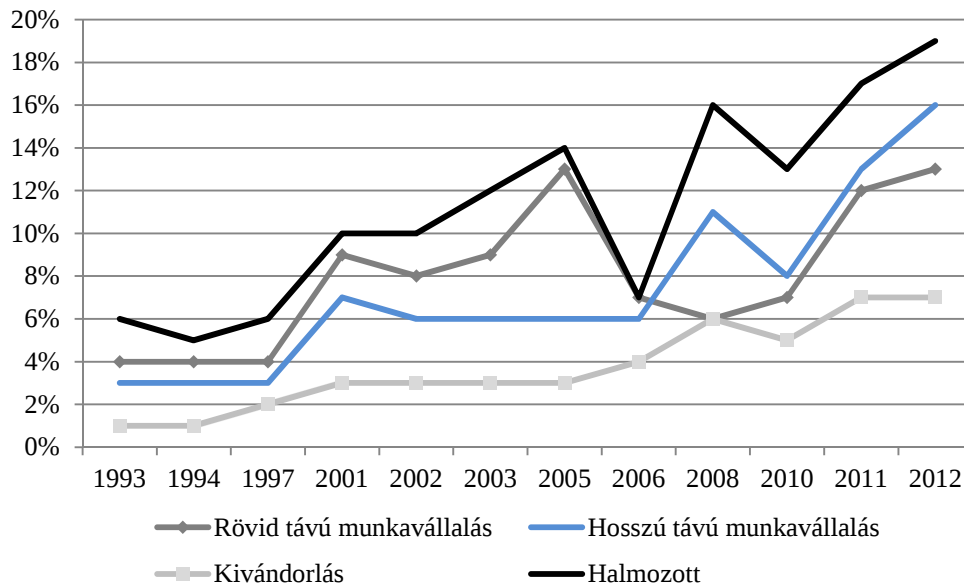
A 2001. évi CEORG-adatok – bár nem specifikálják a tervezett munkavállalás hosszát, és az Európai Unió országaira szűkítik le a migrációs potenciál irányait – azt mutatják, hogy a magyarok

leginkább a német és az osztrák munkaerőpiacon tervezik munkaerejük értékesítését. A többi európai ország közül Anglia a legvonzóbb. A magyar migrációs irányokat összehasonlítva a másik négy országéval, az állapítható meg, hogy a magyar és a cseh migrációs potenciál struktúrája hasonló (Németország, Ausztria és Anglia), bár a magyarok esetében nagyobb az osztrák, a csehek esetében pedig a bizonytalanok, illetve a francia és angol migrációs irányok súlya. A lengyel migrációs irány annyiban hasonlít a magyar-cseh struktúrához, hogy a lengyeleknél is német dominancia érvényesül, de előnyben részesítik Franciaországot és Svédországot, amely hagyományos lengyel migrációs iránynak tekinthető. Románia és Bulgária esetében továbbra is meghatározó a német munkaerőpiac szerepe, ugyanakkor esetükben felerősödik a történelmi-geopolitikai irány: Románia esetében Olaszország, Franciaország, Spanyolország; Bulgária esetében Görögország, Spanyolország (a 13. ábrán – Az európai migráció új irányai – is látva). 2001-ben az EU-ban munkavállalást tervezők aránya az iskolai végzettség növekedésével a szakközépiskolai érettségi szintjéig nőtt. A gimnáziumot és főiskolát, valamint egyetemet végzettek migrációs potenciálja átlagos volt. (Sík–Simonovits 2003)

2003 márciusában az International Social Survey Programme (ISSP = Nemzetközi Társadalmi Felmérés Program) a magyarországi költözködési potenciált mérte fel. A kutatás eredményei szerint a lakóhelyváltásra készek aránya az európai országok esetében 11%, ami nagyjából megegyezik az ezredfordulót követő teljes migrációs potenciállal. Magyarországról a legtöbb kivándorló Ausztriát vagy Németországot veszi célba, valamint a migrációs hajlandóságot Magyarországon a nem, a kor, a munkaerő-piaci státus és a lakóhely befolyásolja szignifikánsan. Ezzel szemben a 2003-as vizsgálat azt állapította meg, hogy az iskolázottság szintje nem befolyásolja számottevően a külföldi munkavállalást. (Sík 2003b)

A 2003-as KSH munkaerő-felmérés adatai szerint a 15-74 év közötti népesség 4%-a fontolgatta a legtágabb értelemben, hogy külföldön munkát vállalna. Ezen belül a teljes lakosság 1,9%-a gyenge migrációs szándékot, 1,6% közepes, míg csak 0,5% fogalmazott meg komoly migrációs szándékot. Ez alapján, a 15-74 év közötti teljes népességet tekintve, összesen 300 ezer fő tervez valamilyen migrációt, ebből csak 122 ezren gyűjtöttek ezzel kapcsolatos információkat, és mindössze 35 ezren tettek előkészületeket a külföldi munkavállalás érdekében. Ez a felmérés is megerősíti a korábbi általános tendenciákat, miszerint a férfiak, a fiatalabb korosztály, a munkanélküliek, a tanulók, a roma népesség és a nyugati régiók lakói mutatnak nagyobb hajlandóságot. Az életkor hatását tekintve megállapítható, hogy a 30 év alattiak migrációs szándéka az átlagnak több mint kétszerese. A korábbi megállapításokkal összhangban a férfiak migrációs hajlandósága erősebb, mint a nőké. A munkaerő-piaci aktivitást vizsgálva, a munkanélküliek migrációs szándéka az átlag háromszorosa, a komoly szándék azonban már nehezebben igazolható. Az iskolai végzettség hatása a 8 általánosnál magasabb szintet elérők között nem jelentős. (Hárs 2004)

Összefoglalva megállapítható, hogy a magyar lakosság migrációs potenciálja, az 1990-es évekhez képest a 2000-es évek elejére megnőtt. 2008-ban mind a rövid, mind a hosszabb távra tervezők száma megnőtt. Ez a dinamikus növekedés azonban a válság kirobbanása után megtorpant, de 2010 óta a rövid- és hosszú távú munkavállalás szándéka újra erős növekedésnek indult. 2012 elején a lakosság 13%-a tervezett rövid távú, míg 16%-a hosszabb távú külföldi munkavállalást, 7%-uk kivándorolt volna. 2012-ben a magyarok migrációs potenciálja 19%-ra nőtt, az eddigi legmagasabb értékre. (Sík 2012) (35. ábra)

Forrás: saját szerkesztés Sík (2012) adatai alapján
35. ábra: A magyarok migrációs potenciálja, 1993-2012

Következtetésként levonható, hogy a kelet- és közép-európai országokból várható migráció volumenére adott becslések csak kellő óvatossággal használhatók. Egyfelől, Kelet- és Közép-Európa nem tekinthető egységes régióknak; a térség országai között a várható migráció mértékét és motivációit tekintve lényeges eltérések vannak. Másfelől, a migráció tényleges terjedelme számos olyan tényezőtől függ, amelyekkel ezek nem kalkulálnak. Például a hagyományos egyensúlyi modell keretei között lehetetlen figyelembe venni, hogy alacsony jövedelem mellett is lehet elégedett az egyén a saját referenciacsoportjához viszonyított helyzetével, míg magasabb jövedelem is okozhat viszonylagos elégedetlenséget, s készítheti az illetőt külföldi munkavállalásra (Hárs 2001).

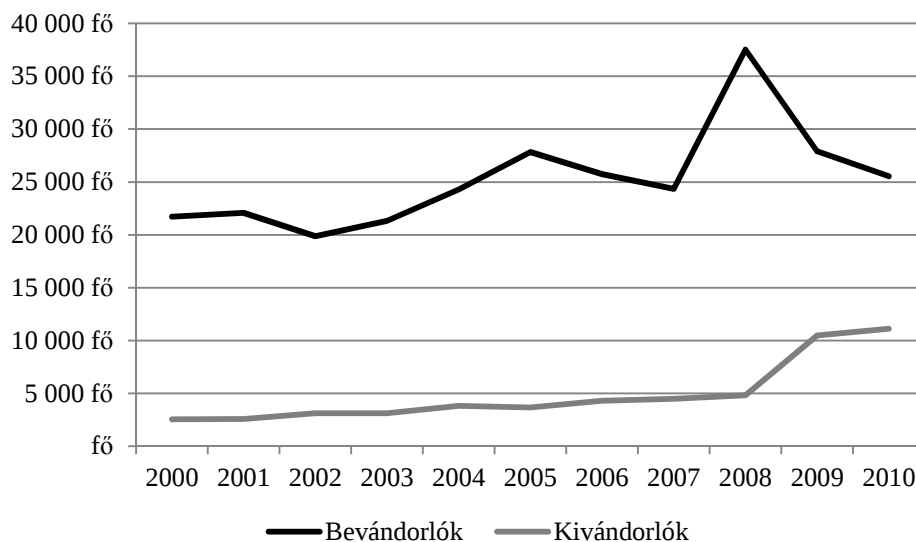
A lakossági megkérdezésen alapuló becslési módszerek esetében a migrációs potenciál meghatározása jelentheti a kritikus pontot. A Fassmann és Hintermann által végzett kutatás eredményei azt tükrözik, hogy a migráció gondolatával játszadozóknak kevesebb, mint felét (40%-át) teszik ki azok a megkérdezettek, akik konkrét lépéseket is tettek az ügy érdekében. Továbbá figyelemre méltó, hogy az engedélyek megszerzését kezdeményezők csak csekély töredékét (7%-át) adják a migrációt tervezők teljes létszámának. A migránsok számának becslésekor, ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni az európai integrációba bővítés útján bekerült országok migrációs tapasztalatait és a Magyarországon belüli mobilitás köztudottan alacsony mértékét sem. Mindezeket figyelembe véve, a szabad munkaerő-áramlás lehetőségének megteremtődése esetén, sem kellett számolni a magyar munkavállalók tömeges migrációjával.

4.3. A magyarországi tényleges migráció

A 20. század folyamán számos történelmi esemény olyan hatással volt hazánk gazdasági és társadalmi fejlődésére, amelynek következtében a Magyarországra való bevándorlás, valamint a hazánkból való kivándorlás újabb és újabb ciklikus változásokat eredményezett. A II. világháború után kialakult helyzetben Magyarország migrációs rendszere a befelé irányuló vándorlás tekintetében erősen szabályozott és korlátozott volt, míg ezen időszakban hazánkat emigránsok százai illegálisan hagyták el, amelynek következtében jelentős mértékű negatív vándorlási egyenleg jellemezte országunkat. (Illés 2004) Különösen nagymértékű volt a kivándorlás az 1956-os év eseményeit követően, amikor is közel 200 ezer, elsősorban fiatal vándorolt ki az országból. Az ezt követő évtizedekben azonban megszűnt a kivándorlás. Hazánknak ebből az elszigeteltségből való kilépését 1988-ra tehetjük, amikor is a szovjet ellenőrzés gyengülése, majd a következő években

végbemenő rendszerváltozás jellemezte az országot. Ezek az események jelentették a vándorlási rendszerben elfoglalt helyünk módosulásának, a hazánkat érintő migráció mennyiségi és minőségi változásának a kezdetét. Hazánk újra integrálódni tudott a nemzetközi vándorlási rendszer folyamataiba, és a korábbi tendenciákat felborítva tranzit és fogadó országgá vált. (Illés 2004) A hazánkra leírt folyamatok jellemezték a kelet-közép-európai „blokk” egészét is. A vasfüggöny megszűnésének következtében Kelet- és Közép-Európa megindult, mind a térségen belüli, mind a térségből kifelé irányuló migráció jelentős mértékben megnőtt. (Salt 2001)

A rendszerváltást követően közel 40 ezer fő érkezett hazánkba és két év alatt, 1992-re kevesebb, mint felére esett vissza a bevándorlók száma. Az 1990-es évek közepén évi 12 ezer fős bevándorlás jellemezte hazánkat. 1998-tól enyhe növekedés figyelhető meg, ami Magyarország 2004-es csatlakozása után ugrásszerűen megnőtt, elérve az évi 24 ezer főt. Az ábrát megnézve, látható, hogy Magyarországon a nemzetközi vándorlás mindig bevándorlási többletet eredményezett. (36. ábra) A 2008-as válság éreztette hatását a migrációban. A kivándorlás a megváltozott gazdasági helyzet következtében általánosan növekedett, de a bevándorlás üteme megtorpant, csökkentette a migrációs egyenleget.

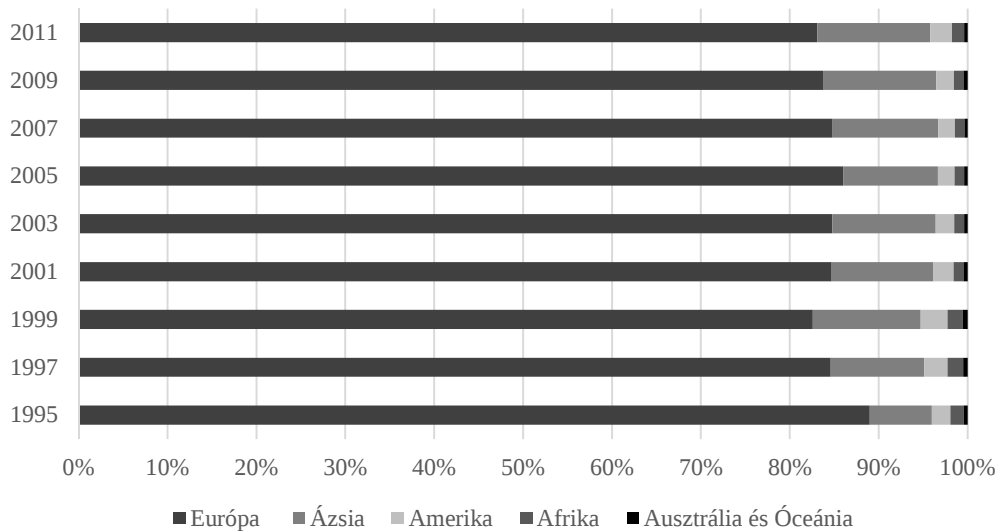

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatai alapján

36. ábra: A nemzetközi vándorlás alakulása Magyarországon, 2000-2010

Fontosnak tartom megvizsgálni az ezredfordulót megelőző időszakot is, hogy megállapíthatóak a 21. századi migrációs jellemzők.

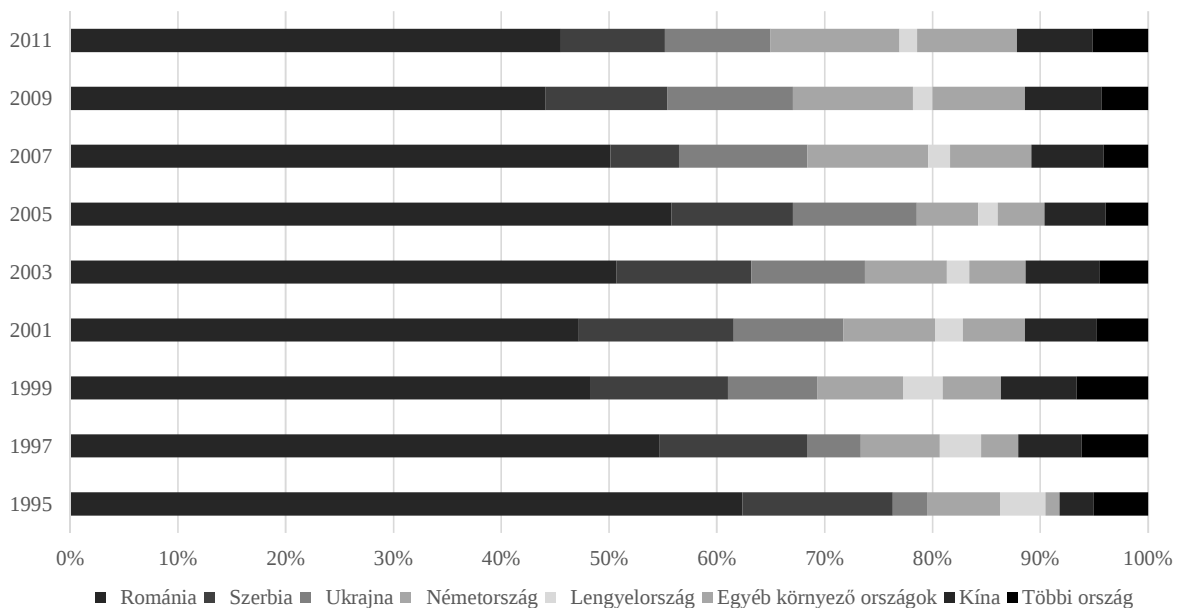
A 37. ábrán is jól látszik, hogy a hazánkba érkező bevándorlók többsége Európából érkezik. 2002-ben volt a legmagasabb az európai bevándorlók aránya (87%). Ez az arány az uniós csatlakozásunkat követően fokozatosan csökkent, 2007-ben a bevándorlók már csak 77%-a érkezett valamilyen európai országból. A csökkenés az ázsiai migránsok térhódításának köszönhető. Azonban vizsgált időszakban ciklikusan változott az arányuk, míg 1995 és 1997 között nőtt a számuk, addig az ezredfordulót követően, 2002-re az akkori 16%-ról 8% alá csökkent. 2003-tól pedig újbóli növekedésnek indult és átlagosan a bevándorlók 15%-a érkezik az ázsiai kontinensről.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

37. ábra: A Magyarországra bevándorlók megoszlása kontinens szerint, 1995-2011

Az európai bevándorlók többsége a környező, szomszédos országokból érkezett hazánkba. Ezen belül is a román állampolgárságú migránsok jelenléte egyértelmű és meghatározó a magyar bevándorlásban. 1995-től folyamatos csökkenés következett be. Ezen kívül jelentős számban érkeztek migránsok Ukrajnából, Szerbiából és Szlovákiából. A nyugat-európai országok közül Németország állampolgárainak a migrációja figyelhető meg, EU-15 tagállamból érkező migráns közül minden második bevándorló német. A 2005-ös jelentős csökkenés után újra megnőtt a német migránsok száma, ami egyrészt a multinacionális cégek külföldi menedzsment rétegével, illetve a 2008-as kecskeméti Mercedes gyár megnyitásával magyarázható. Így a német migránsok csoportja meghatározó, meghaladja a kínai migránsok csoportját. Az ázsiai országok közül a kínai állampolgárok száma jelentős, bár a 1995-ös 10%-os súlyuk 2007-re a felére csökkent, de a válság után újra 11 ezer fő fölé emelkedett a számuk. (38. ábra)

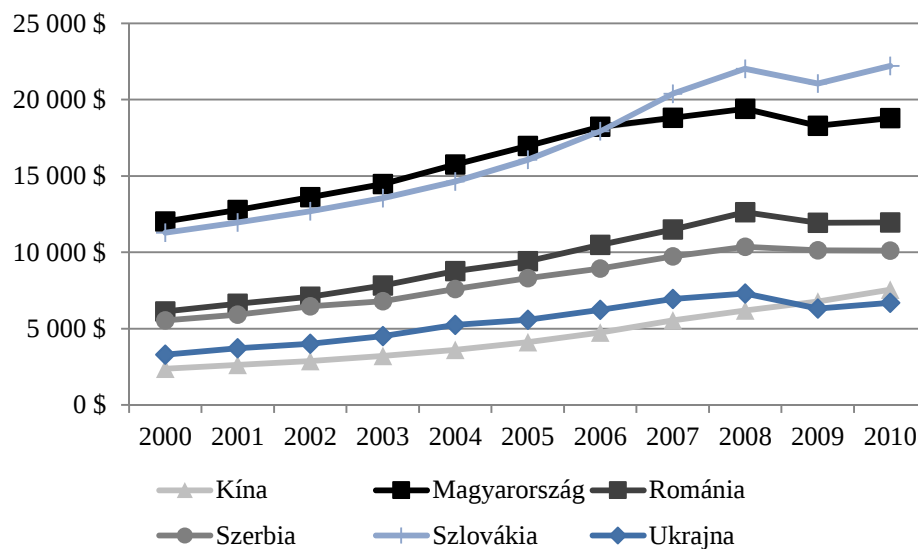

Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

38. ábra: A Magyarországra bevándorlók megoszlása származási ország szerint, 1995-2011

A hazánkba érkező külföldi bevándorlók állampolgársága és a küldő ország, valamint Magyarország gazdasági fejlettsége közötti kapcsolatot a vásárlóerő-paritáson számolt egy főre jutó bruttó hazai össztermék alapján lehet összehasonlítani és kapcsolatot találni. Megvizsgálva idősorosan az egy főre jutó GDP alakulását, látható, hogy Magyarország egy főre jutó bruttó hazai összterméke az összes vizsgált állam hasonló adatát egyértelműen meghaladja 2007-ig, csak Szlovákia tudja megközelíteni, illetve 2007-től az euró bevezetésére tett előkészületei és gazdasági reformjai miatt meg is haladja azt. Az adatokból az a következtetés vonható le, hogy a hazánkba érkező külföldi munkaerő áramlásában szerepet játszhat a küldő államhoz képest hazánk magasabb gazdasági fejlettségi szintje, ami húzó erőként hat azok számára, akik elsődlegesen a jobb élet- és munkakörülmények reményében hagyják el hazájuk munkaerőpiacát. (39. ábra)

Azonban a következtetésből nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a Kelet-Közép-Európára jellemző, átlagon felüli eltérést meghaladó bérarány-különbség egy sajátos magyar jelenséggel is magyarázható. Az alacsony végzettségű magyar munkavállalók mobilitása a magasabb bérszínvonalú nyugat-európai országok felé alacsonyabb, mint az alacsonyabb ár- és bérszínvonalú határon túli magyarok lakta területekről érkezők mobilitása hazánk irányába. A két mobilitás közötti különbség a nyelvtudással magyarázható.

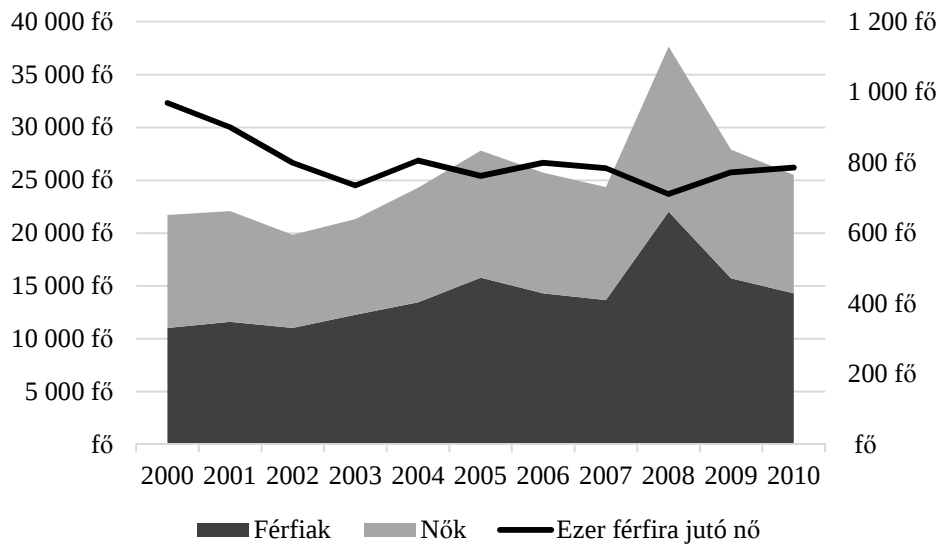

Forrás: saját szerkesztés az IMF (2013) adatai alapján

39. ábra: Vásárlóerő-paritáson számolt egy főre jutó GDP alakulása, 2000-2010

A KSH adatai alapján a bevándorlók nemek szerinti megoszlását megvizsgálva megállapítható, hogy a migránsok 55%-a férfi. A férfiak arányának növekedését is jól mutatja, hogy az ezer férfira jutó nők száma az 1990-es 867-ről 2010-ben 786-ra csökkent. Ennek hátterében a férfiak jobb mobilitása áll, hajlandóbbak munkavállalás céljából akár külföldön is letelepedni. (40. ábra)

Korösszetétel szerint vizsgálva a bevándorlókat megállapítható, hogy a fiatal korosztály mobilisebb. Mind a férfiak, mind a nők között a 20-39 éves korosztály aránya a domináns, a hazánkba érkezett migránsok kétharmada (férfiak 67%-a, nők 62%-a) ebbe a korcsoportba tartozik. A 20 év alattiak aránya közel 20%, míg a 60 év feletti korosztály aránya a legkisebb (8%). A családi állapot szerint vizsgálva a bevándorlókat, az állapítható meg, hogy a legmagasabb arányban a nőtlenek és a hajadonok (47%) vannak, míg a másik csoportot 44%-kal a házasság alkotják.

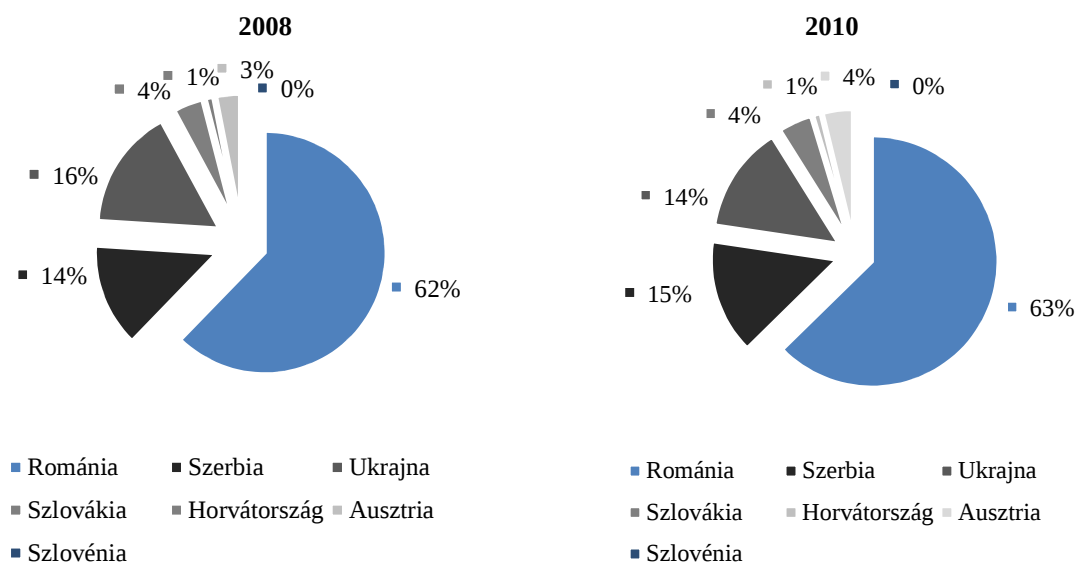
Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

40. ábra: A Magyarországra bevándorlók megoszlása nemek szerint, 2000-2010

A férfiak többsége az Európai kontinensről érkezik, azon belül is a szomszédos környező országokból, az EU-15 tagállamaiból (főként Németország) és a velünk együtt csatlakozó országok közül kiemelve, Lengyelországból. Az ázsiai országokból érkezők aránya 7% körül mozog 2010-ig, utána viszont 2013-ra már meghaladja a 10%-ot. Az Egyesült Államokból, valamint az afrikai kontinensről bevándorló férfiak aránya egyaránt 1-1%-ot tett ki a 21. század első évtizedében. Az egyéb országokból származók hányada elenyészőnek bizonyult.

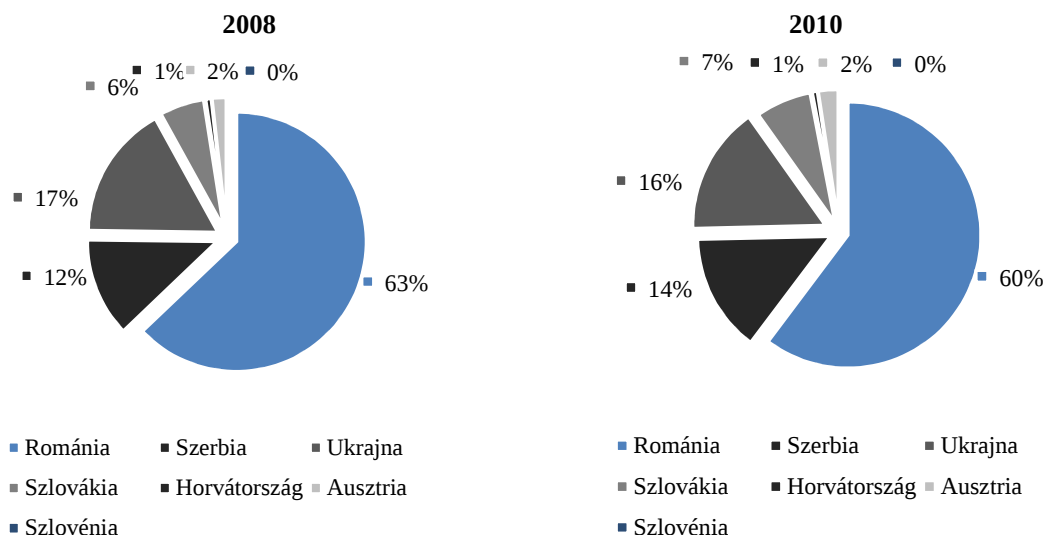
A férfiakhoz hasonlóan a nők többsége az Európai kontinensről érkezik. Az ázsiai női bevándorlók aránya átlagosan 6%-ra tehető, amelynek jelentős részét a kínai származású nők tették ki. Itt is megfigyelhető a férfiakhoz hasonló jelenség, hogy 2010 után növekszik a részarányuk. Az amerikai kontinensről érkező női migránsok aránya 1% körüli, ami 2011 után csekély mértékben, de növekszik. Az afrikai női bevándorlók aránya azonban nem éri el az 1%-ot, jellemzően 0,5% körül ingadozik. A férfiakhoz hasonlóan a jelzett államokon/területeken kívülről érkezők aránya jelentéktelennek bizonyult.

2008 és 2010 években a Magyarországra érkező férfi bevándorlók többsége a szomszédos országokból érkezett. Kimagasló, közel kétharmados (62%, 63%) hányadot mutat a romániai férfi migránsok száma, akiket az ukrán (16%, 14%) és szerb (14%, 15%) származásúak követnek. Ezen migrációk a trianoni határmeghúzások által külföldre sodródott magyar származású, így magyar ajkú állampolgárok vándorlásával magyarázható. Az osztrák, szlovák, horvát és szlovén (éppen csak néhányan) férfi bevándorlók együttes aránya 10% alatt maradt. A két vizsgált év között arányokat tekintve nincs elmozdulás, továbbra is a gazdasági fejlettség alapján kevésbé fejlett régiókból érkeznek a férfi migránsok. (41. ábra)

Forrás: saját számítás a KSH adatai alapján

41. ábra: Magyarországi bevándorlók megoszlása a küldő szomszédos országok szerint – Férfiak

Forrás: saját számítás a KSH adatai alapján

42. ábra: Magyarországi bevándorlók megoszlása a küldő szomszédos országok szerint – Nők

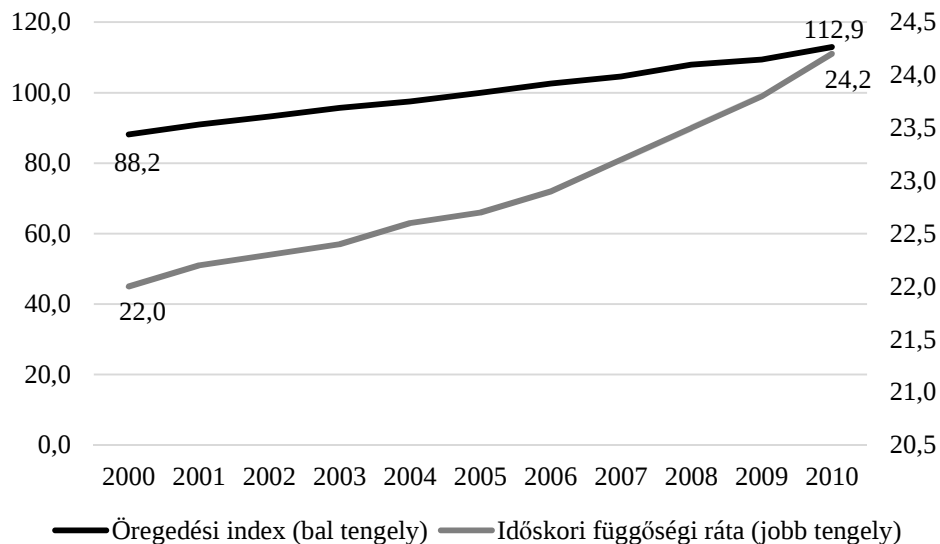
A férfiakhoz hasonlóan 2008-ban és 2010-ben is a romániai nők részaránya a legmagasabb, közel kétharmados az arányuk. Őket követik – a férfiak arányához hasonló mértékben – az ukránt, illetve szerb nők, valamint a szlovák, osztrák, horvát és szlovén nők (utóbbiak elenyésző arányban). Hasonlóan a férfiaknál tapasztaltakhoz, a szomszédos országokból érkező nők döntő többsége is magyar ajkú. A két vizsgált év alapján megállapítható, hogy az arányok csak kis mértékben változtak. Csökkent bár a romániai nők aránya, de a csökkenés elenyésző, és ez a megváltozott célországi migrációval magyarázható (Dél-Európa). (42. ábra)

A magyar társadalom elöregedése is, azaz az idősebb korosztály arányának növekedése, az utóbbi évtizedekben felgyorsult. Az előrejelzések szerint kisebb hullámzásokkal, de növekedni fog a 65 éven felüliek aránya, és 2050-re a magyar népesség 30%-a 65 éves vagy annál idősebb lesz.

Az alacsony termékenységi és a születéskor várható élettartam meghosszabbodása következtében átalakult a magyar társadalom korstruktúrája. Az öregedés térhódítását mutatja az is, hogy az élettartam növekedésével párhuzamosan a nyugdíjkorhatár is emelkedik. A KSH Népelemszámítási Kutatóintézete által 2001 és 2008 között három alkalommal elvégzett „Életünk

fordulónapjai” elnevezésű társadalmi-demográfiai felmérésből is kitűnik, hogy a megkérdezettek az öregkor alsó határának 60. év helyett a 65. évet tekintik. (Monostori 2008)

Magyarországon 1990-ben a 65 éves és idősebb korosztály aránya 13,2% volt, ami 2010-re 16,6%-ra növekedett. Az öregedési folyamatok bemutatására az **öregedési index** mellett az **időskori függőségi rátát** is használják. A mutató a 65 éves és az idősebb népesség arányát fejezi ki a 15-64 éves népességhez viszonyítva. A 43. ábra a hazai öregedési folyamatokat mutatja be.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

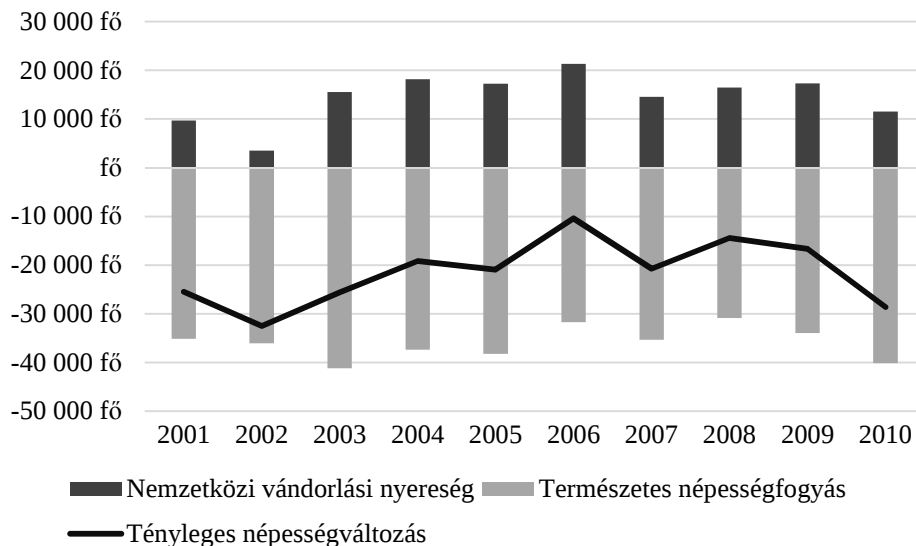
43. ábra: Az öregedési index és az időskori függőségi ráta alakulása, 2000-2010

Mind a két mutató értéke növekvő tendenciát mutat. 1990 és 2010 között az időskori függőségi ráta 20%-ról 24,2%-ra növekedett. Ennél dinamikusabban emelkedett az öregedési index, amely 64,5%-ról 112,9%-ra nőtt, ami a rendkívül alacsony termékenységgel, azaz a gyermekek népességen belüli arányának csökkenésével magyarázható. A férfiak és a nők eltérő halandósága miatt az idősebb korosztályok eltérő csoportjaiban mindenhol magasabb a nők aránya, a különbség pedig a nők és a férfiak között annál nagyobb, minél idősebb korcsoportot nézünk.

Hazánkban a demográfiai változások nagy területi különbségeket mutatnak. A gazdaságilag fejlettebb térségek népessége fiatalosabb, például Pest megye vagy a Nyugat-Dunántúl, de a sok gyermek születése is eredményezhet fiatalos népességet, mint például Szabolcs-Szatmár-Bereg megye vagy Borsod-Abaúj- Zemplén megye.

A nemzetközi vándorlásnak azonban jelentős szerepe van Magyarország népességfogyásának a mérséklésében. A 44. ábrán is jól látható, hogy a nemzetközi vándorlási nyereség jelentősen befolyásolta hazánk lakosságát. 2001 és 2010 között 255 ezer fős volt a természetes népességfogyás, amit csak a 130 ezer fős vándorlási nyereség tudott kompenzálni, így csak 125 ezer fővel csökkent a népesség.

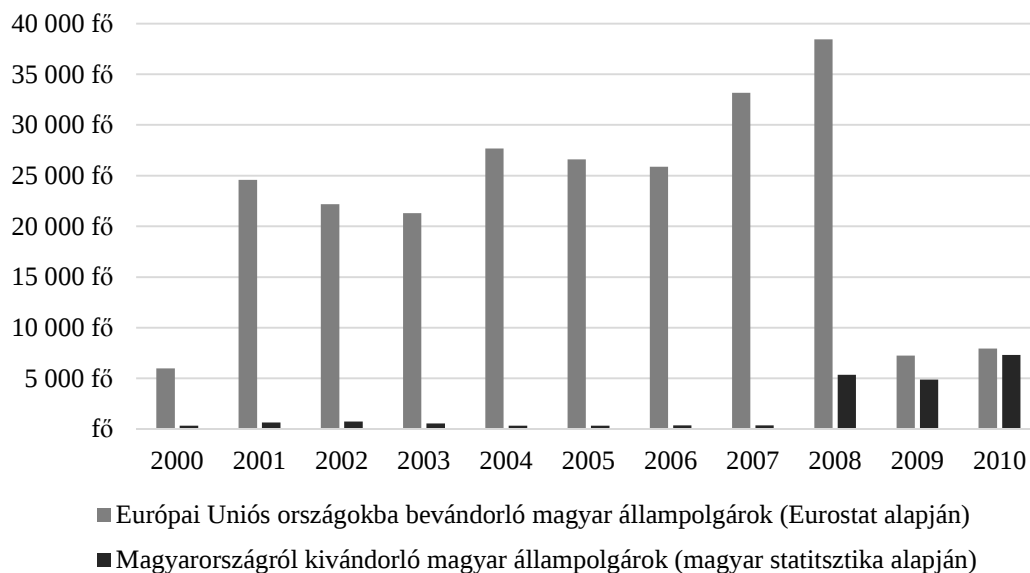
Ha területileg vizsgáljuk a nemzetközi vándorlás megoszlását, akkor Budapest és Pest megye rendelkezik a legnagyobb vándorlási nyereséggel, őket Csongrád és Bács-Kiskun megye követi, ahol a nyereség Románia közelségének és a magyar mezőgazdaság részvételének köszönhető.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

44. ábra: A magyarországi népesség alakulása a migráció függvényében, 2001-2010

A hazánkat elhagyó magyar állampolgárok száma a hivatalos statisztikák alapján évi néhány száz főre tehető, és soha nem érte el az 1000 főt. Ez azonban nem tekinthető relevánsnak, mert a regisztrációs rendszerek nem működnek megfelelően, és hiányosságainak köszönhetően nem tükrözi a valós kivándorlási nagyságrendeket. A tényleges kivándorlás megállapításához a befogadó országok bevándorlási statisztikáit (tükörstatisztika) érdemes megvizsgálni. Ha összehasonlítjuk a kivándorló magyar állampolgárok éves számait a külföldi európai országokban bevándorlóként megjelenő magyarok számával, akkor jól láthatóak az eltérések. (45. ábra)

Megjegyzés: A statisztikai adatok hiányosan álltak rendelkezésre, főleg 2009-es és 2010-es évre.

Forrás: saját számítás és szerkesztés az Eurostat és a KSH adatai alapján

45. ábra: A Magyarországról kivándorló és az EU-27 tagállamába bevándorló magyarok száma, 2000-2010

2000-2008 között átlagosan évente 24 ezer magyar állampolgár migrált Európába. 2004-től, az uniós csatlakozás következtében, amikor is három tagállam (Egyesült Királyság, Írország, Svédország) teljesen megnyitotta munkaerőpiacát hazánk előtt, megnőtt a magyar kivándorlók száma, akár a tükörstatisztikát, akár a magyar statisztikákat nézzük. 2007-től pedig szintén 25%-kal nőtt a kivándorló magyarok száma, ami újabb piacnyitásoknak köszönhető (Görögország,

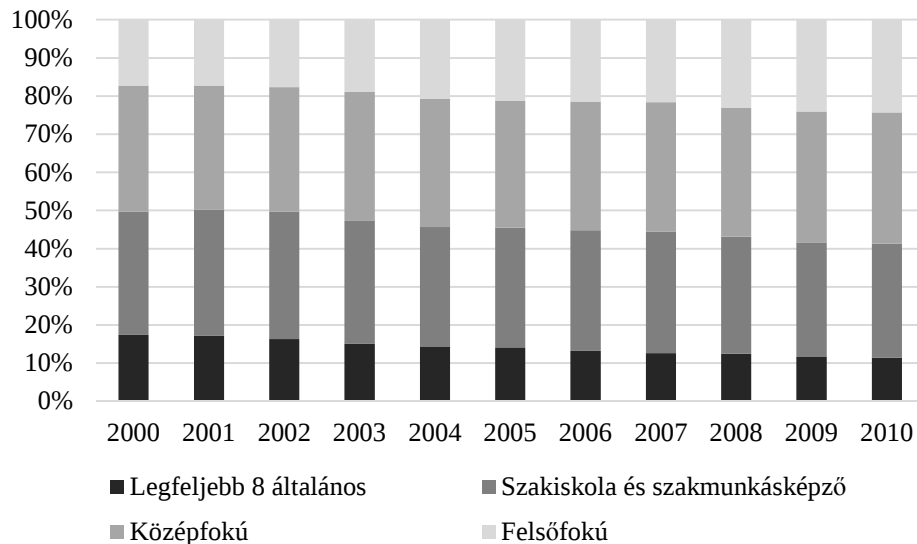
Spanyolország, Portugália, Finnország, Olaszország, Hollandia). 2008-tól a piacnyitások mellett a gazdasági válság hatása is éreztette a magyarok kivándorlását. Érdekes, hogy 2008-tól az Eurostat adatbázisa hiányos, így a tükörstatisztika is árnyalt képet mutat. A magyarok elsődleges célországa Európán belül Németország, még annak ellenére is, hogy nem nyitotta meg munkaerőpiacát, ahol átlagosan évente 19 ezer fő magyart regisztrálnak. A német kapcsolódást mutatja az is, hogy a magyarok több mint kétharmada választja vándorlási célként. Ennél jóval kisebb számban, évi 3-4 ezer fővel, de második helyen Ausztriát választják a magyarok. (Érdekesség, hogy 2009-től ez a két ország nem közöl bevándorlási adatokat.) Jelentős célországnak számít Spanyolország, Hollandia és az Egyesült Királyság is. Az adatokból az derül ki, hogy a magyar népesség nem kapcsolódott be nagyobb mértékben a nemzetközi migrációs folyamatokba a 2008-as válságig, amelyben szerepet játszhatott a szociális ellátórendszerek változatlanlansága is. Ugyanis az figyelhető meg a 2004-ben csatlakozott országok között, hogy azokban az országokban alacsony a migrációs hajlandóság, amelyekben a különböző támogatási formák és jóléti juttatások jelentősek. Ezt figyelembe véve csak Csehország és Szlovénia előzi meg Magyarországot. Viszont a válság következtében változtak a szociális ellátórendszerek, és a recesszió kezelése miatti megszorítások a magyarokat is a nagyobb, de még mindig nem annyira jelentős migrációra készítette.

4.4. A kutatás háttérváltozóinak vizsgálata

A hipotézisek igazolása miatt fontosnak tartom elemezni a migrációs potenciál vizsgálatának háttérváltozóit, mint például a képzettséget, a képzettség által elérhető jövedelem nagyságát és annak forrását.

Fontos vizsgálni több évtized átlagában is a foglalkoztatottak képzettségi szintek szerinti megoszlását, hiszen a neoklasszikus mikro-gazdasági migrációs modell szerint is az egyén költség-haszon számítások alapján, a várható nettó haszon elérése miatt dönt a migráció mellett, azaz az emberek az alapján választják meg a mozgásuk irányát, hogy adott képzettség mellett hol tudják a legnagyobb jövedelmezőséget elérni. Emellett az országon belüli és kívüli migráció képzettség szerinti megoszlása befolyásolja hazánk gazdasági növekedését és versenyképességét is. Amíg a migráció segítségével a képzett munkaerő arra a területre vándorol, ahol a tudása, képzettsége a legjobban hasznosul, addig javul a munka termelékenység és hatékonysága mindaddig, amíg a határhatékonyság és a termelési tényező ára (a munkabér) ki nem egyenlítődik. Kivándorlás esetén azonban a képzettebb munkaerő elvándorlása csökkenti a nemzetgazdaság humán tőkéjét, rontva így a versenyképességet, valamint állami szinten nem térül meg az oktatásra fordított költség.

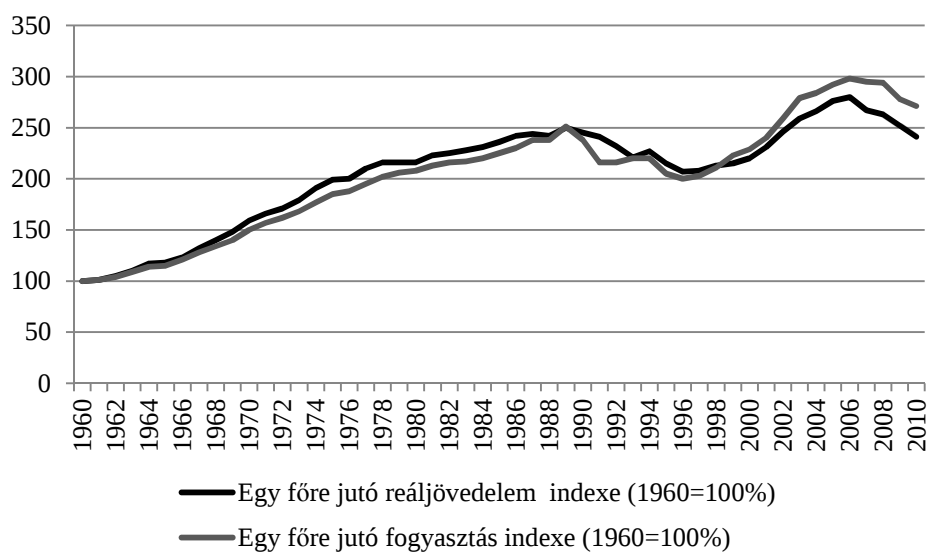
Az elmúlt évtizedekben hazánk foglalkoztatottjainak képzettségi struktúrája jelentősen átalakult. (46. ábra) Míg 1998-ban 20% feletti volt a legfeljebb 8 általánost végzettek aránya, ez 2012-re 11% alá csökkent. A szakképesítéssel rendelkezők és érettségit szerzettek aránya a vizsgált időszakban 30-30% körül stagnál. Jelentős változás még a képzetlen munkaerő csökkenő tendenciája mellett, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők részaránya folyamatos növekedést mutat. Az 1998-as 16%-os arányról 2012-re 26%-ra nőtt a diplomával rendelkezők száma. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők részaránya az Unió elvárásaihoz viszonyítva továbbra is alacsony, mivel az Európai Unió célja, hogy 2020-ig legalább 40% legyen a diplomások aránya a 35 éves korosztály körében. A kedvező tendencia hátterében az is szerepelhet, hogy a nő a fiatal munkanélküliek száma, így a fiatal korosztály a negatív tendencia ellen az oktatásban és képzésben eltöltött évek növelésével próbál védekezni.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

46. ábra: A foglalkoztatottak képzettségi struktúrája, 2000-2010

A migrációs modellek többsége a migrációt befolyásoló tényezők között meghatározó súllyal szerepelteti a jövedelemkülönbségeket. A hazai reáljövedelmek alakulását vizsgálva megállapítható, hogy a rendszerváltozás komolyan érintette a háztartások életszínvonalát is. (47. ábra)

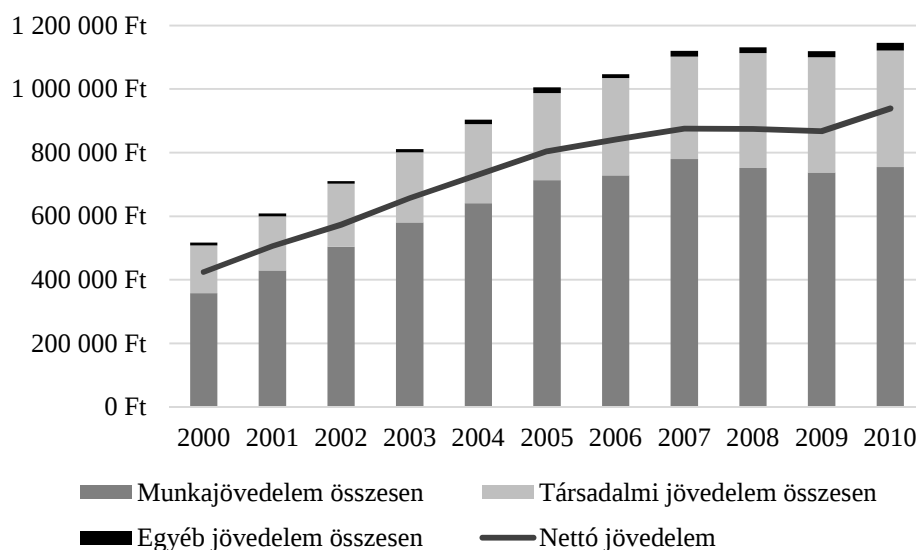
Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

47. ábra: Az egy főre jutó reáljövedelem és fogyasztás alakulása, 1960-2010

A lakosság reáljövedelmében az 1980-as évek jellemző növekedés után, az 1990-es évek első felében jelentős visszaesés volt tapasztalható. A reáljövedelem csökkenése részben a reálkeresetek és reálnyugdíjak, részben pedig a foglalkoztatottsági szint visszaesésének volt a következménye. A rendszerváltás után tömegesen veszítették el munkájukat, váltak munkanélkülivé, valamint megkezdődött a nyugdíjhoz közel álló aktív korúak nyugdíjba vonulása. A rendszerváltás következtében lehetőség nyílt ugyan a vállalkozásalapításra, de tömegesen szűntek meg a korábbi nagyvállalatok és munkahelyek. Az 1995-ös Bokros csomag is tovább csökkentette a reáljövedelmeket. A gazdasági recessziót követően azonban 1997-től lassan megindult a lakossági jövedelemszint emelkedése, amelynek következtében az egy főre jutó reáljövedelmek országos átlagban az ezredforduló körül elérték, majd azóta meghaladják a rendszerváltozás előtti szintet. Ez a növekedés 2006-ig tartott. Ez egyrészt a foglalkoztatás javulásának volt köszönhető, de szerepet

játszott benne a munkaerőpiac átalakulása is. A gazdaságban egyre inkább a magasabb hozzáadott értéket termelő ágazatok kerültek előtérbe, így a munkaerőpiacon belül is nőtt a képzettebb, jobban kereső foglalkoztatottak aránya. Az átlagkeresetek emelkedése 2001 és 2003 között volt a leggyorsabb, elsősorban a kedvező munkaerő-piaci folyamatok és az adóterhelés mérséklődése miatt, ugyanakkor szerepet játszott benne az állami szférában foglalkoztatottak bértáblájának rendezése is. Az alacsonyabb keresetűek helyzetét a minimálbér emelkedése, majd átmenetileg adómentessé tétele javította. A makrogazdasági mutatók javulása a háztartások optimista jövedelmi várakozásaiban is tükröződött. 2007-től a járuléknövekedés következtében csökkent a reáljövedelem, amely elsősorban a munkajövedelemből élőket érintette. A 2000-es évektől kezdődően a háztartások fogyasztása jóval meghaladta a rendelkezésre álló jövedelmek nagyságát. Ez a fogyasztásnövekedés, a megtakarítási rátát visszaszorítva, a hitelfelvételből történt.

Magyarországon a diplomások bérelőnye lényegesen magasabb, mint a fejlettebb országokban. A szomszédos országok magyarlakta területeiről érkezők által gerjesztett verseny Magyarországon relatíve alacsonyan tartja a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező munkavállalók bérelőnyeit.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

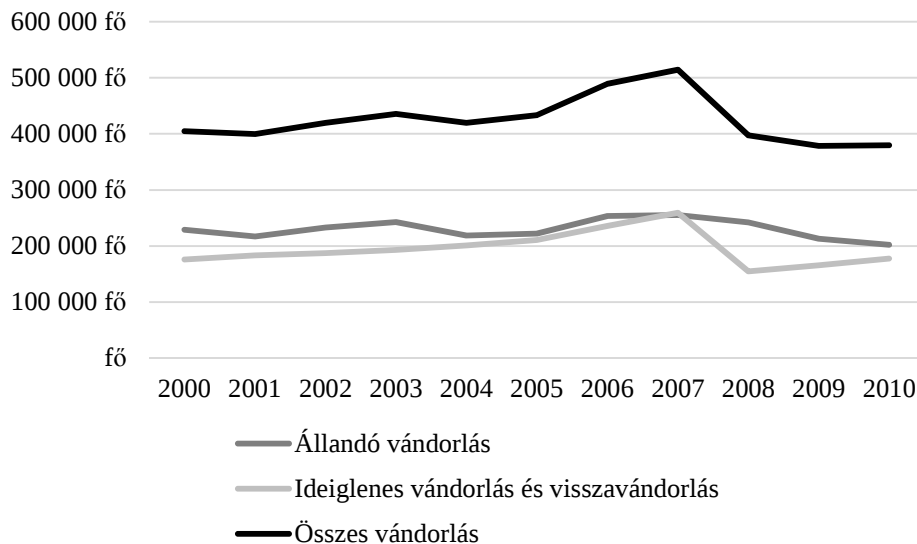
48. ábra: A háztartások egy főre jutó éves átlagos jövedelme jövedelemforrások szerint, 2000-2010

A háztartások jövedelmének szerkezetét (48. ábra) vizsgálva megállapítható, hogy az egy főre jutó átlagos jövedelmek 75%-a főállású munkaviszonyból származik, tehát ez a legnagyobb bevételi forrásuk. Ennek aránya a válság ellenére 2009-ben 80%-os szintre növekedett. Ez a növekedés azonban nem a foglalkoztatás növekedésével magyarázható, hiszen 2008-ról 2009-re a foglalkoztatás szintje 56,7%-ról 55,4%-ra csökkent, míg a munkanélküliség a gazdasági válság hatására 7,9%-ról 10,1%-ra nőtt. A jelenség hátterében a gazdaságilag aktívak és nem aktívak (15-64 éves népesség) számának csökkenése állt, amely az előregedéssel, a születésszámok csökkenésével, a várható élettartam növekedésével, a nyugdíjban töltők évek számának emelésével magyarázható.

A háztartások fő munkajövedelmi forrásai között még jelentős részarányt képvisel a vállalkozói jogviszonyból származó jövedelem. A 2000-2010 közötti időszakban kiemelkedő volt ezen jövedelemforrás részaránya (2004: 17%), ami a 2010-re 11,5%-os szintre mérséklődött. Ennek hátterében, a gazdasági szektorokban, ágazatokban tevékenykedő vállalkozások foglalkoztatási helyzete, valamint jövedelmezőségi helyzete, növekedési helyzete állt. 2010-ben az előző évhez képest a működő egyéni vállalkozások száma 5,7%-kal csökkent, míg a társas vállalkozások száma 1,8%-kal növekedett, de ugyanakkor a gazdasági recesszió miatt egyre kevesebb vállalkozás tudott

osztalékot fizetni, ami magyarázza a kieső tőkejövedelmet. A háztartások jövedelmének közel 30%-át a társadalmi jövedelmek képezik. Ezek olyan pénzbeli szociális juttatások, amelyek az időskorral, a munkanélküliséggel, gyermekvállalással hozhatók kapcsolatba. A társadalmi jövedelmek súlya az összjövedelmen belül attól függ, hogy hányan jogosultak erre, ebből hányan veszik igénybe, illetve az állam milyen mértékű támogatást ad.

Magyarországon a belföldi vándorlási statisztika – amely a népesség országon belüli térbeli, földrajzi mozgását követi nyomon – számbavételének alapja a lakcím-bejelentési rendszer, amely a lakóhely vagy tartózkodási hely létesítését, illetve megváltoztatását regisztrálja. (49. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés a KSH adatai alapján

49. ábra: A belföldi vándorlás alakulása, 2000-2010

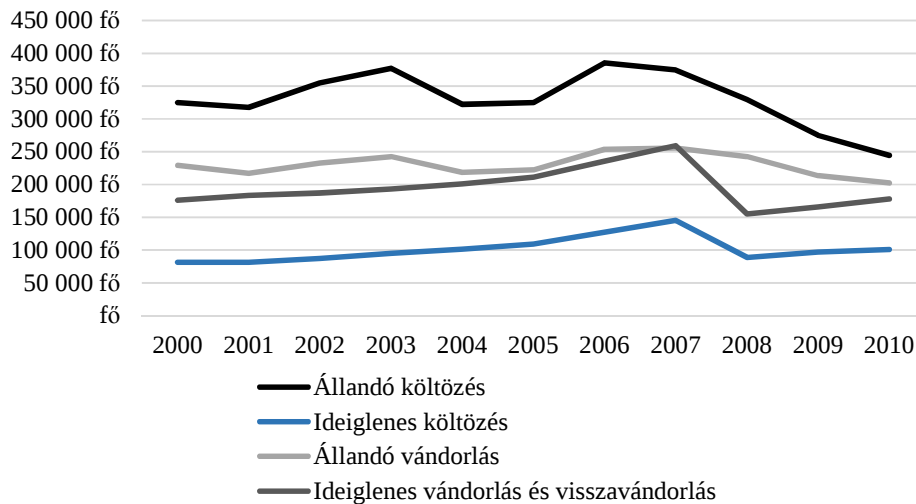
A belső vándorlás mértéke 2000 és 2005 között viszonylag állandó, 400-420 ezer közötti szinten stabilizálódott (49. ábra). Ezt követően jelentős növekedés figyelhető meg a belföldi vándorlásban 2007-ig, amikor az 500 ezret is meghaladta a vándorlások száma. Ez a mobilitási növekedés nem bizonyult tartósnak, ugyanis 2008-ban 86 ezerrel kevesebb vándorlást regisztráltak, mint egy évvel korábban, ami tovább folytatódott a 2008-as válságot követő két évig. 2010-től azonban növekedés mutatkozik, és újra 400 ezer fő fölé emelkedik a belső vándormozgalomban részt vevők aránya, ami a recesszió miatti megszorítások miatti megváltozott foglalkoztatásnak köszönhető.

Külön vizsgálva az állandó és az ideiglenes vándorlás alakulását, az látható, hogy a 2008. évi visszaesés hátterében az ideiglenes elmozdulások számának csökkenése áll. Azonban meg kell jegyezni, hogy az ideiglenes vándorlás és visszavándorlás adatai kevésbé megbízhatóak, mint az állandó vándorlásé, mert az ideiglenes lakóhely bejelentésnek és megszüntetésnek az elmulasztása nem jár jogi következményekkel, így esetleg könnyebben el is hagyják a bejelentést. Az állandó vándorlás némi kisebb visszaesést leszámítva, enyhe növekedést mutatott 2008-ig, amikor is jelentős mértékben lecsökkent (2012-re már 200 ezer fő alá süllyedt).

Településtípus szerint vizsgálva, megállapítható, hogy Budapest vándorlási egyenlege a 21. század első évtizedében U alakú görbét mutat. 1993-ban negatívba fordult a főváros migrációs egyenlege, amely a 2000-es évben érte el a mélypontot. A negatív tendencia 2006-ig tartós volt, azonban ez után olyan irányú növekedés indult be, amely Budapest egyre növekvő vonzerejének köszönhető. A községek aggregált vándorlása fordított U alakú görbével jellemezhető. Az 1990-es évek negatív trendje 1994-ig tartott, amikor is jelentős növekedés következett be az ezredfordulóig, meghaladva a főváros és városi vándorlási egyenlegek összegét is. A 2000. évtől azonban nagyarányú és

meredek csökkenés következett be, ami 2006-ban negatívba fordult és -17 ezer fős értékkel elérte a 2000-es budapesti mélypontot 2010-ben.

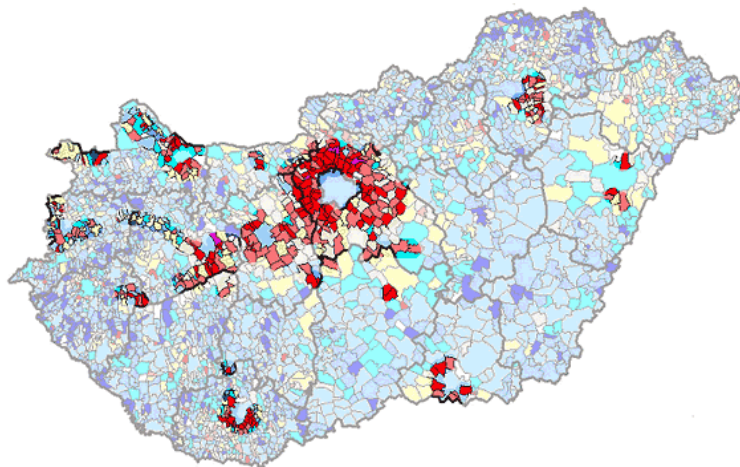
Tovább árnyalhatjuk a térbeli mobilitást aszerint, hogy a magyaroknak milyen a költözési hajlandósága. (50. ábra) Látható az ábrán, hogy a magyaroknál jellemző a magas az állandó jellegű költözési arány, amit jellemzően települések között tesznek. A legritkábban a településen belüli ideiglenes költözésre, illetve visszaköltözésre került sor. (50. ábra)

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

50. ábra: Vándorlás vs. költözés, 2000-2010

Az állandó lakosságszám változását megfigyelve megállapítható, hogy az elmúlt évtizedekben csökkent az állandó népesség száma, amely területileg jelentős eltéréseket mutat. A főváros és agglomerációja körül kialakult egy szuburbanizációs zóna, ahol a népességszám megsokszorozódott. Hasonló koncentráció figyelhető meg Székesfehérvár, Veszprém, Győr, Pécs, Szeged és Miskolc körül, valamint a Balaton környékén. Ezen városok környéke az elvándorlásból tudta növelni a népesség számát. A népesség pozitív növelésének okai között a jövedelemtermelő képesség, a vállalkozások aktivitása, a munkanélküliség térbeli megoszlása, az infrastrukturális fejlődések, valamint a megközelíthetőségek, a közlekedés szerepelnek motiváló eszközként. (51. ábra)

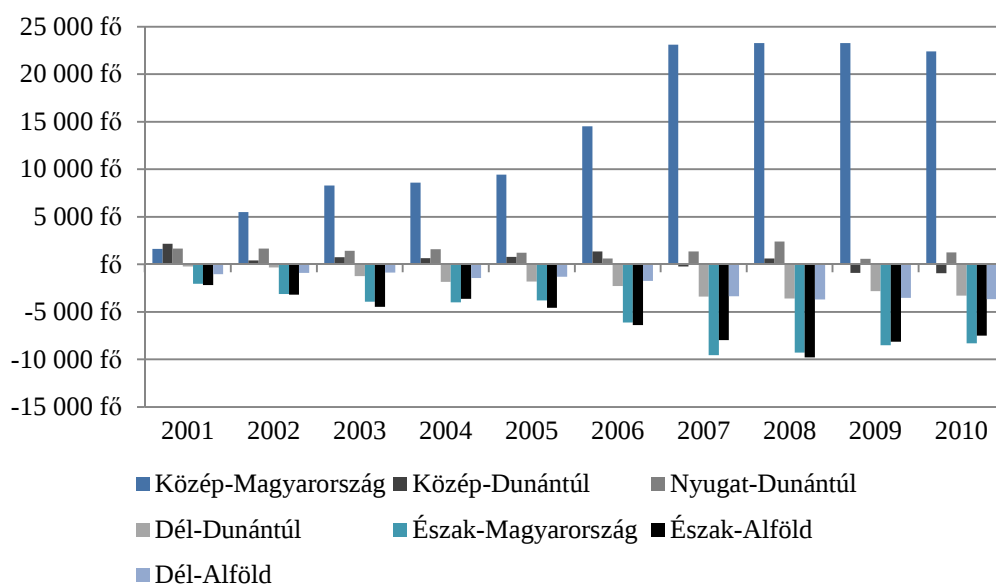

Forrás: KSH

51. ábra: A migráció irányai Magyarországon: az állandó lakosságszám változásai

Az állandó vándorlásoknál és az ideiglenes vándorlásoknál is a fiatalabb, 40 éves korosztály alatti korcsoportok vándorlási intenzitása a legmagasabb. Ezen belül is a 20-29 év közöttieké, majd a 19 év alattiaké magas, amely nem meglepő, hiszen családdal együtt mozognak, illetve középiskolai kollégiumi szállást is bejelentenek ideiglenes lakcímként, majd a 30-39 évesek követik. Nemek szerint vizsgálva sem az állandó, sem az ideiglenes vándorlásnál nincs különbség a férfiak és a nők vándorlási hajlandósága között.

A belső vándorlási egyenleget régiók szerint vizsgálva is látható, hogy az elvándorlás nagy vesztesei a két alföldi régió, valamint Észak-Magyarország. A fő nyertes a főváros és agglomerációja, ami a hazai centralizációval magyarázható. A migráció térbeli egyenlőtlenségét mutatja az is, hogy a nyereség csak más terület veszteségével érhető el, ami a népesség területi, sőt korösszetételének megváltozásához is vezet. A közép-magyarországi, és ezen belül is Budapest nyeresége a vizsgált időszakban mindig pozitív volt, de csak az utóbbi években vált meghatározóvá. (52. ábra)

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

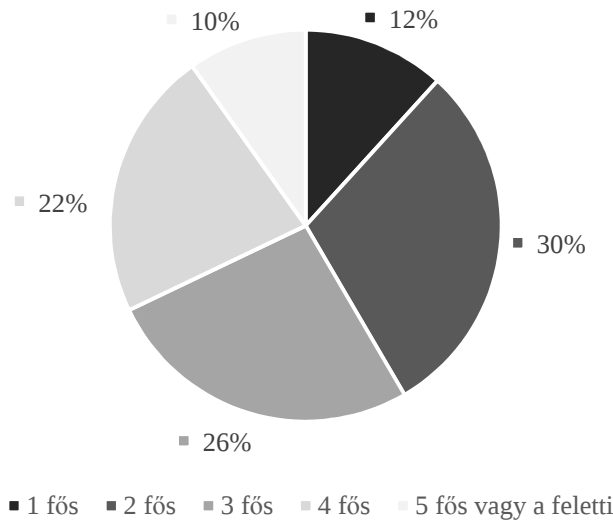
52. ábra: Belső vándorlási különbözet régiók szerint, 2001-2010

4.5. A hazai migrációs potenciál 2008-ban

A vizsgálat személyes kérdőíves megkeresés módszerével 1.200 fős reprezentatív mintán keresztül mérte a magyarországi migrációs potenciált 2008 augusztusában.

Elsőként két statisztikai próba alapján (a keresztábrás elemzéseknél a Khi négyzet próbát, az átlag-összehasonlításnál az egyutas varianciaanalízist (ONE-WAY ANOVA)) mutatom be azokat az összefüggéseket, amelyek az elemzés során szignifikánsnak mutatkoztak.

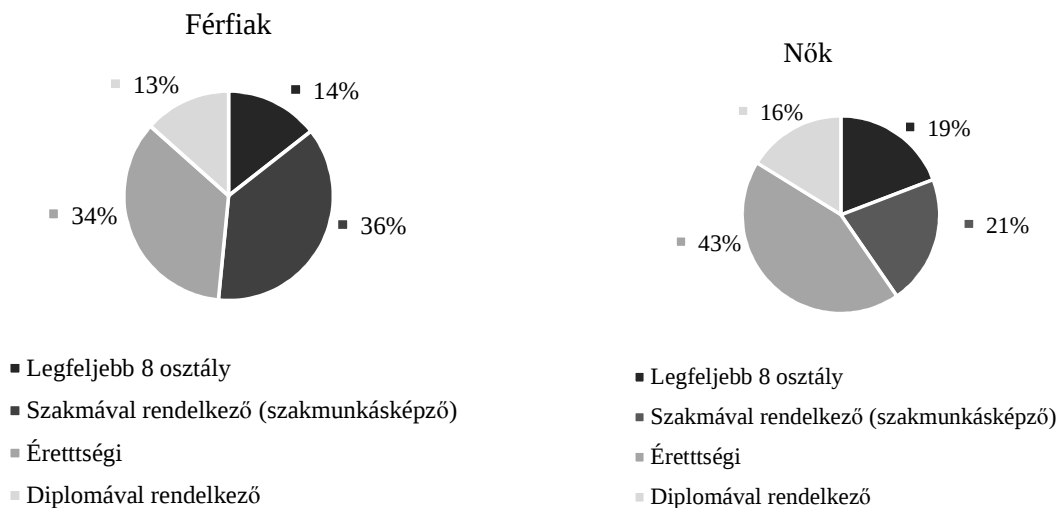
A háztartásban élők számát vizsgálva megállapítható, hogy a válaszadók többsége háztartásban él, egyharmada 2 fős, egynegyede 3 fős (két szülő 1 gyermek, illetve 1 szülő 2 gyermek), egyötöde 4 fős háztartásban. A megkérdezettek nyolcada nagycsaládos, azon belül is az 5 és 6 fős modell a jellemző. (53. ábra) A háztartások esetében 28%-ban van 14 éves kor alatti gyermek. A legnagyobb arányban az 1 kiskorú gyermek aránya a jellemző. A háztartások 71%-ában azonban nincs 14 év alatti gyermek.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív D.4. pontja alapján

53. ábra: A háztartás létszám szerinti megoszlása

A mintában a férfiak között nagyobb arányban vannak szakmunkásképzőt végzettek, mint a nők között (36% vs. 21%). A nők között viszont a maximum 8 osztályt végzettek (19% vs. 14%), az érettségivel rendelkezők (43% vs. 34%) és a diplomások (16% vs. 13%) nagyobb hányadot tettek ki. (x. ábra) Az 50 évnél fiatalabb korcsoportokban kisebb a 8 általánost végzettek hányada (maximum 14%), mint a legidősebbek között (37%). A szakmunkás végzettség leginkább a 30 év felettieket jellemzi (28-33% vs. 24% a 18-29 évesek esetében). A 30 évesnél nem idősebbek között volt a legmagasabb (49%-os) az érettségizettek aránya. (54. ábra)

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív D.1. és D.3. pontjai alapján

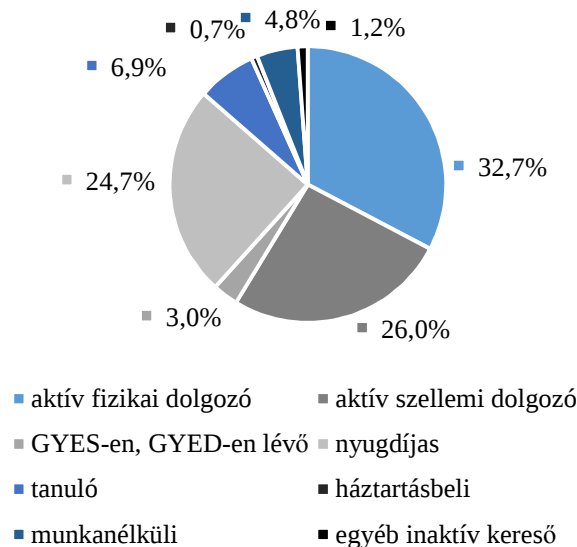
54. ábra: Képzettség szerinti megoszlás nemek alapján

A magasabb iskolázottság magasabb bérelőnyt jelent, növeli továbbá az elhelyezkedés esélyét, térségi szinten pedig a versenyképességet, hiszen minél magasabb a térségben a diplomások aránya, annál magasabb a gazdasági fejlettsége.

A minta alapján a nagyvárosokban (Budapesten és a megyeszékhelyeken) magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya (18-23%), mint a kisebb lélekszámú helyeken (12-13%). Ennek hátterében a felsőfokú intézmények területi elhelyezkedésének (nagyobb felsőoktatási hagyományokat mutató térségek) és a végzettek preferencia skálájának lakóhely választását befolyásoló sajátosságai

(munkaerő-piaci, illetve jövedelmi lehetőségek, felsőfokú tanulmányok előtti vagy alatti lakóhely, családi, rokon, társas kapcsolatok) mutathatók ki. A kistélepüléseken lakók több mint fele (57%) legfeljebb szakmunkás végzettséggel rendelkezik. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a nyugat-dunántúli és az észak-magyarországi településeken volt a legmagasabb (21-25%), míg a Közép-Dunántúlon, és a két alföldi régióban a legalacsonyabb (10-11%). Országos viszonylatban a régiókban élő felsőfokú végzettségűek nemek szerinti megoszlása alapján, Közép-Magyarország kivételével, a nők aránya a magasabb, amely a nők diplomaszerzési törekvéseivel, valamint egyes, magasabb iskolai végzettséget igénylő szakmák elnöiesedésével függ össze. A szakmunkás végzettség legjellemzőbb módon a Dél-Alföldön és Közép-Dunántúlon fordult elő (39-41%).

A megkérdezettek 59%-a aktív kereső, akik jellemzően fizikai munkát végeznek. A társadalomra jellemzően magas a nyugdíjasok aránya. (55. ábra)

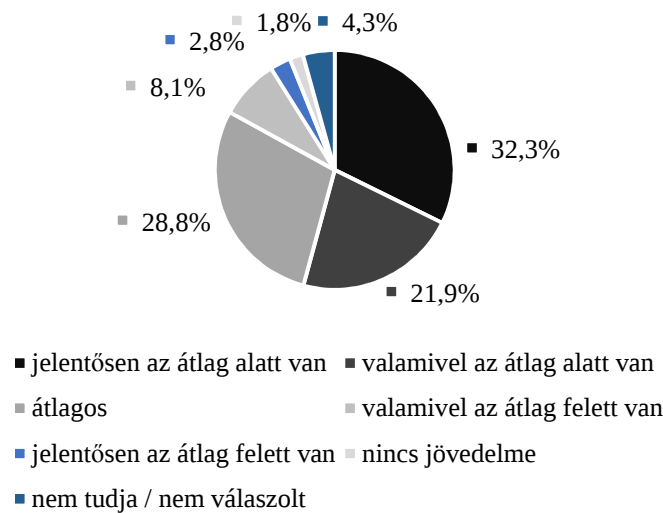
Forrás: saját számítás a kérdőív D.8. pontja alapján

55. ábra: A válaszadó jogi helyzete (fő tevékenysége)

A válaszadók 65%-a magáncégnél a privát szektorban, 25%-a állami intézményben, hivatalban, kevesebb, mint 7%-a vegyes vállalatnál, ahol az állam többségi tulajdonban van, dolgozott. Elhanyagolható a civil szervezeteknél (közalapítvány) dolgozók aránya (2% alatti).

A migrációs modellek többsége a migrációt befolyásoló tényezők között meghatározó súllyal szerepelteti a jövedelemkülönbségeket. Megvizsgálva a megkérdezettek saját havi bruttó jövedelmének a megítélését (56. ábra), 40% átlagos vagy annál magasabb fizetéssel rendelkezett. 41%-ának nem változott az anyagi helyzete az elmúlt két évben, míg a válaszadók felének anyagi gondjai voltak. A nők között lényegesen magasabb volt a jövedelmüket jelentősen átlag alattinak érzők aránya (39% vs. 30%), míg a férfiak körében az átlagos (34% vs. 28%) és az átlagosnál magasabb (14% vs. 9%) jövedelműek aránya volt meghatározó.

A legidősebb válaszadók körében a legmagasabb (47%-os), míg a 30-39 évesek esetében a legalacsonyabb (26%) a fizetésüket az átlagosnál jelentősen alacsonyabbra tartók aránya. Az átlag feletti kategóriában arányuk: 4%, illetve 15%. A maximum 8 általánost végzettek körében volt a legmagasabb (58%-os), míg a diplomások esetében a legalacsonyabb (15%) a fizetésüket az átlagosnál jelentősen alacsonyabbra tartók aránya. Az átlag feletti kategóriában arányuk 2%, illetve 30%.

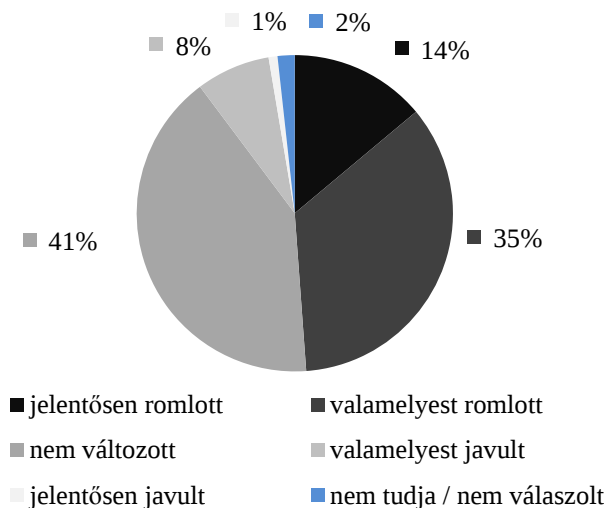
Megjegyzés: A viszonyítási alap a hazai havi bruttó átlagjövedelem (165.000 Ft) 2008-ban.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív D.9. pontjának kiegészítése alapján

56. ábra: A minta megoszlása a saját havi (bruttó) jövedelem megítélése szerint

A jövedelmüket jelentősen átlag alattinak tartók hányada a 2.000 főnél kisebb lélekszámú településeken volt a legnagyobb (43%), míg a fővárosban a legkisebb (15%). Az „átlagos és az átlag feletti” kategóriát a főváros vezeti (43%, illetve 19%). A jövedelmüket jelentősen átlag alattinak tartók hányada a Közép-Dunántúlon és a Dél-Alföldön volt a legnagyobb (52-54%), míg Közép-Magyarországon a legkisebb (15%). Az „átlagos” kategóriát Közép-Magyarország (44%), az átlag felettit a Nyugat-Dunántúl vezeti (20%).

Az anyagi helyzet megváltozására vonatkozóan a válaszadók 41%-ának nem változott az anyagi helyzete az elmúlt 1-2 évben. Jelentős azoknak az aránya, akik jelentős vagy csekély romlást éreznek a vagyoni helyzetükben. (57. ábra)

Megjegyzés: A viszonyítási alap a hazai havi bruttó átlagjövedelem (165.000 Ft) 2008-ban.

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív D.9. pontja alapján

57. ábra: A minta megoszlása a saját anyagi helyzetében az elmúlt 1-2 évben bekövetkezett változás szerint

A költözéssel kapcsolatos kérdések esetében megállapítható, hogy a lakosság csaknem fele életében már több alkalommal költözött úgy, hogy állandó lakhelyet váltott (44,5%). A megkérdezettek

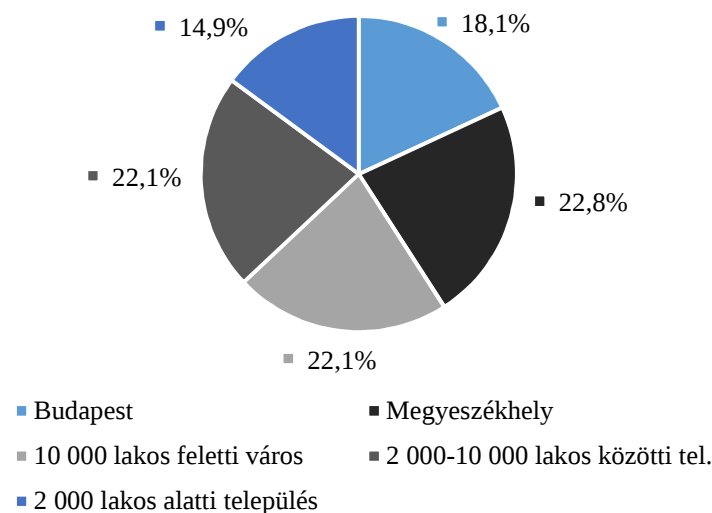
34%-a egyszer költözött életében és csak a válaszadók alig több mint egyötöde (21,5%) nem költözött életében soha.

A minta háttérváltozók közötti szignifikáns összefüggéseket megvizsgálva megállapítható, hogy a férfiak kisebb hányada költözött egyszer (31,7%) vagy többször (36,2%), szemben a nőkkel (36,2%, illetve 46,4%).

A 30 évnél fiatalabbak kisebb arányban költöztek több mint egy alkalommal (28,4%), mint az idősebbek (47,5% és 51,95% között).

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők nagyobb hányada költözött már életében több alkalommal (56,8%), mint az alacsonyabb végzettségűek (41,5% és 43,1% között). Az alacsonyabb végzettségűekre inkább az egyszeri költözés jellemző (30,2 és 36,9% között), ez az arány a felsőfokú végzettségűek esetében csak 28,9%.

Településtípus szerint vizsgálva a mintát, a megkérdezettek többsége nagy lélekszámú településen, jellemzően megyeszékhelyen, 2.000–10.000 közötti vagy afeletti településen él, ugyanakkor Budapest, mint főváros vonzása is meghatározó, ahol a válaszadók közel egyötöde él. (58. ábra).

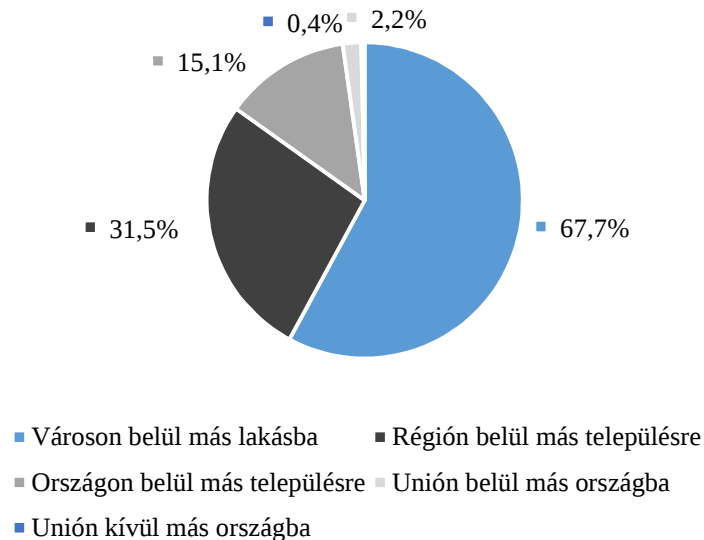

Forrás: saját számítás a kérdőív alapján

58. ábra: Településtípus szerinti megoszlás

A megyeszékhelyeken élők a legaktívabb költözők. Közülük 62,4% nyilatkozott olyan értelemben, hogy életében már több alkalommal költözött. A Budapesten élők között ez az arány már jóval alacsonyabb (47,0%), míg a kisebb település lakói között még alacsonyabb ez a költözési arány. A 2.000 főnél kisebb falu esetében 40,2%; 10.000 lakos feletti településnél 39,6%; 2-10.000 lakos között 31,7%-a csupán a több alkalommal költözők megoszlása. Az egyszer állandó lakhelyet váltók esetében, a Budapesti lakosok vezetnek 42,4%-kal, a másik szélsőérték a megyeszékhelyeké 23,0%-kal, a többi település aránya 33,2% és 38,9% között van.

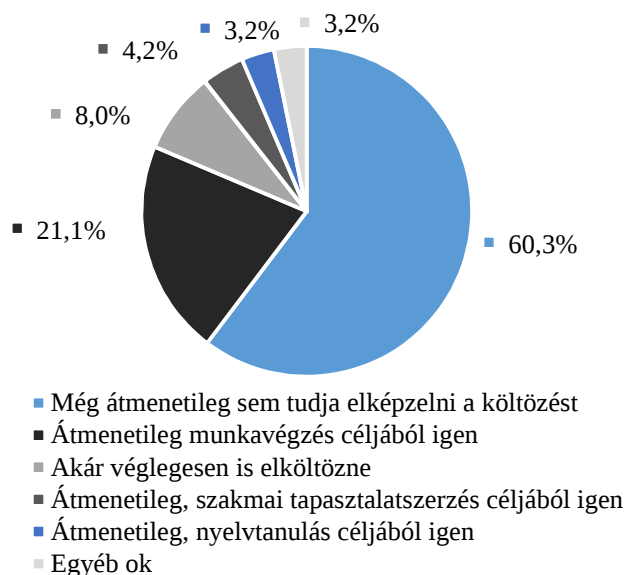
Akik már költöztek életükben legalább egy alkalommal legtöbbször a saját településen belül váltottak lakhelyet (67,7%), de jelentős a régióon belüli más településre való költözés is (31,5%), valamint az ország más településére (15,1%). (59. ábra) A válaszadók többsége a **lakáshelyzetük javítása** érdekében költözött (51,9%), míg a második leggyakoribb okként a **munkavállalást** jelölték meg (26,2%). További okok között szerepel a családi állapot változása (házasság: 57%, válás: 9,6%, családi ok: 9,2%, élettársi kapcsolat: 2,2%, szülőktől való elköltözés: 1,9%), a tanulás (9,2%).

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív M.2. pontja alapján

59. ábra: A költözés iránya

A kérdőív adatai alapján az derült ki, hogy a magyarok 78,5%-a költözött már életében legalább egyszer, és ezen költözések mögött, az esetek 51,9%-ban a lakáshelyzet javítása húzódott meg. Ugyanakkor a megkérdezettek 60,3%-a a külföldre történő költözést még átmenetileg sem tudja elképzelni. Megállapítható, hogy a magyarok nagy hányada költözik, ennek egyik oka az életkörülmények – nevezetesen a lakáshelyzet – javítása, ugyanakkor az adatokból tisztán látszik, hogy a külföldre való költözési hajlandóság igen alacsony. (3. számú melléklet: 1. függelék)

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív M.4. pontja alapján

60. ábra: A külföldre költözési hajlandóság

A nők nagyobb részaránya zárja ki a költözés lehetőségét (67,6%), szemben a férfiakkal (55,4%). A férfiak közül nagyobb hányad tudná elképzelni a külföldi munkavégzést vagy szakmai tapasztalatszerzést (27,3%, 5,7%), a nőkhez viszonyítva (16,1%, 2,8%), a nők közül nagyobb arányban ideiglenesen külföldre nyelvtanulás céljából (4,5%), mint a férfiak közül (1,5%). Véglegesen a nők közül 7,6%, a férfiak közül 9% költözne.

A kor előrehaladtával csökken azok aránya, akik ideiglenesen külföldre költöznének valamilyen tevékenység folytatása céljából. Nyelvtanulás céljából 18-29 éves korcsoportban 8,2% menne, az idősebbek közt ez az érték 2,3% alatti. Munkavégzés céljából a 18-29 évesek közül 36,9% költözne

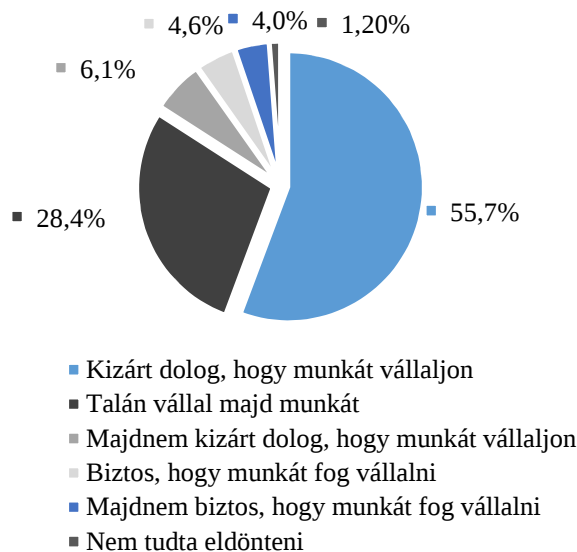
átmenetileg, a 30-39 évesek között 27,6%, a 40-49 évesek között 21,1%, az 50-59 évesek között 14,4%, a 60 év felettiek között 2,3%. Természetesen nő a kor előrehaladtával azok aránya, akik még átmeneti időtartamban is kizárják a külföldre költözés lehetőségét. A két szélsőérték itt: 18-29 éves (27,6%), illetve 60 éves vagy idősebb korosztály (95,4%). A 18-29 évesek 15%-a akár végleg is elköltözne, 30-49 év között 8-9% közötti az arány, de még az 50-59 évesek közt is 6,3%, 60 év felett viszont már csak 0,5%.

A maximum 8 általánossal rendelkezők kisebb hányada élne átmenetileg külföldön munkavégzés céljából (14,5%), mint a magasabb végzettséggel rendelkezők (22,5%-23,6% között). Nyelvtanulás céljából az érettségizettek mennének ideiglenesen külföldre nagyobb arányban (4,2%), szemben az egyéb végzettségűekkel (1,2%-3,6% között). Az érettségizettek (53,8%) és a felsőfokú végzettségűek (57,3%) kisebb hányadban tudják elképzelni, hogy akár átmenetileg is külföldön éljenek, mint a szakmunkásképzőt (67,9%) vagy maximum 8 általánost végzettek (73,6%). Akár a végleges külföldre költözést is az érettségizettek tudják nagyobb hányadban elképzelni (12,4%), szemben az egyéb végzettségűekkel (3,6%, 5,5% és 7,0%).

Az átlag feletti jövedelemmel rendelkezők nagyobb aránya menne átmenetileg külföldre dolgozni (28,5%), mint az átlagos jövedelműek (25,6%), a jelentősen átlag alatti jövedelműek (18,3%) vagy a valamelyest átlag alatti jövedelműek (15,7%). Az átlagos jövedelműek költöznének nagyobb arányban el akár véglegesen is az országból (9,2%), a többi jövedelmi kategóriába tartozó válaszadókhoz képest (5,9% és 6,9% között). Az átlagnál kisebb jövedelemmel rendelkezők nagyobb aránya (68,3% felett) átmenetileg sem tudná elképzelni a külföldre költözést, míg a legalább átlagos jövedelemmel rendelkezőknél ez az arány 56,2% alatt van.

Budapesten kisebb arány költözne átmenetileg külföldre munkavégzés céljából (19,1%), mint a vidéki településtípusokon (20,8% és 23,0% között), ezzel szemben a fővárosban nagyobb arány költözne nyelvtanulás (5,1%) vagy szakmai tapasztalatszerzés céljából külföldre (12,1%), mint vidéken (3,1% alatt, illetve 3,1% alatt). Akár véglegesen is elköltözne több, mint 9%, a 10.000 lakos feletti településeken, a kisebb településtípusoknál ez az arány 7% alatt van. A Budapesten élők kisebb aránya olyan, hogy ideiglenesen sem tudná elképzelni a külföldre költözést (54%), szemben a kisebb településtípusokban élőkkel (59,1% felett).

A megkérdezettek csaknem fele nem zárta ki teljesen, hogy valaha külföldön munkát fog vállalni. (61. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív M.5. pontja alapján

61. ábra: A külföldi munkavállalás esélye

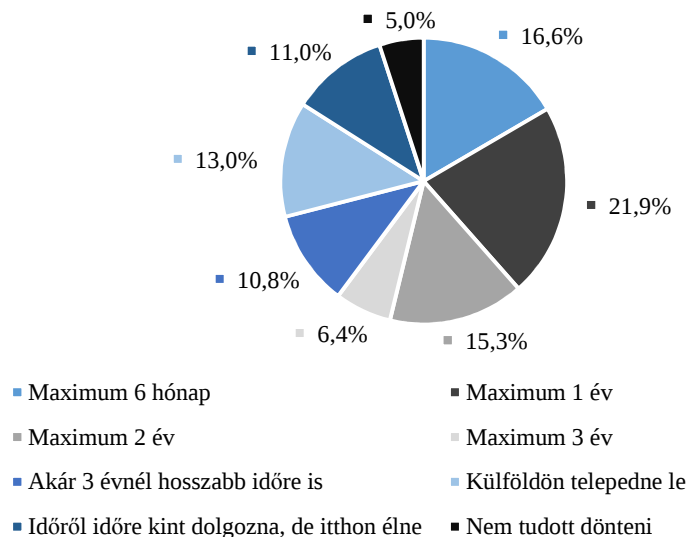
A nők nagyobb részaránya zárja ki a külföldi munkavégzés lehetőségét (63,6%), szemben a férfiakkal (49,0%). A férfiak közül nagyobb hányad mondja azt is, hogy biztos, illetve talán vállal munkát külföldön (5,8%, illetve 33,7%), mint a nők esetében (3,5%, illetve 23,9%).

A kor előrehaladtával csökken annak esélye, hogy valaki külföldön vállal munkát. A 18-29 éves korcsoportban 11% biztos, 51,8% talán vállal munkát a későbbiek során (külföldön). Idősebb korban az arányok jelentősen csökkennek: biztosra 3,7% alatt mondják a külföldi munkavállalást a jövőben a 30 évnél idősebb megkérdezettek. (60 év felett gyakorlatilag senki.) Talán munkát vállalnának a későbbiek során külföldön a 30-39 évesek 37,4%-a, a 40-49 évesek 25,3%-a, az 50-59 évesek 18,4%-a, míg a 60 éven felüliek 2,3%-a. A 18-29 évesek közül 22,4% zárja ki a külföldi munkavállalást, az idősebbek közötti arányok: 30-49 éves 47,5%; 40-49 éves 59,3%; 50-59 éves 70,9% míg 60 év felett 94,6%.

Az iskolai végzettség növekedésével csökken azok aránya, akik kizárják a külföldi munkavégzés lehetőségét: maximum 8 általános 70,7%; szakmunkásképző 61,0%; érettségi 50,7%; felsőfokú 47,9%. A biztos vagy talán munkát vállallók esetében a tendencia fordított: maximum 8 általános 2,6% és 20,4%; szakmunkásképző 4,8% és 25%; érettségi 5,3% és 32,3%; felsőfokú 4,8% és 35,1%.

A legalább átlagos jövedelemmel rendelkezők esetében nagyobb az esély arra, hogy biztosan (6,8% és 7,8%) vagy talán (32,5% és 33,3%) vállalnak később munkát külföldön, mint a kevésbé tehetősek esetében (2,6% és 3,1%, illetve 25,4% és 23,8%). A jövedelem emelkedésével kisebb arány zárja ki teljesen a külföldi munkavállalást: jelentősen átlag alatt 64,2%, valamivel átlag alatt 67,7%, átlagos 49,1% átlag feletti 40,3%.

A külföldi munkavállalást ki nem záró megkérdezettek többsége maximum 1 évig maradna külföldön (N=517 fő). A válaszadók egyharmada a hosszabb időben (2 év, illetve 3 évnél is több) gondolkodik, valamint jelentős a véglegesen letelepedők aránya (13%) is. (62. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív M.6. pontja alapján

62. ábra: Az esetleges külföldi munkavállalás időtartama

Az Uniós országok népszerűbb célpontoknak számítanak a külföldi letelepedés esetén.

A válaszadók megjelölhettek egy elsődleges, valamint egy másodlagos célországot is. Az utolsó oszlopban 2:1 arányban súlyoztam és összesítettem a válaszokat. A legnépszerűbb célpontokat a 24. táblázat mutatja.

24. táblázat: A válaszadók által választott letelepedési célországok

Melyik országot választaná letelepedés esetén elsősorban?				
Célország	Elsősorban	Másodsorban	Összesen	Súlyozva
Németország	103	101	204	307
Anglia	131	63	194	325
Ausztria	97	66	163	260
Írország	19	25	44	63
USA	16	19	35	51
Olaszország	8	22	30	38
Hollandia	13	15	28	41
Svájc	12	11	23	35
Spanyolország	12	10	22	34
Svédország	9	6	15	24

Forrás: saját számítás a kérdőív M.7. pontja alapján

256-an jelöltek meg elsődleges célpontot. Az egyes országokat EU és nem EU kategóriákba sorolva megállapítható, hogy 193-an elsőként EU-s tagországot jelöltek meg (75,4%). (3. számú melléklet: 2. függelék)

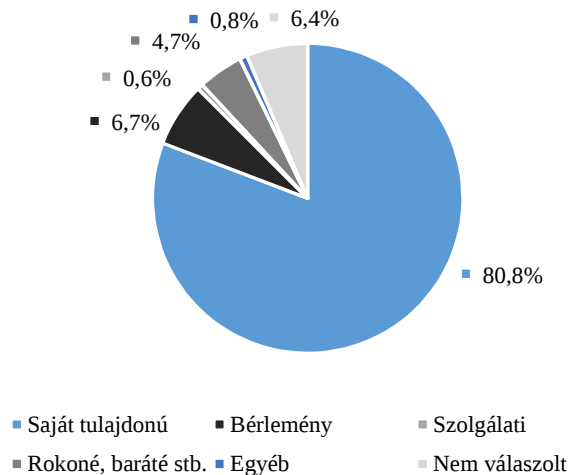
A külföldi munkavállalás esetén népszerű célpontoknak számítanak az Uniós országok. Uniós országot említettek elsőként az esetek 89,4%-ában, míg másodikként 85,4%-ban. A munkavállalás célországa szempontjából is a megkérdezetteket két csoportba lehet osztani: vagy a közeli országokat, mint például Ausztriát és Németországot választják, ahonnan a közelség miatt könnyebb a hazautazás, és nem kell elszakadni a családtól; vagy Angliát és Írországot tartják elsődleges célpontnak, ahol viszont a kezdetektől szabadon vállalhatnak munkát, valamint az angol nyelv elterjedtsége is indokolja. Ennek oka természetesen lehet EU tagságunk, a munkaerő szabad áramlásának feltételei az uniós országokban, valamint a nyugati (főként európai uniós) országokhoz társított magasabb életszínvonal utáni vágy.

A válaszok is alátámasztják, hogy a mobilitás költséges, és a távolság növekedésével csökken a migrációs hajlandóság. A munkavállalónak időt kell fordítani a máshol fennálló bérajánlatok és a munkafeltételek feltérképezésére, ami gyakran a jelenlegi munkahelyek önkéntes elvesztése mellett válhat hatékonyá. Így tehát rövid távon költséget vállalnak a munkavállalók, hogy a későbbiek során nagyobb haszonhoz jussanak. A vándorlás költségeinek emelkedésével a migrációs áramlás csökken. A költözés költsége két oknál fogva növekszik a távolság függvényében. Egyrészt a helyi munkaerőpiacok feltérképezése, a szükséges információk megszerzése sokkal olcsóbb, mint a távolabbi munkalehetőségek felkutatása, az információk megszerzése. Másrészt a távolság növekedésével megnő a szállítás, költözés költsége, valamint az itthon hagyott rokonok, barátok meglátogatása is növeli a költségeket a távolság növekedésével, tehát a költségek egyrészt pszichés költségek is.

Tehát a migráció erősen szelektív abban az értelemben, hogy nem olyan tevékenység, amire mindenki egyforma valószínűséggel vállalkozik. A fiatalok és az iskolázottabbak körében sokkal nagyobb a migrációs hajlandóság, mint az idősebb korosztályban, mivel minél fiatalabb valaki, annál nagyobb az emberi tőkeberuházásból származó haszna. A fiatalok körében még nem alakulnak ki olyan erős érzelmi kötelékek, mint az idősebb korosztályok esetében, így sokkal könnyebb elviselni a költözés miatti veszteségeket, ami a kor előre haladtával növekszik, gátolva ezzel a migrációs hajlandóságot. (Ehrenberg–Smith 2003)

A költözési szándékban meghatározó szerepet játszik a röghöz kötöttség kérdése, ami hazánkban a magas ingatlanulajdonnal fejezhető ki. A 63. ábra is jól mutatja ezt a tényt, hiszen a válaszadók 80%-a saját tulajdonú ingatlannal rendelkezik. Alacsony a bérleményben lakók aránya, amely javíthatná a mobilitási intenzitást.

Saját tulajdonú lakásban, legnagyobb hányadban (89%) a legidősebbek laknak. A bérlemény inkább jellemző a fiatalabbakra, míg a rokonok, barátok lakásában, legnagyobb hányadban a legfiatalabbak élnek (11%). A legalább átlagos jövedelműek nagyobb hányada él saját tulajdonú ingatlanban. A 2-10.000 lakosú településeken a legmagasabb (86%) a saját tulajdon aránya. A bérlemények aránya a nagyvárosokban viszonylag magas (9-11%), míg a rokonok, barátok segítségét a kistelepüléseken veszik legnagyobb hányadban igénybe (7%).

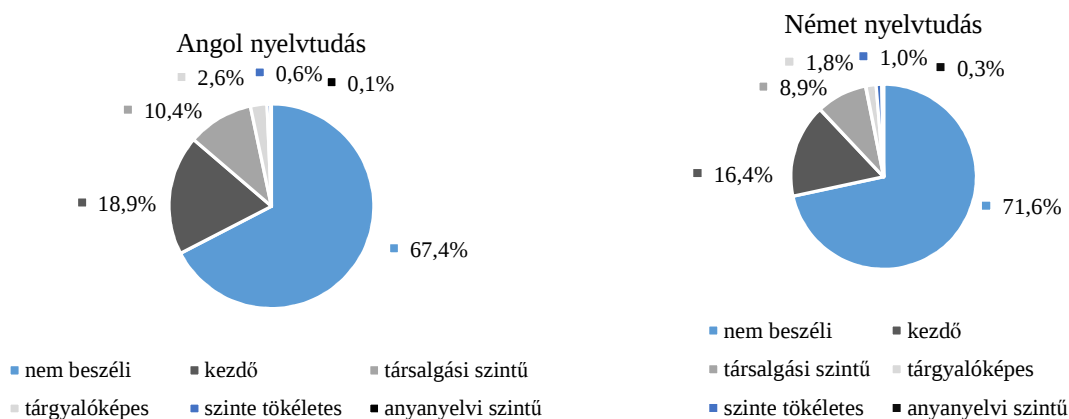
Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív kiegészítő adatai alapján

63. ábra: A lakás/ház tulajdonjoga szerinti megoszlás

Azt feltételezve, hogy akik saját tulajdonú lakásban/házban laknak, kevésbé tartják valószínűnek, hogy külföldön fognak munkát vállalni életkörülményeik javítása végett.

A saját lakásban/házban lakók 58,5%-a kizártnak tartja, hogy munkát vállaljon külföldön, míg a rokonoknál, barátoknál, szolgálati vagy bérelt lakásban/házban lakók esetében ugyanez az arány visszaesik 42,8%-ra. Az összefüggés azonban nem nevezhető szignifikánsnak, ezt mutatja a Kramer-féle V mutató 0,013-es értéke is (nagyon gyenge a kapcsolat a változók között). (3. számú melléklet: 4. függelék)

A nyelvtudást vizsgálva megállapítható, hogy a magyarok legalább kétharmada nem beszél egy idegen nyelvet sem. A német nyelvtudás szintje, a történelmi kapcsolatok és a közelség ellenére is alacsonyabb, mint az angol nyelvű. Ez jellemzően azzal magyarázható, hogy az oktatási rendszerben az angol nyelv élvez prioritást. A lakosság közel egytizede beszél megfelelő szinten az idegen nyelveket. (64. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív D.8. és D.9. pontjai alapján

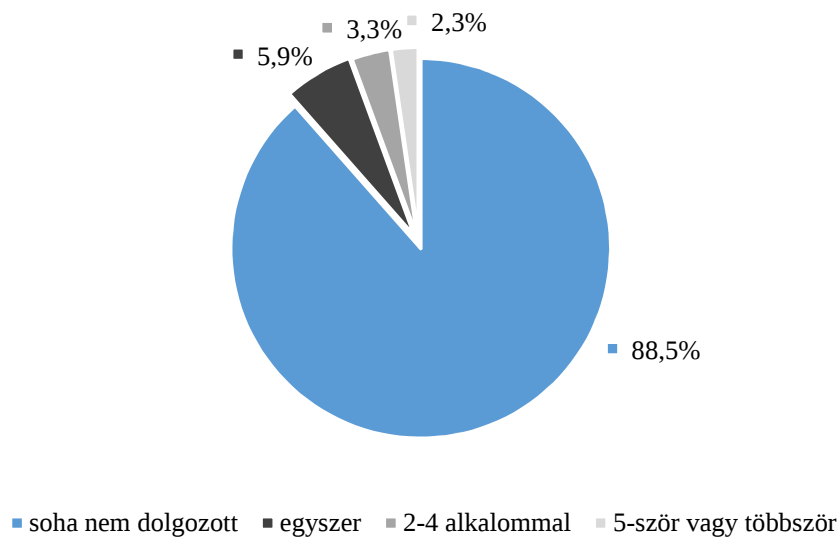
64. ábra: A válaszadó nyelvtudása

Feltételezve, hogy a nyelvtudás elsajátítása az oktatási rendszer ellenére is költséges, az átlagnál kevesebbet keresők nem, vagy csak kezdő szinten beszélnek idegen nyelve(ke)t (angol/német).

A vizsgálat során négy kategóriát különböztettem meg a nyelvismeret kapcsán: nem beszél, kezdő szintű, társalgási szintű, illetve legalább tárgyalóképes a nyelvtudása. Mind a vizsgált angol, mind a vizsgált német nyelv esetében elmondható, hogy a jövedelmi helyzet javulásával együtt csökken az adott nyelvet nem beszélők aránya 82,7%-ról (80,4%-ról) 35,9%-ra (49,6%-ra). Valamint csökken a lényegesen átlag alatt keresők és az a felett keresők között az angol (német) nyelvet beszélők aránya.

Ettől függetlenül mind a khi-négyzet próba, mind a Kramer-féle V mutató (értékük 0,00) arról árulkodik, hogy a vizsgált változóink függetlenek. (3. számú melléklet: 5. függelék)

A megkérdezettek mindössze 11,5%-a dolgozott már külföldön. Ezen belül is a legjellemzőbb, hogy több alkalommal vállalkozott már a külföldi munkavégzésre. (65. ábra)

Forrás: saját számítás és szerkesztés a kérdőív D.7. pontja alapján

65. ábra: A külföldi munkavégzés szerinti megoszlás

Aki már dolgozott külföldön, az nagyobb hajlandósággal költözne külföldre akár véglegesen is, mint aki még nem dolgozott a határainkon túl.

Az elemzésből kitűnik, hogy azok, akik már legalább egyszer vállaltak munkát külföldön, valószínűbbnek tartják, hogy még biztosan fognak külföldön munkát vállalni (45,8%), mint akik még soha nem dolgoztak határainkon kívül. Ha azokat is figyelembe veszem, akik majdnem biztos, hogy vállalnak külföldön munkát, akkor a megkérdezettek közel kétharmada (60,3%) dolgozna határainkon kívül.

Ugyanakkor mind a khi-négyzet próba, mint a Kramer-féle V mutató (értékük 0,00) arról árulkodik, hogy a vizsgált változók függetlenek, az eredmények nem tekinthetők szignifikánsnak, tehát a hipotézist cáfoltam. (3. számú melléklet: 6. függelék)

Megállapítható, hogy a migrációban jellemzően a képzetlenebb (alacsonyabb iskolai végzettségű) migránsok vesznek részt. Hazánkra jellemző, hogy a szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők nagy arányban vállalnak munkát elsősorban Németországban, de más uniós országban is. Ezért azt feltételezem, hogy az alacsony/szakmunkás végzettséggel rendelkezők nagyobb esélyt látnak arra, hogy valaha munkát fognak vállalni külföldön, mint a magasabb végzettségűek.

Szignifikáns kapcsolat mutatható ki a végzettség és a külföldi munkavállalás lehetősége között. Ám a feltételezéssel ellentétes eredmény született: minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb a külföldi munkavállalás lehetősége. (25. táblázat)

25. táblázat: A legmagasabb iskolai végzettség és a külföldi munkavállalás közti összefüggés

Legmagasabb iskolai végzettség	Hány százalék tartja elképzelhetőnek a külföldi munkavállalást
Általános iskola	27,22%
Szakmunkásképző	33,33%
Érettségi	42,25%
Felsőfokú végzettség	43,10%

Forrás: saját számítás

Az egyedül élők nagyobb esélyt látnak arra, hogy valaha munkát fognak vállalni külföldön, mint a családosok.

Egyedül élőknek tekintettem azokat, akik saját bevallásuk alapján: külön élnek, elváltak, özvegyek, illetve nőtlenek/hajadonok. Szignifikáns kapcsolat van a két változó között, hiszen míg az egyedül élők 51,70%-a gondolja úgy, hogy elképzelhetőnek tartja a külföldi munkavállalást, addig a házas/élettársal élők körében ez az arány csupán 28,07%. Ennek oka természetesen a társas kapcsolatokban keresendő, az érzelem, a szeretet, a kötődés még mindig a munka előtt foglal helyet, és a családi kötöttség, kötelék csökkenti a migrációs hajlandóságot azáltal, hogy növeli a migráció pszichés költségét.

A 14 év alatti gyermekkel rendelkezők kevésbé látnak esélyt arra, hogy valaha munkát fognak vállalni külföldön.

Az elemzés során nem sikerült szignifikáns kapcsolatot találni a 14 évnél fiatalabb gyermekek száma és a külföldi munkavállalás lehetősége között. Ugyanakkor, ha csak azt vizsgáljuk, hogy valakinek van-e 14 évnél fiatalabb gyermeke, akkor az összefüggés kimutatható. Ami érdekes, hogy a fordítottja bizonyosodott be. A 14 évnél fiatalabb gyermekkel nem rendelkezők 35,9%-a tartja elképzelhetőnek a külföldi munkavállalást, míg a 14 évesnél fiatalabb gyermekkel rendelkezők 41,12%-a vallja ugyanezt. Ennek oka valószínűleg az életkorból fakad: a fiatalabb gyermekkel rendelkező szülők feltehetően fiatalabbak (tehát mobilisabbak), valamint a 14 év alatti gyermekkel nem rendelkezők körébe beletartoznak azon idősebb emberek is, akiknek a gyermekei már felnőttek, elköltöztek, így módosítja a válaszokat.

A külföldi munkavállalás esélye nem függ attól, hogy valaki jelenleg aktív munkavállaló (akár szellemi vagy fizikai) vagy inaktív.

A hipotézist megcáfoltam, ugyanis szignifikáns kapcsolat mutatható ki az aktív/inaktív munkavállalók és a külföldi munkavállalás lehetősége között. Míg az aktívak 44,17%-a lát esélyt külföldi munkavégzésre, addig az inaktívak (GYES, GYED, háztartásbeli, nyugdíjas, tanuló, munkanélküli, egyéb inaktív) 27,9%-a vélekedik ugyanígy.

Az eredmény meglepő, hiszen a migráció egyik motiváló tényezője a munkanélküliség elől való menekülés; a jobb munkakörülmények, a presztízs. Az eredmény oka az lehet, hogy az inaktívak pesszimistábbak: ha már itthon sem kaptak munkát, akkor külföldön hogyan és miért sikerülne. Valamint a korábban bemutatottak alapján az idősebbek (nyugdíjasok) és kisgyermekesek (GYES, GYED) érthető módon már vagy épp nem kívánnak adott élethelyzetük miatt külföldön dolgozni.

A magyar átlagkereset alatt élők nagyobb esélyt látnak arra, hogy valaha munkát fognak vállalni külföldön, mint az átlagkereset fölött keresők.

A jövedelmi szint és a külföldi munkavállalás lehetősége között szignifikáns kapcsolat mutatható ki, amelyet a 26. táblázat tartalmaz.

26. táblázat: Az átlagkereset és a külföldi munkavállalás közti összefüggés

A megkérdezett átlagkeresethez (bruttó 165 ezer Ft) viszonyított jövedelmi szintje	Hány százalék tartja elképzelhetőnek a külföldi munkavállalást?
Jelentősen alatta keres	30,83%
Valamivel alatta keres	28,01%
Átlagos keresettel bír	43,20%
Felette keres	47,29%

Forrás: saját számítás

Elmondható tehát, hogy az átlag vagy a feletti jövedelmi szinttel rendelkezők nagyobb esélyt látnak saját külföldi munkavállalásukra, mint az átlagjövedelem alatt keresők.

Azok, akik már dolgoztak külföldön, nagyobb esélyt látnak arra, hogy újra munkát fognak vállalni a határainkon túl.

A feltételezést a keresztáblás lekérdezés és a khi-négyzet próba igazolta. Akik már dolgoztak külföldön, azoknak 65,69%-a lát esélyt külföldi munkavállalásra. Ugyanez az arány azoknál, akik még soha nem vállaltak munkát külföldön (33,75%).

Ennek oka kettős lehet: aki már dolgozott külföldön, az tudja mit vállal, és mi mindennel jár (előnyök, hátrányok) egy esetleges munkavállalás. Azok előtt viszont – akik ezt még nem tapasztalták meg – az egész ismeretlen, kérdéses és kétséges, így bennük alacsonyabb a hajlandóság is.

A valamilyen idegen nyelvet beszélők nagyobb esélyt látnak arra, hogy valaha munkát fognak vállalni külföldön, mint a nyelveket nem beszélők.

Az elemzés során azokat tekintettem valamilyen idegen nyelvet beszélőnek, aki legalább kezdő/alapfokú szinten beszél legalább egy idegen nyelvet.

Ez alapján elmondható, hogy szignifikáns kapcsolat van az idegen nyelvtudás és a külföldi munkavállalás esélye között. Az idegen nyelvet nem beszélők csupán 20,03%-a tartja elképzelhetőnek a külföldi munkavállalást, míg az idegen nyelvet beszélők 57,09%-a.

Az eredmény nem meglepő: aki képes megértetni magát egy idegen országban, az sokkal inkább elképzelhetőnek tartja az ottani munkavállalást, mint aki nem beszéli az adott nyelvet.

A kérdőív költözésre és külföldi munkavégzésre vonatkozó kérdései alapján (M1. M2. M4. M5. M6.) megalkottam egy migrációs potenciál (MP) indexet:

$$MP = \frac{KIxa_1 + KTxa_2 + MExa_3 + KMxa_4 + MIxa_5}{\sum_{i=1}^5 a_i}$$

Ahol:

MP = migrációs potenciál

KI = költözési intenzitás

KT = költözési távolság

ME = migráció esélye

KM = külföldi munkavállalás

MI = migrációs időtartam

a1, a2, a3, a4, a5 = főkomponens elemzés „A” mátrixának nullad-rendű korrelációs koefficiensei

Számos szocio-demográfiai jellemző hatással van a migrációs potenciálra a magyar munkaerőpiacon. Jelen vizsgálatom során az alábbi tényezők hatását vizsgáltam:

- a válaszadók neme,
- életkora,
- iskolai végzettsége,
- háztartás jellemzője (egyedül él vagy közösségben),
- nyelvismeret és
- jövedelem.

Többváltozós, statisztikailag validált ($R^2 = 0,205$, F-szig.: 0,000) regressziós modell legfontosabb outputját 27. táblázat tartalmazza. (3. számú melléklet: 7. függelék)

27. táblázat: Migrációs potenciál és szocio-demográfiai ismérvek kapcsolata

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	5,232	,401		13,039	,000
nem	-,446	,118	-,100	-3,767	,000
kor	-,044	,004	-,303	-10,503	,000
1 isk	,057	,070	,025	,815	,415
házfő	-,486	,187	-,071	-2,601	,009
jov	,032	,059	,015	,532	,595
nyelv	,328	,041	,239	7,920	,000

a. Dependent Variable: MP

Forrás: saját számítás

A kapott eredmények alapján az alábbi megállapítások tehetők:

- A vizsgálatba bevont hat változó közül 4 parciális hatása tekinthető szignifikánsnak. A standardizált Béta értékek alapján a kor negatív determinációja tekinthető a legjelentősebbnek a migrációs potenciál szempontjából, melyet követ a nyelvismeret, negatívan hatva a célváltozó értékére.
- Szintén igazolható, hogy a nem szerepe, mint dichoton változó negatív koefficiense. Miután 1-gyel jelöltem férfiakat, 2-vel a nőket, ennek megfelelően a negatív előjel azt prezentálja, hogy a nők kevésbé tekinthetők mobilisnak a férfiakhoz képest.
- További megjelenő tapasztalat, hogy a válaszadók háztartásának jellemzője is statisztikailag igazolható, jelezve, hogy az egyedülállók nagyobb migrációs hajlandóságot mutatnak.
- A futatott modell érdekessége, hogy a jövedelmi helyzet megítélése, valamint az iskolai végzettség változó érdemben (adott feltételek mellett) nem gyakorolnak statisztikailag igazolható hatást a migrációs potenciálra (MP értékre).

A hipotézis részben igazolt, ugyanis a jövedelmi helyzet hatása várható lett volna a migrációs potenciál alakulására, ugyanakkor a többi szocio-demográfiai változó kontrollja alatt nem következett be.

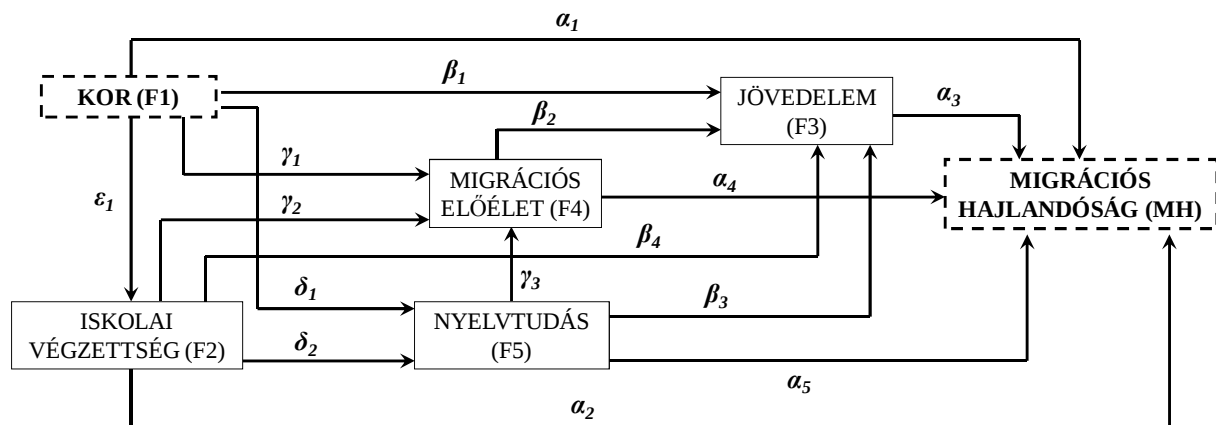
A kutatás során kiderült az is, hogy a férfiak nagyobb migrációs potenciállal rendelkeznek, de az előző adatok alapján megállapítható, hogy a férfiakat nemcsak a jövedelmükkel való elégedetlenség motiválja a külföldi munkavégzésre.

4.6. A hazai migráció útmodellje

Mint arra már korábban utaltam, a statisztikai vizsgálatok gyenge, ugyanakkor szignifikáns, vagyis az alapsokaságra érvényes negatív korrelációt mutattak a válaszadók kora és a migrációs hajlandóság változók között (Pearson-féle nulladrendű lineáris korrelációs koefficiens értéke $-0,376$ ($p < 0,001$). Az összefüggés-vizsgálatokat tovább folytatva lineáris regresszió keretében is megvizsgáltam a két változó közötti összefüggést. A statisztikai értelemben a függvényillesztés ($R^2 = 0,14$; F -szig.: $0,000$) eredményei szintén igazolták, hogy az életkor növekedésével a migrációs hajlandóság csökken (B : $-0,0539$; $CI_{95\%}$: $[-0,0615 - -0,0464]$).

E tapasztalatok kapcsán felmerült a kérdés, hogyan, milyen „utakon” fejt ki az életkor a negatív determinációját a migrációs potenciálra, hajlandóságra? A felvetett kérdés megválaszolásához módszertanilag adekvát eszközként az úgynevezett „útmodellek” használhatók

A kauzális modellben használt gondolkodási sémát a 66. ábra mutatja. A KOR (F1) lesz a modell kiinduló, vagyis exogén változója, míg a végső, „igazi” függő változó a MIGRÁCIÓS HAJLANDÓSÁG (MH) lesz. A sémában négy, úgynevezett közbülső változó kapott helyet (ISKOLAI VÉGZETTSÉG (F2); NYELVTUDÁS (F5); MIGRÁCIÓS ELŐÉLET (F4) ÉS JÖVEDELEM (F3)). Az útmodellben szereplő változókat nyilak kötik össze, jelezve a feltételezett kapcsolatok irányát.

Forrás: saját szerkesztés

66. ábra: A vizsgálat gondolkodási sémája, vagyis az útmodell logikai felépítése

Az útmodellben valójában a független (KOR) változó és a függő (MIGRÁCIÓS HAJLANDÓSÁG) változó közötti lineáris korrelációs koefficiens kívánom két részre bontani. Az egyik rész az a hatás, melyet a független változó közvetlenül fejt ki az „igazi” eredő változóra, a másik rész pedig az a hatás, melyet a független változó más, közbülső változókon keresztül gyakorol hatást a végső eredő változóra.

A Pearson-féle korreláció additív részre bontásához egymásra épülő regressziós modellek sorozatának futtatására van szükség. Jelen gondolkodási séma öt modell építését igényli az alábbiak szerint:

I. Modell (M1):

$$MH = \alpha_1 * F1 + \alpha_2 * F2 + \alpha_3 * F3 + \alpha_4 * F4 + \alpha_5 * F5 + RESID_1$$

II. Modell (M2):

$$F3 = \beta_1 * F1 + \beta_2 * F4 + \beta_3 * F5 + \beta_4 * F2 + RESID_2$$

III. Modell (M3):

$$F4 = \gamma_1 * F1 + \gamma_2 * F2 + \gamma_3 * F5 + RESID_3$$

IV. Modell (M4):

$$F5 = \delta_1 * F1 + \delta_2 * F2 + RESID_4$$

V. Modell (M5):

$$F2 = \varepsilon_1 * F1 + RESID_5$$

Ahol: α_i ; β_i ; γ_i ; δ_i ; ε_i : parciális standardizált koefficiensek (*beta*); $RESID_i$: reziduálisok.

Az egyes utak „erősségét” megkapjuk az egyenletek folyamatos visszahelyettesítésével, egészen addig, amíg a teljes egyenlet csak a KOR (F1) független változót tartalmazza. Ugyanakkor tekintettel az „utak” lehetséges nagy számára – és így az egyenlet nagy terjedelmére – az összes út erősségének algebrai felírásától eltekintek, így csak a statisztikailag is relevánsnak minősített utak erősségét kvantifikálom.

A modellben azt kívánom vizsgálni, hogy a kor (F1), mint exogén változó hogyan hat a migrációs hajlandóságra (MH). Az F1 változó direkt hatásával (α_1) elemezni tudom annak közvetett hatását, illetve az eltérő „utakon” megjelenő hatását is, melyhez a korábban vázolt regressziós modellek futtatására volt szükség.

Ennek megfelelően a kutatás következő részében a statisztikai modellek építését végeztem el (M1, M2, M3, M4 és M5), melyek fontosabb eredményeit a 25. táblázat foglalja össze.

Az I. modellben (M1) a kor (F1), az iskolai végzettség (F2), a jövedelem (F3), a migrációs előélet (F4) és a nyelvismeret (F4) változók hatását becsültem a migrációs hajlandóságra. Az eredmények azt mutatják, hogy a függő változóra a feltételezett 5 magyarázó változóból mindössze három gyakorol statisztikailag is igazolható hatást, amelyek: a kor, a nyelvismeret és a migrációs előélet változók. Ez előbbi sorrend egyben kifejezi a változók „erőviszonyait” is, vagyis a legmarkánsabb – negatív – hatást az életkor fejt ki a migrációs hajlandóságra, míg közel egyforma erősségű – pozitív – hatása van az F4 és F5 változóknak. Miután konfidencia-intervallumok abszolút értékben sem mutatnak átfedést, kijelenthető, hogy az életkor igazolhatóan erősebb hatással bír, mint a másik két vélelmezett determináns.

A kauzális modellben visszafelé haladva, a második regressziót a jövedelem (F3) magyarázatára építettem. Miután ennek a változónak nincs érdemi, szignifikáns parciális hatása a migrációs hajlandóságra, lényegében az útmodell szempontjából „zsákutcának” tekinthető, ugyanakkor néhány fontosabb megállapítás mégis megfogalmazható az eredmények tükrében. A regresszió igazolja azt a megállapítást, hogy a jövedelem nagyságára hatással van az iskolai végzettség, a nyelvismeret, valamint a migrációs előélet is. Az egyes változók hatásának erősségét összevetve, megállapítható, hogy a leginkább determináló faktorként az iskolai végzettség jelenik meg, míg közel azonos – ez előbbihez viszonyítva ugyanakkor lényegében marginális – ereje van a nyelvismeret és migrációs előélet változóknak.

A harmadik modellel (M3) a migrációs előéletet (F4) kívánom magyarázni. Érdekes tapasztalat, hogy a három bevont változó közül mindössze egynek, a nyelvismeret (F5) változójának a parciális hatása tekinthető jelentősnek, amely arra utal, hogy a nyelvismeret jelentős motiváló tényezője a migrációnak, ugyanakkor a kapcsolat fordítva is igaz lehet: a korábbi migrációs aktivitás magasabb szintű nyelvismeretet eredményez.

A kor és az iskolai végzettség a nyelvismeret szintjére gyakorolt hatását vizsgáló statisztikai modell (M4) a várt eredményeket reprezentálja: mind a két vélelmezett változó parciális hatása szignifikáns, ugyanakkor az iskolai végzettség hatása jelentősebb (a CI abszolút értékben nem mutat átfedést).

Végül az iskolai végzettség magyarázatára végeztem regresszió elemzést, amely alapján a kor igazoltan hat az iskolai végzettségre, amely hatás negatív.

28. táblázat: A regressziós modellek futtatási eredményeinek összefoglalása

	Standardizált koefficiensek [Beta]				
M1	F1: $\alpha_1 = -0,288^{**}$ [-0,260 – -0,316]	F2: $\alpha_2 = 0,027$ [-0,030 – 0,057]	F3: $\alpha_3 = 0,090$ [-0,010 – 0,180]	F4: $\alpha_4 = 0,183^{**}$ [0,156 – 0,210]	F5: $\alpha_5 = 0,193^{**}$ [0,163 – 0,223]
	$R^2 = 0,226$		$F\text{-szig.: } 0,000$		
M2	F1: $\beta_1 = 0,060$ [-0,061 – 0,121]	F4: $\beta_2 = 0,084^*$ [0,053 – 0,113]	F5: $\beta_3 = 0,086^{**}$ [0,054 – 0,116]	F2: $\beta_4 = 0,312^{**}$ [0,192 – 0,342]	
	$R^2 = 0,140$		$F\text{-szig.: } 0,000$		
M3	F1: $\gamma_1 = -0,008$ [-0,030 – 0,022]	F2: $\gamma_2 = -0,034$ [-0,071 – 0,003]	F5: $\gamma_3 = 0,245^{**}$ [0,213 – 0,277]		
	$R^2 = 0,056$		$F\text{-szig.: } 0,000$		
M4	F1: $\delta_1 = -0,276^{**}$ [-0,250 – -0,302]	F2: $\delta_2 = 0,352^{**}$ [0,326 – 0,378]			
	$R^2 = 0,228$		$F\text{-szig.: } 0,000$		
M5	F1: $\varepsilon_1 = -0,141^{**}$ [-0,112 – -0,190]				
	$R^2 = 0,200$		$F\text{-szig.: } 0,000$		

Megjegyzés: * szignifikáns 0,05 szinten és ** szignifikáns 0,01 szinten.

Forrás: saját számítás

A szignifikánsnak bizonyuló utak kijelölésével, valamint a becsült (beta) koefficiensek útmodellbe történő illesztésével elemezhető a kor migrációs hajlandóságra gyakorolt hatása (a nem szignifikáns utakat szaggatott vonallal jelöltem) (67. ábra).

A modell logikai felépítésén keresztül azt feltételeztem, hogy a kor (F1) számos „úton” keresztül befolyásolhatja a migrációs hajlandóságot. A regressziók eredményei alapján lehetőség van az utak lehatárolására, melyeken az exogén változó hatása statisztikailag is igazolható. Ennek megfelelően a kor a következő módon fejti ki hatását a migrációs hajlandóságra (az utak erősségének sorrendjében):

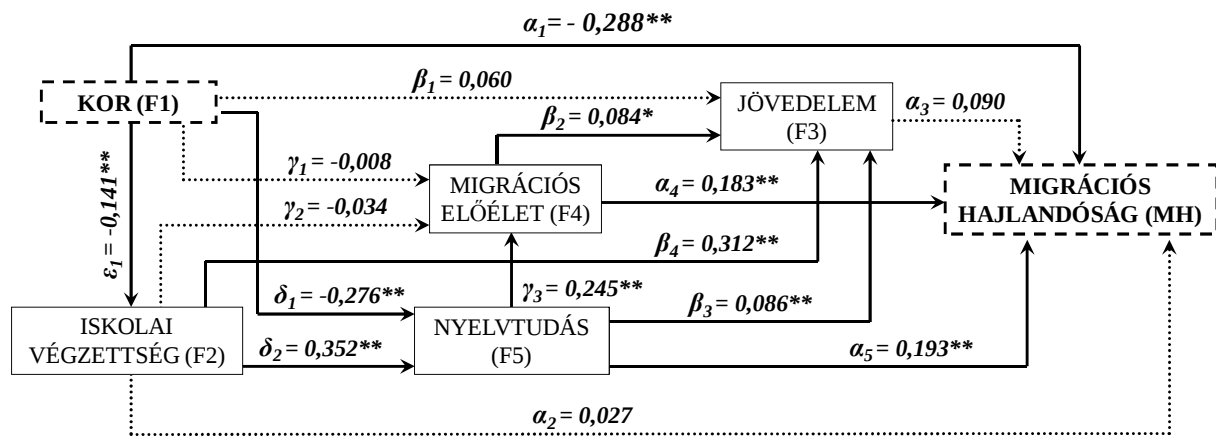
(W1) közvetlen módon, amely hatásnak az erőssége: -0,288 (α_1);

(W2) a kor → nyelvtudás → migrációs hajlandóság „útvonalon”, amely út erőssége: 0,053 (-0,276*0,193);

(W3) a kor → nyelvtudás → migrációs előélet → migrációs hajlandóság mentén, ahol a teljes hatás mértéke: 0,012 (-0,276*0,245*0,183);

(W4) a kor → iskolai végzettség → nyelvtudás → migrációs hajlandóság vonalon, ahol a determináció összevont erőssége: 0,009 (-0,141*0,352*0,193); valamint:

(W5) kor → iskolai végzettség → nyelvtudás → migrációs előélet → migrációs hajlandóság változók mentén, ahol a teljes determináció volumene: 0,002 (-0,141*0,352*0,245*0,183).

Megjegyzés: * szignifikáns 0,05 szinten és ** szignifikáns 0,01 szinten.

Forrás: saját szerkesztés

67. ábra: A regressziós együtthatókkal kiegészített útmodell

Összefoglalva az eredményeket, a felépített modellben a kor migrációs hajlandóságra gyakorolt hatását felbontottam egy közvetett és egy közvetlen hatásra, azaz a független (kor) változó és a függő (migrációs hajlandóság) változó közötti Pearson-féle koefficiens ($r = -0,376$) két részre bontottam. Az eredmények azt mutatják, hogy a kor direkt hatása a jelentősebb ($-0,288$), hiszen ez adja a nulladrendű korreláció értékének több mint 75%-át, míg a vizsgált utakon keresztül kifejtett hatás a fennmaradó részt. Az életkor migrációs hajlandóságra gyakorolt negatív hatása a legmarkánsabban úgy jelenik meg (W2), hogy az életkor növekedésével csökken a nyelvismeret, amely a migráció egyik kulcsfontosságú tényezőjének bizonyul. Bár némileg csekélyebb determináló erő mellett, de a kor hatása úgy is megjelenik a migrációs hajlandóságra, hogy a nyelvismeret és az eredő változó közé beékelődik a migrációs előélet is (W3), vagyis jellemzően azok, akik nyelveket beszélnek, már rendelkeznek migrációs tapasztalatokkal és ennek birtokában mobilabbnak is bizonyulnak. Az életkor negatív determinációja az előbbi utakon az iskolai végzettség alakításán keresztül is kimutatható (W4 és W5) azáltal, hogy az életkor növekedésével csökken az iskolai végzettség színvonala, amely igazolhatóan alacsonyabb nyelvismeretet eredményez.

4.7. Típusképzés klaszterekkel

A korábban tárgyalt változók felhasználásával migráns-csoportok kialakításával próbálkoztam. A profilelemzésben a fellelhető információk tömörítése további vizsgálati alternatívát jelent. Erre a célra a klaszteranalízis módszerét használtam.

A migráncscsoportok meghatározásához a következő 5 változóból indultam ki, megfigyelve a választott módszertan követelményeinek, vagyis inputként csak magas mérési szintű változók beválogatás történt meg. A modellépítés ún. K-közép (K-Means Cluster) eljárással történt.

Az eredeti SPSS outputokat a könnyebb értelmezhetőségért módosítottam: az eredeti modellkimenetekben szereplő standardizált klaszterközéppontokat visszaszámítottam az eredeti dimenzióba, megkönnyítve a klaszterek interpretálását, amely a következőképpen lehetséges:

- Az első és egyidejűleg legnépesebb klaszterbe 470 válaszadót sorolt be az eljárás. Az így létrejött csoport közepes migrációs hajlandósággal jellemezhető. A további változók mentén vizsgálva, jellemzően középkorúak, a csoportátlagnak megfelelő iskolai végzettség, azaz érettségivel (38,7%) valamint szakmával (37,9%) rendelkeznek. Nyelvismeret vonatkozásában domináns az alacsony nyelvtudás, többség anyanyelvén kívül más idegen nyelvet nem beszél. Ebben a klaszterben tekinthető a legnépesebbnek a háztartás, megközelítve az átlagos 4 főt.

- Főként idősebb válaszadók kerültek a 2. csoportba, meglehetősen alacsony migrációs aktivitás mellett. Vélhetően az alacsony migrációs potenciált magyarázhatja az alacsony iskolai végzettség (pl. a legfeljebb 8 általános végzettek aránya 26,5%, míg a szakmunkásoké 32,3%), valamint a nyelvismeret hiánya. A háztartás jellemzőinek vonatkozásában megállapítható, hogy a csoporton belül nagy arányt képviselnek az egyedülállók (pl. özvegyek).
- A harmadik csoport írható le úgy, mint a legnagyobb migrációs hajlandósággal jellemezhető klaszter. A 30-as évei elején járó, főként magas iskolai végzettséggel és leginkább középfokú nyelvtudással jellemezhető csoportba 330 válaszadó került besorolásra. A nyelvtudással kapcsolatosan említésre méltó tapasztalat, hogy ebben a csoportban a legalacsonyabb az idegen nyelvet egyáltalán nem beszélők aránya: 8,5%, szemben az 1 jelűvel, ahol 61,9% ez az arány, illetve a 2-ben, ahol pedig 80,3%.

29. táblázat: Migráncscsoportok

Változók	Klaszterek		
	1	2	3
Migrációs potenciál (MP)	2.35	1.60	5.11
Életkor (KOR)	36.23	59.39	33.52
Iskolázottság (ISK)	3.36	3.20	4.22
Nyelvismerete (NYELV)	0.56	0.33	2.93
Háztartás fői (HÁZT.FŐ)	3.81	1.97	2.88

Forrás: saját számítás

A képzett klaszterstruktúra validálására megváltoztatott kezdő iniciálisokkal ismételten lefuttattam az elemzést, amely az előzőekben közölt értékekben érdemi változást nem eredményezett, így elfogadom, hogy ez a tipológia stabilan megállja a helyét a mintában. További kontrollvizsgálatként független mintás t próbával, illetve egy utas ANOVA modellekkel ellenőriztem változónként, hogy a három csoport várható értékeiben a különbség szignifikáns-e. A válasz minden esetben igen, és mint az alkalmazott eljárástól várható volt, a három csoport a változók szintjén szignifikánsan különbözik egymástól. (3. számú melléklet: 8. függelék)

4.8. Hipotézisvizsgálatok eredményei

A vizsgálati eredmények alapján összefoglalom a hipotéziseim következtetéseit.

Az első hipotézisem (H1), hogy a magyarok migrációs hajlandóságát a 21. század elején közvetlenül az életkor befolyásolja, míg a jövedelem, a magasabb bérszínvonal elérése csak közvetetten határozza meg.

Számos szocio-demográfiai jellemző hatással van a migrációs potenciálra a magyar munkaerőpiacon. A vizsgálatba bevont hat változó (a válaszadók neme, életkora, iskolai végzettsége, háztartás jellemzője: egyedül él vagy közösségben, nyelvismeret és jövedelem) közül 4 parciális hatása tekinthető szignifikánsnak. A kor negatív determinációja tekinthető a legjelentősebbnek a migrációs potenciál szempontjából, melyet követ a nyelvismeret, negatívan hatva a célváltozó értékére. Szintén igazolható, hogy a nem szerepe, mint dichoton változó negatív koefficiense, azaz a nők kevésbé tekinthetők mobilisnak a férfiakhoz képest. További megjelenő tapasztalat, hogy a válaszadók háztartásának jellemzője is statisztikailag igazolható, jelezve, hogy az egyedülállók nagyobb migrációs hajlandóságot mutatnak. A futatott modell érdekessége, hogy a jövedelmi helyzet megítélése, valamint az iskolai végzettség változó érdemben (adott feltételek mellett) nem gyakorolnak statisztikailag igazolható hatást a migrációs potenciálra (MP értékre).

Így a hipotézis (H1) teljes egészében bebizonyosodott, tehát igazolható, hogy a magyarok migrációs hajlandóságát (MP) a 21. század elején közvetlenül az életkor, és közvetlen határozza meg a jövedelem.

A második hipotézisem (H2), hogy a magyarok költözési hajlandóságát a 21. század első évtizedében meghatározza az élethelyzet javítása, valamint a korábbi migrációs előélet.

A hipotézis vizsgálata során arra is keresem a választ, hogy a saját tulajdonú ingatlanban lakók mennyire tekinthetők mobilnak. Melyik demográfiai csoportra jellemző a magasabb migrációs potenciál, van-e összefüggés a jelenlegi státusz és a költözési hajlandóságot motiváló tényező között.

A vizsgálatok során megállapítottam, hogy a költözési szándék összefügg az élethelyzet, azon belül is a lakáskörülmények javításával. Megállapítottam, hogy aki saját tulajdonú ingatlanban lakik, azok is hajlandók a mozgásra, de jellemzően csak országon belül. A legalább átlagos jövedelműek élnek saját tulajdonú ingatlanban, jellemzően a 2-10.000 lakosú vagy nagyobb lélekszámú településeken. A bérlemény inkább a fiatalabbakra jellemző, és a nagyvárosokra koncentrálódik. Így megállapítható az előző összefüggés alapján, hogy az életkor determináló hatása mellett számít a lakáshelyzet jogviszonya a mobilitásban. Ugyanakkor összefüggés van a külföldi letelepedés és a jövedelemszint között, illetve a korábbi külföldi munkatapasztalat befolyásolja az újabb külföldi munkavállalási szándékot.

Az eredmények alapján a hipotézis (H2) igazolható, azaz a magyarok költözési szándéka mögött az élethelyzet javítása áll, és hatással van rá a korábbi migrációs előélet, de ennek ellenére mégis a külföldre való költözés lehetősége igen alacsony. Tehát megállapítom, hogy bár vannak motiváló tényezők, amelyek befolyásolják a magyarok vándorlási szokásait, de ezek nem olyan erősek, hogy nagyobb távolságokra hosszabb időre vagy véglegesen költöznének.

A harmadik hipotézisem (H3), miszerint a migrációs hajlandóságot az életkor, a jövedelem, a nyelvtudás és az iskolázottság befolyásolja, megállapítható a változók kapcsolata és a köztük lévő erősségek, amely alapján útmodell segítségével vizsgálható a mobilitás jelensége.

Az eredmények alapján részben bizonyosodott be a hipotézisem. A kor közvetlen hatása a legjelentősebb, de a vizsgált utakon keresztül is kifejti hatását a migrációs hajlandóságra. Az életkor migrációs hajlandóságra gyakorolt negatív hatása a legmarkánsabban úgy jelenik meg, hogy az életkor növekedésével csökken a nyelvismeret, amely a migráció egyik kulcsfontosságú tényezőjének bizonyul. A kor közvetlen hatással van a migrációs előéletre is, vagyis jellemzően azok, akik nyelveket beszélnek, már rendelkeznek migrációs tapasztalatokkal és ennek birtokában mobilabbnak is bizonyulnak. Az életkor negatív determinációja az előbbi utakon az iskolai végzettség alakításán keresztül is kimutatható azáltal, hogy az életkor növekedésével csökken az iskolai végzettség színvonala, amely igazolhatóan alacsonyabb nyelvismeretet eredményez.

4.9. Új és újszerű tudományos eredmények

Eredmény (E1): Tudományos módszerekkel igazoltam, hogy a magyarok migrációs hajlandósága közvetlenül az életkortól függ, azaz az életkor növekedésével csökken. A jövedelem és az iskolázottság ugyanakkor nem meghatározó befolyásoló tényezője a költözési szándéknak. A kor mellett a nyelvismeretet lehet kiemelni, mint potenciált alakító tényezőt.

Eredmény (E2): Tudományos módszerekkel bizonyítottam, hogy a magyarok költözési hajlandóságának hátterében az élethelyzet, azon belül is a lakáshelyzet javítása áll, tehát a magyarok igyekeznek saját tulajdonú ingatlanokat szerezni, ezért hajlandók ugyan költözni, de a

költözés jellemzően csak országon belül történik a nagyobb településekre. A bérleményben jellemzően fiatalok laknak, akik az életkor alapján nagyobb migrációs potenciállal rendelkeznek.

Eredmény (E3): Útmodell segítségével bizonyítottam, hogy az életkor közvetlen hatása a legjelentősebb a külföldre költözési szándék esetében, de közvetetten az iskolai végzettségre, ezen keresztül a nyelvismeretre, valamint a migrációs előéletre is hatással van, amelyek meghatározzák a magyarok térbeli mobilitását. Az alkalmazott migrációs potenciállal, mint egy indexszámmal kategorizálhatóak a magyarok. (30. táblázat)

30. táblázat: Hazai migráncsoportok

Változók	Migráncsoportok		
	Alacsony migrációs potenciál	Közepes migrációs potenciál	Magas migrációs potenciál
Életkor	Időskorúak (átlagos életkor: 59 év)	Középkorúak (átlagos életkor: 36 év)	Fiatal felnőttek (átlagos életkor: 33 év)
Iskolázottság	Alapfokú	Középfokú és/vagy szakma	Felsőfokú végzettség
Nyelvismerete	Nem beszél idegen nyelvet	Nem beszél idegen nyelvet	Középfokú nyelvismeret
Háztartás fői	Egyedülállók	Családos (jellemzően 4 fő)	Családos (jellemzően 2-3 fő)

Forrás: saját készítés

Az 1. csoportba főként idősebb válaszadók kerültek, meglehetősen alacsony migrációs aktivitás mellett. Az alacsony migrációs potenciált az magyarázza, hogy az alacsony az iskolai végzettség (pl. a legfeljebb 8 általános végzettség aránya 26,5%, míg a szakmunkásoké 32,3%), valamint a nyelvismeret hiánya jellemzi a csoportot. A háztartás jellemzőinek vonatkozásában megállapítható, hogy a csoporton belül nagy arányt képviselnek az egyedülállók (pl. özvegyek).

A legnépesebb klaszterbe 470 válaszadót sorolt be az eljárás, akik közepes migrációs hajlandósággal jellemezhetőek. A csoport tagjai jellemzően középkorúak, a csoportátlagnak megfelelő iskolai végzettséggel, azaz érettségivel (38,7%) valamint szakmával (37,9%) rendelkeznek. Nyelvismeret vonatkozásában domináns az alacsony nyelvtudás, többség anyanyelvén kívül más idegen nyelvet nem beszél. Ebben a klaszterben tekinthető a legnépesebbnek a háztartás, megközelítve az átlagos 4 főt.

A harmadik csoport írható le úgy, mint a legnagyobb migrációs hajlandósággal jellemezhető klaszter. A 30-as évei elején járó, főként magas iskolai végzettséggel és leginkább középfokú nyelvtudással jellemezhető csoportba 330 válaszadó került besorolásra. A nyelvtudással kapcsolatosan említésre méltó tapasztalat, hogy ebben a csoportban a legalacsonyabb az idegen nyelvet egyáltalán nem beszélők aránya: 8,5%, szemben az 1. jelűvel, ahol 61,9% ez az arány, illetve a 2-ben, ahol pedig 80,3%.

Az eredmények alapján azt a tézist tudom megfogalmazni, hogy az életkor meghatározó tényezőként viselkedik a migrációs potenciál alakításában. Tehát a fiatalok jellemzően magasabb iskolázottsággal, magas nyelvismerettel rendelkeznek, jellemzően nem helyhez kötöttek az ingatlan alapján, így nagyobb hajlandóságot mutatnak a migrációra, és a magasabb bérszínvonal iránti igény nem jelenik meg a döntésük folyamán közvetlenül.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A nemzetközi migráció hosszú időre visszatekintő folyamat, az emberek határokon átnyúló vándorlása azonban a globalizálódó világunkban egyre nagyobb méreteket ölt. Az elmúlt fél évszázadban nagymértékben felgyorsuló globalizáció, valamint ennek révén a személyek áramlásának mind fizikai (olcsóbb, gyorsabb távolsági személyszállítás), mind pszichikai szempontból való (általánosságban elmondható, hogy az emberek rugalmasabbá váltak, helyhez kötöttségük mérséklődött) egyszerűsödése, és számos egyéb, a világpolitikai és világgazdasági szintén végbemenő folyamat következtében, a határokat átlépő migráció igen jelentős méreteket ölt.

A nemzetközi migráció vizsgálatánál az európai uniós migrációra fókuszálva végeztem kutatásaimat. A 21. század elején az Európai Unió eddigi történelmének egyik legnagyobb kihívása előtt állt. A bővülés folyamata, az új tagállamok csatlakozása és integrálása az Európai Unió történelmében nem ismeretlen feladat, azonban annak volumene és a tagjelölt országok sajátos adottságai számos kérdést vetettek fel. Ezek közül talán a leghangsúlyosabb a személyek szabad áramlásának problémája volt. Az elmúlt, 20. századi Európát a kelet-nyugat irányú mobilitás jellemezte, amely a hidegháború miatt megakadt, de azóta folytatódik. A kommunikáció és a közlekedés fejlődésével, valamint ezek gyorsasága és olcsósága miatt, lehetővé vált, hogy az emberek nagy távolságokat áthidalva vándoroljanak, aktív hálózatokat hozzanak létre. A migránsok mozgása új gazdasági és társadalmi kapcsolatokat alakít ki, amelyek mind a fogadó országokra, mind a kibocsátó államokra befolyást gyakorolnak.

Ma a 21. századi migrációt vizsgálva, megállapítható, hogy a korábbi vándorlásokat leíró elméletek átalakulnak, illetve felbomlanak a globalizáció, illetve a technológiaváltások következtében. A mostani migrációt magyarázó elméletekben egyszerre jelenik meg a hálózatelmélet és a taszítás-vonzás elmélete. Valójában a push-pull elmélet újragondolása, racionalizálása történik. A hálózatok modelljén alapuló elméletek (világrendszer- és migrációs) valójában komplex (társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális) taszító és vonzó hatásokat magyaráznak, hiszen a hálózatban az egyes elemek látszólag véletlenszerűen helyezkednek el. Nincs ugyan hagyományos értelemben vett hierarchiájuk, azonban a véletlenszerűség sem jellemzi teljes mértékben. A hálózat „önépítő” ereje ugyanis azzal jár, hogy sajátos mintázatokat követő eloszlásban ugyan, de idővel olyan, úgynevezett „erősen kapcsolt” pontok jönnek létre, amelyeknek növekedése öngerjesztő. Azzal tehát, hogy több kapcsolatuk van, megnövekszik a képességük arra, hogy gyorsabban építsék még tovább ezeket a kapcsolatokat. A hálózatos rendszerben tehát gyorsan kialakul az egymással vetélkedő, de azért szigorú rend szerint együttműködő, „erősen kapcsolt” pontok hálózatának a struktúrája. A migránsok gyakran a korábban érkezett migránsok béreit és munkahelyeit veszélyeztetik, míg a befogadó ország munkaerőpiacán kiegészítő szerepet töltenek be.

A regionális kiegyenlítődésben a migráció lehetőségei korlátozottak, a mobilitás hatására a regionális munkaerő-piaci különbségek nem változnak jelentősen. A kiegyenlítődés elmaradását a mobilitás tökéletlensége mellett az is okozza, hogy a bérkülönbségekre csak nagyon kicsit érzékeny a munkaerő.

A magyarországi migráció kapcsán a csatlakozást megelőzően az Európai Unió egyes tagállamaiban (főleg Németországban és Ausztriában) egyre erősebben kapott hangot a tiltakozás és félelem a csatlakozó országokból, így Magyarországról érkező, feltételezetten várható tömeges bevándorlás miatt.

Igaz, hogy a magyar lakosság csaknem fele életében már több alkalommal költözött úgy, hogy állandó lakhelyet váltott, és csak a megkérdezettek egyötöde nem költözött életében még soha. A költözési hajlandóság akár országon belüli, akár országhatárt átívelő, a felsőfokú végzettséggel

rendelkezők között nagyobb arányú, mint az alacsonyabb végzettségűeknél. Továbbá a megyeszékhelyeken élők a legaktívabb költözők. Azok, akik már költöztek életükben legalább egy alkalommal, legtöbbször a saját településen belül váltottak lakhelyet. A primer kutatásból az derült ki, hogy a válaszadók többsége a lakáshelyzetük javítása érdekében költözött, míg a második leggyakoribb okként a munkavállalást jelölték meg. A minta elemzése során kiderült, hogy a magyarok migrációs potenciálja igen alacsony, mert a válaszadók többsége még az átmeneti külföldre költözés lehetőségét is kizárta.

A magyarországi munkavállalás miatti migrációt vizsgálva kiderült, hogy a megkérdezettek 78,5%-a költözött már életében legalább egyszer, de csak 17,9%-a vallotta azt, hogy munkavállalás miatt költözött máshová. A költözések hátterében inkább a lakáshelyzet javítása állt. De a válaszadók közel fele nem zárta ki teljesen, hogy valaha külföldön munkát vállaljon. A vizsgálatból kiderült, hogy a nők nagyobb részaránya zárja ki a külföldi munkavégzés lehetőségét szemben a férfiakkal. A férfiak közül nagyobb hányad mondja azt is, hogy biztos, illetve talán vállal munkát külföldön, mint a nők esetében. Továbbá a kor előre haladtával csökken annak esélye, hogy valaki külföldön vállal munkát. A 18-39 éves korcsoportban, nagyobb arányban kívánnak munkát vállalni, míg idősebb korban az arányok jelentősen csökkennek. Az iskolai végzettség növekedésével csökken azok aránya, akik kizárják a külföldi munkavégzés lehetőségét. Minél magasabb az iskolai végzettség, annál nagyobb a külföldi munkavállalás lehetősége. Szignifikáns kapcsolat mutatható ki a jövedelem és a külföldi munkavégzés között is. A legalább átlagos jövedelemmel rendelkezők esetében nagyobb az esély arra, hogy biztosan vállalnak később munkát külföldön, mint a kevésbé tehetősek esetében. Tehát a jövedelem emelkedésével nő a külföldi munkavállalás lehetősége. Továbbá a megkérdezettek között, akik már korábban is dolgoztak külföldön, azok nagyobb esélyt látnak arra, hogy ismét külföldre menjenek, de az időtartamot tekintve a válaszadók többsége az éven belüli munkavégzést tartja elképzelhetőnek. Szignifikáns kapcsolat van továbbá az idegen nyelvtudás és a külföldi munkavállalás esélye között. Az idegen nyelvet nem beszélők csupán 20%-a tartja elképzelhetőnek a külföldi munkavállalást, míg az idegen nyelvet beszélők 57%-a vállalna külföldön munkát. A munkavállalás célországa szempontjából a megkérdezetteket két csoportba lehet osztani: vagy a közeli országokat, mint például Ausztriát és Németországot választják, ahol a közelség miatt könnyebb a hazautazás, és nem kell elszakadni a családtól; vagy Angliát és Írországot tartják elsődleges célpontnak, ahol már a csatlakozásunk után is szabadon vállalhattak munkát. Viszont azon megkérdezettek több mint fele, aki már korábban dolgozott külföldön újra vállalkozna külföldi munkára. A kor előre haladtával viszont csökken azok aránya, akik ideiglenesen külföldre költöznének valamilyen tevékenység folytatása céljából. A külföldi letelepedés esetében a magyarok szintén a szomszédos uniós országokat részesítik inkább előnyben. Kimutattam, hogy ha bár gyenge is a kapcsolat, de létezik összefüggés a saját ingatlan és az életkörülmények megcélzását előrevetítő külföldi munkavállalás között. Bár levonhatók különböző állítások, de nem szignifikáns a kapcsolat a nyelvet beszélők szintje és a jövedelmi szint között.

Tehát végső következtetésként azt lehet elmondani, hogy a magyarok nem jelentenek fenyegetést az európai uniós országokra, hiszen nagyon alacsony a magyarok költözési hajlandósága, valamint a külföldi munkavállalás esetén az egy éves időtartamot tekintik vonzónak. Bár a fiatalok és a magasabb iskolai végzettségűek körében magasabb a költözési szándék, de ezek mögött okként inkább a külföldi ismeretszerzés, nyelvtanulás áll.

Útmodell alapján az életkor migrációs hajlandóságra gyakorolt hatása bebizonyosodott, amely tovább bontható egy közvetett és egy közvetlen hatásra. Az eredmények azt mutatják, hogy a kor direkt hatása a jelentősebb, hiszen ez adja a nulladrendű korreláció értékének több mint 75%-át, míg a vizsgált utakon keresztül kifejtett hatás a fennmaradó részt. Az életkor növekedésével csökken a nyelvismeret, amely a migráció egyik kulcsfontosságú tényezőjének bizonyult. A kor hatása úgy is megjelenik a migrációs hajlandóságra, hogy közbe ékelődik a migrációs előélet is, vagyis jellemzően azok, akik nyelveket beszélnek, már rendelkeznek migrációs tapasztalatokkal és ennek

birtokában mobilabbnak is bizonyulnak. Az életkor negatív determinációja az előbbi utakon az iskolai végzettség alakításán keresztül is kimutatható azáltal, hogy az életkor növekedésével csökken az iskolai végzettség színvonala, amely igazolhatóan alacsonyabb nyelvismeretet eredményez.

Az alkalmazott migrációs potenciállal, mint egy indexszámmal kategorizálhatóak a magyarok.

Az 1. csoportba főként idősebb válaszadók kerültek, meglehetősen alacsony migrációs aktivitás mellett. Az alacsony migrációs potenciált az magyarázza, hogy az alacsony az iskolai végzettség (pl. a legfeljebb 8 általános végzettség aránya 26,5%, míg a szakmunkásoké 32,3%), valamint a nyelvismeret hiánya jellemzi a csoportot. A háztartás jellemzőinek vonatkozásában megállapítható, hogy a csoporton belül nagy arányt képviselnek az egyedülállók (pl. özvegyek).

A legnépesebb klaszterbe 470 válaszadót sorolt be az eljárás, akik közepes migrációs hajlandósággal jellemezhetőek. A csoport tagjai jellemzően középkorúak, a csoportátlagnak megfelelő iskolai végzettséggel, azaz érettségivel (38,7%) valamint szakmával (37,9%) rendelkeznek. Nyelvismeret vonatkozásában domináns az alacsony nyelvtudás, többség anyanyelvén kívül más idegen nyelvet nem beszél. Ebben a klaszterben tekinthető a legnépesebbnek a háztartás, megközelítve az átlagos 4 főt.

A harmadik csoport írható le úgy, mint a legnagyobb migrációs hajlandósággal jellemezhető klaszter. A 30-as évei elején járó, főként magas iskolai végzettséggel és leginkább középfokú nyelvtudással jellemezhető csoportba 330 válaszadó került besorolásra. A nyelvtudással kapcsolatosan említésre méltó tapasztalat, hogy ebben a csoportban a legalacsonyabb az idegen nyelvet egyáltalán nem beszélők aránya: 8,5%, szemben az 1. jelűvel, ahol 61,9% ez az arány, illetve a 2-ben, ahol pedig 80,3%.

Az eredmények alapján azt az állítást tudom megfogalmazni, hogy az életkor meghatározó tényezőként viselkedik a migrációs potenciál alakításában. Tehát a fiatalok jellemzően magasabb iskolázottsággal, magas nyelvismerettel rendelkeznek, jellemzően nem helyhez kötöttek az ingatlan alapján, így nagyobb hajlandóságot mutatnak a migrációra, és a magasabb bérszínvonal iránti igény nem jelenik meg a döntésük folyamán közvetlenül.

Az alacsony migrációhoz az is hozzájárul, hogy a magyarok kevésbé mobilak, nem hagyják maguk mögött a családot, a barátokat és a vagyontárgyaikat (elsősorban az ingatlanokat) a bizonytalanért, még akkor sem, ha igen kedvezőek a bérek. Az is elmondható, hogy elsősorban a képzett fiatalok körében lehet számítani nagyobb arányú munkaerő migrációra, és döntően rövidebb és csak ritkán hosszabb időre. Ezzel az uniós tagállamok fiatal, dinamikus és magasan képzett munkaerőre tehetnek szert. Elmondható tehát, hogy az EU gazdagabb országai mindazokat befogadják majd, akire szükségük van. Magasan képzett értelmiségiek és szakmunkások általában könnyen fognak maguknak munkát találni, a fiatalok, nyelvet beszélők és nem házasok még inkább. Mindenkit igyekezni fognak távol tartani, aki túlkínálati szakmákból jön. Hangsúlyoznám, hogy a szabad munkaerőmozgás következtében Európában megjelenő magyar munkaerő nem befolyásolja, és semmi esetre sem változtatja meg az uniós szintű munkaerő-piaci feltételeket. Viszont a növekedésre és a foglalkoztatásra fókuszálva, ehhez segíteni kell a hazai munkaerőpiacon:

- a munkahelyi termelékenység és a munka minőségének fejlesztését;
- a munka életciklus alapú megközelítésének elősegítését;
- integráló szemléletű munkaerőpiac megvalósítását, a munka vonzóbbá és hatékonyabbá tételét;
- a munkaerő-piaci igényeknek való megfelelés javítását az allokációs szolgáltatások modernizációján és hatékonyságának javításán keresztül;
- a rugalmasságnak a foglalkoztatás biztonságával együtt járó elősegítését és a munkaerőpiac szegmentálódásának csökkentését;
- foglalkoztatás-barát bérek és más munkalehetőségek növekedésének biztosítását;
- a humán erőforrás terén tett befektetések kiterjesztését és javítását; valamint

- az oktatási és képzési rendszereknek az alkalmasság új követelményeire figyelemmel történő kiigazítását.

Így egy hatásos stratégia kialakításánál a regionális és lokális viszonyokat figyelembe véve a következő lehetőségeket érdemes beépíteni a migrációs politikába, szem előtt tartva a szubszidiaritást:

- foglalkoztatás és képzettség alapú befogadás:
 - rendkívüli képességekkel rendelkezők vagy magas képzettségűek előnyben részesítése azzal a kitéttel, hogy saját szakterületükön kell elhelyezkedni;
 - a szükséges képzetlenek (3D-s munkákra) számára esetleges limitek meghatározása (csak az EGT-n kívülről érkezőkkel szemben);
 - munkahelyteremtő befektetők vonzása azzal a kitéttel, hogy hazai munkavállalókat alkalmaznak és/vagy hazai beszállítókat;
- beilleszkedés folyamatának segítése (oktatás területén felzárkóztatás, nyelvtanulás támogatása, kulturális együttélés segítése, a tolerancia index javítására tett intézkedések stb.);
- vállalkozói aktivitás fejlesztése és támogatása a képzettebb munkaerő körében, megakadályozva ezzel az elvándorlást, de lehetőséget teremtve a munkaerő foglalkoztatásának.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt évtizedekben a nemzetközi migráció egyre erőteljesebb lett. A hagyományosan bevándorlókat befogadó országokban a bevándorlás nagyságrendjének növekedése mellett, döntő változás következett be az összetételében is, míg a korábbi kibocsátó európai államok befogadó országokká váltak.

A szakirodalmi áttekintés kapcsán tisztáztam a migráció és a mobilitás közötti fogalmi eltéréseket, miszerint a mobilitás a társadalmi hierarchiában való elmozdulást, azaz pozícióváltást is jelent, amely nem jár feltétlenül lakóhely-változtatással. A lakóhely változtatásával összekötött mobilitás már a migráció fogalomkörébe tartozik, tehát azt mondhatjuk, hogy minden migráció mobilitás, de nem minden mobilitás tekinthető migrációnak.

A migráció csoportosítására több szempont is létezik. A differenciálásokat összefoglalva a migráció elsődleges és másodlagos tényezők alapján különböző migrációs rendszerek állapíthatók meg. Illés (2000) állítását elfogadva, a vándorlás a népesség adminisztratív határt átlépő lakóhely-változtatása, ahol a vándorlást önmagában 5 elem határozza meg: az elvándorlás helye, az odavándorlás helye, a két elemet elválasztó határ(ok) és az irány. Az elvándorlási és odavándorlási hely határai, és ezáltal területi kiterjedése, a térség nagysága szabadon változtatható (például a településhatár növelésével: környező falvak városhoz történő csatolásával, ezáltal a vándorlás megszűnik és növekszik a településen belüli mozgás). Egyetlen korlátozó tényezője, hogy az adminisztratív határoknak lehetnek találkozási pontjai, de nem lehet közös tartományuk. Minimum egy határ szükséges a két hely között, de akár végtelen számú is lehet, úgynevezett tranzitterület közbeiktatásával.

Ezek alapján az értekezésben a magyarok azon szándékát kívántam vizsgálni, hogy mennyire tekintetők mobilnak. Ehhez a szakirodalom alapján tisztáztam a migrációs potenciál fogalmát, és a típusok közötti eltéréseket. A kérdőívem, ezen csoportosítás alapján általános és teljes körű migrációs potenciálra kérdez rá, azaz 1.200 fős reprezentatív minta segítségével az adott pillanatban jellemző költözési szándékot mutatja, amelyben tisztított potenciálra (a költözés irányára, okára, időtartamára) kérdeztem rá.

A migráció vizsgálata során képzett és kevésbé képzett munkaerő vándorlással szembesülünk. Emiatt fontosnak tartottam megvizsgálni az emberi tőke elméletek fejlődését, az azokba történő befektetéseket. Összefoglalva megállapítottam, hogy a bérkülönbségek a munkaerő eltérő minőségével, az iskolázottsággal, a szakképzettséggel magyarázhatóak. A mobilitás, illetve a migráció motiválói pedig a bérszínvonal különbségek, az életszínvonalbeli eltérések, az elérhető jövedelem közötti összefüggésekben keresendő.

Elméleti modellek sora foglalkozik azzal, hogy milyen okokra vezethető vissza a nemzetközi migráció. A neoklasszikus közgazdaságtan a bérek és a foglalkoztatás országok közötti eltéréseire, valamint a migráció költségeire összpontosít, a mozgást általában a jövedelem maximalizálására vonatkozó egyéni döntésekre vezeti vissza. Ezzel szemben a migráció egyik új irányzata nemcsak a munkaerőpiac, hanem más piacok hatását is figyelembe veszi. Ez az elmélet a migrációt olyan döntésnek tekinti, amelyben a háztartás célja a családi jövedelmi kockázatok minimalizálása, vagy a család termelő tevékenységére nehezedő tőketerhektől való megszabadulás. Ez az elmélet a bevándorlást a modern ipari gazdaságok strukturális szükségleteiből vezeti le. A duális munkaerőpiaci elmélet és a világrendszerek elmélete mellőzi a mikro szintű döntési folyamatokat, inkább a magasabb szinten aggregált gazdasági globalizáció és a nemzetközi határokon átlépő piac természetes következményének tekinti a migrációt. Összefoglalva a különböző elméleti megközelítéseket Faist (2000) alapján az elméletek három szintje különböztethető meg. A migráns szabadságfoka és autonómiája alapján mikro szinten, az egyéni döntések motiválják a vándorlást. A kibocsátó és fogadó országok politikai, gazdasági, kulturális szerkezete alkotja a migráció makro szintjét, ahol az országok közötti nemzetközi kapcsolatokra helyeződik a hangsúly. A vándorlók és csoportjaik közötti szociális kapcsolatok, az összeköttetésekben rejlő erőforrások, szociális tőke (migrációs hálózat) alkotják a migráció közbülső, mezo szintjét.

Az elméletek értékelése kapcsán különbséget tettem, hogy a migrációra optimista vagy pesszimista megközelítésből gondolunk. Az optimista megközelítés a neoklasszikus migrációelméletből kiindulva, azt állítja, hogy a migráció a termelési tényezők egyfajta allokációs eszköze mind a kibocsátó, mind a fogadó országok esetében, amely fejlődéssel, modernizációval, a hazautalások pozitív hatásaival jár. A pesszimista megközelítés ezzel ellentétben a migrációra úgy tekint, hogy nem csökkenti, hanem növeli a térbeli különbségeket, függőséget, és agyelszívással is jár. (de Haas 2010) Fischer et al. (1997) alapján az elméleti megközelítések hasonlóságait és különbségeit is figyelembe véve, összefoglalva megállapítható, hogy a migráció rövid és közép távon egyaránt hatással van a bérekre mind a küldő, mind a fogadó ország területén (de elenyésző mértékben), az eredeti desztináció gazdasági teljesítményére, valamint a rendelkezésre álló munkaerő allokációjának következtében megváltozhat a termelési struktúra, amely hatással lehet az export és import áruk értékének változására is mindkét országban.

Európa egy globális migrációs alrendszer része és működtetője, amelyben migrációs mikrorendszerek vannak. A migráció lassú, de feltartóztathatatlan változásokat okoz a kibocsátó és a fogadó társadalmakban. A munkaerő migrációjában tapasztalható a feminizálódás és az elit munkaerő mozgása, amely jelentős hatást gyakorol az oktatás, az egészségügy, a kommunikáció, a fogyasztás, az életmód-kultúrára és a tudomány alrendszerére. A globális világban a migráció egyfajta kiegyenlítődési mechanizmus: egyik oldalon a térben egyenlőtlen népességeloszlás, a másikon a munkalehetőségek, javadalmazások, tőke és fogyasztási javak szintjén egyenlőtlen az eloszlás. (Póczik et al. 2008) Ha abból a tényből indulunk ki, hogy a migráció egy megoldás lehet a foglalkoztatáspolitikára számára, akkor célszerű figyelembe venni a magyar munkaerő-piaci jelenségeket. Hiszen a migrációt nem feltétlenül a jogi korlátok határozzák meg, hanem az egyéni készségek és képességek, és ennek felismerése együtt jár a (migrációs) döntés tudatosságának fokozódásával.

A közgazdasági alapokon történt szakirodalmi áttekintés után megvizsgáltam különböző statisztikai adatbázisok (Központi Statisztikai Hivatal, Eurostat, Nemzetközi Valutaalap, Világbank, IOM és OECD adatok) felhasználásával, a 2000-2010 közötti időintervallumban az európai uniós, illetve a hazai migráció alakulását, hogyan változott meg a vándorlás iránya a 20. századtól Európában és hazánkban, ma milyen vándorlási irányok figyelhetőek meg. Az európai uniós migráció kapcsán a 20. századot jellemző dél-észak, kelet-nyugat irányú migráció helyett ma inkább egy körkörös migráció rajzolódik ki.

Egy 1.200 fős reprezentatív kérdőíves minta segítségével a magyarok belföldi és külföldi költözési hajlandóságát, okait, irányát, időtartamát vizsgálva megállapítottam, hogy a migrációs hajlandóság nagy százalékban fordítottan függ az egyén életkorától és jövedelmétől, valamint megállapítható, hogy egyenes arányban áll az iskolai végzettséggel. A magyarok költözési szándéka mögött a lakáshelyzet javítása áll, de a külföldre való költözés lehetősége igen alacsony. Összefüggés van a külföldi letelepedés és a jövedelemszint között, illetve a korábbi külföldi munkatapasztalat befolyásolja az újabb külföldi munkavállalási szándékot. Útmodell segítségével bebizonyítottam, hogy az életkor migrációs hajlandóságra gyakorolt direkt hatása a jelentősebb, de a vizsgált utakon keresztül is kifejti hatását a migrációs hajlandóságra. Az életkor migrációs hajlandóságra gyakorolt negatív hatása a legmarkánsabban úgy jelenik meg, hogy az életkor növekedésével csökken a nyelvismeret, amely a migráció egyik kulcsfontosságú tényezőjének bizonyul. A kor közvetetten hatással van a migrációs előéletre is, azok, akik nyelveket beszélnek, már rendelkeznek migrációs tapasztalatokkal és ennek birtokában mobilabbnak is bizonyulnak.

Végső következtetésként azt lehet levonni, hogy a magyarok a 21. század első évtizedében mutatott migrációs mozgásuk alapján nem jelentenek fenyegetést az európai uniós országokra, hiszen nagyon alacsony a magyarok migrációs potenciálja, valamint a külföldi munkavállalás esetén is a rövid, az egy éves időtartamot tekintik vonzónak. Bár a fiatalok és a magasabb iskolai végzettségűek körében magasabb a költözési szándék, de ezek mögött okként inkább a külföldi ismeretszerzés, nyelvtanulás áll, de ezt a tanulási migrációt is kezelni kell a gazdaságpolitikának.

Summary

International migration has been growing during the recent decades. Besides the enormously increasing migration into the traditional receiving countries, the composition of migrants has substantially changed, too, while the formerly emitting European countries have become recipient countries.

In regards to the review of references, I have clarified the differences between the concepts of migration and mobility. Mobility means a movement in the social hierarchy that is shift of position, which does not necessarily entail the change of residential address. Mobility connected with changing residence belongs to the concept of migration, thus it can be declared that all the migration is mobility, but not all the mobility can be considered migration.

There are several aspects to classify migration. By summing up differentiation, various migration systems can be outlined on the basis of primary and secondary factors. By approving the allegation of Illés (2000), migration is when people change their residence by crossing the administrative borders, where migration is determined by 5 elements: place of emigration, place of immigration, border(s) separating the two elements and the direction. The borders of emigration and immigration places, the consequent expansion and the area can be changed freely (for example by increasing the border of settlement, by annexing neighbouring villages to the city, when migration ceases and the mobility within the settlement increases). The only limiting factor is that administrative borders can have meeting points, but cannot have common domain. Minimum one border is needed between the two places but there can be infinite number of borders by inserting a so-called transit area.

On the basis of these, the dissertation intends to analyse how much the Hungarian people can be regarded mobile. By reviewing the references, I have explored the concept of migration potential and the differences between types. In respect to this classification, my questionnaire inquired about the general and full-range migration potential. With the help of a 1200-head representative sample, it shows the intent to move in the actual moment, by asking in a cleared potential (direction, reason and duration of mobility).

We face the migration of qualified and less qualified labour force in the course of analysing migration. Therefore I gave high priority to examine the development of human capital theories and the investments in human capital. In summary, I concluded that the wage differences can be explained with the different quality, education and professional qualification of labour force. The motivation behind mobility and migration can be found in correlations between wage differences, differences in life standards and possible earnings.

A set of theoretical models deal with the possible reasons of international migration. Neoclassic economics focuses on the differences between wages and employment in different countries, as well as on the costs of migration. It says that migration is based on individual decisions related usually to the maximisation of income. In contrary to this, one of the new directions of migration considers not only the impact of labour market, but other markets, too. According to this theory, migration is resulted by the structural needs of modern industrial economies. The dual labour market theory and the globalised system theory ignores microlevel decision processes, and regards migration rather as the consequence of economic globalisation aggregated at a higher level and market crossing international borders. By summarising the different theoretical approaches, three levels of theories can be distinguished on the basis of Faist (2000). In regards to the freedom level and autonomy of migrants, the migration is affected by individual decisions at micro-level. The political, economic and cultural structure of emitting and receiving countries compose the migration at macro level, where the international relations between countries are highlighted. The social relations between migrants and their groups, the resources in connections, the social capital (migration network) give the middle or mezzo level of migration.

By evaluating the theories I distinguished the optimistic and pessimistic approaches to migration. The optimistic approach - starting from neoclassic migration theory - says that migration is a kind of an allocation tool of production factors both in case of emitting and receiving countries which goes together with the positive impacts of development, modernisation and transfers to home. In contrary to this, the pessimistic approach says that migration does not reduce but increase the regional differences, dependence and means brain drain. On the basis of de Haas (2010) and Fischer et al. (1997) considering and summing up the similarities and differences of theoretical approaches, it can be concluded that migration in short and middle run affect wages both in sending and receiving countries (but marginally), as well as the economic performance of original destination. Moreover, due to the allocation of available labour force, the production structure may change thus influencing the value of export and import goods in both countries.

Europe is part and operator of a global migration subsystem which includes migration micro-systems. Migration causes slow but unstoppable changes in sending and receiving societies. Feminisation and high-ranking labour force movement can be seen in respect to the migration of labour force, which substantially affect the subsystems of education, health services, communication, consumption, lifestyle-culture and science. Migration is sort of a balancing mechanism: on the one side there is uneven population distribution in space, while on the other side there is an uneven distribution in terms of job opportunities, wages, capital and consumer goods. (Póczik et al 2008) Starting from the fact that migration can be a solution for labour policy, the Hungarian labour market phenomena should be considered. Migration is not necessarily determined by legal limits but the individual skills and abilities and recognising this entails the increasing awareness of (migration) decision.

Following the review of references in terms of economics, I used different statistical databases (Central Statistical Office, Eurostat, International Monetary Fund, World Bank, IOM and OECD data) to examine the European Union and national migration between 2000 and 2010, how the direction of migration has changed from the 20th century in Europe and Hungary and what are the current directions of migration. As regards the migration in the European Union, at present it seems to be a circular migration instead of the North-South and East-West migration observed in the 20th century.

With the help of a representative questionnaire survey involving 1200 persons I examined the domestic and international movement willingness, reasons, direction and duration in respect to Hungarian people and concluded that migration willingness to a large percentage depends inversely on the age and income of the person. It can also be concluded that it is directly proportional to the educational attainment. Hungarian people move in order to improve their housing situation, but the possibility of moving abroad is rather low. There is a relation between establishment abroad and the level of income, moreover the former foreign job experiences affect the new employment intention abroad. A road model helped me to prove that the direct impact of age on migration willingness is more significant but it also affects migration willingness through the examined ways. The negative impact of age on migration willingness is the strongest in regards to language skills - one of the key factors of migration - which decline by ageing. Age indirectly affects migration records, too, those who speak languages already have some migration experiences and, consequently, they seem to be more mobile.

As a final conclusion, it can be said that Hungarian people do not mean any threat to European Union countries on the basis of their migration movements in the first decade of the 21st century, because the migration potential of the Hungarian is very low they prefer short, one-year duration, even in case of employment abroad. Although the intention to move is higher among young and more qualified people, the actual reasons beyond their migration is rather the collection of experiences abroad or learning languages. This type of education migration, however, should also be handled by the economic policies.

M1. IRODALOMJEGYZÉK

1. ADAMS, R. H., Jr. (1991): The Effects of International Remittances on Poverty, Inequality and Development in Rural Egypt. Research Report No. 96. International Food Policy Research Institute.
2. ALBRECHT, G. (1972): Soziologie der geographischen Mobilität. Stuttgart p. 332.
3. ANTALIK, I. – JUHÁSZ, T. – MADARÁSZ, I. – POÓR, J. – SZABÓ, I – TAMÁS, G. (2014): Az atipikus foglalkoztatás gyakorlata szlovákiai és magyarországi munkavállalók körében végzett empirikus vizsgálat alapján. Munkaügyi Szemle 2014/1. pp. 34–45.
4. BACH, R. L.-L. A. SCHRAML (1982): Migration, Crisis and Theoretical Conflict, International Migration Review, Vol. 16, No. 2, pp. 320–341.
5. BAGHWATI, J. N. (1984): Incentives and Disincentives: International Migration. Weltwirtschaftliches Archiv. 120 (40) pp. 678–701.
6. BAHR, E. (1992): Sieben Tage im October: Aufbruch in Dresden. Leipzig p. 179.
7. BARNUM, H. N-R. H. SABOT (1976): Migration, Education and Urban Surplus Labor, Employment Series, 13, Paris: OECD.
8. BODEN, P.-REES, P. (2008): New Migrant Databank: Concept, development and preliminary analysis. Paper presented at the QMSS2 seminar on Estimation and Projection of International Migration, University of Southampton, 17-19 September 2008
9. BORJAS, G. J. (1989): Economic Theory and International Migration, International Migration Review, Vol. 23, No. 3, pp. 457–485.
10. BORJAS, G. J. (1994): The Economics of Immigration. Journal of Economic Literature, Vol. 32. No. 4. (Dec. 1994), pp. 1667–1717.
11. BORJAS, G. J. (2000): Economics of Migration. International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, Section No. 3.4, Article No. 38. February 2000.
12. BÖHNING, W. R. (1983): Guestworker employment in selected European countries - lessons for the United States? In: P. G. Brown-H. Shue (eds.) The Border that Joins: Mexican Migrants and US Responsibility. New Jersey: Rowman and Littlefield.
13. CHAMI, R.-FULLENKAMP, C.-JASHJAH, S. (2003): Are Immigrant Remittance Flows a Source of Capital for Development? Working Paper No. 03/189. International Monetary Found (IMF), Washington, DC.
14. CIPOLLONE, P. (1995): Education and Earnings. In CARNOY, M.: International Encyclopedia of Economics of Education. Pergamon Press, Oxford, New York. idézi VARGA, J. (1998): Oktatás gazdaságtana.
15. COHEN, R. (1997): Brain Drain Migration. Report for South African Commission on International Migration, 1996–1997. (<http://www.queensu.ca/samp/transform/Cohen1.htm>)
16. COM (2006): A Bizottság Közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Brüsszel, 8.2.2006, COM (2006) p. 48.
17. CSANÁDY, M.-KEMETTY, Z.-KUCSERA, T. G.-SZEMÉLYI, L.-TARJÁN, G. (2008): A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta. Magyar Tudomány, 2008/05. p. 603.
18. CSEHNÉ PAPP I. (2008): Az oktatás és a munkaerőpiac. Új pedagógiai szemle 2008. 58. évf. 10. sz. pp. 80–84.
19. CSERES-GERGELY, ZS. (2003): The effects economic incentives on residential mobility and migration in Hungary, 1990-1999; Society and Economy: [Journal of the Budapest University of Economic Sciences and Public Administration]. Vol. 25. 2003. No. 3. pp. 351–382. <http://www.akademiai.com/content/q2552351m3xw6401/>
20. CSERES-GERGELY, ZS. (2005): County to county migration and labour market conditions in Hungary between 1994 and 2002. Zeitschrift für ArbeitsmarktForschung (ZAF) 37. évf., 4. sz. pp. 425–436. <http://www.iab.de/1165/section.aspx/Publikation/k050920n08>
21. CSERES-GERGELY, ZS. [2007]: Inactivity in Hungary – The Persistent Effect of the Pension System. Budapest Working Papers on the Labour Market. BWP – 2007/1. Corvinus University

- of Budapest. Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences. Budapest.
<http://www.econ.core.hu/doc/bwp/bwp/bwp0701.pdf>
22. CSERESNYÉS, F. (1996): Migrációs potenciálok és trendek Európában. REGIO – Kisebbség, Politika, Társadalom 1996. 7. évf. 4. szám
 23. CSERESNYÉS, F. (2005): Migráció az ezredfordulón: A népességmozgások társadalmi és politikai következményei Közép-Európában. Campus
 24. DABASI HALÁSZ, ZS. (2009a): Nyertesek és vesztesek! A nemzetközi migráció stratégiai tényezői és tendenciái Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. PhD értekezés p. 188.
 25. DABASI HALÁSZ, ZS. (2009b): Szempontok és javaslatok a foglalkoztatáspolitikát támogató regionális migrációs politika kialakításához. Észak-magyarországi stratégiai füzetek, 2009. 6. évf. 1. sz. pp. 28–37.
 26. DE HAAS, H. (2010): Migration and development: a theoretical perspective. International Migration Review. Vol. 44 No. 1. pp. 1–38.
 27. DESBARATS, J. M. (1983): Constrained Choice and Migration. Geografiska Annaler. Series B, Human Geography. Vol. 65. No. 1. pp. 11–22.
 28. DORIENGER, P.–POIRE, M. (1971): Internal Labor Markets and Manpower Analysis, Lexington
 29. DUSEK, T. (2010): A gravitációs modell és a gravitációs törvény összehasonlítása. Tér és Társadalom. XVII. évf. 2003/1. pp. 41–58.
 30. EHRENBERG, R.–SMITH, R. (1982): Modern labour economics: Theory and public policy, Scott, Foresman 1982. p. 514.
 31. ERDŐSI, F. (1992): A telekommunikáció, mint a tér legyőzésének különleges eszköze. Relativizálódhat-e a földrajzi távolság és helyzet a telematika által? Földrajzi Közlemények 1992. 3–4. sz. pp. 163–179.
 32. FAIRCHILD, H. P. (1925): Immigration, a world movement and its American significance. New York p. 480.
 33. FAIST, T. (1997): The Crucial Meso-level In HAMMAR, T. – BROCHMANN, G. – TAMAS, K. – FAIST, T. (1997): International migration, immobility and development – Multidisciplinary Perspectives. Oxford p. 316.
 34. FAIST, T. (2000): The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces, Oxford University Press p. 380.
 35. FASSMANN, H.–MÜNZ, R. (2002): Demographische Tendenzen in Ostmitteleuropa und Österreich - Unterschiede und Auswirkungen. In: Der Donauraum - Zeitschrift des Institutes für den Donauraum und Mitteleuropa, 41, 4, pp. 7–20.
 36. FISCHER, P. A.–MARTIN, R.–STRAUBHAAR, T. (1997): Interdependencies between Development and Migration IN HAMMAR, T.–BROCHMANN, G.–TAMAS, K.–FAIST, T. (1997): International Migration, Immobility and Development – Multidisciplinary Perspectives pp. 91–133.
 37. GÁBOR, R. I. (1990): A munkaerőpiac makroökonómiája. A munkagazdaságtan alapjai II. füzet. Aula Kiadó
 38. GALASI, P.–NAGY, GY. (2003): A munkanélküli-ellátás változásainak hatása a munkanélküliek segélyezésére és elhelyezkedésére. Közgazdasági Szemle. 50. évf. 7–8. sz. pp. 608–634.
 39. GALASI, P. (1996): Munkanélküliek álláskeresési magatartása. Közgazdasági Szemle. 43. évf. 9. sz. pp. 805–815.
 40. GALASI, P. (2003): Munkanélküliségi indikátorok és állásnélküliek munkaerő-piaci kötődése. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek. BWP 2003/2. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Kutatóközpont. Budapest.
 41. GALASI, P. (szerk.) (1982): A munkaerőpiac szerkezete és működése Magyarországon. KJK, Budapest

42. GROIZARD, J. L.–LLULL, J. (2006): Skilled Migration and Growth. Testing Brain Drain and Brain Gain Theories. DEA Working Papers 20. University of the Balearic Islands, Department of Applied Economics
43. HABLICEK, L.–TÓTH, P. P. (2001): Migrációs potenciál a mai Magyarországon – továbbszámítások és becslések. In Laky T. (szerk.): A munkaerő szabad áramlása – Magyarországról nézve. ISM, Budapest, p. 23–45. Európai Tükör Műhelytanulmányok 80.
44. HARRIS, J.–TODARO, M. (1970). Migration, Unemployment & Development: A Two-Sector Analysis. *American Economic Review*, March 1970; 60(1):126–42.
45. HÁRS, Á. (1992): A nemzetközi migráció néhány problémájáról. Szakirodalmi áttekintés. *Szociológiai Szemle* 1992. 2. szám pp. 123–137.
46. HÁRS, Á. (2004): Migrációs elképzelések az Unió küszöbén. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal p. 58.
47. HÁRS, Á.–SIMONOVITS, B.–SIK, E. (2004): Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség? Társadalmi riport 2004. Budapest, TÁRKI pp. 272–289.
48. HÁRS, Á.–SIMONOVITS, B.–SÍK, E. (2005): The Labour Market and Migration: Threat or Opportunity? – The Likely Migration of Hungarian Labour to the European Union. TÁRKI Social Report Reprint Series No 15. Budapest pp. 261–278.
49. HAYNES, K. E. – FOTHERINGHAM, A. S. (1984): Gravity and spatial interaction models. Sage Publications
50. HODSON, R.–KAUFMAN, R. L. (1982): Economic Dualism: A Critical Review. *American Sociological Review* Vol. 47. No. 6. (Dec., 1982), pp. 727–739.
51. HUNTINGTON, S. P. (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* Vol. 72. No. 3. Summer 1993
52. HUZDIK, K.–SCHWANG, Z.–TAKÁCS, I. (2010): Emigration research due to the living conditions in Hungary. *Contemporary Management Quarterly* 1/2010 Krakow pp. 49–58.
53. HUZDIK, K. (2006): Migration in the labour market of the European Union. 4th International Conference for Young Researchers of Economics, Szent István Egyetem, Gödöllő, Hungary, 2–4 October 2006. pp. 166–175. ISBN 963 9483 66 4ö, ISBN 963 9483 68 0
54. HUZDIK, K. (2007): Analysis of labour migration and economic potential of regions. 1st Mediterranean Conference of Agro-food Social Scientists, 103rd EAAE Seminar “Adding Value to the Agro-food Supply Chain in the Future Euromediterranean Space”, Barcelona, Spain, April 23–25, 2007. CD:\Poster Papers\Poster Session\PS: 2. C. Rural Development/Management of natural resources\ PS: 2. C. 1. p. 18.
55. ILLÉS, S. (2000): Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben. KSH Népességtudományi Kutató Intézet, Budapest 2000/2. p. 129.
56. IOM (2006): Migration and Development: Opportunities and Challenges for Policymakers. IOM Migration Research Series, No. 22. April 2006. p. 58.
57. JUHÁSZ, J. (2006): Migráció és feketemunka Európában - Migration and Irregular Work in Europe (MIGIWE). Záró tanulmány. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Panta Rhei Társadalomkutató Bt. Budapest, 2006. szeptember 30. p. 150.
58. KAROLINY, E.–MOHAY, Á. (2009): A (nemzetközi) migráció fogalma. www.ittvagyunk.hu
59. KÁTAY, G.–NOBILIS, B. (2009): Driving Forces Behind Changes in the Aggregate Labour Force Participation in Hungary. MNB Working Papers. No. 5. Magyar Nemzeti Bank. Budapest.
60. KÉZDI, G.–HORVÁTH, H.–HUDOMIET, P. (2005): Labour Market Trends, 2000–2003. TÁRKI Social Report Reprint Series. No. 11. TÁRKI. Budapest.
61. KINCSES, Á.–RÉDEI, M. (2010): Centrum-periféria kérdések a nemzetközi migrációban. *TÉT XXIV. évf.* 2010/4. pp. 301–310.
62. KOBOLKA, I.–RÉDEI, M. (2003): A nemzetközi mobilitás fogalma, forrásai, típusai és motivációi. In: *Határőrségi tanulmányok* 1. pp. 4–20.
http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_tudkozl/03_nemzetkozi_mobilitas_fogalma.pdf

63. KOLLER, I. ZS. (2011): Az európai migráció története a második világháborút követően In Tarrósy I.-Glied V.-Keserű D. (2011): Új népvándorlás – Migráció a 21. században Afrika és Európa között. pp. 227–243.
64. KRISZTIÁN, B. (2013): Üzleti modell – innováció. Humánpolitikai Szemle 2013. 1-2. szám pp. 105–107.
65. KUTASI, G. (2005): Labour Migration and Competitiveness in the European Union, Transition Studies Review, Springer-Verlag 2005, pp. 18-32. in Takács E. –Huzdik K. (2007): A magyarországi immigráció trendjei az elmúlt két évtizedben. BULLETIN of the Szent István University. Gödöllő 2008. pp. 87–101.
66. LÁSZLÓ, GY. (1995): Emberi erőforrás-gazdálkodás és munkaerőpiac. JPTE Pécs, p. 366.
67. LÁSZLÓ, GY. (2007): Munkaerő-piaci politikák. Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar. Pécs p. 374.
68. LAYARD, R. – O. BLANCHARD – R. DORNBUSH – P. KRUGMAN (1992): East–West migration: The alternatives. Cambridge–London: MIT Press. p. 94.
69. LEE, E. S. (1966): A Theory of Migration. Demography. Volume 3. Issue 1. pp. 47–57.
70. LEMAITRE, G. (2005): The Comparability of International Migration Statistics. Problems and Prospects. Statistics Brief OECD July 2005 No. 9. p. 8.
71. LENGYEL, GY. – SZÁNTÓ, Z. (2005): A gazdasági élet szociológiája. Aula Kiadó. Budapest p. 395.
72. LENGYEL, I. – RECHNITZER, J. (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus p. 392.
73. LÉVAI, I. (1997): Nemzetközi migráció és menekültpolitika. In SIK E.-TÓTH J. (szerk.): Migráció és politika
74. LEVITT, P. (2001): Transnational migration: taking stock and future directions. Global Networks July 2001 Volume 1. Issue 3. pp. 195–216.
75. LEWIS, A. W. (1954): Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. Manchester School of Economic and Social Studies. 22: pp. 139–191.
76. MADARÁSZ, A. (szerk.) (2000): Közgazdaságtani eszmétörténet. Osiris 2000. p. 238.
77. MAHROUM, S. (1998): Europe and the Challenge of the Brain Drain. The IPTS Report. Vol. 29. Institute for Prospective Technological Studies, Sevilla
78. MASSEY, D. S. – ARANGO, J. – HUGO, G. – KOUAOUCCI, A. – PELLEGRINNO, A. – TAYLOR, J. E. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. Population and Development Review. Vol. 19. No. 3. September, 1993. pp. 431–466.
79. MEISSNER, D. (1992): Managing Migrations. Foreign Policy. No. 86. (Spring 1992) pp. 66–83.
80. MELEGH, A. (2004): Munkások vagy migránsok? Globalizáció és migráció a társadalomtudományi irodalom tükrében. Eszmélet 2004. 16. évf. 62. sz. pp. 83–101.
81. MICHALSKI, A.–SARACENO, E. (2000): Regions in Enlarged European Union. European Commission, Forward Studies Unit, Brussels 2000.
82. MICKLEWRIGHT, J. – NAGY, GY. [2001]: Az álláskeresés információs értéke és dinamikája. Közgazdasági Szemle. 48. évf. 7–8. sz. pp. 599–614.
83. MONOSTORI, J. (2008): Korai nyugdíjba vonulás – Okok és következmények. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Életünk fordulónapjai. Műhelytanulmányok 7. Budapest 2008. november p. 134.
84. MORVAY, E. (2012): Sztochasztikus ciklus munkaerő-áramlás a visegrádi országokban. Statisztikai Szemle 90. évf. 9. sz. pp. 815–843.
85. MÜNZ, R. (2002): Das Jahrhundert der Vertreibungen. Transit, 23., 2002. pp. 132–155.
86. NOTESTEIN, F. W. (1945): Population – The Long View. In Schultz, T. (ed.): Food for the World. Chicago, Chicago University Press
87. ÖNCÜ, A. (1990): International labour migration and class relations. Current Sociology, Vol. 38, No. 2/3, pp. 175–201.
88. PETERSON, W. (1958): A General Typology of Migration. American Sociological Review, Vol. 23. No. 3. (Jun. 1958), pp. 256–266.

89. PETTY, W. (1690): Political Arithmetic (1690). reprinted In Hull, C.H. (1899): The Economic Writings of Sir William Petty. Cambridge University Press, Cambridge
90. PIORE, M. J. (1979): Birds of Passage: Migrant Labour in Industrial Societies. New York, Cambridge University Press
91. PÓCZIK, SZ. – FEHÉR, L. – DUNAVÖLGYI, SZ. – JAGUSZTIN, T. – WINDT, SZ. (2008): Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok. Magyar Tudomány 2008/09. pp. 1095–1108.
92. POLÓNYI, I. – TIMÁR, J. (2002): A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950-2050. Közgazdasági Szemle, XLIX. évf. 2002. november pp. 960–971.
93. POLÓNYI, I. (2002): Az oktatás gazdaságtana. Osiris Kiadó
94. POLÓNYI, I. (2008): Humánmenedzsment alapjai. Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar p. 181.
95. PORTES, A. – BÖRÖCZ J. (1989): Keserű kenyér: a munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái In: Sik Endre (szerk.): A migráció szociológiája. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 2001. pp. 69–87.
96. PORTES, A. (1978): Towards a Structural Analysis of Illegal (Undocumented) Immigration. International Migration Review, Vol. 12. No. 4. pp. 469–484.
97. PORTES, A.-BÖRÖCZ, J. (1989): Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Modes of incorporation. International Migration Review. Vol. 23. No. 3. pp. 606–630.
98. POTTS, L. (1990): The World Labour Market: A History of Migration. Zed Books, London. p. 247.
99. PULA, G. (2005): Az euró bevezetésével járó strukturális politikai kihívások: munkapiac. MNB tanulmányok. 41. Magyar Nemzeti Bank. Budapest.
100. QUIBRIA, M.G. (1997): International Migration, Remittances and Income Distribution in Source Country: A Synthesis. Bulletin of Economic Research Vol. 49 Issue 1 (January 1997) pp. 29–46.
101. RAVENSTEIN, E. G. (1885): The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society, Vol. 46.No. 2. (June 1885) pp. 167–235.
102. RAVENSTEIN, E. G. (1889): The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society, Vol. 52.No. 2. (June 1889) pp. 241–305.
103. RÉDEI, M. (2001): Demográfia. ELTE Eötvös Kiadó p. 188.
104. RÉDEI, M. (2005): A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása. Statisztikai Szemle. 83. évf. 7. sz. pp. 662–680.
105. RÉDEI, M. (2006): Tanulási célú migráció a világban és itthon. Demográfia, 2006. 49. évf. 2–3. szám pp. 232–250.
106. RÉDEI, M. (2007a): Hazautalások Közép- és Kelet-Európába. Statisztikai Szemle. 85. évf. 7. sz. pp. 581–602.
107. RÉDEI, M. (2007b): Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest p. 568.
108. RÉDEI, M. (2007c): Az innováció európai térbeli képe. Modern Geográfia 4. http://www.moderngeografia.hu/tanulmanyok/regionalis_tanulmanyok/redei_maria_2007_4_a.pdf
109. RÉDEI, M. (2010): A migráció gazdaságtana KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK 3:(1) pp. 44–55.
110. RÉDEI, M. (2011): A térbeli mobilitás a szellemi tőke növelésének alapja. In „Magyar felsőoktatás 2010” Konferencia dokumentumok NFKK Füzetek 6. pp. 31–44.
111. RÉDEI, M. (2012): Egyenlítő – európai migráció. OzoneNetwork, 2012. 09.14. <http://videa.hu/video/nagyvilag/migracio-fa2DyuPLULOMdlQ7>
112. RÉDEI, M. (2012b): Versenyben maradni – egy KKV esete In BAJMÓCY Z.–LENGYEL I.–MÁLOVICS GY. (szerk.) (2012): Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. JATEPress, Szeged pp. 251–262.

113. RICHMOND, A. H. (1988): Sociological Theories of International Migration: The Case of Refugees. *Current Sociology*. Vol. 36, No. 2. 1988. pp. 7–25.
114. RICHMOND, A. H. (1993): Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 6, No. 1. 1993. pp. 7–24.
115. RÓBERT, P. (1990): Társadalmi mobilitás In: Társadalmi riport 1990. Andorka R., Kolosi T., Vukovich Gy. (szerk.). Budapest: TÁRKI pp. 356–372.
116. ROGERS, A. – CASTRO, L. J. (1981): Model migration schedules. Laxenburg, International Institute for Applied Systems Analysis: pp. 1–13.
117. ROSEMAN, C. C. (1971): Migration as a spatial and temporal process. *Annals of the Association of American Geographers* Vol. 61. Issue 3. 1971. pp. 589–598.
118. SALT, J. (1997): International movements of the highly skilled. OECD, Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs – International Migration Unit – Occasional Papers N°3, 1997
119. SALT, J. (2001): Az európai migrációs térség in REGIO Kisebbség, Politika, Társadalom. Budapest, 2001. 12. évf. 1. szám pp. 177–203.
120. SAPIR, A. (2005): Globalization and the Reform of European Social Models. *JCMS*, 44(2). pp. 369–390.
121. SCHINDLMAYR, T. (2003): Sovereignty, Legal Regimes and International Migration. *International Migration* Vol. 41. No. 2. (July 2003) pp. 109–123.
122. SCHIRRMACHER, F. (2007): A Matuzsálem-összeesküvés. Budapest 2007. p. 208.
123. SCHULTZ, T. (1964): Transforming Traditional Agriculture. Yale University Press. p. 212.
124. SCHULTZ, T. W. (1961): Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. Vol. 51 No.1. (March 1961) pp. 1–17.
125. SCHULTZ, T. W. (1983): Beruházás az emberi tőkébe. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest
126. SIK, E. (1999): Migrációs potenciál a mai Magyarországon. In Laky T. (szerk.): A munkaerő migrációja és az Európai Unió. ISM, Budapest, pp. 93–108. Európai Tükör Műhelytanulmányok 61.
127. SIK, E. (2003): A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In: Örkény A. (2003): Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások. Budapest 2003.
128. SIK, E. (2003b): Költözködési és migrációs potenciál (A migrációs burok alapmodelljének tesztelése) Budapest
129. SIK, E. (2012): Csúcsban a migrációt tervezők aránya. TÁRKI
http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120523_migracio.html
130. SIK, E. (szerk.) (2001): A migráció szociológiája. Budapest, Szociális és Családügyi minisztérium p. 263.
131. SIK, E.-SIMONOVITS, B. (2002): Migrációs potenciál Magyarországon, 1993-2001. Társadalmi Riport 2002. Budapest, TÁRKI pp. 207–219.
132. SIMON, J. L. (1984): Immigrants, Taxes and Welfare in the United States. *Population and Development Review* Vol. 10. No. 1. (March 1984) pp. 55–69.
133. SJAASTAD, L. A. (1962): The costs and returns of human migration. *Journal of Political Economy* 70S:80-93. In Massey D. S. – Arango, J. – Hugo, G. – Kouaouci, A. – Pellegrino, A. – Taylor, J. E. (1993): Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. Vol. 19. No. 3. September, 1993. pp. 431–466.
134. SMITH, A. (1959): A nemzetek gazdagsága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest.
135. SMITH, A. (2011): Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. Napvilág Kiadó, Budapest p. 1192.
136. SMITH, S. W. (1994, 2003): *Labour Economics*, 2nd Edition. London, New York: Routledge p. 277.
137. SOLTÉSZ, B. (2013): Migránsok: A nemzetközi fejlesztési együttműködés új szereplői? *Kül-Világ. A nemzetközi kapcsolatok folyóirata*. X. évf. 2013/2. pp. 16–34.
138. STARK, O. (1991): *The Migration of Labor*. Cambridge, Basil Blackwell p. 396.

139. STARK, O. (2004): Rethinking the Brain Drain. *World Development*. Vol. 32. Issue 1. pp. 15–22. In RÉDEI, M. (2008): A tanulmányi célú mozgás. MTA Doktori értekezés p. 183.
140. STARK, O.–HELMENSTEIN, C.–PRSKAWETZ, A. (1997): A Brain Gain with a Brain Drain. *Reihe Ökonomie/Economic Series*. No. 45. June 1997. Institute for Advanced Studies, Vienna p. 18.
141. SZÉKELYI, M. – BARNA, I. (2008): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Budapest: Tipotex. p. 451.
142. SZÓNOKY ANCSIN, G. (2004): Népesedési helyzetelemzés: öregedés vagy öregek fiatalosodása? Táj, környezet és társadalom. *Landscape, Environment and Society*. pp. 677–686.
143. SZÖRFI, B. (2004): Gazdasági növekedés és felzárkózás: elméletek és tanulságok. *KOPIN-DATORG Műhelytanulmányok*. 2004. 41.sz. p. 27.
144. TAPINOS, G. (1990): Development Assistance Strategies and Emigration Pressure in Europe and Africa. Commission for the Study of International Migration and Cooperative Economic Development. Working Papers p. 56.
145. TAYLOR, J. E. (1986): Differential migration, networks, information and risk In Stark, O.: *Research in Human Capital and Development*. Vol. 4. Migration, Human Capital and Development. Greenwich, JAI Press, pp. 147–171.
146. TÉSITS, R. – ALPEK, L. (2013): Új módszerek a leghátrányosabb helyzetű álláskeresőknél strukturális és területi jellegzetességeinek feltárásában (1. rész) - Az esélyhátrányok halmozódása. *Humánpolitikai Szemle* 2013. 3-4. szám pp. 18–28.
147. TILLY, C. (2001): Áthelyeződött hálózatok (részletek). In: Sík Endre, vál., szerk., *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, pp. 89–105.
148. TOBLER, W. (1995): Migration: Ravenstein, Thorntwaite and Beyond. *Urban Geography*, Vol. 16. No. 4. pp. 327–343.
149. TOLNAI, Á. (2010): Nemzetközi gazdaságtan. *Grotius E-könyvtár* p. 239.
150. TÓTH L. (2011): Az emberi tőke elmélet és alkalmazásának néhány területe. *Periodica Oeconomica*, IV. évfolyam 1. szám pp. 158–174.
151. TÓTHNÉ SIKORA, G. (2002): Munkaerőpiaci ismeretek. Oktatási segédlet. Miskolci Egyetem p. 97.
152. VALKOVICS, E. (2001): Demográfia 1. Osiris Kiadó, Budapest p. 415.
153. VAN LEEUWEN, B.–FÖLDVÁRI, P. (2007): How much human capital does Eastern Europe have? Measurement methods and results. *Post Communist Economics* 20(2) pp. 189–201.
154. VAS-ZOLTÁN, P. (1973): A brain drain – Az agyak elrablása. Budapest, Akadémiai Kiadó p. 159.
155. VERESS J. (2009): A gazdaságpolitika nagy elosztórendszerei. Budapest, Typotex Kiadó p. 232.
156. WALLACE, C. (1998): Migration potential in Central and Eastern Europe. IOM Technical Cooperation Centre for Europe and Central Asia, Vienna
157. WETZEL, T. (2011): A bevándorlás kérdése Magyarországon. Budapest, Publikon 2011. p. 194.
158. WIM KOK Jelentés: Jobs, jobs, jobs – creating more jobs in Europe. Foglalkoztatási Speciális Munkacsoport
159. WOOD, A. (1994): North-South Trade, Employment and Inequality. *Changing Fortunes in a Skill-Driven World*. Clarendon Press, Oxford p. 528.
160. ZÁDOR, M. (főszerk.) (2010): Két válság között (A magyar gazdaság wargabetűje – 1990–2010) Budapest p. 343.
161. ZELINSKY, W. (1971): The Hypothesis of the Mobility Transition. *Geographical Review*. Vol. 61. No. 2. (Apr. 1971) pp. 219–249.
162. ZIPF, G. K. (1946): The $P_1 P_2/D$ Hypothesis: On the Intercity Movement of Persons. *American Sociological Review*. Vol. 11. No. 6. (Dec. 1946) pp. 677–686.

- 163.ZOLBERG, A. (1981): International Migrations in Political Perspective In: Kritz, M. – Kelley, C. – Tomasi, S. (eds.): *Global Trend sin Migration*. Staten Island, Center for Migration Studies, pp. 15–41.
- 164.ZOLBERG, A. (1989): The Next Waves: Migration Theory for a Changing World, *International Migration Review*, Volume XXIII. Number 3, Fall 1989. pp. 403–430.

M2. KÉRDŐÍV

Migrációs potenciál 2008. augusztus

Település:			
Kérdező neve:		ig. száma:	
Kérdezés időpontja:		Instruktor kódja:	
Régiókód:	1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7	<i>A kvótalap alapján karikázással kell jelölni!</i>	
Településtípus kódja:	1 – 2 – 3 – 4 – 5		
Körzetlap kódja:		<i>A kvótalap alapján számmal kell beírni!</i>	

M1. Ön költözött már életében? Kérjük, itt azokra az esetekre gondoljon, hogy állandó lakhelyet váltott (elköltözött a család, elköltözött szüleitől, más városba költözött, stb.), ne arra, amikor ideiglenesen albérletbe, kollégiumba, stb. ment!

1 – igen, egyszer 2 – igen többször 3 – nem → M4. kérdés

M2. Milyen távolságra költözött? Interjúkészítő!, ha többször költözött, több válasz adható!

1 – városon, településen belül más lakásba 2 – régióon belül, más településre 3 – országon belül, más településre
4 – Unióon belül más országba 5 – Unióon kívül más országba

M3. Mi volt a költözés, költözések oka? Interjúkészítő!, ha többször költözött, több válasz adható!

1 – lakáshelyzet javítása 2 – munkavállalás 3 – egyéb, és pedig

M4. Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?

1 – átmenetileg munkavégzés céljából igen 2 – átmenetileg, nyelvtanulás céljából igen
3 – akár véglegesen is elköltözne 4 – még átmenetileg sem tudja elképzelni a költözést

M5. Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?

1 – biztos, hogy munkát fog vállalni 2 – majdnem biztos, hogy munkát fog vállalni 3 – talán vállal majd munkát
4 – majdnem kizárt dolog, hogy munkát vállaljon 5 – kizárt dolog, hogy munkát vállaljon → *Háttér*

M6. Maximum milyen hosszú ideig vállalna munkát külföldön?

1 – maximum 6 hónapra 2 – maximum 1 évre 3 – maximum 2 évre 4 – maximum 3 évre
5 – akár 3 évnél hosszabb időre is

M7. Melyik országot választaná

munkavállalás esetén elsősorban? másodsorban?

letelepedés esetén elsősorban? másodsorban?

HÁTTÉRINFORMÁCIÓK

D. 1.	A kérdezett neme:	1. férfi 2. nő
D. 2.	Hány éves Ön?	 éves
D. 3.	Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?	1. nem fejezte be a 8 általánost 2. 8 általános 3. szakmunkásképző, szakiskola 4. érettségi 5. felsőfokú
D. 4.	Hány főből áll az Önök háztartása?	 fő
D. 5.	Ebből hány fő a 14 éves vagy fiatalabb gyermek?	 fő
D. 6.	Mi az Ön családi állapota?	1.házas 2. élettárrsal él 3. özvegy 4.nőtlen / hajadon 5. elvált 6. külön él házastársától
D. 8.	Mi az Ön jelenlegi jogi helyzete, fő tevékenysége: dolgozik, nyugdíjas vagy más?	1. aktív fizikai dolgozó 2. aktív szellemi dolgozó 3. GYES-en, GYED-en lévő 4. nyugdíjas 5. tanuló 6. háztartásbeli 7. egyéb inaktív kereső 8. egyéb eltartott 9. munkanélküli
D.9.	Magyarországon a havi bruttó átlagjövedelem 165 ezer Ft. Ennek ismeretében, vagyis az átlaghoz képest, Ön hova sorolná saját havi bruttó jövedelmét?	1. Jelentősen az átlag alatt van 2. Valamivel az átlag alatt van 3. Átlagos 4. Valamivel az átlag felett van 5. Jelentősen az átlag felett van NT/NV
D.7.	Dolgozott már külföldön?	1. soha 2. egyszer 3. 2-4 alkalommal 4. 4 vagy több alkalommal
D.8.	Milyen szintű az Ön angol nyelvtudása?	1. nem beszél 1. kezdő 2. társalgási szintű 3. tárgyalóképes 5. szinte tökéletes
D.9.	Milyen szintű az Ön német nyelvtudása?	1. nem beszél 1. kezdő 2. társalgási szintű 3. tárgyalóképes 5. szinte tökéletes
D.10.	Milyen szintű az Ön egyéb nyelvtudása? (beírni!)	1. nem beszél 1. kezdő 2. társalgási szintű 3. tárgyalóképes 5. szinte tökéletes

KÖSZÖNJÜK VÁLASZAIT!

Kérdező! Kérjük, írja alá az alábbi nyilatkozatot!

Kijelentem, hogy ezt az interjút a személyes interjú elkészítésének szabályai szerint készítettem egy olyan személlyel, akit a mintavételi előírásoknak megfelelően választottam ki. A kérdőív kitöltését ellenőriztem, és az adatok hitelességéért felelősséget vállalok!

....., 2008. augusztus nap

kérdező aláírása

M3. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

1. számú függelék

Statistics

Ön költözött már életében? Kérjük itt azokra az esetekre gondoljon, hogy állandó lakhelyet váltott (elköltözött a család, elköltözött szüleitől, más városba költözött, stb.), ne arra, amikor ideiglenesen albérletbe, kollégiumba, stb. ment!

N	Valid	1200
	Missing	0

Ön költözött már életében? Kérjük itt azokra az esetekre gondoljon, hogy állandó lakhelyet váltott (elköltözött a család, elköltözött szüleitől, más városba költözött, stb.), ne arra, amikor ideiglenesen albérletbe, kollégiumba, stb. ment!

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid igen, egyszer	407	33,9	33,9	33,9
igen, többször	535	44,6	44,6	78,5
nem	258	21,5	21,5	100,0
Total	1200	100,0	100,0	

Statistics

Ön költözött már életében? Kérjük itt azokra az esetekre gondoljon, hogy állandó lakhelyet váltott (elköltözött a család, elköltözött szüleitől, más városba költözött, stb.), ne arra, amikor ideiglenesen albérletbe, kollégiumba, stb. ment!

N	Valid	1200
	Missing	0

Ön költözött már életében? Kérjük itt azokra az esetekre gondoljon, hogy állandó lakhelyet váltott (elköltözött a család, elköltözött szüleitől, más városba költözött, stb.), ne arra, amikor ideiglenesen albérletbe, kollégiumba, stb. ment!

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid igen, egyszer	407	33,9	33,9	33,9
igen, többször	535	44,6	44,6	78,5
nem	258	21,5	21,5	100,0
Total	1200	100,0	100,0	

Statistics

Mi volt a költözés, költözések oka? _lakáshelyzet javítása

N	Valid	623
	Missing	577

Mi volt a költözés, költözések oka? _lakáshelyzet javítása

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid jelöli	623	51,9	100,0	100,0
Missing System	577	48,1		
Total	1200	100,0		

Statistics

Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?

N	Valid	1174
	Missing	26

Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid átmenetileg munkavégzés céljából igen	253	21,1	21,6	21,6
átmenetileg, (nyelv)tanulás céljából igen	38	3,2	3,2	24,8
átmenetileg, szakmai tapasztalatszerzés céljából igen	50	4,2	4,3	29,0
akár véglegesen is elköltözne	96	8,0	8,2	37,2
még átmenetileg sem tudja elképzelni a költözést	723	60,3	61,6	98,8
egyéb	14	1,2	1,2	100,0
Total	1174	97,8	100,0	
Missing NT	26	2,2		
Total	1200	100,0		

2. számú függelék

Statistics

m7_3_EU

N	Valid	256
	Missing	944
Mean		,7539
Std. Deviation		,43158

m7_3_EU

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	63	5,3	24,6	24,6
	1,00	193	16,1	75,4	100,0
	Total	256	21,3	100,0	
Missing	System	944	78,7		
Total		1200	100,0		

3. számú függelék

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Összevont jövedelem * Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?	1102	91,8%	98	8,2%	1200	100,0%

Összevont jövedelem * Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen? Crosstabulation

			Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?						Total
			átmenetileg munkavégzés céljából igen	átmenetileg, (nyelv)tanulás céljából igen	átmenetileg, szakmai tapasztalatszerzés céljából igen	akár véglegesen is elköltözné	még átmenetileg sem tudja elképzelni a költözést	egyéb	
Összevont jövedelem	jelentősen alatta	Count	69	9	15	25	258	2	378
		Expected Count	79,9	10,6	16,8	28,1	238,1	4,5	378,0
		% within Összevont jövedelem	18,3%	2,4%	4,0%	6,6%	68,3%	,5%	100,0%
		% within Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?	29,6%	29,0%	30,6%	30,5%	37,2%	15,4%	34,3%
	valamivel alatta	Count	40	10	6	15	181	2	254
		Expected Count	53,7	7,1	11,3	18,9	160,0	3,0	254,0
		% within Összevont jövedelem	15,7%	3,9%	2,4%	5,9%	71,3%	,8%	100,0%
		% within Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?	17,2%	32,3%	12,2%	18,3%	26,1%	15,4%	23,0%
	átlagos	Count	87	9	16	33	191	4	340
		Expected Count	71,9	9,6	15,1	25,3	214,1	4,0	340,0
		% within Összevont jövedelem	25,6%	2,6%	4,7%	9,7%	56,2%	1,2%	100,0%
		% within Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?	37,3%	29,0%	32,7%	40,2%	27,5%	30,8%	30,9%
	felette	Count	37	3	12	9	64	5	130
		Expected Count	27,5	3,7	5,8	9,7	81,9	1,5	130,0
		% within Összevont jövedelem	28,5%	2,3%	9,2%	6,9%	49,2%	3,8%	100,0%
		% within Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?	15,9%	9,7%	24,5%	11,0%	9,2%	38,5%	11,8%
Total	Count	233	31	49	82	694	13	1102	
	Expected Count	233,0	31,0	49,0	82,0	694,0	13,0	1102,0	
	% within Összevont jövedelem	21,1%	2,8%	4,4%	7,4%	63,0%	1,2%	100,0%	
	% within Ön elképzelhetőnek tartja, hogy valaha külföldre költözzön átmenetileg vagy véglegesen?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	46,324 ^a	15	,000
Likelihood Ratio	42,604	15	,000
Linear-by-Linear Association	13,507	1	,000
N of Valid Cases	1102		

a. 5 cells (20,8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1,53.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Phi	,205	,000
Nominal Cramer's V	,118	,000
N of Valid Cases	1102	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

4. számú függelék

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
h13_recode * Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	1186	98,8%	14	1,2%	1200	100,0%

h13_recode * Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön? Crosstabulation

			Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?					Total
			biztos, hogy munkát fog vállalni külföldön	majdnem biztos, hogy munkát fog vállalni külföldön	. talán vállal majd munkát külföldön	majdnem kizárt dolog, hogy munkát vállaljon külföldön	kizárt dolog, hogy munkát vállaljon külföldön	
h13_recode	,00	Count	5	3	20	5	45	78
		Expected Count	3,6	3,2	22,4	4,8	44,0	78,0
		% within h13_recode	6,4%	3,8%	25,6%	6,4%	57,7%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	9,1%	6,3%	5,9%	6,8%	6,7%	6,6%
	1,00	Count	37	34	270	56	559	956
		Expected Count	44,3	38,7	274,9	58,8	539,3	956,0
		% within h13_recode	3,9%	3,6%	28,2%	5,9%	58,5%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	67,3%	70,8%	79,2%	76,7%	83,6%	80,6%
	2,00	Count	13	11	51	12	65	152
		Expected Count	7,0	6,2	43,7	9,4	85,7	152,0
		% within h13_recode	8,6%	7,2%	33,6%	7,9%	42,8%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	23,6%	22,9%	15,0%	16,4%	9,7%	12,8%
Total		Count	55	48	341	73	669	1186
		Expected Count	55,0	48,0	341,0	73,0	669,0	1186,0
		% within h13_recode	4,6%	4,0%	28,8%	6,2%	56,4%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19,386 ^a	8	,013
Likelihood Ratio	18,024	8	,021
Linear-by-Linear Association	9,455	1	,002
N of Valid Cases	1186		

a. 3 cells (20,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,16.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,128	,013
Nominal	Cramer's V	,090	,013
N of Valid Cases		1186	

- a. Not assuming the null hypothesis.
- b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

5. számú függelék

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Összevont jövedelem * h11a_összevont	1127	93,9%	73	6,1%	1200	100,0%

Összevont jövedelem * h11a_összevont Crosstabulation

			h11a_összevont				Total
			1,00	2,00	3,00	4,00	
Összevont jövedelem	jelentősen alatta	Count	321	43	19	5	388
		Expected Count	265,4	74,0	36,5	12,0	388,0
		% within Összevont jövedelem	82,7%	11,1%	4,9%	1,3%	100,0%
		% within h11a_összevont	41,6%	20,0%	17,9%	14,3%	34,4%
	valamivel alatta	Count	204	44	13	2	263
		Expected Count	179,9	50,2	24,7	8,2	263,0
		% within Összevont jövedelem	77,6%	16,7%	4,9%	,8%	100,0%
		% within h11a_összevont	26,5%	20,5%	12,3%	5,7%	23,3%
	átlagos	Count	199	86	46	14	345
		Expected Count	236,0	65,8	32,4	10,7	345,0
		% within Összevont jövedelem	57,7%	24,9%	13,3%	4,1%	100,0%
		% within h11a_összevont	25,8%	40,0%	43,4%	40,0%	30,6%
	felette	Count	47	42	28	14	131
		Expected Count	89,6	25,0	12,3	4,1	131,0
		% within Összevont jövedelem	35,9%	32,1%	21,4%	10,7%	100,0%
		% within h11a_összevont	6,1%	19,5%	26,4%	40,0%	11,6%
Total		Count	771	215	106	35	1127
		Expected Count	771,0	215,0	106,0	35,0	1127,0
		% within Összevont jövedelem	68,4%	19,1%	9,4%	3,1%	100,0%
		% within h11a_összevont	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	146,051 ^a	9	,000
Likelihood Ratio	140,254	9	,000
Linear-by-Linear Association	119,213	1	,000
N of Valid Cases	1127		

a. 1 cells (6,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4,07.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,360	,000
	Cramer's V	,208	,000
N of Valid Cases		1127	

- a. Not assuming the null hypothesis.
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Összevont jövedelem * h11b_összevont	1127	93,9%	73	6,1%	1200	100,0%

Összevont jövedelem * h11b_összevont Crosstabulation

			h11b_összevont				Total
			1,00	2,00	3,00	4,00	
Összevont jövedelem	jelentősen alatta	Count	312	49	21	6	388
		Expected Count	282,3	63,7	32,0	10,0	388,0
		% within Összevont jövedelem	80,4%	12,6%	5,4%	1,5%	100,0%
		% within h11b_összevont	38,0%	26,5%	22,6%	20,7%	34,4%
	valamivel alatta	Count	211	40	11	1	263
		Expected Count	191,4	43,2	21,7	6,8	263,0
		% within Összevont jövedelem	80,2%	15,2%	4,2%	,4%	100,0%
		% within h11b_összevont	25,7%	21,6%	11,8%	3,4%	23,3%
	átlagos	Count	232	61	38	14	345
		Expected Count	251,0	56,6	28,5	8,9	345,0
		% within Összevont jövedelem	67,2%	17,7%	11,0%	4,1%	100,0%
		% within h11b_összevont	28,3%	33,0%	40,9%	48,3%	30,6%
	felette	Count	65	35	23	8	131
		Expected Count	95,3	21,5	10,8	3,4	131,0
		% within Összevont jövedelem	49,6%	26,7%	17,6%	6,1%	100,0%
		% within h11b_összevont	7,9%	18,9%	24,7%	27,6%	11,6%
Total	Count	820	185	93	29	1127	
	Expected Count	820,0	185,0	93,0	29,0	1127,0	
	% within Összevont jövedelem	72,8%	16,4%	8,3%	2,6%	100,0%	
	% within h11b_összevont	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	70,474 ^a	9	,000
Likelihood Ratio	69,332	9	,000
Linear-by-Linear Association	53,531	1	,000
N of Valid Cases	1127		

a. 1 cells (6,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,37.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,250	,000
	Cramer's V	,144	,000
N of Valid Cases		1127	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

6. számú függelék

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
h10_recode * Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	1186	98,8%	14	1,2%	1200	100,0%

h10_recode * Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön? Crosstabulation

			Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?					
			biztos, hogy munkát fog vállalni külföldön	majdnem biztos, hogy munkát fog vállalni külföldön	. talán vállal majd munkát külföldön	majdnem kizárt dolog, hogy munkát vállaljon külföldön	kizárt dolog, hogy munkát vállaljon külföldön	
h10_recode	soha	Count	24	38	292	65	630	1049
		Expected Count	48,6	42,5	301,6	64,6	591,7	1049,0
		% within h10_recode	2,3%	3,6%	27,8%	6,2%	60,1%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	43,6%	79,2%	85,6%	89,0%	94,2%	88,4%
	egyszer	Count	7	7	28	5	23	70
		Expected Count	3,2	2,8	20,1	4,3	39,5	70,0
		% within h10_recode	10,0%	10,0%	40,0%	7,1%	32,9%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	12,7%	14,6%	8,2%	6,8%	3,4%	5,9%
	többször	Count	24	3	21	3	16	67
		Expected Count	3,1	2,7	19,3	4,1	37,8	67,0
		% within h10_recode	35,8%	4,5%	31,3%	4,5%	23,9%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	43,6%	6,3%	6,2%	4,1%	2,4%	5,6%
Total		Count	55	48	341	73	669	1186
		Expected Count	55,0	48,0	341,0	73,0	669,0	1186,0
		% within h10_recode	4,6%	4,0%	28,8%	6,2%	56,4%	100,0%
		% within Milyen esélyt lát arra, hogy valaha munkát fog vállalni külföldön?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	189,834 ^a	8	,000
Likelihood Ratio	110,086	8	,000
Linear-by-Linear Association	109,322	1	,000
N of Valid Cases	1186		

a. 6 cells (40,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,71.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by	Phi	,400	,000
Nominal	Cramer's V	,283	,000
N of Valid Cases		1186	

- a. Not assuming the null hypothesis.
- b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

7. számú függelék

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,457 ^a	,209	,205	1,980241	1,953

a. Predictors: (Constant), nyelv, nem, házfő, jov, kor, isk

b. Dependent Variable: MP

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1183,165	6	197,194	50,287	,000 ^b
	Residual	4474,265	1141	3,921		
	Total	5657,430	1147			

a. Dependent Variable: MP

b. Predictors: (Constant), nyelv, nem, házfő, jov, kor, isk

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	5,232	,401		13,039	,000
	nem	-,446	,118	-,100	-3,767	,000
	kor	-,044	,004	-,303	-10,503	,000
	isk	,057	,070	,025	,815	,415
	házfő	-,486	,187	-,071	-2,601	,009
	jov	,032	,059	,015	,532	,595
	nyelv	,328	,041	,239	7,920	,000

a. Dependent Variable: MP

8. számú függelék

Initial Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
Zscore(MP)	1,49627	-,16036	3,12971
Zscore(kor)	-1,42196	1,97180	-,20533
Zscore(isk)	,47765	-2,64311	1,51791
Zscore(nyelv)	,53336	-,69628	5,45191
Zscore(háztfő)	4,63453	-1,48282	-,71815

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
Zscore(MP)	-,22758	-,56286	1,00638
Zscore(kor)	-,44662	1,03627	-,62000
Zscore(isk)	-,19298	-,35715	,70777
Zscore(nyelv)	-,35486	-,49493	1,10532
Zscore(háztfő)	,66639	-,74300	-,04849

Number of Cases in each

Cluster

	1	470,000
Cluster	2	400,000
	3	330,000
Valid		1200,000
Missing		,000

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
MP	Between Groups	2439,100	2	1219,550	406,947	,000
	Within Groups	3587,202	1197	2,997		
	Total	6026,302	1199			
kor	Between Groups	158561,559	2	79280,780	708,947	,000
	Within Groups	133859,187	1197	111,829		
	Total	292420,747	1199			
isk	Between Groups	216,088	2	108,044	145,002	,000
	Within Groups	891,911	1197	,745		
	Total	1107,999	1199			
nyelv	Between Groups	1482,376	2	741,188	525,110	,000
	Within Groups	1689,556	1197	1,411		
	Total	3171,933	1199			
háztfő	Between Groups	735,929	2	367,964	335,040	,000
	Within Groups	1314,630	1197	1,098		
	Total	2050,559	1199			

ÁBRAJEGYZÉK

1. ÁBRA: A VÁNDORLÁSSAL KAPCSOLATOS FOGALMAK HIERARCHIÁJA	9
2. ÁBRA: A MIGRÁCIÓ TÍPUSAI AZ IDŐTARTAM ALAPJÁN – LÁTOGATÓK ÉS MIGRÁNSOK	13
3. ÁBRA: A MIGRÁCIÓ STRUKTÚRÁJA	14
4. ÁBRA: A NEMZETKÖZI NÉPESSÉGMOZGÁS PARADIGMÁJA.....	15
5. ÁBRA: A MAGYARORSZÁGI FELSOÓKTATÁSI HALLGATÓK ÉS A MUNKAERŐPIAC SZAKTERÜLETI ARÁNYAI.....	21
6. ÁBRA: VÁNDORLÁSI MODELLEK	25
7. ÁBRA: A GRAVITÁCIÓS MODELL ALAPJA.....	29
8. ÁBRA: A TASZÍTÁS-VONZÁS ELMÉLETE	30
9. ÁBRA: SZEGÉNYSÉGI CSAPDA	31
10. ÁBRA: MUNKAERŐ MIGRÁCIÓJA.....	36
11. ÁBRA: A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ JOGI SZABÁLYOZÁSA	37
12. ÁBRA: A VÁNDORLÁS FOLYAMATA ZELINSKY MODELLJE ALAPJÁN	39
13. ÁBRA: AZ EURÓPAI MIGRÁCIÓ ÚJ ARCA, 2008	49
14. ÁBRA: A MIGRÁCIÓ HATÁSAI A GAZDASÁGI FEJLŐDÉSRE.....	68
15. ÁBRA: A MINTA RÉGIÓK SZERINTI MEGOSZLÁSA.....	72
16. ÁBRA: KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁROK AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2001.....	79
17. ÁBRA: KÜLFÖLDI ÁLLAMPOLGÁROK AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2008 (A FELMÉRÉS ÉVÉBEN)	80
18. ÁBRA: A NETTÓ MIGRÁCIÓS RÁTA ALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2000-2010.....	81
19. ÁBRA: BEVÁNDORLÓK SZÁMA/1000 FŐ, EU-27, 2008 (A FELMÉRÉS ÉVÉBEN).....	83
20. ÁBRA: A BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA NEMZETISÉG SZERINT, EU-27, 2008 (A FELMÉRÉS ÉVÉBEN).....	84
21. ÁBRA: A BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA KONTINENS SZERINT, 2008 (A FELMÉRÉS ÉVÉBEN).....	84
22. ÁBRA: A BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA NEMEK SZERINT, EU-27, 2008 (A FELMÉRÉS ÉVÉBEN).....	86
23. ÁBRA: AZ EURÓPAI UNIÓS TAGORSZÁGOK RÉSZVÉTELE AZ EU-N BELÜLI MIGRÁCIÓBAN, 2008..	87
24. ÁBRA: A NETTÓ MIGRÁCIÓS RÁTA AZ EU-BAN, 2009.....	87
25. ÁBRA: AZ EU-27 TAGÁLLAMÁNAK TERMÉSZETES NÉPESSÉGVÁLTOZÁSA, 2009 (%).....	88
26. ÁBRA: AZ IDŐSKORI FÜGGŐSÉGI RÁTA ÉS AZ ÖREGEDÉSI INDEX ALAKULÁSA AZ EU-27 TAGÁLLAMÁBAN, 2000-2010	89
27. ÁBRA: AZ IDŐSKORRAL ÖSSZEFÜGGŐ TÁRSADALMI KIADÁSOK, 2008 (A FELMÉRÉS ÉVÉBEN)	90
28. ÁBRA: HAVI KERESETEK AZ EURÓPAI UNIÓBAN, 2010.....	92
29. ÁBRA: MINIMÁLBÉR ALAKULÁSA VÁSÁRLÓERŐ-PARITÁSON (2008, 2010)	94
30. ÁBRA: ORSZÁG-CSOPORTOK AZ ELÉRHETŐ HÁZTARTÁSI JÖVEDELMEK ALAPJÁN.....	95
31. ÁBRA: ÁLLANDÓ MIGRÁCIÓ BELÉPÉSI KATEGÓRIÁK ALAPJÁN AZ EU-TAGÁLLAMAIBA, 2010	95
32. ÁBRA: A BEVÁNDORLÓK ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁROK FOGLALKOZTATÁSI RÁTÁJA KÖZÖTTI KÜLÖNBSEGEK AZ ISKOLAI VÉGZETTSÉG ALAPJÁN, 2009 (%)	96
33. ÁBRA: A MIGRÁCIÓS POTENCIÁL MÉRTÉKE KELET- ÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN, 1998	98
34. ÁBRA: AZ EU-CSATLAKOZÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ MIGRÁCIÓS POTENCIÁL, (2000, 2001).....	98
35. ÁBRA: A MAGYAROK MIGRÁCIÓS POTENCIÁLJA, 1993-2012.....	100
36. ÁBRA: A NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON, 2000-2010	101
37. ÁBRA: A MAGYARORSZÁGRA BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA KONTINENS SZERINT	102
38. ÁBRA: A MAGYARORSZÁGRA BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA SZÁRMAZÁSI ORSZÁG SZERINT ..	102
39. ÁBRA: VÁSÁRLÓERŐ-PARITÁSON SZÁMOLT EGY FŐRE JUTÓ GDP ALAKULÁSA, 2000-2010.....	103
40. ÁBRA: A MAGYARORSZÁGRA BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA NEMEK SZERINT.....	104
41. ÁBRA: MAGYARORSZÁGI BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA A KÜLDŐ SZOMSZÉDOS ORSZÁGOK SZERINT – FÉRFIAK	105
42. ÁBRA: MAGYARORSZÁGI BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA A KÜLDŐ SZOMSZÉDOS ORSZÁGOK SZERINT – NŐK	105
43. ÁBRA: AZ ÖREGEDÉSI INDEX ÉS AZ IDŐSKORI FÜGGŐSÉGI RÁTA ALAKULÁSA, 2000-2010.....	106
44. ÁBRA: A MAGYARORSZÁGI NÉPESSÉG ALAKULÁSA A MIGRÁCIÓ FÜGGVÉNYÉBEN, 2001-2010 ..	107
45. ÁBRA: A MAGYARORSZÁGRÓL KIVÁNDORLÓ ÉS AZ EU-27 TAGÁLLAMÁBA BEVÁNDORLÓ MAGYAROK SZÁMA, 2000-2010.....	107
46. ÁBRA: A FOGLALKOZTATOTTAK KÉPZETTSÉGI STRUKTÚRÁJA, 2000-2010.....	109
47. ÁBRA: AZ EGY FŐRE JUTÓ REÁLJÖVEDELEM ÉS FOGYASZTÁS ALAKULÁSA, 1960-2010	109
48. ÁBRA: A HÁZTARTÁSOK EGY FŐRE JUTÓ ÉVES ÁTLGAOS JÖVEDELEME JÖVEDELEMFORRÁSOK SZERINT, 2000-2010.....	110
49. ÁBRA: A BELFÖLDI VÁNDORLÁS ALAKULÁSA, 2000-2010	111
50. ÁBRA: VÁNDORLÁS VS. KÖLTÖZÉS, 2000-2010.....	112
51. ÁBRA: A MIGRÁCIÓ IRÁNYAI MAGYARORSZÁGON: AZ ÁLLANDÓ LAKOSSÁGSZÁM VÁLTOZÁSAI, 1990-2005.....	112

52. ÁBRA: BELSŐ VÁNDORLÁSI KÜLÖNBÖZET RÉGIÓK SZERINT, 2001-2010.....	113
53. ÁBRA: A HÁZTARTÁS LÉTSZÁM SZERINTI MEGOSZLÁSA	114
54. ÁBRA: KÉPZETTSÉG SZERINTI MEGOSZLÁS NEMEK ALAPJÁN	114
55. ÁBRA: A VÁLASZADÓ JOGI HELYZETE (FŐ TEVÉKENYSÉGE)	115
56. ÁBRA: A MINTA MEGOSZLÁSA A SAJÁT HAVI (BRUTTÓ) JÖVEDELEM MEGÍTÉLÉSE SZERINT	116
57. ÁBRA: A MINTA MEGOSZLÁSA A SAJÁT ANYAGI HELYZETÉBEN AZ ELMÚLT 1-2 ÉVBEN BEKÖVETEZETT VÁLTOZÁS SZERINT	116
58. ÁBRA: TELEPÜLÉSTÍPUS SZERINTI MEGOSZLÁS.....	117
59. ÁBRA: A KÖLTÖZÉS IRÁNYA	118
60. ÁBRA: A KÜLFÖLDRE KÖLTÖZÉSI HAJLANDÓSÁG.....	118
61. ÁBRA: A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS ESÉLYE.....	119
62. ÁBRA: AZ ESETLEGES KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS IDŐTARTAMA	120
63. ÁBRA: A LAKÁS/HÁZ TULAJDONJOGA SZERINTI MEGOSZLÁS	122
64. ÁBRA: A VÁLASZADÓ NYELVTUDÁSA	122
65. ÁBRA: A KÜLFÖLDI MUNKAVÉGZÉS SZERINTI MEGOSZLÁS.....	123
66. ÁBRA: A VIZSGÁLAT GONDOLKODÁSI SÉMÁJA, VAGYIS AZ ÚTMODELL LOGIKAI FELÉPÍTÉSE...	127
67. ÁBRA: A REGRESSZIÓS EGYÜTTHATÓKKAL KIEGÉSZÍTETT ÚTMODELL.....	130

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. TÁBLÁZAT: A KÉNYSZERVÁNDORLÁSOK TÍPUSAI	13
2. TÁBLÁZAT: MIGRÁCIÓS RENDSZEREK TÍPUSAI.....	16
3. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓS POTENCIÁL TÍPUSAINAK RENDSZERE	18
4. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓS ELMÉLETEK VIZSGÁLATI SZINTJEI	26
5. TÁBLÁZAT: FAIRCHILD (1925) MIGRÁCIÓS TIPOLOGIÁJA	38
6. TÁBLÁZAT: PETERSON MIGRÁCIÓS TÍPUSAI.....	38
7. TÁBLÁZAT: A FEJLETT ORSZÁGOKBA ÉRKEZŐ BEVÁNDORLÓK BEILLESZKEDÉSÉNEK TIPOLOGIÁJA	48
8. TÁBLÁZAT: 21. SZÁZADI MIGRÁCIÓT MAGYARÁZÓ ELMÉLETEK	52
9. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓ OPTIMISTA ÉS PESSZIMISTA MEGKÖZELÍTÉSE (A MIGRÁCIÓ ÉS A FEJLŐDÉS KAPCSOLATA).....	55
10. TÁBLÁZAT: A FEJLESZTÉSI SEGÉLYEK ÉS MIGRÁNSOK HAZAUTALÁSAINAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA	62
11. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓ HATÁSAI.....	63
12. TÁBLÁZAT: AZ AGYELSZÍVÁST KIVÁLTÓ OKOK A TASZÍTÁS ÉS VONZÁS FÜGGVÉNYÉBEN	65
13. TÁBLÁZAT: A MIGRÁCIÓ NAGYSÁGÁNAK BECSLÉSÉRE HASZNÁLANDÓ MUTATÓK	66
14. TÁBLÁZAT: A MINTA MEGOSZLÁSA A FŐBB HÁTTÉRVÁLTOZÓK ALAPJÁN, 2008	73
15. TÁBLÁZAT: A VÁLTOZÓK KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK VIZSGÁLATI TÍPUSAI.....	73
16. TÁBLÁZAT: AZ EURÓPAI MIGRÁCIÓ A 20. SZÁZADBAN.....	76
17. TÁBLÁZAT: AZ EURÓPAI MIGRÁCIÓ TÖRTÉNETI SZAKASZAI.....	77
18. TÁBLÁZAT: AZ EURÓPAI UNIÓBA ÉRKEZŐ BEVÁNDORLÓK MEGOSZLÁSA, 2008.....	83
19. TÁBLÁZAT: AZ EU-BA ÉRKEZŐ BEVÁNDORLÓK SZÁMA ÁLLAMPOLGÁRSÁG SZERINT, 2008.....	85
20. TÁBLÁZAT: A NÉPESSÉG ÖREGEDÉSI-FIATALODÁSI MÁTRIXA	89
21. TÁBLÁZAT: AZ EU TAGÁLLAMAINAK NÉPESSÉGVÁLTOZÁSA, 2009	91
22. TÁBLÁZAT: ADÓTEHER A TELJES MUNKAERŐKÖLTSÉG SZÁZALÉKÁBAN A KÜLÖNBÖZŐ HÁZTARTÁS-TÍPUSOKNÁL, 2011.....	93
23. TÁBLÁZAT: MAGYARORSZÁGRÓL AZ EU 15 TAGÁLLAMÁBA IRÁNYULÓ VÁRHATÓ MIGRÁCIÓRA VONATKOZÓ BECSLÉSEK.....	97
24. TÁBLÁZAT: A VÁLASZADÓK ÁLTAL VÁLASZTOTT LETELEPEDÉSI CÉLORSZÁGOK	121
25. TÁBLÁZAT: A LEGMAGASABB ISKOLAI VÉGZETTSÉG ÉS A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS KÖZTI ÖSSZEFÜGGÉS.....	124
26. TÁBLÁZAT: AZ ÁTLAGKERESET ÉS A KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS KÖZTI ÖSSZEFÜGGÉS	125
27. TÁBLÁZAT: MIGRÁCIÓS POTENCIÁL ÉS SZOCIO-DEMOGRÁFIAI ISMÉRVEK KAPCSOLATA	126
28. TÁBLÁZAT: A REGRESSZIÓS MODELLEK FUTTATÁSI EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA	129
29. TÁBLÁZAT: MIGRÁNSCSOPORTOK	131
30. TÁBLÁZAT: HAZAI MIGRÁNSCSOPORTOK.....	133